สังเคราะห์องค์ความรู้
เศรษฐกิจพอเพียง

ศ.ดร.อภิชัย พันธเสน - บรรณาธิการ
ดร.ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์
ดร.ฐิติพร ศิริพันธ์ พันธเสน
รศ.ดร.สุวัจฉรา เปี่ยมญาติ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

สังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง

โดย

ศ.ดร.อภิชัย พันธเสน

คณะผู้วิจัย

ดร.ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์

ดร.ฐิติพร ศิริพันธ์ พันธเสน

รศ.ดร.สุวัจฉรา เปี่ยมญาติ

สถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม

มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์

สกว.

2549

สนับสนุนการจัดทำ E-Book โดย โครงการ Open School Thailand

ChangeFusion สสส. เครือข่ายจิตอาสา VolunteerSpirit Network

ชื่อหนังสือ **สังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง**
บรรณาธิการ **ศ.ดร.อภิชัย พันธเสน**
คณะผู้วิจัย ดร.ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์
ดร.ฐิติพร ศิริพันธ์ พันธเสน
รศ.ดร.สุวัจฉรา เปี่ยมญาติ

พิมพ์ครั้งแรก กุมภาพันธ์ 2549
พิมพ์ครั้งที่ 2 กรกฎาคม 2549

จัดพิมพ์โดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
ชั้น 14 อาคารเอส เอ็ม ทาวเวอร์ ถนนพหลโยธิน
แขวงสามเสนใน เขตพญาไท กทม. 10400
โทรศัพท์ 0-2298-0455-75 โทรสาร 0-2298-0476-9
http://www.trf.or.th

จัดจำหน่ายโดย

ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ศาลาพระเกี้ยว โทร. 02-218-7000
สยามสแควร์ โทร. 02-218-9888
Call Center 02-215-4433
email: cubook@chula.ac.th
www.chulabook.com

ราคา **280 บาท**

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

อภิชัย พันธเสน
สังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง.-- กรุงเทพฯ :
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2549.
312 หน้า.
1. เศรษฐกิจพอเพียง. 2. เศรษฐศาสตร์สังคม. 3. ไทย--ภาวะเศรษฐกิจ. I. ชื่อเรื่อง.
330.9593
ISBN 974-9666-94-1

เนื้อหาทั้งหมดใน OpenBase ถูกเผยแพร่ภายใต้สัญญาอนุญาต Creative Commons Attribution-Noncommercial-Share Alike 3.0 Unported License ท่านสามารถนำเนื้อหาทุกชิ้นไปใช้และเผยแพร่ต่อได้ โดยต้องอ้างอิงแหล่งที่มา ห้ามนำไปใช้เพื่อการค้า และต้องใช้สัญญาอนุญาตชนิดเดียวกันนี้เมื่อเผยแพร่งานที่ดัดแปลง เว้นแต่จะระบุเป็นอย่างอื่น

คำนำ
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

นับตั้งแต่มีการเผยแพร่ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้มีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นจำนวนมาก โดยได้รับการสนับสนุนทั้งจาก สกว. และสถาบันอื่นๆ อย่างไรก็ตามการศึกษาวิจัยที่ผ่านมายังไม่มีการประเมินสถานะองค์ความรู้ในเรื่องนี้อย่างเป็นระบบ จึงจำเป็นต้องมีการสำรวจสถานะองค์ความรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อที่จะได้นำผลการประมวลสังเคราะห์มาใช้ประโยชน์ในการวางนโยบายและแผนตลอดจนนำไปประยุกต์ใช้และการปฏิบัติในระดับต่างๆ

สกว. และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยคณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง ได้เล็งเห็นความสำคัญของการวิจัยในเรื่องดังกล่าวนี้ จึงได้ร่วมกันสนับสนุน "โครงการสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง" ดำเนินการโดย ดร.ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ ซึ่งได้สำรวจสถานะองค์ความรู้ (Status of Knowledge) เกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่มีอยู่ และสังเคราะห์องค์ความรู้ด้านเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการสร้างความเข้าใจ การถ่ายทอดความรู้ และการนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ทั้งในด้านการวางนโยบาย/แผนและการนำไปปฏิบัติต่อไป

สกว. หวังเป็นอย่างยิ่งว่าผลงานวิจัยที่ได้จากการวิจัยนี้จะเป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายเกี่ยวกับการการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดจนการศึกษาวิจัยในระดับต่างๆ และเป็นฐานสำคัญในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงต่อไป

(ศาสตราจารย์ ดร. ปิยะวัติ บุญ-หลง)
ผู้อำนวยการสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

คำนิยม

งานวิจัยเรื่องการสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่ง ดร.ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะฯ ได้ดำเนินการจนแล้วเสร็จสมบูรณ์นับได้ว่าเป็นงานที่มีคุณค่า ต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นงานที่ได้รวบรวมองค์ความรู้ส่วนใหญ่ที่สามารถค้นคว้าได้ในเวลาจำกัดที่ปรากฏอยู่ในรูปของงานวิจัยและวิทยานิพนธ์ในระดับมหาบัณฑิตและดุษฎีบัณฑิตมาวิเคราะห์ประกอบกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยเทียบเคียงกับองค์ความรู้ที่มีลักษณะใกล้เคียงกันที่มีอยู่ในต่างประเทศ ซึ่งปรากฏอยู่ในบทที่ 1 ของรายงานฉบับนี้และในที่สุดนำไปสู่รูปธรรมของการดำเนินชีวิตตามแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มชาวอโศกในพื้นที่ต่างๆ ของประเทศไทย ดังนั้น ในบทที่หนึ่งของรายงานนี้จึงเป็นการศึกษาเชิงวรรณกรรมสำรวจที่มีเนื้อหาเข้มข้นในทางทฤษฎีเหมาะอย่างยิ่งที่จะใช้เป็นเอกสารประกอบการศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษาในวิชาเศรษฐกิจพอเพียงนี้

ส่วนในบทที่ 2 นั้น เป็นประเด็นที่เกี่ยวกับวิธีวิทยาการวิจัย โดยที่ผู้วิจัยในคณะนี้มีความรู้ในเรื่องการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นอย่างดี จึงมีวิธีวิทยาที่ชัดเจนเป็นตัวอย่างที่ดีสำหรับผู้ที่ทำการวิจัยหรือเขียนวิทยานิพนธ์ในระดับบัณฑิตศึกษา หลังจากนั้นเป็นข้อสรุปที่ได้จากการสังเคราะห์ ที่ปรากฏอยู่ในบทที่ 3 ซึ่งมีการจำแนกลักษณะงานวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ตามประเภทของงานวิจัย ตามกลุ่มเป้าหมายและพื้นที่การศึกษา ตามกรอบความคิดในการทำวิจัย และนิยามเชิงปฏิบัติการในการทำวิจัย ซึ่งแต่ละประเภทจะมีหัวข้อย่อยอีกเป็นจำนวนมาก เป็นการช่วยให้ผู้ที่เริ่มจะศึกษาเรื่องนี้สามารถประหยัดเวลาได้มาก โดยเลือกประเภทของงานตามวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาได้ง่าย ส่วนในบทที่สี่นั้นเป็นการกล่าวถึงสถานะองค์ความรู้ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงโดยวิเคราะห์ภายใต้กรอบญาณวิทยาบูรณาการศาสตร์ ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงในเชิงวิชาการอย่างเป็นระบบมากยิ่งขึ้น ส่วนบทที่ 5 เป็นข้อเสนอเชิงนโยบายประกอบความคิดทางทฤษฎีที่สำคัญจากต่างประเทศ เพื่อประโยชน์ในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง

ถึงแม้รายงานนี้จะค่อนข้างอ่านยากสำหรับบุคคลทั่วไป แต่สำหรับนักศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษาและผู้ที่สนใจจะทำวิจัยในประเด็นเศรษฐกิจพอเพียง รวมทั้งผู้ที่ประสงค์จะเห็นหรือมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง ควรจะได้รับประโยชน์อย่างมากจากงานวิจัยนี้ ทั้งนี้เพราะการเริ่มทำความเข้าใจต่อความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงในเชิงนามธรรม ประกอบกับความคิดในเชิงทฤษฎีทั้งจากของไทยและตะวันตกที่หลากหลาย ย่อมช่วยให้เกิดแนวทางที่จะกำหนดความคิดและทิศทางในการศึกษา ตลอดจนนโยบายและวิธีที่จะนำไปปฏิบัติในการขับเคลื่อนอย่างชัดเจน การที่ไม่พยายามทำความเข้าใจความหมายที่เป็นนามธรรมที่แฝงไปด้วยปรัชญาอย่างชัดเจนในเบื้องต้น แต่กลับลงมือทำการศึกษาหรือปฏิบัติการโดยใช้ความเข้าใจของตนเองเป็นหลักอาจมีผลให้ได้งานที่ไม่มีคุณภาพและไม่ก่อให้เกิดประโยชน์เท่าที่ควร และอาจจะเป็นการดำเนินไปโดยไร้ทิศทางดังเช่นงานวิจัยจำนวนมากที่ได้มีการปริทัศน์และสังเคราะห์ในงานวิจัยนี้

ขณะเดียวกันงานวิจัยนี้ได้ทำหน้าที่ค่อนข้างจะสมบูรณ์ในฐานะที่เป็นเครื่องมือที่ช่วยย่นย่อในการสืบค้นหาความรู้ที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างเป็นระบบ พร้อมทั้งชี้ทิศของการทำวิจัยเพื่อจะขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงต่อไปอย่างชัดเจนในอนาคต

ในฐานะที่เป็นผู้ประสานงานโครงการวิจัยขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย จึงขอขอบคุณ ดร.ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะฯ ที่ได้สร้างผลงานที่เป็นประโยชน์ในครั้งนี้ และขอเชิญชวนให้ผู้ที่สนใจจะศึกษาค้นคว้าเศรษฐกิจพอเพียงอย่างจริงจังได้เริ่มต้นด้วยการอ่านงานวิจัยนี้ เนื่องจะช่วยย่นเวลาในการหาความรู้และสร้างความเข้าใจอย่างลึกซึ้งได้มาก เพื่อจะได้พัฒนางานต่อยอดจากความคิดที่มีในงานวิจัยนี้ เป็นการช่วยให้มีการใช้งบประมาณไม่ว่าจะเป็นเวลาหรือเงินได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นเงื่อนไขที่สำคัญอย่างหนึ่งของเศรษฐกิจพอเพียง คือ การใช้ความรู้อย่างถูกหลักวิชาการด้วยความรอบคอบและระมัดระวัง สมดังเจตนารมณ์ของงานวิจัยนี้

ศ.ดร.อภิชัย พันธเสน
ผู้ประสานงานชุดโครงการวิจัยและพัฒนา
เพื่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

การศึกษาวิจัยเรื่อง "การสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง" คณะผู้วิจัยจากสถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคมภายใต้มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนการดำเนินโครงการจากสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้ (1) เพื่อสำรวจสถานะองค์ความรู้ (Status of Knowledge) ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (2) เพื่อศึกษาองค์ความรู้ด้านการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในระดับ รัฐ ครอบครัว ชุมชน ภาคธุรกิจ โดยเฉพาะในระดับชุมชน ของสังคมไทยและ (3) เพื่อสนับสนุนแผนงานพัฒนาวิชาการและการจัดการความรู้ (ส่งเสริมการวิจัย) ของคณะอนุกรรมการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คณะผู้วิจัยกำหนดขอบเขตการวิจัย ด้วยการเลือกศึกษางานวิจัย (research studies) ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับ "เศรษฐกิจพอเพียง" และเป็นงานวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนจาก 2 หน่วยงานหลัก คือ สำนักงานสนับสนุนกองทุนสนับสนุนการวิจัย และกระทรวงศึกษาธิการ

การสังเคราะห์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงเป็นงานวิจัยเพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้หรือการวิจัยงานวิจัย (Meta Research) ความเข้าใจเรื่องญาณวิทยา (Epistemology) หรือทฤษฎีความรู้ (Theory of Knowledge) จึงเป็นเรื่องจำเป็นและสำคัญด้วยเหตุที่ว่าปรัชญาสาขานี้มุ่งให้มนุษย์ไม่ยอมรับ "ความรู้" ที่ปรากฏอยู่ทั่วไปอย่างไม่ตั้งคำถามหรืออย่างจำนน และประสงค์ให้มนุษย์ ตั้งคำถามพื้นฐานที่ว่า **อะไรคือความรู้ (What is knowledge?) อะไรคือความจริง (What is truth?) มนุษย์สามารถรู้อะไรได้บ้าง (What can be known?) มนุษย์ "รู้" ได้อย่างไร (How do we know?)** ญาณวิทยาบูรณาการศาสตร์ (Integral Epistemology) คือทฤษฎีความรู้ที่คณะผู้วิจัยใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์-สังเคราะห์ความรู้ครั้งนี้ ด้วยตระหนักถึงความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กันระหว่างความรู้ประเภทต่างๆ ในสังคมมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นความรู้เชิงเทคนิค (Tech-

nical knowledge) ความรู้ในมิติจิตใจหรือจิตวิญญาณ (Spiritual Knowledge) ความรู้เชิงวิเคราะห์-ตีความ (Analytic-Interpretive Knowledge) ซึ่งเกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม ซึ่งล้วนมีความสำคัญต่อการพัฒนาและการดำรงอยู่ของมนุษย์แทบทั้งสิ้น

คณะผู้วิจัยใช้**วิธีการสังเคราะห์ความรู้เชิงคุณภาพ และเป็นการสำรวจ-ประเมิน-วิเคราะห์สังเคราะห์งานวิจัยแนววิพากษ์ (Critical Knowledge Synthesis)** และใช้การสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) งานวิจัยจากแหล่งต่างๆโดยสำรวจงานวิจัยวิทยานิพนธ์บัณฑิตศึกษา ด้วยการสืบค้นข้อมูลชื่อเรื่อง (title search) ด้วยคำสำคัญ "เศรษฐกิจพอเพียง" เพื่อสำรวจประเภทของงานวิจัย พร้อมเปรียบกับงานวิจัยที่มีคำสำคัญ "เศรษฐกิจชุมชน" ซึ่งเป็นงานวิจัยภายใต้ชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทยในลำดับต่อมา นอกจากนั้นยังได้ขยายการสืบค้นด้วยการใช้คำสำคัญอื่นๆ เพิ่มเติม อาทิ เศรษฐกิจพึ่งตนเอง ทฤษฎีใหม่ ชุมชนเข้มแข็ง เพื่อสำรวจงานวิจัยที่อาจมีความสัมพันธ์กับเศรษฐกิจพอเพียงเพิ่มเติม อย่างไรก็ตาม การคัดเลือกงานวิจัยเพื่อการสังเคราะห์ความรู้ครั้งนี้นั้น คณะผู้วิจัยคัดเลือกเฉพาะงานวิจัยที่มีสาระสำคัญเกี่ยวข้องกับ องค์ความรู้เศรษฐกิจพอเพียงในสองระดับดังกล่าว งานวิจัยจำนวนไม่น้อยจึงต้องถูกคัดเลือกออกเนื่องจากวัตถุประสงค์การวิจัยหรือคำถามการวิจัยนำไปสู่คำตอบที่ไม่มีความสอดคล้องกับการทำความเข้าใจเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงโดยตรง

ในการวิจัยเพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง คณะผู้วิจัยได้กำหนดกรอบคำถามการวิจัยหลักไว้สองประเด็น คือ สถานะองค์ความรู้ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นอย่างไรและจะนำผลการสังเคราะห์องค์ความรู้การประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้เป็นประโยชน์ในการวางนโยบายตลอดจนการปฏิบัติการเพื่อการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างไร เพื่อสามารถที่จะตอบคำถามการวิจัยดังกล่าว คณะผู้วิจัยได้กำหนดกรอบคำถามในการสังเคราะห์งานวิจัย (Synthesis Questions) ดังนี้ 1. งานวิจัยจัดอยู่ในประเภทใด 2. วัตถุประสงค์ของงานวิจัยที่เลือกศึกษาคืออะไร 3. คำถามในการวิจัยคืออะไร วิธีวิทยาการวิจัยเป็นเช่นใด มีจุดเด่นหรือ ข้อจำกัดอะไรในการสร้างความรู้ 4. องค์ความรู้หรือข้อค้นพบคืออะไร สามารถเรียกได้ว่าเป็น "องค์ความรู้ใหม่" ได้หรือไม่ มีคุณูปการต่อการพัฒนาองค์ความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง บ้างหรือไม่อย่างไร 5. สถานะองค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเช่นใด คณะผู้วิจัยนำเสนอผล

การสังเคราะห์ความรู้โดยแบ่งออกเป็นห้าบทหลัก บทที่หนึ่งคือบทนำและการทบทวนแนวคิด ทฤษฎี บทที่สองว่าด้วยวิธีวิทยาการวิจัย บทที่สามว่าด้วยประเภทของงานวิจัยที่เกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง บทที่สี่ว่าด้วยสถานะความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง บทที่ห้าว่าด้วยการสร้างขบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง บทที่หกคือบทสรุป ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะบทที่สาม บทที่สี่ และบทที่ห้าเป็นหลัก

ประเภทของงานวิจัยที่เกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ผลการสังเคราะห์งานวิจัยขั้นที่ 1 : การแยกประเภทงานวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัย

แบ่งออกเป็น 4 ประเภทดังนี้

ประเภทที่ 1 การศึกษาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจพอเพียงและเศรษฐกิจชุมชนในฐานะปรัชญาและแนวคิดการพัฒนาสังคม

ประเภทที่ 2 การศึกษาพัฒนาการทางเศรษฐกิจและประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของชุมชน

ประเภทที่ 3 การศึกษาประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจพอเพียงและเศรษฐกิจชุมชนด้วยการสำรวจความคิดเห็นหรือทัศนะของบุคคลหรือคณะบุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่มีต่อโครงการและกิจกรรมการพัฒนาที่ยึดหลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

ประเภทที่ 4 การศึกษาการประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

ผลการสังเคราะห์งานวิจัยขั้นที่ 2 : การแยกประเภทงานวิจัยตามลักษณะของคำถามการวิจัยและวิธีวิทยาการวิจัย

แบ่งออกเป็น 5 ประเภทดังนี้

ประเภทที่ 1 คำถามวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะและพัฒนาการของแนวคิดหรือปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เศรษฐกิจชุมชน และประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของชุมชนด้วยการวิจัยสหวิทยาการ

ประเภทที่ 2 คำถามวิจัยที่เกี่ยวกับ ความรู้ ความเข้าใจ (ของกลุ่มเป้าหมาย) ต่อเรื่องแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ด้วยการวิจัยเชิงสำรวจ

ประเภทที่ 3 คำถามวิจัยเกี่ยวกับทัศนะในการนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

ไปปฏิบัติ ด้วยการวิจัยเชิงสำรวจ

ประเภทที่ 4 คำถามวิจัยเกี่ยวกับการนำแนวคิด ทฤษฎี มาทดลองปฏิบัติ โดยผู้วิจัยเองหรือให้กลุ่มเป้าหมายในบางพื้นที่ทดลองปฏิบัติด้วยการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

ประเภทที่ 5 คำถามวิจัยเกี่ยวกับปัจจัยที่ก่อให้เกิดความพอเพียงทางสังคม สภาพแวดล้อมและเทคโนโลยี โดยใช้วิธีวิทยาแบบผสาน

ผลการสังเคราะห์งานวิจัย ขั้นที่ 3 การแยกประเภทงานวิจัยตามกลุ่มเป้าหมายและพื้นที่ในการศึกษา

แบ่งออกเป็น 3 ประเภทดังนี้

ประเภทที่ 1 งานวิจัยที่ทำการศึกษากลุ่มเป้าหมายในประเด็นต่าง ๆ เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง ระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว กลุ่ม ชุมชน และองค์กร

ประเภทที่ 2 ประเภทงานวิจัยที่ทำการศึกษาในพื้นที่ชนบท เมือง

ประเภทที่ 3 ประเภทงานวิจัยที่ทำการศึกษากับกลุ่มเป้าหมายในภาคเกษตรกรรมและภาคอุตสาหกรรม ทั้งขนาดเล็กและขนาดกลาง

สังเคราะห์งานวิจัยขั้นที่ 4 การแยกประเภทงานวิจัยตามกรอบแนวคิดในการทำวิจัย

แบ่งออกเป็น 2 ประเภทดังนี้

ประเภทที่ 1 กรอบการวิจัยสะท้อนถึงความพยายามทำความเข้าใจปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยให้ความสำคัญกับมิติมนุษย์ (Human Dimension) ทั้งภายในและภายนอก คือทั้งในด้านจิตวิญญาณ อันได้แก่ การมีความสุขตามอัตภาพโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น และความพอเพียงภายใต้ฐานคติการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในระบบครอบครัวและชุมชน

ประเภทที่ 2 กรอบการวิจัยเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในมิติเศรษฐกิจและมิติด้านสังคม อาทิ การทำเกษตรผสมผสานและการผลิตเลี้ยงชีพและการศึกษาความพอเพียงด้านปัจจัยการดำรงชีวิตขั้นพื้นฐานที่สะท้อนความใกล้เคียงกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับหนึ่ง

ผลการสังเคราะห์งานวิจัยขั้นที่ 5 การแยกประเภทงานวิจัยตามนิยามเชิงปฏิบัติการในการทำวิจัย

ประเภทที่ 1 การให้ความหมายต่อเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะ "ระบบเศรษฐกิจ" ที่แตกต่างจากระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเนื่องจากเศรษฐกิจพอเพียงมีการกำกับด้วยศีลธรรม

ประเภทที่ 2 การให้ความหมายต่อเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะ "หลักแนวทาง และทฤษฎีในการประกอบอาชีพและการดำเนินชีวิตของคน"

สถานะองค์ความรู้ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

การประเมินสถานะขององค์ความรู้ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงระดับแนวคิด ด้วยการสังเคราะห์เนื้อหาภายใต้กรอบญาณวิทยาบูรณาการศาสตร์ พบข้อสังเกตทางทฤษฎีหลายประการ ดังนี้

ประการที่หนึ่ง ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเกิดขึ้นท่ามกลางกระแสแนวคิดการพัฒนาทางสังคมทางเลือกหลายกลุ่มในสังคมไทย อันเป็นเสมือนความพยายามต้านกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจ-สังคมกระแสหลัก ที่เริ่มส่งผลกระทบทางลบต่อความมั่นคงในระบบชีวิตมนุษย์และระบบนิเวศ อาทิ แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนเครือข่ายเกษตรกรรมยั่งยืน พุทธเกษตร เกษตรผสมผสาน ตลอดจนการเกิดขึ้นของชุมชนใหม่ในเชิงอุดมการณ์ศาสนาเพื่อแสวงหาทางรอดจากการรุกอย่างรวดเร็วของระบบเศรษฐกิจทุนนิยม ความคล้ายคลึงกันในแก่น (Essence) ของกลุ่มแนวคิด "ทางเลือกในการพัฒนา" จึงนำไปสู่การกล่าวถึงเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะ "วัฒนธรรมทวนกระแส" แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกลุ่มของผู้ปฏิบัติว่าเป็นชุมชนหรือธุรกิจในระบบทุนนิยม เพราะถ้าเป็นธุรกิจในระบบทุนนิยมจะไม่ให้ความสำคัญกับคุณธรรม และศีลธรรมมากนัก แต่เน้นหลักการไม่โลภและการกระจายความเสี่ยง หรือการบริหารความเสี่ยงต่ำเป็นสำคัญ การสังเคราะห์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงจำต้องกระทำควบคู่ไปกับการทำความเข้าใจบริบททางสังคมดังกล่าวตลอดจนสาระสำคัญของแนวคิดทางเลือกต่างๆ เหล่านี้

ประการที่สอง ความรู้ที่ปรากฏในงานวิจัยที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงครอบคลุมมิติต่างๆ ในการดำรงอยู่ของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นความรู้ทางเทคนิคหรือเรื่องศีลธรรม ความรู้ระดับอภิปรัชญา (Metaphysical Knowledge หรือความรู้เชิงจิตวิญญาณ-จริยศาสตร์ (Spiritual-Ethical Knowledge แนวคิดและวิถีปฏิบัติ

(Praxis) ของวัฒนธรรมชุมชนหมู่บ้านไทยดำรงอยู่ด้วยการสนับสนุนจากโลกทัศน์ องค์รวมอันเป็นผลพวงของการตระหนักถึงความเชื่อมโยงระหว่างความรู้หลายประเภท) เพื่อการรักษาดุลยภาพระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสิ่งแวดล้อมเชิงกายภาพ และมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ตลอดจนความรู้ที่นำพามนุษย์สู่ความมีอิสรภาพ ความรู้ที่เป็นองค์รวมเหล่านี้หลอมรวมวิถีการผลิต อุดมการณ์และสัมพันธภาพการผลิตเข้ากับระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของมนุษย์กับสิ่งที่อยู่ล้อมรอบมนุษย์ในทุกมิติ จนเป็นเนื้อเดียวกันและอาจเรียกได้ว่าเป็นศาสตร์แบบบูรณาการ (Integral Sciences)

ประการที่สาม การศึกษาวิจัยที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย ยืนยันว่าความรู้ของชุมชนไทยในภาคชนบทและ/หรือ ภาคการเกษตร เรื่องความพอเพียงหรือเศรษฐกิจพอเพียงดำรงอยู่แล้วในวิถีชีวิตชุมชนด้วยอุดมการณ์การผลิตที่มีเอกลักษณ์แตกต่างจากอุดมการณ์การผลิตของระบบทุนนิยม

ประการที่สี่ ความรู้ ประสบการณ์และภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตของผู้คนในภาคการเกษตรหรือการดำรงชีวิตที่ต้องพึ่งพิงระบบนิเวศธรรมชาติและระบบความสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรมในฐานะปัจจัยในการผลิตที่มีความสอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจากตั้งอยู่บนพื้นฐานของการไม่เบียดเบียนหรือทำลายล้างระบบต่างๆ ที่หล่อเลี้ยงชีวิตมนุษย์ วิถีการผลิตและจารีตต่างๆ จึงสะท้อนการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน การใช้หลักการกระจายความเสี่ยงในกิจกรรมการผลิต และพัฒนาสำนึกกลุ่ม-ชุมชนเพื่อร่วมแรงในการผลิต การจัดการผลผลิตและการพัฒนาสวัสดิการของชุมชนในรูปแบบต่างๆ ถึงแม้ว่าในบางช่วงบางขณะชุมชน อาจพลาดพลั้งหรือล้มลุกคลุกคลาน เนื่องจากการรู้ไม่เท่าทันการรุกล้ำของระบบคิดอุดมการณ์ทุนนิยมและลัทธิบริโภคนิยมสุดขั้ว ก็ยังสามารถปรับตัวปรับเปลี่ยนและดัดแปลงรูปแบบการผลิตโดยมีสำนึกการสร้างความมั่นคงให้ฐานรากของชีวิตเข้มแข็งก่อนและที่สุดสามารถยืนอยู่ท่ามกลางกิจกรรมการผลิตสองระบบโดยมีระบบเศรษฐกิจพอเพียงเป็นภูมิคุ้มกันความเสี่ยงจากการผลิตเพื่อการค้า

ประการที่ห้า ข้อพบจากงานวิจัยชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทยยืนยันตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมของการดำเนินชีวิตของประชาชนไทยในภาคการเกษตร/ภาคชนบทโดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง ดังนั้นการคิดเรื่องการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะทางเลือกในการพัฒนา จึงควรเริ่มต้นด้วยความจริงข้อนี้

ประเด็นสำคัญอื่นๆ ที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง

ความรู้เศรษฐกิจพอเพียงเป็นสหวิทยาการ

ผลการสังเคราะห์ข้อค้นพบจากการวิจัยที่ตั้งคำถามเรื่องระบบเศรษฐกิจ ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ และด้วยการใช้วิธีวิทยาจากหลายศาสตร์ อาทิ ประวัติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ มานุษยวิทยา พบว่า องค์ความรู้ที่เกิดขึ้นนั้นครอบคลุมหลายมิติ (Multidimensional) และมีความเป็นสหวิทยาการ (Interdisciplinary) ส่วนหนึ่งน่าจะมีสาเหตุมาจากการตระหนักถึงความสลับซับซ้อนของปรากฏการณ์ทางสังคมของนักวิจัยและการใช้ประโยชน์จากวิธีวิทยาและกรอบแนวคิดจากหลายศาสตร์โดยมี "เศรษฐศาสตร์การเมือง" เป็นแกนในการสร้างความรู้ องค์ความรู้ที่ก้าวพ้นมิติทางเศรษฐกิจด้านเดียว สู่มิติอื่นๆ ของชีวิตมนุษย์ การสังเคราะห์ข้อค้นพบงานวิจัย พบว่าภายใต้กรอบการสร้างความรู้เรื่องเศรษฐกิจชุมชนและเศรษฐกิจพอเพียงนั้น มีองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรดิน น้ำ ป่า อากาศ และระบบนิเวศโดยรวมปรากฏชัด องค์ความรู้ภูมิศาสตร์ - เกษตรศาสตร์ของประชาชนในชุมชนหมู่บ้านหรือชุมชนชนบทไทย ซึ่งบ่งบอกถึงความรู้ที่เป็นองค์รวม อาทิ ความรู้เรื่องความหลากหลายทางชีวภาพ / ชีวพันธุ์พืช สัตว์น้ำ สัตว์บก สัตว์ป่า ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะของสัตว์รวมไปถึงความสมบูรณ์และความเสื่อมโทรมของระบบธรรมชาติควบคู่ไปกับองค์ความรู้เพื่อฟื้นฟูสภาพธรรมชาติ องค์ความรู้ที่ชุมชน/ ปัจเจกชนสั่งสมมาจนเป็น"ภูมิปัญญาพื้นบ้าน" นั้นมิได้ตั้งอยู่อย่างแยกส่วนหากแต่ทำหน้าที่กระตุ้นให้ชุมชน "รู้และเข้าใจ" ความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์ธรรมชาติกับเงื่อนไขปัจจัย อันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของดุลยภาพตามธรรมชาติ ความเข้าใจในเรื่องความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างระบบต่างๆ เช่น ระบบการเมือง-สังคม-วัฒนธรรม กับระบบนิเวศธรรมชาติ นำไปสู่การผนึกพลังเพื่อการจัดตั้งองค์กรชาวบ้าน (Community Organizing initiative) กระบวนการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ถ่ายทอดความรู้ด้านการอาชีพ มิติมนุษย์ สังคม วัฒนธรรมในระบบเศรษฐกิจทางเลือก

ถึงแม้ว่าจะไม่มีงานวิจัยที่สำรวจความสัมพันธ์เชิงมโนทัศน์ระหว่างเศรษฐกิจชุมชนและเศรษฐกิจพอเพียงโดยตรง แต่พบความสนใจของนักวิชาการในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจพอเพียงกับพุทธเศรษฐศาสตร์อยู่บ้าง และมีการเสนอบทวิเคราะห์ว่าเศรษฐกิจพอเพียงคือพุทธเศรษฐศาสตร์ หรือมีการให้ความ

หมายว่าเศรษฐกิจพอเพียงคือเศรษฐกิจศีลธรรมเป็นต้น ซึ่งต้องการการวิจัยเชิงทฤษฎีเพื่อพัฒนาองค์ความรู้อย่างลึกซึ้งต่อไป ความรู้เรื่องเศรษฐกิจชุมชนจัดเป็นชุดความรู้ที่ผ่านการพัฒนาอย่างเป็นระบบและสะท้อนให้เห็นความแตกต่างในระดับโลกทัศน์ (Worldview) ของคนในระบบเศรษฐกิจชุมชน อันส่งผลชุมชนให้มีการปรับตัวในรูปแบบต่างเพื่อดำรงความเป็นชุมชนไว้ ไม่ว่าจะเป็นระบบแลกเปลี่ยนผลผลิตและแรงงานในชุมชน ซึ่งอาศัยโครงสร้างการตลาดที่กำหนดโดยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์มากกว่ากลไกทางราคา ระดับของพัฒนาการทางจริยศาสตร์ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญเช่นกันในระบบการแลกเปลี่ยนแบบนี้ โครงสร้างการตลาดในระบบเศรษฐกิจชุมชนมีความเกี่ยวเนื่องกับความสัมพันธ์ทางสังคมและจิตใจ อาทิหลักการ "ระบบน้ำใจ" และ "ความมั่งคั่งทางน้ำใจ" มากกว่าการกำหนดราคาสิ่งของที่นำมาแลกเปลี่ยน โครงสร้างการตลาดในระบบเศรษฐกิจชุมชนดั้งเดิมขึ้นอยู่กับระบบความสัมพันธ์ทางสังคมเชิงบวกในรูปแบบ"การผูกเสี่ยว" หรือ "เกลอ" เป็นเรื่องการช่วยเหลือเกื้อกูลสืบสาน ธารน้ำใจ มีการ "ลงแขก" หรือ "การลงแรง" เพื่อสายใยความสัมพันธ์เอื้ออาทรกันมากกว่าการแข่งขัน มากกว่าการเอารัดเอาเปรียบ การขูดรีด และการคำนึงถึงผลกำไรสูงสุดของตนเอง มิติสังคม-วัฒนธรรมปรากฏชัดในประเด็น เป้าหมายในการผลิต กล่าวคือการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนเพื่อการดำรงชีพก่อน หลังจากนั้นอาจขายผลผลิตเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาตนเองและครอบครัว และไม่ตั้งเป้าหมายในการขายผลผลิตเพื่อกำไรสูงสุด จึงมิได้มีความประสงค์ที่จะขยายฐานการผลิตให้ใหญ่โต

สถานะขององค์ความรู้ ปรัชญาศรษฐกิจพอเพียง ในมิติของการประยุกต์ใช้

องค์ความรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในมิติการประยุกต์ใช้ มุ่งแสวงหาและพัฒนาองค์ความรู้เรื่องเทคโนโลยีในการผลิตและการเกษตร อาทิการปรับแก้สภาพทางกายภาพของพื้นดิน โดยการปรับเปลี่ยนสภาพเดิมที่มีปัญหา อาทิ ดินเค็ม ดินดาล ดินเปรี้ยว หรือดินที่มีน้ำขัง มีสภาพเป็นกรดให้เป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์เหมาะสมกับการเพาะปลูก มีการสร้างองค์ความรู้ ด้านการพัฒนาและใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม เน้นการประหยัดแต่ถูกหลักวิชาการ องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการตัดสินใจ (Decision-making Process) และกระบวนการให้เหตุผลต่อวิธีการผลิต การริเริ่มการผลิตที่หลากหลายเพื่อลดความเสี่ยง โดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการรับรู้และบริโภคข่าวสาร (Information Processing)

ซึ่งจัดได้ว่าเกี่ยวข้องกับสาขาจิตวิทยาการรู้คิด (Cognitive Psychology) นอกจากนั้น พบว่าในสาขาพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มีการศึกษาในประเด็น "การกระจายความเสี่ยง" หรือ "การบริหารความเสี่ยงต่ำ" ซึ่งใช้กรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเช่นกัน ในเชิงหลักการถึงแม้ว่าเศรษฐกิจพอเพียงสามารถประยุกต์ใช้ได้ในทุกภาคการผลิต แต่พบว่ายังไม่มีงานวิจัยที่สำรวจการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในอุตสาหกรรมขนาดใหญ่

การสร้างขบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง

ในช่วง 2 ปีที่ผ่านมา สำนักคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ได้เริ่มสร้างขบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงอย่างต่อเนื่องเพื่อนำเอาแนวความคิดไปขยายผลอย่างหลากหลายและกว้างขวาง โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างกระแสสังคมให้มีการประยุกต์หลักเศรษฐกิจพอเพียง เป็นหลักในการประกอบกิจการและในการดำเนินชีวิต เป้าหมายการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงควรครอบคลุมการดำเนิน 4 ด้านคือสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนาแนวคิดขององค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนากระบวนการเรียนรู้และการประยุกต์ใช้ในระดับชุมชน การเชื่อมโยงเครือข่ายการพัฒนาชุมชนพอเพียงของภาคประชาสังคม ทั้งนี้งานทั้งสี่ด้านจะต้องมีความเชื่อมโยงกันอย่างบูรณาการ **นอกจากนั้นการสร้างขบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงจำเป็นต้องมีฐานความรู้กำกับ คณะผู้วิจัยเสนอการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อการเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงทางสังคม ("Transformative Action Learning Research") หรือ TALR ด้วยหลักการสร้างความรู้โดยชุมชนเพื่อชุมชน** การวิจัยแนวดังกล่าวจะช่วยกระตุ้นให้ชุมชนตื่นตัวและมีความเชื่อมั่นในพลังความสามารถของตนเอง การวิจัยต้องตอบสนองความต้องการความนึกคิดความใฝ่ฝัน ความเชื่อและวัฒนธรรมของชุมชน

คณะผู้วิจัยเสนอว่าการสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อสามารถนำไปประยุกต์ได้นั้น จำเป็นต้องมีการสร้างกระบวนการเรียนรู้อย่างเข้มข้นด้วยทฤษฎีการเรียนรู้ด้วยประสบการณ์ชีวิต (Theory of Experiential Learning) และในกระบวนการวิจัย จำเป็นต้องคำนึงถึงการพัฒนานักวิจัยท้องถิ่นซึ่งเป็นสมาชิกชุมชนให้เป็นนักคิด-นักทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง และเป็นนักปฏิบัติโดยเรียนรู้และประเมินประสบการณ์เศรษฐกิจพอเพียงไปในเวลา

เดียวกัน การวิจัยเพื่อสร้างขบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงแบบ TALR คือ การศึกษาเพื่อปลุกจิตสำนึกวิพากษ์ เพื่อให้ผู้ที่เข้าร่วมโครงการวิจัยได้ตระหนักถึงข้อจำกัดและผลกระทบทางลบอันเกิดจากการพึ่งพิงและการรู้ไม่เท่าทันเศรษฐกิจแบบทุนนิยม การวิจัย การเรียนรู้ และการสร้างความเข้าใจต้องเชื่อมโยงกับการสร้างสถาบันระดับชุมชน ในฐานะศูนย์กลางของการศึกษาและการเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง TALR อาจนำไปสู่การสร้างสถาบันใหม่ภายในชุมชนเพื่อแพร่กระจายความคิดและสนับสนุนการพัฒนาจิตสำนึกวิพากษ์ การวิจัยเพื่อสร้างขบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงยังต้องมุ่งฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่น ภูมิปัญญาพื้นบ้านและโลกทัศน์ดั้งเดิมที่เน้นความพอเพียงทางนิเวศ ยึดมั่นในหลักการวิจัยเพื่อการเปลี่ยนแปลงและเพื่อผลประโยชน์ของชุมชน

การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง เป็นการศึกษาชั่วชีวิต การเรียนรู้จะต้องใช้แนวทางของสหวิทยาการ เศรษฐกิจพอเพียงมีความหมายมากกว่าคำว่า "เศรษฐกิจ" เป็นแนวคิดที่ครอบคลุมหลายมิติของชีวิต ซึ่งต้องใช้วิธีวิทยาเชิงบูรณาการหลายสาขา การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงต้องอยู่บนฐานคิดที่เรียกว่าคิดอย่างเป็นระบบ ซึ่งจะช่วยให้ชาวชุมชนในศูนย์การเรียนรู้มีความสามารถหลายด้าน ตั้งแต่การสังเคราะห์ความรู้เศรษฐกิจพอเพียงจากประสบการณ์ของหลายพื้นที่ไปจนถึงความสามารถในการวางแผนการจัดการ การประเมินผล และการมีความคิดที่วิพากษ์และสร้างสรรค์ การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงต้องสอดคล้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่นที่หลากหลายในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศ เอกสารตำราข้อเขียนต้องสะท้อนให้เห็นทั้งมิติทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ข้อสรุปทั้งสี่ข้อ ผสมผสานกันเป็นการสร้างพลังอำนาจให้แก่ชุมชน ด้วยวิถีคิด วิถีการผลิต และวิถีชีวิต ที่เป็นอิสระจากทุนนิยมโดยไม่จำเป็นต้องเป็นปฏิปักษ์อย่างสิ้นเชิง สามารถเดินเข้าสู่วิถีทางแห่งความพอเพียงด้วยความเข้มแข็ง และด้วยหลักพึ่งตนเองได้ในที่สุด

แผนงานพัฒนาวิชาการและส่งเสริมการวิจัยในระยะสามปีข้างหน้า

1. สนับสนุนการวิจัยเชิงนโยบายเพื่อเสนอทางเลือกที่หลากหลายในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง ในภูมินิเวศที่หลากหลายของภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทย

2. พิจารณาแนวคิดใหม่สำหรับการวิจัย อาทิ "ความพอเพียงทางนิเวศ" (Eco-Sufficiency) ซึ่งเกี่ยวกับการกำหนดขีดจำกัดในการบริโภคและการใช้

ทรัพยากรธรรมชาติแนวคิดนี้เน้นความพอเพียงในระดับพอดีที่ไม่ทำลายคุณภาพชีวิต

3. การวิจัยเชิงสหวิทยาการ เป็นการปูพื้นฐานที่สำคัญเพื่อสร้างความเชื่อมโยงระหว่างมโนทัศน์ต่างๆ ได้แก่เศรษฐกิจพอเพียง ความพอเพียงทางนิเวศ เศรษฐกิจชุมชน เศรษฐศาสตร์สังคม คุณภาพชีวิต และความยั่งยืนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

ข้อเสนอแนะงานวิจัยในอนาคต

ควรมีการวิจัยเพื่อพัฒนา (Research and Development) ในประเด็นต่างๆ ดังนี้

● การพัฒนาชุดโครงการกระบวนการเรียนรู้บูรณาการของเศรษฐกิจสองระบบในชุมชนแต่ละภาค

● การวิจัยเพื่อพัฒนารูปแบบการประยุกต์เศรษฐกิจพอเพียงในภาคเกษตรกรรมตามพื้นที่ (พื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ กับพื้นที่ที่ไม่มีความอุดมสมบูรณ์ อาทิ ขาดแคลนแหล่งน้ำ ดินเปรี้ยวโดยคำนึงถึงความหลากหลายทางภูมินิเวศภายในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศ)

● การวิจัยเพื่อพัฒนารูปแบบการประยุกต์เศรษฐกิจพอเพียงในภาคอุตสาหกรรมในพื้นที่ ที่มีทรัพยากรธรรมชาติกับพื้นที่ที่ไม่มีทรัพยากรธรรมชาติและจำเป็นต้องนำเข้าทรัพยากร

● การวิจัยเพื่อเสนอแนวทางการจัดทำตัวบ่งชี้"ความสุขสมบูรณ์แบบยั่งยืน" (sustainable welfare)

งานวิจัยเชิงทฤษฎี (Theoretical Research)

● ศึกษาความสัมพันธ์เชิงทฤษฎีระหว่างเศรษฐกิจพอเพียง เศรษฐศาสตร์ศีลธรรม (อาทิ พุทธเศรษฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์อิสลาม) เศรษฐศาสตร์สังคมและเศรษฐกิจชุมชน

● ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับแนวคิดการคุ้มครองทางสังคมและสวัสดิการชุมชน (Social Protection Theory and Community Welfare)

● ศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับแนวคิดการพัฒนาแบบยั่งยืน

● ศึกษาความเชื่อมโยงระหว่างแนวคิดความพอเพียงทางนิเวศกับผลกระทบต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและการยอมรับจากภาคธุรกิจเอกชน

งานวิจัยเชิงประยุกต์เพื่อประโยชน์ในการประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (Applied Research for the Application of SEP)

● ศึกษารูปแบบการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในองค์กรทางสังคมต่างๆ และในชุมชนชนบทเมืองกึ่งเมืองกึ่งชนบท ตลอดจนชุมชนเชิงอุดมการณ์ (Ideological Community) ด้วยวิธีวิทยาเชิงคุณภาพ อาทิ การวิจัยแนวชาติพันธุ์วรรณ (Ethnography) และงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) การวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Transformative Action Learning Research) โดยนักวิจัยท้องถิ่นร่วมกับนักวิจัยสถาบัน

● ศึกษาเปรียบเทียบการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในอุตสาหกรรมขนาดกลางขนาดย่อมกับอุตสาหกรรมขนาดใหญ่

● ศึกษาความพอเพียงทางนิเวศ ลัทธิบริโภค และคุณภาพชีวิต

● ศึกษาความพอเพียงในชีวิตประจำวัน

● ศึกษามิติทางการเมืองกับวิถีชีวิตเศรษฐกิจพอเพียง

โดยสรุปการสังเคราะห์องค์ความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงในครั้งนี้ส่งผลทำให้คณะผู้วิจัยได้รับความรู้และแรงบันดาลใจในการเสนอแนวทางและขั้นตอนในการส่งเสริมให้มีการปรับเปลี่ยนหรือประยุกต์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในชนบทไทยด้วย แผนการปฏิบัติการทางสถาบัน (Institutional Action Plan) ดังต่อไปนี้ :

1. ฟื้นฟู "เศรษฐศาสตร์วัฒนธรรมแบบพอเพียง" ในพื้นที่ชุมชนท้องถิ่นของสังคมไทย

2. ปรับเปลี่ยน "ความคิดทางยุทธศาสตร์เกี่ยวกับการพัฒนา" จากความคิดกระแสหลักที่พึ่งพาโลกาภิวัตน์ ไปสู่ความคิดการพัฒนาทางเลือกที่เน้นเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่น

3. สร้าง "สมรรถนะชุมชน" ให้เข้มแข็งภายใต้การบริหารจัดการเชิงกลยุทธ์และการสร้างสถาบันวางแผนแบบใหม่

4. ปรับเปลี่ยนระบบการเกษตร จากเกษตรกรรมแผนใหม่ไปสู่ระบบ "นิเวศเกษตร" (Agro - Ecology)

5. สร้าง “เครือข่ายสถาบันเศรษฐกิจชุมชน” เพื่อสนับสนุนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง

Executive Summary

"The Synthesis of Knowledge related to Sufficiency Economy" was conducted by a team of researchers of the Rural and Social Management Institute (RASMI), a research unit of Thailand Rural Reconstruction Movement Foundation (TRRM) under the Royal Patronage. Thailand Research Funds with grants from the National Economic and Social Development Board (NESDB) financed this research with the following objectives: 1) to examine the status of knowledge of sufficiency economy; 2) to explore existing knowledge relating to the application of sufficiency economy at the national, community and family levels as well as the application in the business sector in the Thai society; 3) To support the academic plan, knowledge management through research of the Subcommittee for the Mobilization of Sufficiency Economy Philosophy led by NESDB.

Conducting meta-research required an understanding of epistemology. The researchers used integral epistemology as a theory of knowledge in assessment of knowledge status on sufficiency economy with the recognition that there are various kinds of truths and knowledge in human society. There are technical, spiritual, analytic and interpretive knowledge, all of which are interrelated and germane to the existence of human.

Qualitative synthesis was used in the assessment of the status of knowledge on sufficiency economy with a specific orientation called critical knowledge synthesis. Using this approach, the researchers

analyzed major findings as well as examined theoretical interpretations and frameworks used by the researchers of studies under review. Inquiry questions as well as research methods were also explored to arrive at an understanding of why certain questions are asked and why certain methods of knowledge creation were used. This approach in turn enabled the researchers to make final analysis and comprehensive assessment of the status of knowledge on sufficiency economy.

The researchers set the scope for this study by focusing on research studies with contents related to sufficiency economy which were primarily sponsored by two organizations namely Thailand Research Funds and the Ministry of Education. Initial key words or phrases used in the search for the studies to be reviewed included *sufficiency economy, community economy, community strength*. After the first round of review, community strength as a key concept for the search was omitted as it was found that objectives and findings of research under this category were not directly related to the concept of sufficiency economy.

Major inquiry questions were: 1) What is the status of knowledge?; 2) How can the results of knowledge synthesis be utilized in policy formulation and action in the mobilizing sufficiency economy?; Synthesis questions included: What kind of research is it? What are the objectives of the research? What are the stated research questions?; What kind of research methodology is used? What are strengths and limitations of the research?; What contribution does the created knowledge have on the development of sufficiency economy?; And lastly what is the status of knowledge on sufficiency economy?

The report consists of five chapters. Chapter 1 and 2 are introduction, theoretical framework and methodology. The findings of this research are presented in chapter 3, 4 and 5. Chapter 3

concerns different categories of research organized by research objectives, inquiry questions, research methods, units of study and researcher's frameworks. Chapter 4 focuses on the results of qualitative synthesis. Chapter 5 presents the researcher's views and suggestions on the mobilization of sufficiency economy. Chapter 6 brings the synthesis to a conclusion.

Types of research studies related to sufficiency economy were analyzed, categorized using five steps as follow :

Step one: The studies were categorized based on stated objectives

Four types of research were found. *Type one:* The studies explored sufficiency economy and community economics philosophy and social development approach. *Type two:* The studies examined history of economic thoughts and economic development mostly in rural communities. *Type three:* The studies focused on the opinions and perspectives of individuals and groups known on community development programs and projects which claimed to have used the principles of sufficiency economy. Type four: The studies aimed at studying the application aspect of sufficiency economy.

Step two: The studies were categorized based on types of research questions and methodology

Five types of research were found. *Type one:* Research questions concerned the characteristics and development of sufficiency economy, community economics, history of economic development of communities, using interdisciplinary research methods. *Type two:* Research questions concerned the knowledge of and understand-

ing about sufficiency economy of targeted populations, using survey research. Type three: Research questions were focused on perspectives of individuals or groups pertaining to the application of sufficiency economy, using survey research. Type four: Research questions concerned the application process through experimentation by researchers themselves, using action research. Type five. Research questions centered around the factors contributing to social sufficiency, environmental and technological sufficiency, using a combination of quantitative and qualitative research methods.

Step three: The studies were categorized based on target groups or areas/sites under study.

Three types of research were found. *Type one:* Target groups included individuals, families, groups and communities. *Type two:* Target areas included both urban and rural and spread throughout geographical regions of Thailand. *Type three:* Sites of research were located in agricultural sector. Limited number of researches were found in small and medium industries.

Step four: The studies were categorized based on the researchers' theoretical frameworks.

Two types of research were found. *Type one:* Research framework was developed to include spiritual dimension of community and family life. "Sufficiency" was given additional meanings such as "being contented in accordance with one's ability to provide for one's self and the constructed meaning of "sufficiency" amidst the webs of relationship between individuals, families and communities

and the moral principle of living without inflicting pain or suffering on others. Type two: Research framework with the emphasis on social and economic "livelihood."

Step five: The studies were categorized by examining operational definitions of sufficiency economy

Two types of research were found. *Type one:* Sufficiency economy was treated as a economic system with a distinctive ideology supported by moral principles. *Type two:* Sufficiency economy was considered as a set of life guidance and theory about livelihood.

Status of knowledge of sufficiency economy: some theoretical observations

1) The emergence of sufficiency economy must be contextualized. Sufficiency economy evolved in the socio-political contexts of the nation undergoing rapid changes in modes of production. Alternative thoughts and models of development and livelihood such as Buddhist economics, Buddhist agriculture, sustainable agricultural network, the ideological communities of the Asok tradition etc share commonalities in their efforts to redefine developments goals and processes to ensure human security and environmental sustainability.

2) One distinct characteristic of knowledge related to sufficiency economy is that it is interdisciplinary. It covers technical, analytic and interpretive knowledge, as well as spiritual knowledge. When various kinds of knowledge work in harmony, it creates a balanced livelihood. Findings of many studies revealed that at the cultural bases of village communities in Thailand are various forms of

knowledge and multiple ways of understanding and knowing and leading lives with balance.

3) Results of research studies focusing on community economy in the Thai village communities seem to suggest that peoples knowledge, an equivalence of "sufficiency economy, has long existed when considering the survival of communitarian production ideology which goes against capitalistic ideology in modern Thailand.

4) The indigenous knowledge system used by people in agricultural sector or those whose livelihood still depends on the ecological system is congruent with the concept of sufficiency economy as it rests on an understanding of interdependence among all living systems. This recognition results in economic and social practices and norms that puts collective interests over individual needs and interests. This understanding seems to help village communities adapt and adjust to the encroachment of capitalistic development with immunity and preparation against risks imposed from the outside. Most communities exist within the dual system- practicing sufficiency economy for community and family survival on one hand, and engaging in trade economy on the other to gain cash income as members of an emerging economy.

5) Results from research studies of the Thai Village Community Project led by Chattip Nartsupa give numerous concrete examples of people's livelihood with principles and ideology similar to the characteristics of sufficiency economy. Mobilization efforts to influence the adoption of the King's sufficiency economy must begin with this fact in mind.

6) While it is clear that sufficiency economy shares similarities with other alternative thoughts such as religious economics, moral economics, theoretical research to explore the relationship between key concepts such as community economy, social economics, Bud-

dhist economics is still very limited.

7) While the application of the knowledge on sufficiency economy finds its relevance in all dimensions of economic production with the goal of sustainable development, research tends to focus solely on the technical aspect of sufficiency economy, i.e. new theory of agriculture, to solve problems of productions caused by poor soil quality and other technological challenges. Not much research interests were found in the application of sufficiency economy in large industry, while limited research concerning the application of sufficiency economy in small and medium enterprises existed.

The sufficiency economy movement

In order to move ahead in our efforts to mobilize thoughts and efforts of all sectors of the Thai society to adopt or consider applying sufficiency economy as a framework for social development and as a set of moral guidance for right livelihood, the researchers proposed first and foremost, the building of strong knowledge bases via transformative action learning research or TALR. TALR rests upon the premise of popular knowledge creation by the people and for the people. This approach to research does not go against people's hope and pride of their cultural heritage, but slowly assist people to wake up to the reality that only they themselves can work to shape for their own existence.

Sufficiency economy involves lifelong learning activities in communities and interested sectors. The learning dimension of TALR cannot be overlooked. It is learning through experience along with the spirit of experimentation that would help build more grassroots researchers. TALR will build capacity of grassroots researcher through consciousness raising activities so that all involved are able to understand the big picture-the relationship between capitalist system

of production, community economy and sufficiency economy. TALR hopes to transform grassroot researchers to thinkers and advocates and local experts on sufficiency economy so that they rely less and less on external expert knowledge on this subject. The researchers also believe the learning community of sufficiency economy will develop their ability to think creatively and systematically and that in the long run will be able to not only create but also synthesize their own knowledge and experience in accordance with the uniqueness of their cultural lives. With this kind of freedom and spirit, all can walk into the path of sufficiency economy with dignity and self-reliance.

Lastly, the researchers proposed plans for future research as follows:

1. Policy research in order to find multiple choices and options with regard to the revival and /or application of sufficiency economy in various ecological areas of Thailand.

2. A development of ecological aspect such as "eco-sufficiency" in research so that concrete steps can be taken to reduce risk behaviors relating to environmentally unfriendly production.

3. Interdisciplinary research to create conceptual linkage between sufficiency economy, eco-sufficiency, community economy, social economics, agro ecology, and natural and environmental sustainability.

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยเรื่องการสังเคราะห์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงได้รับการสนับสนุนจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ซึ่งได้รับทุนในการดำเนินโครงการจากสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) การวิจัยครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ ด้วยความร่วมมือและความเป็นกัลยาณมิตรของบุคคลหลายฝ่าย

อันดับแรก คณะผู้วิจัยขอขอบคุณ ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย ผู้อำนวยการฝ่ายชุมชน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ผู้เล็งเห็นความสำคัญของการสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Synthesis) ในการสังเคราะห์องค์ความรู้ (Meta Research) เพื่อช่วยให้ประชาคมนักวิจัย นักวิชาการและผู้สนใจในเรื่องเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงได้ทราบถึงสถานะองค์ความรู้ที่เป็นปัจจุบันของเรื่องนี้ นอกจากนั้นคณะผู้วิจัยขอขอบคุณ ดร.ปรียานุช พิบูลสราวุธ ผู้อำนวยการกลุ่มงานเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ศ.ดร.อภิชัย พันธเสน ผู้ประสานงานโครงการวิจัยขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง ศ.ดร.ชาติชาย ณ เชียงใหม่ รองอธิการบดี สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ดร.อรสุดา เจริญรัถ สำนักราชเลขาธิการ และคุณทรงพล เจตนาวนิชย์ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ ผู้ให้ข้อเสนอแนะและความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัย รศ.ดร.กนกศักดิ์ แก้วเทพ จากคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่ให้ข้อมูลเพิ่มเติมในการวิเคราะห์เศรษฐกิจชุมชนของสันติอโศก

การวิจัยครั้งนี้คงเป็นไปอย่างยากลำบากยิ่ง หากคณะผู้วิจัยไม่ได้รับการสนับสนุนกำลังความคิดและกำลังกายจากผู้ช่วยนักวิจัยและเจ้าหน้าที่จากสถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม ในการประมวลข้อมูลในเบื้องต้นและมีส่วนร่วมในการวิจัยอย่างเข้มแข็ง คณะผู้วิจัยจึงขอขอบคุณ คุณศิรินทร์รัตน์ ทองปาน คุณพงษ์เทพ สันติกุล นักศึกษาปริญญาเอกสาขาการบริหารสังคม และคุณธนิกานต์ ศักดิ์ดาพร คุณปานรัตน์ นิ่มตลุง คุณกุลธิดา ศรีวิเชียร คุณปรียานุช โชคธนวนิชย์ นักศึกษาปริญญาโทหมวดวิจัย คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัย

ธรรมศาสตร์ คุณสุวิดา แสงศรีหนาท นักศึกษาปริญาเอก โครงการปริญาเอกสหวิทยาการมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และคุณสุระชัย มาลีแย้ม เจ้าหน้าที่จากสถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคมที่ทำการจัดพิมพ์และทำรูปเล่มจนเสร็จสมบูรณ์

คณะผู้วิจัยขอยกคุณประโยชน์ที่งานวิจัยชิ้นนี้อาจมีให้แก่ครูบาอาจารย์และนักวิจัยเจ้าของผลงานที่คณะผู้วิจัยได้เลือกนำมาสังเคราะห์ในครั้งนี้ สำหรับข้อบกพร่องหรือข้อผิดพลาดใดๆ ที่เกิดขึ้น คณะผู้วิจัยขอน้อมรับไว้แต่ผู้เดียว

คณะผู้วิจัย
ดร.ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์
ดร.ฐิติพร ศิริพันธ์ พันธเสน
รศ.ดร.สุวัจฉรา เปี่ยมญาติ
กุมภาพันธ์ 2548

สารบัญ

บทที่ 1 บทนำ 35

- วัตถุประสงค์การวิจัย 38
- ขอบเขตการวิจัย 38
- กรอบแนวคิดทฤษฎีในการศึกษา 38
- ทฤษฎีการพัฒนากระแสหลัก 69
- ทฤษฎีทางเลือกของการพัฒนา 71
- สิ่งแวดล้อมและการพัฒนาที่ยั่งยืน 71
- ชุมชนนิยม และประชาชนนิยม 72
- เศรษฐศาสตร์สังคมแนวมนุษยนิยม 72
- เปรียบเทียบเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก กับเศรษฐศาสตร์ทางเลือก 73
- เศรษฐศาสตร์แห่งความพอเพียงของชุมชนสันติอโศก 74
- กระแสการต่อต้านระบบ : ชุมชนสันติอโศก 76
- เศรษฐศาสตร์ชุมชน : ความพอเพียงและการพึ่งตนเอง 82
- ฟื้นฟูเศรษฐศาสตร์ประเพณีนิยม บนพื้นฐานปรัชญาการศึกษาใหม่ 84
- ศึกษาชุมชนศรีษะอโศก 85
- การเปรียบเทียบระบบเศรษฐกิจ 2 แนว 87
- อนาคตและปัจจุบันของกลุ่มชาวพุทธอโศก 87

บทที่ 2 ญาณวิทยาบูรณาการศาสตร์ (Integral Epistemology) และวิธีวิทยาการวิจัย 91

- บูรณาการศาสตร์ (Integral science) 92
- วิธีวิทยาการวิจัย (Research Methodology) 93
- การสังเคราะห์ความรู้แบบวิพากษ์ (Critical Knowledge Synthesis) 94
- การสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling of Research Studies) 96
- คำถามการวิจัย (Inquiry Questions) 96

99

บทที่ 3 ประเภทของงานวิจัยที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง

- ผลการสังเคราะห์งานวิจัยขั้นที่ 1 : การแยกประเภทงานวิจัย ตามวัตถุประสงค์การวิจัย 99
- ผลการสังเคราะห์งานวิจัยขั้นที่ 2 : การแยกประเภทงานวิจัย ตามลักษณะของคำถามการวิจัยและวิธีวิทยาการวิจัย 108
- ผลการสังเคราะห์งานวิจัย ขั้นที่ 3 : การแยกประเภทงานวิจัย ตามกลุ่มเป้าหมายและพื้นที่ในการศึกษา 110
- ผลการสังเคราะห์งานวิจัยขั้นที่ 4 : การแยกประเภทงานวิจัย ตามกรอบแนวคิดการวิจัย 120
- ผลการสังเคราะห์งานวิจัยขั้นที่ 5 การศึกษานิยามเชิงปฏิบัติการ ในการทำวิจัย 124

127

บทที่ 4 สถานะองค์ความรู้เกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 127

ส่วนที่หนึ่ง : สถานะความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงระดับปรัชญาแนวคิด

ส่วนที่สอง : สถานะขององค์ความรู้ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ในมิติของการประยุกต์ใช้ 151

155

บทที่ 5 การสร้างขบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง 156

- การวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อการเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงสังคม 159
- การวิจัยและการสร้างกระบวนการเรียนรู้
- แนวคิดใหม่สำหรับการวิจัย : เศรษฐกิจพอเพียง 163
  และความพอเพียงทางนิเวศ 166
- ข้อเสนอแนะงานวิจัยในอนาคต
- ขั้นตอนการปฏิบัติการทางสถาบันเพื่อปรับเปลี่ยนไปสู่ 167
  ระบบเศรษฐกิจพอเพียงในชนบทไทย 168

- การฟื้นฟู "เศรษฐศาสตร์วัฒนธรรมพอเพียง" ในพื้นที่ชุมชนท้องถิ่น
- การปรับเปลี่ยนความคิดทางยุทธศาสตร์ไปสู่การพัฒนา 169
  เศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่นแบบใหม่ 171
- การสร้างสมรรถนะของชุมชนและการสร้างสถาบันวางแผนแบบใหม่ 173
- การปรับเปลี่ยนไปสู่ระบบ "นิเวศเกษตร" 175
- การสร้างเครือข่ายสถาบันเศรษฐกิจชุมชน
- การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงด้วย 177
  กระบวนการท้องถิ่นอภิวัตน์ (Localization) 178
- วาระเพื่อการปฏิบัติการไปสู่เศรษฐกิจพอเพียง (Agenda for Action)
  179

บทที่ 6 บทสรุป 192

ส่วนที่หนึ่ง สถานะความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงระดับแนวคิด

1. การทำความเข้าใจเรื่อง "ความรู้ที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง 192
   ด้วยญาณวิทยาบูรณาการศาสตร์"
2. ความรู้รอบ-รู้ทั่ว เพื่อการสร้างความสมดุลระหว่างมนุษย์ 193
   กับมนุษย์และมนุษย์กับระบบนิเวศ
3. วิวัฒนาการ "เศรษฐกิจสองระบบ" : จากเศรษฐกิจกึ่งยังชีพ 194
   กึ่งแลกเปลี่ยนสู่เศรษฐกิจชุมชนและเศรษฐกิจทุนนิยม

ส่วนที่สอง สถานะขององค์ความรู้ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง 198
ในมิติของการประยุกต์ใช้

บรรณานุกรม 209

ภาคผนวกที่ 1 214

ภาคผนวกที่ 2 261

บทที่ 1
บทนำ

ขณะนี้คงมีไม่กี่ประเทศในโลกที่มีพระมหากษัตริย์ในฐานะองค์พระประมุขของประเทศ มีบทบาทที่เด่นชัดในการพัฒนาสังคม มีความสนพระทัย กังวลและห่วงใยในคุณภาพชีวิตของพสกนิกรอย่างจริงจัง เสมอต้นเสมอปลายเฉกเช่นองค์ประมุขของประเทศไทย การอุทิศพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในการพัฒนาชนบทไทยและการพัฒนาสังคมไทยโดยรวมนั้น เป็นที่ประจักษ์ชัดในประวัติพระราชกรณียกิจของพระองค์ นับตั้งแต่การที่พระองค์ทรงใช้เวลาศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลจากสังคมและชุมชนระดับรากหญ้าอย่างรอบคอบ เป็นระยะเวลาที่ยาวนานต่อเนื่องไปจนกระทั่งถึงการที่พระองค์ทรงสร้างความรู้ใหม่ด้วยการทดลองทำด้วยพระองค์เองก่อนที่จะทรงพระราชทานพระบรมราโชวาทหรือคำแนะนำใดๆ ต่อพสกนิกรของพระองค์

จึงไม่น่าเป็นที่ประหลาดใจเลยว่า เมื่อพระราชดำรัสเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงที่ทรงพระราชทานให้ประชาชนคนไทยในวาระต่างๆ กันนั้น ถูกนำมาเผยแพร่อย่างเป็นระบบอย่างจริงจัง โดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้อัญเชิญพระราชดำรัสในเรื่องนี้มาเป็นปรัชญานำทางในการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๙ และมีการแต่งตั้งคณะอนุกรรมการขับเคลื่อน "ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง" ขึ้น เพื่อทำหน้าที่ส่งเสริมและเชื่อมประสานให้ภาคส่วนต่างๆ ในสังคมไทยนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงประยุกต์ใช้ให้บังเกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตและการพัฒนาสังคม ประชาชนคนไทยและองค์กรการพัฒนาสังคม ถึงแม้ในแทบทุกภาคส่วนจึงตื่นตัวขานรับและมีความสนใจในการประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกันอย่างกว้างขวางในหลายระดับและหลายลักษณะ อาทิ ในระดับของการประยุกต์เกษตรทฤษฎีใหม่โดยกลุ่มเกษตรกรในหลายพื้นที่ด้วยการสนับสนุนส่งเสริมจากกลุ่มองค์กรทั้งภาครัฐเอกชนและองค์กรพัฒนาเอกชน แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าความเข้าใจจริงและ

ความตั้งใจจริงในการปฏิบัติยังมีค่อนข้างจะจำกัด ซึ่งเป็นที่มาถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการขับเคลื่อน "ปรัชญา" เศรษฐกิจพอเพียงในสู่รูปธรรมการปฏิบัติให้มากยิ่งขึ้น

เป็นที่น่าสังเกตว่าเกษตรกรในหลายชุมชน หลายพื้นที่ทั่วประเทศไทยได้มีการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อทบทวนความคิดและไตร่ตรองในเรื่องหลักการต่างๆ ในการดำเนินชีวิต ที่เรียกได้ว่าสอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงควบคู่กันไป ไม่ว่าจะเป็นการเกิดขึ้นของเครือข่ายเกษตรกรรมยั่งยืน เกษตรผสมผสาน พุทธเกษตร ฯลฯ ซึ่งล้วนแล้วแต่มีสาสน์สำคัญ (Core Message) บ่งบอกถึงการคิดถึงวิถีการผลิตอย่างเชื่อมโยงกับแก่นด้านคุณค่า (Values) และสะท้อนให้เห็นการรู้ถึงความสัมพันธ์กันระหว่างความรู้ระดับเทคนิควิธีการผลิตกับความรู้ เชิงจริยศาสตร์ (Ethical Knowledge) ที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการดำรงอยู่อย่างสมดุล มีขันติธรรมและมีศีลธรรมต่อเพื่อนมนุษย์และสิ่งแวดล้อม หากทบทวนหรือสำรวจสถานการณ์ย้อนหลังไปสักประมาณ 50 ปี ดังที่งานวิจัยหลายชิ้นได้กระทำก็จะพบว่าการคิดเรื่อง "ความพอเพียง" หรือ "ความพอประมาณ" หรือการดำเนินชีวิตอย่างสมดุลกับระบบนิเวศและการเกื้อกูลแบ่งปันระหว่างคนในชุมชนนั้นมิใช่เป็นเรื่องใหม่ หากแต่เป็นเรื่องซึ่งดำรงอยู่แล้วอย่างแนบแน่นในวิถีชีวิตชุมชนหมู่บ้านไทย ซึ่งมีอุดมการณ์ในการผลิตต่างจากอุดมการณ์ของระบบทุนนิยม ดังนั้น หากนำข้อค้นพบงานวิจัยชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทยมาพัฒนาเป็นหนึ่งในฐานคิดเชิงทฤษฎี (Theoretical Assumptions) ในการสังเคราะห์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงก็อาจอธิบายได้ว่า การที่ประชาชนไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ดำรงอยู่ในภาคการเกษตรหรือมีวิถีชีวิตที่ต้องอาศัยระบบนิเวศธรรมชาติเป็นทุนในการผลิต ถ้าหากมีโอกาสได้ยินได้ฟังหรือได้ศึกษาเรียนรู้หรือประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อาจหมายถึงความสอดคล้องลงตัวในเชิงความคิด (convergence of ideas) หรืออุดมการณ์ (Ideologies) จะช่วยหนุนเสริมโลกทัศน์หรือฐานคิด ในการดำเนินชีวิตด้วยความพอเพียงพอประมาณสมดุลและไม่เบียดเบียนผู้อื่น โดยผลิตเพื่อบริโภค เพื่อเลี้ยงตัวเองและครอบครัวเป็นหลัก หรือไม่ก็เป็นผู้ผลิตอิสระโดยใช้แรงงานของสมาชิกครอบครัว[1] ก็เป็นได้

ในประชาคมวิชาการ พบว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นบ่อเกิดแห่ง

[1] คำแถลงของชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทยใน "หมู่บ้านชาวนาปฏิวัติบนแผ่นดินอีสาน ตอนบน" ธันวา ใจเที่ยง, 2546 บริษัทสำนักพัฒนาสร้างสรรค์ จำกัด กรุงเทพมหานคร.

แรงบันดาลใจแก่นักวิชาการและนักวิจัยจำนวนมาก อย่างน้อยที่สุดก็เห็นได้จากงานวิจัยในช่วงระยะเวลา 10 ปี ที่ผ่านมาซึ่งเต็มไปด้วยคำสำคัญ "เศรษฐกิจพอเพียง" และมีการระบุถึงวัตถุประสงค์การวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงเป็นจำนวนมาก สะท้อนให้เห็นถึงความสนใจในการศึกษาวิจัยในเรื่องนี้ในระดับหนึ่ง อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่านักวิชาการและประชาชนจะมีความสนใจในความรู้และการสร้างองค์ความรู้ในเรื่องเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจพอเพียงในระดับหนึ่งแล้วก็ตามที แต่พบว่ายังไม่มีการสังเคราะห์งานวิจัย (Meta Research)[2] เพื่อประเมินสถานะองค์ความรู้ในเรื่องนี้อย่างเป็นระบบแต่อย่างใด

การสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อประเมินสถานะองค์ความรู้ในเรื่องนี้ จึงนับเป็นสิ่งที่จำเป็นและสำคัญยิ่ง เนื่องจากคณะผู้วิจัยเชื่อว่าผลจากการสังเคราะห์องค์ความรู้ในเรื่องนี้จะสามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์หลายประการ อาทิ การพัฒนาองค์ความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงอย่างมีทิศทางอันเนื่องมาจากการรู้ถึงข้อเข้มแข็งและข้อจำกัดของงานวิจัยในอดีต ความเข้าใจในพลวัตการประยุกต์ใช้แนวคิดนี้ในภาคส่วนต่างๆ ของสังคม และแนวทางหรือวิธีการประยุกต์ใช้แนวคิดนี้ในอนาคต เพื่อการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และที่สำคัญอย่างยิ่งคือการได้รู้ถึงคำถามการวิจัยในมิติใหม่ เพื่อการพัฒนาองค์ความรู้ในเรื่องนี้อย่างต่อเนื่องอันเป็นพันธกิจสำคัญของคณะอนุกรรมการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ด้วยเล็งเห็นถึงประโยชน์ดังกล่าวข้างต้น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยซึ่งได้รับทุนสนับสนุนการดำเนินโครงการนี้จากสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ จึงได้มอบหมายให้สถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ดำเนินการศึกษาวิจัยเรื่อง "การสังเคราะห์องค์ความรู้ เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง" นี้ขึ้น

คณะผู้วิจัยขอนำเสนอรายงานฉบับสมบูรณ์โดยมีสาระสำคัญประกอบไปด้วย วัตถุประสงค์ของการศึกษา ขอบเขตในการศึกษา กรอบแนวคิด-ทฤษฎีในการศึกษาซึ่งเป็นเนื้อหาของบทที่ 1 บทที่ 2 ว่าด้วยญาณวิทยาบูรณาการศาสตร์และวิธีวิทยาการวิจัย ส่วนบทที่ 3 บทที่ 4 และบทที่ 5 เป็นผลของการสังเคราะห์

[2] คำว่า Meta Research หรือ "a research on research" หากจะแปลตรงตัวก็คือการวิจัยงานวิจัยที่ได้ทำไว้แล้วหรืออาจแปลเป็นไทยว่าการสังเคราะห์งานวิจัยเพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้น

ความรู้ ซึ่งแบ่งเป็นประเภทของงานวิจัย สถานะความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง และแนวทางในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงตามลำดับ

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อสำรวจสถานะองค์ความรู้ (Status of Knowledge) ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

2. เพื่อศึกษาองค์ความรู้ด้านการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในระดับ รัฐ ครอบครัว ชุมชน ภาคธุรกิจ (โดยเฉพาะในระดับชุมชน) ของสังคมไทย

3. เพื่อสนับสนุนแผนงานพัฒนาวิชาการและการจัดการความรู้(ส่งเสริมการวิจัย) ของคณะอนุกรรมการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ขอบเขตการศึกษา

คณะผู้วิจัยประเมินสถานะองค์ความรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ด้วยการศึกษาวิเคราะห์-สังเคราะห์งานวิจัย (research studies) ที่ได้รับการสนับสนุนจากสองหน่วยงานหลัก ได้แก่ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และกระทรวงศึกษาธิการ โดยเลือกศึกษาจากงานวิจัยและวิทยานิพนธ์ที่มีคำสำคัญ "เศรษฐกิจพอเพียง" "เศรษฐกิจชุมชน" และ "ชุมชนเข้มแข็ง" ตลอดจนการสังเคราะห์เนื้อหาจากเอกสารซึ่งรวบรวมและเผยแพร่โดยสำนักราชเลขาธิการ และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

กรอบแนวคิดทฤษฎีในการศึกษา

เพื่อการพัฒนากรอบความคิดซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการสำรวจวิเคราะห์-สังเคราะห์ งานวิจัยเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงในลำดับต่อไป คณะผู้วิจัยจึงได้ทบทวนวรรณกรรมเชิงแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยในครั้งนี้ โดยแบ่งออกเป็นห้ากลุ่มหลักดังนี้ 1) แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว 2) ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งกลั่นกรองและเรียบเรียงโดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 3) บทวิเคราะห์ของนักวิชาการเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง 4) ปรัชญาและวิธีวิทยาของเศรษฐศาสตร์ว่าด้วยเศรษฐศาสตร์ทางเลือก 5) เศรษฐศาสตร์แห่งความพอเพียงของชุมชนสันติอโศก

1. แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy) เป็นแนวคิดและปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำรัสแนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทย มาโดยตลอดนานกว่า 30 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจและเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขปัญหาเพื่อให้สังคมไทยรอดพ้นจากภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจและสังคม และเพื่อช่วยให้สังคมไทยสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ของสังคม

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวคิดในพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชที่ทรงพระราชทานแก่นักนิสิตในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์เป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2517 จึงขออัญเชิญมา ณ ที่นี้ ดังนี้

> **"...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอดี พอกิน พอใช้ ของประชาชนส่วนใหญ่ เป็นเบื้องต้นก่อนโดยใช้วิธีการและใช้อุปกรณ์ ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชาการเมื่อได้พื้นฐานมั่นคงพร้อมพอควร และปฏิบัติได้แล้วจึงค่อยเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป..."**

และพระราชดำรัสพระราชทานแก่คณะผู้แทนสมาคม องค์การเกี่ยวกับศาสนา ครูนักเรียนโรงเรียนต่างๆ นักศึกษามหาวิทยาลัย ในโอกาสเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทถวายพระพรชัยมงคลเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาวันที่ 4 ธันวาคม 2517 ดังความตอนหนึ่งว่า

"...คนอื่นจะว่าอย่างไรก็ช่างเขา จะว่าเมืองไทยล้าสมัย ว่าเมืองไทยเชย ว่าเมืองไทยไม่มีสิ่งที่สมัยใหม่ แต่เราอยู่พอมี พอกิน และขอให้ทุกคนมีความปรารถนาที่จะให้เมืองไทยพออยู่พอกิน มีความสงบและทำงานตั้งจิตอธิษฐานตั้งปณิธาน ในทางนี้ ที่จะให้เมืองไทยอยู่แบบพออยู่พอกิน ไม่ใช่ว่าจะรุ่งเรืองอย่างยอดแต่ว่ามีความพออยู่พอกิน มีความสงบเปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆ ถ้าเรารักษาความพออยู่พอกินนี้ได้ เราก็จะยอดยิ่งยวดได้ ประเทศต่างๆ ในโลกนี้กำลังตกกำลังแย่ กำลังยุ่ง เพราะแสวงหาความยิ่งยวด ทั้งในอำนาจ ทั้งในความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ ทางอุตสาหกรรม ทางลัทธิ ฉะนั้นถ้าทุกท่าน ซึ่งถือว่าเป็นผู้ที่มีความคิดและมีอิทธิพล มีพลังที่จะทำให้ผู้อื่น ซึ่งมีความคิดเหมือนกัน ช่วยกันรักษาส่วนรวมให้อยู่ดีกินดีพอสมควร ขอย้ำพอควร พออยู่พอกิน มีความสงบ ไม่ให้คนอื่นมาแย่งคุณสมบัตินี้จากเราไปได้ ก็จะเป็นของขวัญวันเกิดที่ถาวร ที่จะมีคุณค่าอยู่ตลอดกาล..."

ต่อมาเมื่อวันที่ 18 ตุลาคม 2518 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานพระบรมราโชวาทแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า ความว่า

"...ภาวะทางเศรษฐกิจและสังคมในหลายประเทศเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ การทุ่มเทสร้างเครื่องจักรกลอันก้าวหน้าและมีประสิทธิภาพสูงขึ้นใช้ในการผลิต ทำให้ผลผลิตทางอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นรวดเร็วและมากมายจนอาจถึงขั้นฟุ่มเฟือย พร้อมกันนั้น ก็ทำให้คนว่างงานลง เพราะถูกเครื่องจักรกลแย่งไปทำ เป็นเหตุให้เกิดความยุ่งยากตกต่ำทางเศรษฐกิจขึ้น เพราะคนที่ว่างงานยากจนลงและผู้ผลิตก็ขาดทุน เพราะสินค้าขายไม่ออก จึงน่าจะต้องดัดแปลงแนวคิดแนวปฏิบัติในการส่งเสริมความเจริญด้านอุตสาหกรรมไปบ้างให้สมดุลกับด้านอื่นๆ เพื่อความอยู่รอด..."

ในโอกาสวันขึ้นปีใหม่ พุทธศักราช 2523 ได้พระราชทานพระราชดำรัสแก่ประชาชนชาวไทย ในเรื่องการเป็นอยู่โดยประหยัด เมื่อวันจันทร์ที่ 31 ธันวาคม 2522 ความว่า

> **"...วิถีทางดำเนินของบ้านเมืองและของประชาชนทั่วไปมีความเปลี่ยนแปลงมาตลอด เนื่องมาจากความวิปริตของวิถีแห่งเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และอื่นๆ ของโลก ยากยิ่งที่เราจะหลีกเลี่ยงให้พ้นได้ จึงทำให้ต้องระมัดระวังประคับประคองตัวเรามากเข้าโดยเฉพาะในเรื่องการเป็นอยู่โดยประหยัด เพื่อที่จะอยู่ให้รอดและก้าวหน้าต่อไปได้โดยสวัสดี..."**

ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2540 ประเทศไทยได้ประสบปัญหาวิกฤติทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรง จนเกิดผลกระทบทั่วทั้งประเทศ และเพื่อเป็นการแก้ปัญหาดังกล่าวประกอบกับการที่ทรงมี พระราชประสงค์ให้ประชาชนคนไทยมีความพออยู่พอกินตามอัตภาพ จึงพระราชทานพระบรมราโชวาท เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ.2540 เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของประชาชน ในสภาวะที่ประเทศประสบปัญหาวิกฤตทางเศรษฐกิจ ความว่า

> **"ถ้าสามารถที่จะเปลี่ยนไปในทางที่ จะทำให้กลับมาเป็นเศรษฐกิจแบบพอเพียงไม่ต้องทั้งหมด แม้จะครึ่งหนึ่งก็ไม่ต้อง อาจจะเศษหนึ่งส่วนสี่ก็จะสามารถอยู่ได้ การแก้ไขจะต้องใช้เวลา ไม่ใช่ง่ายๆ โดยมากคนก็จะใจร้อนเพราะเดือดร้อน แต่ถ้าทำตั้งแต่เดี๋ยวนี้ก็จะสามารถที่จะแก้ไขได้"**
>
> **"...ความจริงเคยพูดเสมอในที่ประชุมอย่างนี้ว่า "การจะเป็นเสือนั้นไม่สำคัญ สำคัญอยู่ที่เรามีเศรษฐกิจแบบพอมีพอกิน แบบพอมีพอกินนั้นหมายความว่า อุ้มชูตัวเองได้" ให้มีพอเพียงกับตัวเอง อันนี้ก็เคยบอกว่าความพอเพียงนี้ไม่ได้หมายความว่า ทุกครอบครัวจะต้องผลิตอาหารของตัว จะต้องทอผ้าใส่เอง อย่างนั้นมันเกินไป แต่ว่าในหมู่บ้านหรือในอำเภอจะต้องมีความพอเพียงพอสมควร บางสิ่งบางอย่างที่ผลิตได้**

มากกว่าความต้องการ ก็ขายได้แต่ขายในที่ไม่ห่างไกลเท่าไหร่ ไม่ต้องเสีย ค่าขนส่งมากนัก อย่างนี้ท่านนักเศรษฐกิจต่างๆ ก็มาบอกว่าล้าสมัยคนอื่นเขาต้องมีการเศรษฐกิจที่ต้องมีการแลกเปลี่ยนเรียกว่าเป็นเศรษฐกิจการค้าไม่ใช่เศรษฐกิจความพอเพียง เลยรู้สึกว่า ไม่หรูหรา แต่เมืองไทยเป็นประเทศที่มีบุญอยู่ว่า ผลิตให้พอเพียงได้..."

ต่อมาเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ.2541 ทรงมีพระราชดำรัสพระราชทานแก่คณะบุคคลต่างๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายชัยมงคล ในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิตฯ เกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพิ่มเติมว่า

"...คำว่าเศรษฐกิจพอเพียงนี้ไม่มีในตำราไม่เคยมีระบบเศรษฐกิจพอเพียง มีอย่างอื่นแต่ไม่ใช้คำนี้ ปีที่แล้วพูดว่า เศรษฐกิจพอเพียงเพราะหาคำอื่นไม่ได้และได้พูดอย่างหนึ่งว่า เศรษฐกิจพอเพียงนี้ให้ปฏิบัติเพียงครึ่งเดียวคือ ไม่ต้องทั้งหมด หรือแม้จะเศษหนึ่งส่วนสี่ก็พอ ในคราวนั้นเมื่อปีที่แล้วนึกว่าเข้าใจกัน แต่เมื่อไม่นานเดือนที่แล้วมีผู้ที่ควรจะรู้เพราะว่าได้ปฏิบัติเกี่ยวกับ การพัฒนามาช้านานแล้ว มาบอกว่าเศรษฐกิจพอเพียงนี่ดีมากแล้วก็เข้าใจว่าปฏิบัติเพียงเศษหนึ่งส่วนสี่ก็พอนั้น หมายความว่า ถ้าทำได้เศษหนึ่งส่วนสี่ของประเทศก็จะพอ ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง และทำได้เพียงเศษหนึ่งส่วนสี่ก็พอนั้น ไม่ได้แปลว่าเศษหนึ่งส่วนสี่ของพื้นที่ แต่เศษหนึ่งส่วนสี่ของการกระทำ ต้องพูดเข้าในเรื่องเลย เพราะหนักใจว่า แม้แต่คนที่เป็นดอกเตอร์ก็ไม่เข้าใจ อาจจะพูดไม่ชัด แต่เมื่อกลับไปดูที่เขียนจากที่พูด ก็ชัดแล้วว่าควรจะปฏิบัติเศรษฐกิจพอเพียงไม่ต้องทั้งหมด เพียงครึ่งหนึ่งก็ใช้ได้ แม้จะเป็นเศษหนึ่งส่วนสี่ก็พอ หมายความว่าวิธีปฏิบัติเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ไม่ต้องทำทั้งหมด และขอเติมว่าถ้าทำทั้งหมดก็จะทำไม่ได้ ฉะนั้นจึงพูดว่าเศรษฐกิจพอเพียงปฏิบัติ

เพียงเศษหนึ่งส่วนสี่ก็ควรจะพอและทำได้ อันนี้เป็นข้อหนึ่งที่จะอธิบายคำพูดที่พูดมาเมื่อปีที่แล้ว...

...คำว่าพอเพียงมีความหมายอีกอย่างหนึ่ง มีความหมายกว้างออกไปอีก ไม่ได้หมายถึงการมีพอสำหรับใช้เองเท่านั้น แต่มีความหมายว่าพอมีพอกิน พอมีพอกินนี้ ถ้าใครได้มาอยู่ที่น ในศาลานี้ เมื่อ เท่าไหร่ 20, 24 ปี เมื่อปี 2517, 2517 ถึง 2541 นี้ ก็ 24 ปี ใช่ไหม วันนั้นได้พูดว่า เราควรจะปฏิบัติให้พอมีพอกิน พอมีพอกินนี้ก็แปลว่าเศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง ถ้าแต่ละคนพอมีพอกิน ก็ใช้ได้ ยิ่งถ้าทั้งประเทศพอมีพอกินก็ยิ่งดีและประเทศไทยเวลานั้นก็เริ่มจะไม่พอมีพอกินบางคนก็มีมาก บางคนก็ไม่มีเลย สมัยก่อนนี้พอมีพอกิน มาสมัยนี้ชักจะไม่พอมีพอกินจึงต้องมีนโยบายที่จะทำเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อที่จะให้ทุกคนมีพอเพียงได้...

...ให้พอเพียงนี้ก็หมายความว่า มีกินมีอยู่ไม่ฟุ่มเฟือย ไม่หรูหราก็ได้ แต่ว่าพอ แม้บางอย่างอาจจะดูฟุ่มเฟือย แต่ถ้าทำให้มีความสุข ถ้าทำได้ก็สมควรที่จะทำ สมควรที่จะปฏิบัติ อันนี้ก็ความหมายอีกอย่างของเศรษฐกิจ หรือระบบพอเพียง เมื่อปีที่แล้วตอนที่พูดพอเพียง แปลในใจ แล้วก็ได้พูดออกมาด้วยว่าจะแปลเป็น self-sufficiency (พึ่งตนเอง) ถึงได้บอกว่าพอเพียงแก่ตนเอง แต่ความจริงเศรษฐกิจพอเพียงนี้กว้างขวางกว่า self-sufficiency คือ self-sufficiency นั้นหมายความว่า ผลิตอะไรมีพอที่จะใช้ ไม่ต้องไปขอซื้อคนอื่นอยู่ได้ด้วยตนเอง (พึ่งตนเอง)...เป็นตามที่เขาเรียกว่ายืนบนขาของตัวเอง (ซึ่งแปลว่าพึ่งตนเอง) แต่พอเพียงนี้มีความหมายกว้างขวางยิ่งกว่านี้อีก คือ คำว่าพอก็เพียงพอ เพียงนี้ก็พอดังนั้นเอง คนเราถ้าพอในความต้องการ ก็มีความโลภน้อย เมื่อมีความโลภน้อยก็เบียดเบียนคนอื่นน้อย ถ้าทุกประเทศมีความคิด "อันนี้ไม่ใช่เศรษฐกิจ" มีความคิดว่าทำอะไรต้องพอเพียง หมายความว่า พอประมาณ ไม่สุดโต่ง ไม่โลภอย่างมาก คน

[3] http://www.tangnamo.com/community/com02.htm)

> เราก็อยู่เป็นสุข พอเพียงนี้อาจจะมีมาก อาจจะมีของหรูหราก็ได้ แต่ว่าต้องไม่ไปเบียดเบียนคนอื่น ต้องให้พอประมาณตามอัตภาพ พูดจาก็พอเพียง ทำอะไรก็พอเพียง ปฏิบัติตนก็พอเพียง[3]...

วันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ.2542 ทรงมีพระราชดำรัสพระราชทานเนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตลดา พระราชวังดุสิต เพิ่มเติมว่า

> "...เศรษฐกิจพอเพียงนั้นเขาตีความว่าเป็นเศรษฐกิจชุมชน หมายความว่า ให้พอเพียงในหมู่บ้านหรือในท้องถิ่น ให้สามารถที่จะพอมีพอกิน เริ่มด้วย พอมี พอกิน พอมีพอกินนี้เป็นเพียง เริ่มต้นของเศรษฐกิจ เมื่อปีที่แล้วบอกว่าถ้าพอมีพอกิน คือพอมีพอกินของตัวเองนั้น ไม่ใช่เศรษฐกิจพอเพียง เป็นเศรษฐกิจสมัยหิน ไม่เป็นเศรษฐกิจพอเพียง..."

ต่อมาในวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2543 ทรงมีพระราชดำรัสพระราชทานเนื่องในวโรกาส วันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตลดา พระราชวังดุสิต เพิ่มเติมในเรื่องคำแปลว่า

> "...เศรษฐกิจพอเพียงที่ได้ย้ำแล้วย้ำอีก แปลเป็นภาษาอังกฤษว่า Sufficiency Economy ภาษาไทยก็ต่อว่าว่าไม่มี Sufficiency Economy แต่ว่าเป็นคำใหม่ของเราก็ได้ ก็หมายความว่า ประหยัด แต่ว่าไม่ขี้เหนียว ทำอะไรด้วยความอะลุ้มอล่วยกัน ทำอะไรด้วยเหตุและผล จะเป็นเศรษฐกิจพอเพียงแล้วทุกคนจะมีความสุขแต่ว่าพอเพียงเศรษฐกิจพอเพียงนี้ เป็นสิ่งที่ปฏิบัติยากที่สุด..."

และได้พระราชทานอธิบายเพิ่มเติมในวันที่ 17 มกราคม 2544 ณ พระตำหนักเปี่ยมสุข ความว่า

"...ฉันพูดเศรษฐกิจพอเพียง ความหมายคือ ทำอะไรให้เหมาะสมกับฐานะของตัวเอง คือทำจากรายได้ 200-300 บาท ขึ้นไป เป็น 2 หมื่น 3 หมื่นบาท คนชอบเอาคำพูดของฉัน เศรษฐกิจพอเพียงไปพูดกันเลอะเทอะ เศรษฐกิจพอเพียง คือ ทำเป็น Self-Sufficiency มันไม่ใช่ความหมาย ไม่ใช่แบบที่ฉันคิด ที่ฉันคิด คือ เป็น Self-Sufficiency of Economy เช่น ถ้าเขาต้องการดู TV ก็ควรให้เขามีดู ไม่ใช่ไปจำกัดเขาไม่ให้ซื้อ TV ดู เขาต้องการดูเพื่อสนุกสนาน ในหมู่บ้านไกลๆที่ฉันไป เขามี TV ดูแต่ใช้แบตเตอรี่ เขาไม่มีไฟฟ้า แต่ถ้าSufficiency นั้นมี TV เขาฟุ่มเฟือยเปรียบเสมือนคนไม่มีสตางค์ไปตัด Suit และยังใส่ Necktie Versace อันนี้ก็เกินไป..."

ดร. สุเมธ ตันติเวชกุล อดีตเลขาธิการคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานในโครงการพระราชดำริ (กปร.) ยังได้กล่าวสรุปความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริไว้ว่า หมายถึง เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเองได้ ให้มีความพอเพียงกับตัวเอง (Self-Sufficiency) อยู่ได้โดยไม่เดือดร้อน ซึ่งต้องสร้างพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือให้ตนเองสามารถอยู่ได้อย่างพอกินพอใช้ มิได้มุ่งหวังที่จะสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจให้เจริญอย่างรวดเร็วเพียงอย่างเดียว จะเห็นได้ว่าเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริเป็นเรื่องที่เข้าใจได้ง่าย มีความหมายที่ชัดเจน ไม่ยากแก่การรับรู้และการนำไปปฏิบัติ ดังจะเห็นเป็นรูปธรรมที่ปรากฏชัดเจนในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่เกิดผลสำเร็จแล้วมากมาย

อภิชัย พันธเสน (2542, หน้า 6-7) ให้ความเห็นว่าการทำความเข้าใจกับพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น มิควรจะนำเฉพาะเนื้อความของพระราชดำรัสมาพิจารณาเท่านั้น แต่จำเป็นจะต้องเข้าใจบริบททางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจในขณะที่มีพระราชกระแสรับสั่งด้วย พระราชกระแสรับสั่งจะสะท้อนความห่วงใยที่พระองค์ทรงมีต่อสถานการณ์ในบ้านเมือง และพสกนิกรชาวไทย ความสำคัญของพระบรมราโชวาทนี้ อยู่ที่พระองค์ทรงเห็นว่าแนวทางการพัฒนาที่เน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศเป็นหลักแต่เพียงอย่างเดียว

อาจจะเกิดปัญหาได้จึงทรงเน้นการมีพอกินพอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่ในเบื้องต้นก่อน เมื่อมีพื้นฐานความมั่นคงพร้อมพอสมควรแล้ว จึงสร้างความเจริญและฐานะทางเศรษฐกิจให้สูงขึ้น ถ้าจะใช้ภาษาเศรษฐศาสตร์อธิบายตามความหมายนี้ก็คือ แทนที่จะเน้นการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมนำการพัฒนาประเทศ ควรที่จะสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจขั้นพื้นฐานก่อน นั่นคือทำให้ประชาชน ในชนบทส่วนใหญ่พอมีพอกินก่อน หรืออาจจะกล่าวได้ว่าเป็นแนวทางการพัฒนาที่เน้นการกระจายรายได้เพื่อสร้างพื้นฐานและความมั่นคงทางเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ ก่อนเน้นการพัฒนาในระดับสูงขึ้นไป

อภิชัย พันธเสน และคณะ (2546, น. 13-14) และยังได้วิเคราะห์เพิ่มเติมอีกว่า แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนี้มีสถานภาพที่สำคัญสองประการ คือ 1) เป็นทิศทางสำคัญในการพัฒนาประเทศ ซึ่งจะต้องประกอบด้วยกิจกรรมที่ทำให้สามารถพึ่งตนเองได้โดยไม่จำเป็นต้องผ่านระบบตลาดอย่างน้อยหนึ่งในสี่ของกิจกรรมทั้งหมด 2) เป็นแนวคิดในการดำเนินชีวิตที่ประกอบด้วยความพอเพียงหรือความพอประมาณคือ ไม่ฟุ่มเฟือยแต่ก็ไม่จำเป็นต้องกระเบียดกระเสียนจนเกิดความเดือดร้อน แต่ที่สำคัญที่สุดก็จะต้องมีเหตุผล แต่เป็นเหตุผลในพุทธธรรมหรือจริยธรรมของทุกศาสนา นั่นคือความไม่โลภจนเกินไป ซื่อสัตย์สุจริต และไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น เพราะถ้าทุกคนในสังคมดำเนินชีวิตในลักษณะนี้สังคมโดยรวมก็จะมีความสงบสุข

โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเพื่อประโยชน์สุขแห่งทวยราษฎร์

นับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชเสด็จขึ้นเถลิงถวัลย์สิริราชสมบัติ ตั้งแต่วันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ.2489 เป็นต้นมา ทรงสอดส่องในทุกข์สุขของพสกนิกรทั้งหลายทั่วทั้งแผ่นดินมาตั้งแต่ครั้งต้นรัชกาลสืบเนื่องมาจวบจนปัจจุบัน และด้วยความห่วงใยในทุกข์สุขของอาณาประชาราษฎร์ พระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมเยียนประชาชนตามพื้นที่ต่างๆ ทั่วประเทศ โดยเฉพาะในพื้นที่ชนบทยากจนห่างไกลและทุรกันดาร ในแต่ละปีพระองค์จึงประทับอยู่ภูมิภาคต่างๆ มากกว่าประทับอยู่ในพระราชวังที่กรุงเทพฯ เพื่อทรงค้นหาข้อมูลที่แท้จริงจากประชาชน เจ้าหน้าที่ของรัฐประจำพื้นที่ และทรงสังเกตการณ์สำรวจสภาพทางภูมิศาสตร์ไปพร้อมๆ กันด้วย ทั้งนี้เพื่อทรงรวบรวมข้อมูลไว้เป็นแนวทางที่จะพระราชทานพระราชดำริให้ดำเนินโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริต่อไป

พระมหากรุณาธิคุณที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้พระราชทานแก่ปวงราษฎรไทยทั้งหลายในระยะต้นแห่งการเสด็จขึ้นเถลิงถวัลย์ราชสมบัตินั้น เป็นพระราชดำริด้านการแพทย์และงานเป็นส่วนใหญ่ เพราะในระยะเวลาดังกล่าว กิจการด้านการแพทย์ของไทยยังไม่เจริญก้าวหน้าเท่าที่ควร และการบริการสาธารณสุขในชนบทยังมิได้แพร่หลาย โดยพระราชกรณียกิจช่วงแรกเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ.2493-2505 เป็นการช่วยเหลือบรรเทาปัญหาเฉพาะหน้า ไม่เป็นโครงการเต็มรูปแบบอย่างปัจจุบัน พระราชดำริเริ่มแรกอันเป็นโครงการช่วยเหลือประชาชนเริ่มขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ.2494 โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้กรมประมงนำพันธุ์ปลาหมอเทศจากปีนัง ซึ่งได้รับจากผู้เชี่ยวชาญด้านการประมงขององค์การอาหาร และการเกษตรแห่งประชาชาติ เข้าไปเลี้ยงในสระน้ำพระที่นั่งอัมพรสถาน และเมื่อวันที่ 7 พฤศจิกายน พ.ศ.2496 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานพันธุ์ปลาหมอเทศนี้แก่กำนันผู้ใหญ่บ้านทั่วประเทศนำไปเลี้ยงเผยแพร่ขยายพันธุ์ปลาหมอเทศนี้แก่ราษฎรในหมู่บ้านของตน เพื่อจักได้มีอาหารโปรตีนเพิ่มขึ้น

โครงการพระราชดำริที่นับได้ว่าเป็นโครงการพัฒนาชนบทโครงการแรกเกิดขึ้นในปี พ.ศ.2495 โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานรถบุลโดเซอร์ให้หน่วยตำรวจตะเวนชายแดนค่ายนเรศวรไปสร้างถนนเข้าไปยัง บ้านห้วยมงคล ตำบลหินเหล็กไฟ อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เพื่อให้ราษฎรสามารถสัญจรไปมาและนำผลผลิตออกมาจำหน่ายยังชุมชนภายนอกได้สะดวกขึ้น

โครงการพระราชดำริทั้งหลายในระยะแรก สามารถแบ่งออกเป็นสองประเภท คือ

1. โครงการที่มีการค้นคว้าศึกษาทดลองเป็นการส่วนพระองค์ เพื่อจักได้นำผลจากการศึกษาทดลองไปใช้ในพื้นที่และลักษณะงานที่ทรงเห็นว่าเหมาะสม

2. โครงการที่เริ่มเข้าไปแก้ไขปัญหาหลักของเกษตรกร ด้วยการพัฒนาแบบผสมผสาน (Integrated Development) ซึ่งระยะแรกอยู่ในแถบใกล้บริเวณที่ประทับในภูมิภาค และค่อยๆ ขยายขอบเขตไปในวงกว้างขึ้น

---

[4] http://www.rdpb.go.th/main.asp

หลักการของโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ [4]

ในการดำเนินงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริให้เป็นไปตามแนวพระราชดำริ และบรรลุวัตถุประสงค์ มีหลักการสำคัญๆ คือ

การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเน้นอยู่เสมอว่า โครงการของพระองค์นั้นเป็นโครงการ ที่มุ่งช่วยเหลือแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าที่ราษฎรกำลังประสบปัญหาอยู่ พระองค์ทรงมีพระราชดำรัสถึงความจำเป็นนี้ว่า

> **".....ถ้าปวดหัวก็คิดอะไรไม่ออก .. เป็นอย่างนั้น ต้องแก้ไข การปวดหัวนี้ก่อน แต่ปวดหัว ใช้ยาแก้ปวด..หรือยาอะไรก็ตามแก้ปวดหัว มันไม่ได้ แก้อาการจริง แต่ต้องแก้ปวดหัวก่อน เพื่อที่จะให้อยู่ในสภาพที่ จะคิดได้แล้ว อีกอย่างก็คือ แบบ Macro นี้ เขาจะทำ แบบรื้อทั้งหมด ฉันไม่เห็นด้วย... อย่างบ้านคนอยู่เราบอกบ้านนี้มันผุตรงโน้น ผุตรงนี้ไม่คุ้มที่จะไปซ่อม... เอา ตกลงรื้อบ้านนี้ ระเบิดเลย เราจะไปอยู่ที่ไหน ไม่มีที่อยู่ ก็ต้องค้ำเสียก่อน แล้วค่อยๆ ดูตรงนี้ยังพออยู่ได้ .. ไปรื้อตรงห้องโน้นแล้วก็ค่อยๆ สร้างแล้ว มารื้อตรงห้องนี้ ..วิธีทำจะต้องค่อยๆ ทำจะ ไประเบิดหมดไม่ได้..."**

ตัวอย่างโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่เน้นหลักมุ่งแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าซึ่งต้องการแก้ไขอย่างรีบด่วน เช่น กรณีเขตพื้นที่อำเภอละหานทราย จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งเป็นเขตติดต่อกับประเทศกัมพูชาและเป็นพื้นที่ยากจนในเขตอิทธิพลของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ที่ขบวนการพัฒนาของรัฐยังเข้าไปไม่ถึงในช่วงระยะเวลานั้น ภายหลังจากมีโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเข้าไปดำเนินการ แล้วปัญหาความมั่นคงที่เคยมีอยู่ก็ลดน้อยถอยลง และหมดสิ้นไปในที่สุด แม้กระทั่งปัจจุบัน โครงการที่แก้ปัญหาเฉพาะหน้าและจะมีผลระยะยาวต่อไป คือ การแก้ไขปัญหาจราจร และการป้องกันน้ำท่วมในเขตกรุงเทพมหานคร เป็นต้น

การพัฒนาต้องเป็นไปตามขั้นตอน : จากภายในสู่ภายนอก

หลักการสำคัญประการถัดมา คือ การพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอนตามลำดับความจำเป็นอย่างประหยัด ทั้งนี้เพื่อให้มีรากฐานที่มั่นคงก่อน แล้วจึงดำเนินการเพื่อความเจริญก้าวหน้าในลำดับต่อๆ ไป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเน้นการพัฒนาที่มุ่งสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนในลักษณะการพึ่งตนเอง ทรงใช้คำว่า "ระเบิดจากข้างใน" นั่นคือ ทำให้ชุมชนหมู่บ้านมีความเข้มแข็งก่อนแล้วจึงค่อยออกมาสู่สังคมภายนอก มิใช่การเอาความเจริญหรือบุคคลจากสังคมภายนอกเข้าไปหากับชุมชนหมู่บ้านที่ยังไม่ทันได้มีโอกาสเตรียมตัวหรือตั้งตัว พระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะช่วยเหลือราษฎรตามความจำเป็นและความเหมาะสมกับสถานภาพ เพื่อที่ราษฎรเหล่านั้นจะได้สามารถพึ่งตนเองได้ และออกมาสู่สังคมภายนอกได้อย่างไม่ลำบาก ดังแนวพระราชดำรัสต่อไปนี้

> **"....การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐานคือ ความพอมี พอกิน พอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อนโดยใช้วิธีการ และอุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อได้พื้นฐานที่มั่นคงพร้อมพอสมควรและปฏิบัติได้แล้วจึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป หากมุ่งแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญยกเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่ประการเดียว โดยไม่ให้แผนปฏิบัติการสัมพันธ์กับสภาวะของประเทศและของประชาชน โดยสอดคล้องด้วย ก็จะเกิดความไม่สมดุลในเรื่องต่างๆ ขึ้น ซึ่งอาจกลายเป็นความยุ่งยากล้มเหลวได้ในที่สุด ดังเห็นได้ที่อารยะประเทศหลายประเทศกำลังประสบปัญหาทางเศรษฐกิจ อย่างรุนแรงอยู่ในเวลานี้..การช่วยเหลือสนับสนุนประชาชนในการประกอบอาชีพและตั้งตัวให้มีความพอกินพอใช้ก่อนอื่น เป็นพื้นฐานนั้นเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งยวด เพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเองย่อมสามารถ สร้างความเจริญก้าวหน้าในระดับที่สูงต่อไปโดยแน่นอน ส่วนการถือหลักที่จะส่งเสริมความเจริญให้ค่อยเป็นไปตามลำดับด้วยความรอบคอบระมัดระวัง และประหยัดนั้น ก็เพื่อป้องกันความผิดพลาดล้มเหลวและเพื่อให้บรรลุผล สำเร็จได้แน่นอนบริบูรณ์..."**

การพัฒนามนุษย์ด้วยหลักการสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ : การช่วยผู้อื่นเพื่อให้เขาสามารถช่วยตนเองและพึ่งตนเองได้ต่อไป

จะเห็นได้ว่าการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ เพื่อการแก้ไขปัญหาในเบื้องต้นด้วยการ แก้ปัญหาเฉพาะหน้าเป็นสิ่งจำเป็นต้องกระทำเพื่อเป็นการบรรเทาความเดือดร้อน ความขาดแคลน หรือความทุกข์ยากในรูปแบบต่างๆ ให้ประชาชนอยู่ในสภาพปกติเสียก่อนจึงจะมีกำลังในการคิดหาแนวทางในการดำรงชีวิตต่อไปแล้ว ขั้นต่อไปคือการพัฒนาให้ประชาชนสามารถอยู่ในสังคมได้ตามสภาพและสามารถ "พึ่งตนเองได้" ในที่สุดนั้น สอดคล้องเป็นอย่างกับหลักการสำคัญของสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคม นั่นคือ การช่วยให้ผู้อื่นสามารถช่วยตนเองได้ทั้งการพัฒนาด้านในคือการรักษาสมดุลด้านจิตใจ (Psychological Balance and Well Being) และการพัฒนาด้านนอกหรือความมั่นคงทางวัตถุ (Physical Security) ดังพระราชดำริตอนหนึ่ง ซึ่งขออัญเชิญมา ณ ที่นี้คือ

> **"...การเข้าใจถึงสถานการณ์ของผู้ที่เราจะช่วยเหลือนั้นเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด การช่วยเหลือให้เขาได้รับสิ่งที่เขาควรจะได้รับตามความจำเป็นอย่างเหมาะสม จะเป็นการช่วยเหลือที่ได้ผลดีที่สุด เพราะฉะนั้นในการช่วยเหลือแต่ละครั้ง แต่ละกรณี จำเป็นที่เราจะพิจารณาถึงความต้องการและความจำเป็นก่อน และต้องทำความเข้าใจกับผู้ที่เราจะช่วยให้เข้าใจด้วยว่าเขาอยู่ในฐานะอย่างไร สมควรที่จะได้รับความช่วยเหลืออย่างไร เพียงใด อีกประการหนึ่ง ในการช่วยเหลือนั้น ควรยึดหลักสำคัญว่าเราจะช่วยเขา เพื่อให้เขาสามารถช่วยตนเองได้ต่อไป..."**

ตัวอย่างโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่เน้นหลัก "การพึ่งตนเอง" เพื่อพัฒนาแก้ไขปัญหาความยากจนของราษฎร ได้แก่ โครงการธนาคารข้าว โครงการธนาคารโค-กระบือ และโครงการพัฒนาที่ดินตามพระราชประสงค์ "หุบกระพง" อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งดำเนินการเพื่อให้ประชาชนมีที่อยู่อาศัยทำกินและรวมตัวกันในรูปของกลุ่มสหกรณ์ เพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนและการทำมาหากินร่วมกัน เป็นต้น นอกจากนั้นโครงการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริในระยะหลังก็ล้วนแต่เพื่อให้ประชาชนสามารถช่วยตัวเองได้ เพราะเป็นโครงการที่

สนับสนุนให้ประชาชนสามารถประกอบอาชีพให้ได้ผลและมีประสิทธิภาพ เช่น การพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร การให้การอบรมความรู้สาขาต่างๆ ทั้งด้านการเกษตรและศิลปาชีพพิเศษ เป็นต้น

การส่งเสริมความรู้ด้วย "ตัวอย่างของความสำเร็จ" และเทคนิควิชาการสมัยใหม่ที่เหมาะสม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าควรที่จะสร้างเสริมสิ่งที่ชาวบ้านชนบทขาดแคลน และเป็นความต้องการของชาวบ้าน อันได้แก่ความรู้ในการทำมาหากิน การทำการเกษตรโดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ พระองค์ทรงเน้นถึงความจำเป็นที่จะต้องมี "ตัวอย่างของความสำเร็จ" มีพระราชประสงค์ที่จะให้ราษฎรในชนบทมีโอกาสได้รู้ได้เห็นถึงตัวอย่างของความสำเร็จนี้และ นำไปปฏิบัติได้เอง พระองค์จึงพระราชทานพระราชดำริ ให้จัดตั้ง "ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ" ขึ้นในทุกภูมิภาคของประเทศเพื่อเป็นสถานที่ศึกษา ทดลอง วิจัย และแสวงหาความรู้ เทคนิควิชาการสมัยใหม่ที่ราษฎร "รับได้" นำไป "ดำเนินการเองได้" และเป็นวิธีการที่ "ประหยัด" เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและการประกอบอาชีพของราษฎรที่อาศัยอยู่ในภูมิประเทศนั้นๆ เมื่อได้ผลจากการศึกษาแล้วจึงนำไปส่งเสริมให้เกษตรกรได้ใช้ในการประกอบอาชีพต่อไป พระองค์ทรงปรารถนาที่จะให้ตัวอย่างของความสำเร็จทั้งหลายได้กระจายไปสู่ท้องถิ่นต่างๆ ทั่วประเทศ และสามารถนำไปปฏิบัติได้ผลอย่างจริงจัง

การอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการพัฒนาแบบยั่งยืน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงสนพระราชหฤทัยในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เนื่องจากในการพัฒนาประเทศในระยะเวลาที่ผ่านมานั้นได้เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ทำให้มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติกันอย่างฟุ่มเฟือยโดยมิได้มีการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติที่ถูกทำลายให้กลับคืนสู่สภาพเดิม จนในที่สุดทรัพยากรธรรมชาติได้เสื่อมโทรมลงอย่างเห็นได้ชัด พระองค์ทรงเห็นว่าการพัฒนาเพื่อฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติจะมีผลโดยตรงต่อการพัฒนาการเกษตร จึงทรงมุ่งที่จะให้มีการพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อเป็นรากฐานของการพัฒนาประเทศในระยะยาว พระองค์ทรงสนพระราชหฤทัยเป็นอย่างยิ่งในการทำนุบำรุงปรับปรุงสภาพของทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นป่าไม้ ที่ดิน แหล่งน้ำ และ

การประมงให้อยู่ในสภาพที่มีผลต่อการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตอย่างมากที่สุด ดังนั้น จึงได้มีการดำเนินงานโครงการอนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำลำธารโครงการพัฒนาที่ดิน โครงการพัฒนาและรณรงค์การใช้หญ้าแฝกอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยเน้นการอนุรักษ์ดินและน้ำ ฯลฯ ทั้งนี้ก็เพื่อจะเป็นการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัด อย่างประหยัด และเกิดประโยชน์สูงสุด ถูกต้องตามหลักวิชาการเพื่อประโยชน์ในระยะยาวซึ่งเป็นการพัฒนาแบบยั่งยืนนั่นเอง

การส่งเสริมและปรับปรุงคุณภาพสิ่งแวดล้อม

ผลจากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในช่วงแรกของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 (ปี 2530 – 2534) พบว่าเศรษฐกิจขยายตัวในอัตราที่สูงและรวดเร็ว โครงสร้างทางเศรษฐกิจของประเทศได้เปลี่ยนไปสู่การผลิตภาคอุตสาหกรรมและบริการเป็นหลัก ส่งผลให้สังคมไทยเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วมากยิ่งขึ้น พื้นที่ในเขตชนบทถูกรุกล้ำด้วยกระบวนการพัฒนา หัวเมืองหลักมากยิ่งขึ้น ความเจริญส่วนใหญ่มักจะอยู่ในเมืองหลัก ในภูมิภาคต่างๆ และรอบกรุงเทพมหานคร ในขณะเดียวกันได้ก่อให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริที่จะแก้ไขปัญหาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการกำจัดน้ำเสียในกรุงเทพมหานครและในเมืองหลักในต่างจังหวัดด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การใช้ผักตบชวาให้ช่วยกรองความสกปรกในน้ำเสีย การใช้น้ำดีขับไล่น้ำเสีย การใช้กังหันน้ำชัยพัฒนาเพื่อบำบัดน้ำเสีย รวมทั้งการกำจัดขยะอย่างถูกต้องและไม่เป็นการทำลายสภาพแวดล้อมทั้งในแหล่งน้ำใต้ดินและสภาพทางอากาศด้วย เป็นต้น

2. "ปรัชญา" เศรษฐกิจพอเพียง

ดังที่กล่าวไปแล้วว่าพระราชดำรัสเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก่อให้เกิดแรงบันดาลใจในประชาคมนักคิด นักวิชาการ นักวางแผน และผู้เชี่ยวชาญ ด้านการกำหนดนโยบายสังคมอย่างกว้างขวาง ปรากฏชัดในบทความทางวิชาการ การศึกษาวิจัย การประชุมทางวิชาการ ฯลฯ ในขณะเดียวกันสังคมไทยโดยรวมทั้งในภาคราชการและภาคประชาชนที่ต้องเกี่ยวข้องกับภาคราชการ อาทิ ประชาชนที่เป็นกลุ่มเป้าหมายของ "การพัฒนา" พบว่ามีความเคลื่อนไหวในแง่ของการประยุกต์แนวคิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรทฤษฎีใหม่มาใช้ในการดำรงชีวิต กระแสการประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงก้าวไปถึงหน่วยงานต่างๆ เช่น โรงเรียนและสถานสงเคราะห์

ความพยายามของนักคิด นักวิชาการในสังคมไทยในการทำความเข้าใจ วิเคราะห์ ตีความ พระราชดำรัสเศรษฐกิจพอเพียงเกิดขึ้นท่ามกลางกระแสแนวคิดทางเลือกต่างๆ ในการพัฒนาสังคม ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในช่วง พ.ศ.2520-2529 ในฐานะทางเลือกในการพัฒนาชนบทหรือแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย ซึ่งฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ (2546) ได้ทำการค้นคว้าวิจัยในเรื่องนี้และประกาศข้อค้นพบสำคัญๆ อาทิ เศรษฐกิจไทยประกอบด้วยเศรษฐกิจสองระบบ คือระบบเศรษฐกิจชุมชนและเศรษฐกิจทุน การแปรรูปของเศรษฐกิจไทยจากระบบเศรษฐกิจครอบครัวและชุมชนสู่ระบบเศรษฐกิจทุนมีความหนืดตัวสูงและเป็นไปโดยใช้เวลานานมาก การดำรงตัวของเศรษฐกิจครอบครัวและหมู่บ้านคือความพยายามรักษาดุลยภาพของระบบเศรษฐกิจชุมชนของตนไว้ เป้าหมายคือ พอเพียงที่จะดำรงชีพอยู่ได้และผลิตพอที่จะเลี้ยงตัวเองได้เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ไม่พบว่ามีการศึกษาวิจัยถึงความเกี่ยวข้องสัมพันธ์เชิงมโนทัศน์ (Conceptual Link) ระหว่างแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทยและเศรษฐกิจพอเพียง

นอกจากนั้นนักวิชาการ เช่น อรสุดา เจริญรัถ (2546, หน้า 11) กล่าวถึงวาทกรรมแห่งความ "พอเพียง" ในบริบท "วาทกรรมการพัฒนา" ไว้ว่า

...การเกิดขึ้นของวาทกรรมแห่งความพอเพียงกลับมีรากฐานมาจากอำนาจของสังคมไทยเองที่พยายามปะทะและต่อสู้กับวาทกรรมหลัก ทั้งนี้เพื่อให้สังคมไทยมีทางเลือก และมีสิทธิ์ที่จะกำหนดแนวทางการพัฒนาด้วยอำนาจและศักดิ์ศรีของตนเอง...

ในขณะที่อภิชัย พันธเสน (2546) มีความพยายามอย่างต่อเนื่องในการตั้งคำถามสำคัญ อาทิ เศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์หรืออยู่เหนือเศรษฐศาสตร์ เป็นแนวคิด ปรัชญา หรือวิธีปฏิบัติ และแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงควรมีการพัฒนาเป็นเศรษฐศาสตร์แนวใหม่หรือไม่ นอกจากนั้นยังตั้งคำถามเรื่องการประยุกต์ใช้ อาทิ เศรษฐกิจพอเพียงสามารถประยุกต์เข้ากับ ภาคเศรษฐกิจอื่นๆ ได้หรือไม่และวิชาเศรษฐศาสตร์ที่มีอยู่แล้วในปัจจุบันจะประยุกต์เข้ากับเศรษฐกิจพอเพียงได้หรือไม่ ฯลฯ คำถามเหล่านี้เป็นคำถามที่ควรค่าแก่การค้นหาคำตอบด้วยการแลกเปลี่ยนทางความคิดและการผลิตผลงานทางวิชาการหรือการวิจัย แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าคำถามที่ก่อให้เกิดการแตกแขนงทางความคิดหรือการแตกตัวทางทฤษฎี (Theory Generation/Theory Building) เหล่านี้ยังไม่ได้รับความสนใจจากนักวิจัยในสังคมไทยเท่าที่ควร

อย่างไรก็ตามการที่นักวิชาการและนักคิดในสังคมไทยให้ความสนใจศึกษาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ย่อมเป็นเครื่องบ่งบอกบรรยากาศแห่งเสรีภาพในทางความคิดและความเป็นอิสระในการคิด โดยมิได้สร้างข้อจำกัดเชิงญาณวิทยาแก่ตนเองด้วยความกังวลเรื่องความผิดหรือถูกของการวิเคราะห์ ตีความหรือการให้ความหมายต่อสิ่งที่ตนศึกษาแต่อย่างใด

ในระดับชนชั้นนำและนักวางแผน อาจกล่าวได้ว่าพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในวันที่ 4 ธันวาคม 2540 ส่งผลให้เกิดการทบทวนและแนวทางการพัฒนาที่ผ่านมาและทำให้รัฐบาลในขณะนั้นประกาศเจตนารมณ์ในการพัฒนาประเทศตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ดังปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549)

สศช. กับการริเริ่มสังเคราะห์องค์ความรู้เศรษฐกิจพอเพียง

จำเป็นต้องกล่าวไว้ ณ ที่นี่ว่าความพยายามในการสังเคราะห์องค์ความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงนั้นสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) เป็นหน่วยงานหรือองค์กรแรกที่ได้ริเริ่มกระทำโดยได้ตั้งคณะทำงานเพื่อพัฒนากรอบแนวคิดและการประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง[5] นับเป็นก้าวแรกในการสำรวจสถานะองค์ความรู้ในเรื่องนี้ โดยเมื่อวันที่ 22 ตุลาคม 2542 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้มีหนังสือถึงสำนักราชเลขาธิการพระบรมมหาราชวัง เรื่องกราบบังคมทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต เพื่อขอพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยร่างประมวลและกลั่นกรองพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งได้พระราชทานในโอกาสต่างๆ รวมทั้งพระราชดำรัสอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ที่ทางสำนักงานได้เรียบเรียงขึ้นเป็น "ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง" และขอพระราชทานอนุญาต เพื่อจะได้อัญเชิญมาเป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายวางแผนและทำแผนปฏิบัติการในทุกระดับสู่ความรอดพ้นวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจของประเทศ

ในกระบวนการทำความเข้าใจและการพัฒนากรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ของ "ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง" ซึ่ง สศช. ริเริ่มนั้นก่อให้เกิดการขนามนามเศรษฐกิจพอเพียงจาก "แนวคิด" สู่ "ปรัชญา" และจำแนกองค์ประกอบของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงออกเป็น 5 ส่วน คือ กรอบแนวคิด คุณลักษณะ นิยาม เงื่อนไข และแนวทางปฏิบัติและผลที่คาดว่าจะได้รับจากการนำหลักปรัชญาไปใช้ได้ สศช.ได้จำแนกองค์ประกอบของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงออกเป็น 3 องค์ประกอบ คือ 1) ความพอประมาณ 2) ความมีเหตุผล 3) การมีภูมิคุ้มกันตัวเอง (สศช., 2543, หน้า 73-75) ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่ต้องเกิดขึ้นพร้อมกันและพร้อมกับเงื่อนไขที่สำคัญ 2 ประการได้แก่ความรู้และคุณธรรม อันจะขาดซึ่งสิ่งหนึ่งสิ่งใดไม่ได้ เพราะความพอประมาณและความมีเหตุผลเป็นองค์ประกอบแรกที่นำมาซึ่งความยั่งยืนของการใช้ทรัพยากรในสถานการณ์ที่ปราศจากการกระทบจากภายนอก (Deterministic Optimality) และการมีภูมิคุ้มกันเป็นองค์ประกอบที่สอง ที่จะเสริมประสิทธิภาพ

---

[5] กลุ่มพัฒนากรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งประกอบด้วยผู้แทนจาก สศช. และสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ (ทก.) และธนาคารแห่งประเทศไทยเป็นผู้รับผิดชอบหลัก

ของการใช้ทรัพยากรให้พร้อมต่อการรองรับผลกระทบจากภายนอก (Stochastic Optimality) สำหรับทฤษฎีใหม่นั้นเป็นเพียงส่วนหนึ่งของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่มีความหมายกว้างกว่า และเป็นกรอบชี้บอกหลักการของเศรษฐกิจพอเพียง

เฉกเช่นนักวิชาการหลายท่านที่ได้กล่าวถึงมาแล้ว คณะทำงานพัฒนากรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้ทำการศึกษาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยครอบคลุมเนื้อหาในด้านต่างๆ ด้วยการวิเคราะห์-สังเคราะห์และตีความแนวคิดเศรษฐกิจ พอเพียงอย่างเป็นระบบด้วยวิธีการที่คณะทำงานเรียกว่า "การวิเคราะห์ทางตรรกศาสตร์" (Parsing) ในการวิเคราะห์และแยกแยะความหมายของพระราชดำรัสเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานในโอกาสต่างๆ

การวิเคราะห์เปรียบเทียบปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับทฤษฎีเศรษฐศาสตร์กระแสหลักของคณะทำงานฯ เป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์ที่ว่า "เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องร่วมกันในปรัชญา แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและเพื่อพัฒนากรอบแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงบนพื้นฐานความเข้าใจที่ถูกต้องและเป็นระบบร่วมกัน..." (สศช., 2543, หน้า 9)

คณะทำงานฯ ย้ำว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไม่ได้ขัดแย้งกับแนวคิดเศรษฐกิจกระแสหลักแต่อย่างใด แต่จะมีความแตกต่างในด้านดีที่เศรษฐศาสตร์กระแสหลักละเลยและไม่สามารถวิเคราะห์ไปถึงได้ เพราะแนวคิดเศรษฐศาสตร์กระแสหลักเป็นไปเพื่ออธิบายการกระทำที่เป็นอยู่ (Positive Aspect) ของมนุษย์ ส่วนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวคิดที่เสนอแนะแนวทางและการกระทำที่เหมาะสม (Normative Aspect) บนพื้นฐานการเสริมสร้างด้านจิตใจ และการกระทำเพื่อเป็นวิถีปฏิบัติให้เกิดความพอเพียง และยังเสนออีกด้วยว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสามารถประยุกต์ใช้ได้กับทุกภาคส่วนของการพัฒนา ตลอดจนมีองค์ประกอบด้านต่างๆ ครบถ้วนเพียงพอที่จะนำไปเป็นพื้นฐานในการพัฒนากรอบทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ได้ (สศช., 2543, หน้า 4 และ 44)

จะเห็นได้ว่าการให้น้ำหนักเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจพอเพียงกับเศรษฐกิจกระแสหลักของ สศช. นั้นเกิดขึ้นในช่วงที่สังคมไทยกำลังเผชิญกับภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจึงดูเหมือนจะเป็นคำตอบหรือทางออกในการบรรเทาปัญหา อันเนื่องมาจากโครงสร้างของระบบเศรษฐกิจของประเทศสั่นคลอน แต่มิใช่การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเข้าแทนที่องค์

ความรู้หรือวิถีทางของระบบเศรษฐกิจไทยซึ่งเป็นระบบเศรษฐกิจ ทุนนิยมผสมกับกระแสเสรีนิยมใหม่ (Neo-Liberal Economics) ดังที่หลายฝ่ายแสดงความกังวล ต่อมาเมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน 2542 สำนักราชเลขาธิการ ได้มีหนังสือถึงประธานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เรื่อง พระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้นำบทความ "ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง" ที่ทรงพระกรุณาปรับปรุงแก้ไข พระราชทานไปเผยแพร่เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องตลอดจนประชาชนโดยทั่วไปได้ ดังข้อความต่อไปนี้

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอก ภายในทั้งนี้ต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบและความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอนและขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และ นักธุรกิจในทุกระดับให้มีจิตสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญาและความรอบครอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยและพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณในการปรับปรุงแก้ไขนั้น ได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเผยแพร่เพื่อเป็นแนวทางการปฏิบัติต่อไป (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2542 หน้า 26-27)

ในการสัมมนาทางวิชาการประจำปี 2542 ของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย เมื่อวันที่ 18-19 ธันวาคม 2542 ทางสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้มีการขยายความคำสำคัญต่างๆ ในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเสนอต่อที่ประชุมดังนี้

วิถีชีวิตและเศรษฐกิจทางสายกลางในทุกระดับ

พอเพียง คือ การบริโภคและการผลิต อยู่บนพื้นฐานของความ พอประมาณและเหตุผล ไม่ขัดสนแต่ไม่ฟุ่มเฟือย

สมดุล คือ การพัฒนาอย่างเป็นองค์รวม มีความสมดุลระหว่าง โลกาภิวัตน์ (Globalization) กับอภิวัฒน์ท้องถิ่น (Localization) มีความสมดุลระหว่างภาคเศรษฐกิจกับการเงิน และภาคคนกับสังคมมีเสถียรภาพทางเศรษฐกิจโครงสร้างการผลิตที่สมดุลมีการผลิตหลากหลายใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด

ยั่งยืน คือ พอเพียงอย่างต่อเนื่องในทุกด้านโดยเฉพาะด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีภูมิคุ้มกันที่ดี ระบบเศรษฐกิจกับสังคมมีความยืดหยุ่นที่สามารถก้าวทันและพร้อมรับต่อกระแสโลกาภิวัตน์ ตลอดจนปรับตัวให้สามารถแข่งขันได้ในตลาดโลก การบริหารจัดการที่ดีซึ่งสามารถป้องกันและพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว (วิกฤติ) ได้

คุณภาพคน โดยการที่จะพัฒนาเศรษฐกิจทางสายกลางได้ คนต้องมีคุณภาพในด้านต่างๆ ดังนี้ คือ

พื้นฐานจิตใจ มีความสำนึกในคุณธรรมซื่อสัตย์สุจริต มีไมตรี มีความเมตตาหวังดีให้กันและกันหลักการดำเนินชีวิตมีความอดทนมีความเพียรใช้สติปัญญาคิดอย่างรอบคอบก่อน ทำให้มีวินัยมีภูมิคุ้มกันในการดำรงชีวิต มีสุขภาพดีและมีศักยภาพ ทักษะและความรอบรู้อย่างเหมาะสมในการประกอบอาชีพและหารายได้อย่างมั่นคงและพัฒนาตนเองให้ก้าวหน้าได้อย่างต่อเนื่อง[5]

นอกจากนี้ สศช. ยังได้เรียบเรียงหลักการสำคัญของแนวพระราชดำรัสในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง คือ ทฤษฎีใหม่ ซึ่งมี 3 ขั้นตอน กล่าวคือ

ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 1 นั้นเน้นถึงความพอเพียงของความแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ก่อน ดังนั้นจึงไม่ได้เป็นสูตรตายตัวแต่สามารถปรับปรุงได้ การที่

---

[5] สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2545. ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (ออนไลน์) เข้าถึงได้จาก www.nesdb.go.th/sufficiency

พระราชทานแนวคิดให้ปลูกข้าวร้อยละ 30 ของพื้นที่ เพราะทรงคำนวณว่าคนไทยมีวัฒนธรรมในการบริโภคข้าวมาแต่โบราณแล้ว การปลูกข้าวในพื้นที่นี้จะทำให้ครอบครัวมีข้าวบริโภคตลอดปี สัตว์ที่เลี้ยงไว้ก็จะเป็นแหล่งโปรตีนพืชผักก็พอมีบริโภคเอง ทำให้ประหยัดค่าใช้จ่าย ส่วนที่เหลือก็สามารถเป็นรายได้เสริม การปลูกพืชหลายชนิดในพื้นที่เดียวกันก็จะช่วยให้เกิดความหลากหลาย ลดความเสี่ยง และเพิ่มความ อุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ สระน้ำที่ขุดขึ้นก็จะเป็นแหล่งน้ำสำหรับใช้เวลาไม่มีฝน แต่ชาวบ้านก็ยังจำเป็นต้องอาศัยแหล่งน้ำขนาดใหญ่จากการลงทุนของรัฐด้วย แสดงให้เห็นถึงการจัดสรรหน้าที่และบทบาทของสังคมอย่างมีเหตุมีผล มีพลวัต และสามารถประยุกต์ให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่และเวลาที่แตกต่างกัน

สำหรับในขั้นที่ 2 นั้น เป็นการส่งเสริมให้เกษตรกรรวมพลังกันในรูปกลุ่มหรือสหกรณ์ โดยร่วมกันดำเนินการผลิต การตลาด การเป็นอยู่สวัสดิการและการศึกษา ด้วยความร่วมมือกันระหว่างหน่วยราชการ มูลนิธิและเอกชนทั้งนี้เพื่อให้เกิดพลังชุมชน ทำให้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ข้อมูล วิธีคิดที่หลากหลายเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่ผสมผสานความรู้ใหม่กับภูมิปัญญาดั้งเดิมของท้องถิ่นเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน เช่น การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร การอนามัย การสาธารณูปโภค ฯลฯ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือและสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน เพื่อให้เกิดการพึ่งพาตนเอง มิใช่การสงเคราะห์หรือการสั่งการ ดังนั้นทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 2 นี้จึงแตกต่างจากขั้นแรก ตรงที่ขั้น 1 มุ่งเน้นไปที่ตัวบุคคลและครอบครัวก่อน ส่วนขั้นที่ 2 มุ่งเน้นไปที่สถาบันชุมชนต่างๆ

สำหรับในขั้นที่ 3 เป็นระดับการพัฒนาที่สูงขึ้น คือ สูงกว่าความพออยู่พอกินโดยนำส่วน ที่เหลือจากการบริโภคมาแปรรูปและจัดจำหน่ายซึ่งจะต้องอาศัยเทคโนโลยี ความรู้และความสามารถในการจัดการสูง ดังนั้นในขั้นนี้ชุมชนจะต้องร่วมมือกับแหล่งเงินทุน แหล่งพลังงาน เพื่อจัดตั้งและบริหารกิจการการแปรรูปสินค้าที่สูงขึ้นไปอีก เช่น การบริหารโรงสี การตั้งร้าน สหกรณ์ซึ่งรัฐจะต้องสนับสนุน โดยการให้ข้อมูลและอำนวยความสะดวกในรูปสาธารณูปโภคต่างๆ ทั้งการขนส่ง การสื่อสาร การภาษีอากรท้องถิ่น กฎหมายและระเบียบ ฯลฯ เพื่อเชื่อมโยงให้เกิดความร่วมมือกันได้ดียิ่งขึ้น หลักการดังกล่าวนี้มีหัวใจของการพัฒนาแฝงอยู่หลายประการ เช่น ความสมดุลระหว่างเศรษฐกิจพอเพียงกับ

เศรษฐกิจการค้าหรือการตลาด การปรับเปลี่ยนการบริหารราชการโดยการลดการชี้นำหรือสั่งการ รวมทั้งการมองการพัฒนาสังคมแบบองค์รวมในหลายมิติไม่แยกส่วน รวมทั้งการประยุกต์และผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่น และความรู้สมัยใหม่ ภายใต้หลักการสำคัญคือความยืดหยุ่น สามารถปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงได้ในหลักการของเหตุผล[7]

3. บทวิเคราะห์ของนักวิชาการเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง

คณะผู้วิจัยได้ประมวลงานเขียนของนักวิชาการที่แสดงทัศนะเสนอบทวิเคราะห์ และความคิดเห็นในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงในแง่มุมต่างๆ โดยเริ่มจากการทบทวนงานเขียนของ ศ.นพ.ประเวศ วะสี ศ.ดร.อภิชัย พันธเสน ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล และ ศ.เสน่ห์ จามริก โดยมีรายละเอียดดังนี้

ปรัชญาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ตามความหมายของ ศ.นพ.ประเวศ วะสี เป็นส่วนหนึ่งของธรรมรัฐแห่งชาติ หรือเป็นหนึ่งในระเบียบวาระรีบด่วนของชาติ อันประกอบด้วย 1) สร้างคุณค่าและจิตสำนึกใหม่ 2) สร้างเศรษฐกิจพอเพียง 3) ปฏิรูประบบเศรษฐกิจมหภาคและการเงิน 4) ปฏิรูประบบรัฐ ทั้งการเมืองและระบบราชการ 5) ปฏิรูปการศึกษา 6) ปฏิรูปสื่อ 7) ปฏิรูปกฎหมาย ที่เมื่อเชื่อมโยงกันแล้วจะทำให้ประเทศไทยมีฐานที่เข้มแข็งและเติบโตต่อได้อย่างสมดุล

เศรษฐกิจพอเพียงมีลักษณะเป็นเศรษฐกิจสายกลาง หรือเศรษฐกิจแบบมัชฌิมาปฏิปาทาที่เชื่อมโยง/สัมพันธ์กับความเป็นครอบครัว ชุมชน วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม เป็นเศรษฐกิจ ที่บูรณาการเชื่อมโยงชีวิตจิตใจ สังคม สิ่งแวดล้อม และความเป็นประชาสังคม ดังนั้นจึงอาจเรียกชื่อปรัชญาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงได้ในชื่ออื่นๆ เช่น เศรษฐกิจพื้นฐาน เศรษฐกิจดุลยภาพ เศรษฐกิจบูรณาการ หรือเศรษฐกิจศีลธรรม

เศรษฐกิจพอเพียง จึงมีความหมายถึงความพอเพียงอย่างน้อย 7 ประการ คือ

1. พอเพียงสำหรับทุกคน ทุกครอบครัว ไม่ใช่เศรษฐกิจแบบทอดทิ้งกัน
2. จิตใจพอเพียง รักเอื้ออาทรผู้อื่น
3. สิ่งแวดล้อมพอเพียง อนุรักษ์และเพิ่มพูนสิ่งแวดล้อมที่จะเป็นพื้นฐาน

[7] ปรัชญาการพัฒนา : ทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ, 2541 น. 8-17

[8] ประเวศ วสี, เศรษฐกิจพอเพียงและแนวทางประชาสังคม แนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจและสังคม,

ในการประกอบอาชีพ

4. ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง รวมตัวกันแก้ไขปัญหาต่างๆ เช่น ปัญหาสังคม ปัญหาความ ยากจนหรือปัญหาสิ่งแวดล้อม ฯลฯ

5. ปัญญาพอเพียง เรียนรู้ร่วมกัน เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงของโลก

6. ตั้งอยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง เพราะเศรษฐกิจที่สัมพันธ์ และเติบโตจากฐาน ทางวัฒนธรรม อันหมายถึงวิถีชีวิตของกลุ่มชนที่สัมพันธ์อยู่กับสิ่งแวดล้อม จึงจะเป็นเศรษฐกิจที่มั่นคง

7. มีความมั่นคงพอเพียง ไม่ผันผวนอย่างรวดเร็วจนกระทั่งมนุษย์ไม่สามารถรับได้

กล่าวได้ว่าปรัชญาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ในทัศนะของ ศ.นพ.ประเวศ วะสี นอกจากจะเป็นแนวคิดทางเศรษฐกิจที่มีคุณลักษณะเด่น คือ นอกจากความเอื้ออาทรต่อเพื่อนมนุษย์หรือ มีมิติมนุษย์ (Human Dimension) โดยอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในกระบวนการผลิตแล้ว ยังต้องครอบคลุมถึงแนวคิดด้านศีลธรรมและจิตใจไปพร้อมๆ กันด้วยแล้ว กิจกรรมทางเศรษฐกิจพอเพียงสามารถมีได้หลากหลาย เช่น

การทำเกษตรผสมผสาน ที่สามารถพึ่งพิงตนเองได้ รวมถึงน้ำซึ่งเป็นปัจจัยในการผลิต เป็นเกษตรที่ไม่ใช้สารเคมี จึงไม่ทำให้ธรรมชาติเสียสมดุล

หัตถกรรมและศิลปกรรม ที่เป็นงานฝีมือของครอบครัว เป็นอาชีพที่ทำให้สมาชิกของครอบครัวสามารถอยู่ร่วมกันได้ เกิดความอบอุ่นในครอบครัว

อุตสาหกรรมชุมชน เช่น การแปรรูปผลิตผลทางการเกษตรโดยชุมชน ที่สามารถเชื่อมโยงและส่งขายสู่ตลาดโลก

ธุรกิจบริษัทชุมชน ที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน และอาจเชื่อมโยงกับธุรกิจ ภายนอกเพื่อประโยชน์ของชุมชน

ศูนย์การแพทย์แผนไทย ที่สามารถช่วยให้ชุมชนประหยัดเงินรวมทั้งสร้างรายได้ให้กับ ชุมชน

กองทุนชุมชน เป็นกลไกทางการเงินที่ดำเนินการผ่านกระบวนการทางสังคมของชุมชน

เป็นที่น่าสังเกตว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจพอเพียง ในทัศนะของ ศ.นพ.ประเวศ วะสี นั้นแม้ว่าจะมีความหลากหลายประเภท และหลากหลายในระดับ แต่กิจกรรมทางเศรษฐกิจเหล่านั้น โดยมากแล้วจะเป็นกิจกรรมทางเกษตร ถึงแม้จะ

เป็นกิจกรรมค้าขายก็จะเป็นการค้าขายแบบง่ายๆ ซื้อมาขายไปเป็นหลัก และให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจวัฒนธรรม ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความเข้มแข็งของชุมชน เชื่อมโยงการกระจายรายได้ที่ดี เพราะวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ชาวบ้านปฏิบัติอยู่ เชื่อมโยงกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และคุณค่าอันดีงามของชุมชน

ปรัชญาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ตั้งอยู่บนห้ากระแสใหญ่ คือ

1. กระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงตรัสเตือนสติคนไทยให้มีความพอเพียง พร้อมทั้งพระราชทานเกษตรทฤษฎีใหม่ให้เป็นตัวอย่าง

2. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ที่เน้นส่งเสริมความเข้มแข็งของ ชุมชนและความเป็นประชาคม

3. รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ที่ต้องการปฏิรูปสังคมให้มีรากฐานที่แข็งแรง

4. พระพุทธศาสนา ที่ยึดหลักมัชฌิมาปฏิปาทา ความเอื้ออาทร ความสะอาด สงบ สว่าง

5. วิถีไทย แต่ดั้งเดิมที่เน้นการเอื้ออาทร การมีวิถีชีวิตร่วมกันหรือ การเป็นวัฒนธรรม ชุมชน

กล่าวโดยสรุป แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงได้รับความสนใจในฐานะมรรควิธีที่จะช่วยให้ประเทศไทยพ้นจากวิกฤตที่เกิดจากเศรษฐกิจฟองสบู่ที่สร้างความเป็น "เศรษฐกิจเทียม" หรือ "เศรษฐกิจแบบแยกส่วน" ที่คำนึงถึงแต่เงินแต่ละเลยมิติทางด้านจิตใจ ครอบครัว ชุมชน วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และการเมือง จนนำไปสู่ความล่มสลายทางเศรษฐกิจ อันเป็นผลลัพธ์ที่เกิดจากการสั่งสมของ 1) การเมืองการปกครองที่รวมศูนย์อำนาจ ประสิทธิภาพต่ำ คอร์รัปชั่นสูง 2) ระบบการศึกษาที่อ่อนแอทางสติปัญญา 3) สังคมอ่อนแอขาดความเป็นประชาสังคม ดังนั้น พลังของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงน่าจะอยู่ตรงที่การกระตุ้นให้คนเปลี่ยนวิธีคิด มาสร้างความเข้มแข็งให้กับฐานราก ให้ความสำคัญกับสำนึกสาธารณะที่จะรักษาผลประโยชน์ของส่วนรวม ความเป็นมิตรและเอื้ออาทรต่อมวลมนุษย์และสรรพสิ่ง

ในบทความเรื่อง "เศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงกับการวิเคราะห์ตามความหมายของ นักเศรษฐศาสตร์"[๑] ศ.ดร.อภิชัย พันธเสน ได้สังเคราะห์ความเห็นของนักเศรษฐศาสตร์ที่มีต่อแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงโดยคำนึงถึงบริบททางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม ณ ห้วงเวลาต่างๆ เพื่อที่จะสามารถแสดงให้เห็นและเข้าใจถึงพระราชดำรัสได้ถูกต้องยิ่งขึ้น

---

[๑] เอกสารประกอบการสัมมนา TDRI, 2542

ศ.ดร.อภิชัยอธิบายว่า นักเศรษฐศาสตร์ต่างให้ความหมายแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง แตกต่างกันออกเป็นสี่ความหมายด้วยกัน ประกอบด้วย

กลุ่มที่หนึ่ง อธิบายว่าปรัชญาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวคิดที่อยู่เหนือแนวคิดเศรษฐศาสตร์ เป็นภูมิปัญญาไทย เป็นทุนทางสังคมของประเทศ เนื่องมาจากปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีพื้นฐานมาจากวัฒนธรรมชุมชน และเป็นพื้นฐานระบบเศรษฐกิจของสังคมไทย ซึ่งเป็นวัฒนธรรมของคนส่วนใหญ่ของประเทศ เป็นปรัชญาแนวคิดที่ประยุกต์นำศาสนามาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่จะลด "ความอยาก" ลงมาสู่ระดับที่สามารถพึ่งตนเองได้

ความแตกต่างระหว่างแนวคิดในวิชาเศรษฐศาสตร์ กับปรัชญาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของนักเศรษฐศาสตร์กลุ่มนี้ มีประเด็นสำคัญอยู่ที่การให้ความหมายของ "ความต้องการของมนุษย์" เนื่องจากในทางวิชาเศรษฐศาสตร์นั้น นิยาม "ความต้องการ" ของมนุษย์ว่าเป็นสิ่งที่ไม่มีที่สิ้นสุด ต่างจากความต้องการในนิยามภายใต้กรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเน้นย้ำการลดความอยากของมนุษย์สู่ความพอดีหรือดุลยภาพ และดุลยภาพในที่นี้แตกต่างจากดุลยภาพ (Equilibrium) ในนิยามของวิชาเศรษฐศาสตร์

นักเศรษฐศาสตร์กลุ่มนี้ จึงให้ความเห็นตรงกันว่า ปรัชญาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเรื่องแนวคิดที่อยู่เหนือแนวคิดของวิชาเศรษฐศาสตร์

กลุ่มที่สองเป็นกลุ่มที่มีความเห็นตรงกันว่าปรัชญาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมีส่วนประกอบที่สำคัญสามส่วนที่เกี่ยวข้องกันและจะขาดซึ่งส่วนใดส่วนหนึ่งมิได้ คือ ความพอดี ความเสี่ยง และการพึ่งตนเอง

ความพอดี ในทัศนะของนักเศรษฐศาสตร์กลุ่มนี้ จะมีลักษณะใกล้เคียงกับดุลยภาพในวิชาเศรษฐศาสตร์ แต่จะเป็นดุลยภาพที่เป็นพลวัต ปรับตัวอยู่ตลอดเวลา ขึ้นอยู่กับสถานะ และความเหมาะสมของแต่ละบุคคล

ส่วนเรื่องความเสี่ยงนั้น เกี่ยวข้องกับความพยายามในการลด/กระจายความเสี่ยง เพื่อให้เกิดความพอดีอย่างยั่งยืน ดังนั้น การสร้างความสามารถในการพึ่งตนเองให้ได้มากที่สุด คือ ความพยายามในการเพิ่มขีดความสามารถในการควบคุมปัจจัยเสี่ยงที่ก่อให้เกิดความไม่แน่นอน และลดต้นทุนในการแลกเปลี่ยน (Transaction Cost) ไม่ให้สูงเกินไป

อาจกล่าวได้ว่า นักเศรษฐศาสตร์กลุ่มนี้จัดให้ปรัชญาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ในระดับเดียวกับวิชาเศรษฐศาสตร์ อันเป็นแนวคิดที่พยายามนำมาใช้เป็น

แนวทางในการดำเนินชีวิตของปัจเจกชน ชุมชน สังคม และประเทศในส่วนที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

กลุ่มที่สามเป็นกลุ่มนักเศรษฐศาสตร์ที่มีความเห็นว่าแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก เพราะเป็นการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ภายใต้ข้อจำกัดของรายได้ (Budget Constraints) ภายใต้การบริหาร การกระจายความเสี่ยงอย่างสมดุลและมีการแลกเปลี่ยนอย่างมีประสิทธิภาพ (Efficiency)

นักเศรษฐศาสตร์กลุ่มนี้ ได้ให้ข้อสังเกตว่าการพึ่งพิงตนเองนั้น อาจทำให้สูญเสียโอกาสที่จะได้รับประสิทธิภาพที่เกิดจากการเน้นความชำนาญเฉพาะอย่าง การพึ่งตนเองในทัศนะของนักเศรษฐศาสตร์กลุ่มนี้ จึงหมายถึง ความสามารถในการควบคุมปัจจัยเสี่ยงต่างๆ เพื่อลดความเสี่ยงลงให้ได้มากที่สุดและเห็นว่า แม้จะมีการติดต่อค้าขายกับภายนอกและต่างประเทศ หรือการใช้เทคโนโลยีจากต่างประเทศ หากสามารถควบคุมและรู้เท่ารู้ทัน ก็ยังถือว่าเป็นการพึ่งตนเองเพื่อให้เกิดความพอเพียง ประกอบกับการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เน้นการให้น้ำหนักแก่ความเสี่ยงด้านล่าง (downside risk) ที่จะช่วยให้กลุ่มที่มีอำนาจต่อรองต่ำสามารถเผชิญและรับแรงกระแทกจากการเปลี่ยนแปลงสภาวะแวดล้อมได้อันจะส่งให้ระบบเกิดเสถียรภาพ

กลุ่มที่สี่ เป็นกลุ่มที่ให้ความคิดเห็นอื่นๆ ที่เป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิตและการพัฒนาประเทศบนพื้นฐานความเป็นอยู่อันควร ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับประเทศตามศักยภาพของประเทศ

ในทัศนะของ ศ.ดร.อภิชัย พันธเสน แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไม่อยู่เหนือพุทธเศรษฐศาสตร์หรืออีกนัยหนึ่งแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องกับพุทธเศรษฐศาสตร์และพุทธเศรษฐศาสตร์นั้นมีสถานะภาพไม่แตกต่างจากแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์อื่นๆ เช่น แนวคิดเศรษฐศาสตร์แบบมาร์กซ์ แบบมาร์แชลล์ หรือแบบเคนส์ หากแต่รากฐานวิธีคิดระหว่างพุทธเศรษฐศาสตร์นั้นแตกต่างจากเศรษฐศาสตร์กระแสหลักอื่นๆ ในขณะที่แนวคิดเศรษฐศาสตร์กระแสหลักมีพื้นฐานวิธีคิดในส่วนที่มาจากความเชื่อว่ามนุษย์มีเหตุผลและพยายามแสวงหาความพึงพอใจสูงสุด แต่พุทธเศรษฐศาสตร์เชื่อว่ามนุษย์เกิดมาพร้อมกับอวิชชาหรือความไม่รู้ อันเป็นต้นเหตุของความไร้เหตุผล “ปัญญา” ที่เกิดจากการรักษาศีลและมีสมาธิจะทำให้ความไร้เหตุผลของมนุษย์ลดลง

ศ.ดร.อภิชัย อธิบายว่า การที่แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เน้นย้ำถึงความพอประมาณและมีเหตุผลหรือการทำให้ดีที่สุดโดยมีการจัดการความเสี่ยงที่เหมาะสม (optimization through proper risk management) ทำให้สามารถประยุกต์ใช้ได้กับภาคเศรษฐกิจทุกสาขาของประเทศ เช่น ภาคการเงิน ภาคอสังหาริมทรัพย์ ภาคการค้า การลงทุน ฯลฯ ไม่จำกัดเฉพาะภาคการเกษตรหรือภาคชนบท เนื่องจากแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเน้นการยับยั้งหรือละความโลภ การไม่เบียดเบียนผู้อื่น การจะใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงให้เกิดผล รัฐจึงจำเป็นต้องสร้างกฎกติกา บทลงโทษ หรือมาตรการด้านภาษี และเครื่องมือทางการเงินที่รัฐมีอยู่เพื่อสร้างความพอเพียง จำกัดความโลภให้แก่ผู้ดำเนินการทางเศรษฐกิจ บนมาตรการที่เปิดเผยและไม่เปิดโอกาสให้เจ้าหน้าที่ของรัฐใช้ดุลยพินิจในการตัดสิน อันเป็นสาเหตุของการแสวงหาค่าเช่าทางเศรษฐกิจให้กับเจ้าหน้าที่ของรัฐ

เพื่อพิจารณาบทความเรื่อง "เศรษฐกิจตามแนวพระราชดำริใต้เบื้องพระยุคลบาท" ของ ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล[10] พบว่าบทวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาสังคมไทยของท่านมุ่งวิพากษ์ฐานรากของความผิดพลาดในระดับปัญญาเช่นเดียวกับ ศ.นพ.ประเวศ วะสี ศ.เสน่ห์ จามริก และนักวิชาการอื่นๆ อีกหลายท่าน ซึ่งมีความเห็นพ้องว่าสังคมไทยพบวิกฤตทางปัญญาและวิกฤตเศรษฐกิจและสังคม เนื่องจาก "การพัฒนาที่ขาดปัญญา ขาดการสร้างกระบวนการเรียนรู้ เป็นการพัฒนาแบบแยกส่วนโดยไม่คำนึงถึงคน ทุนทางสังคมและต้นทุนทางทรัพยากรต่างๆ เช่น ภูมิปัญญา และวัฒนธรรม ดิน น้ำ ป่าไม้ ที่เป็นรากฐานที่สำคัญในการพัฒนาประเทศ"

เศรษฐกิจพอเพียงในทัศนะของดร.สุเมธ ตันติเวชกุล จึงเป็นปรัชญาที่ว่าด้วยการวางรากฐานอันมั่นคง ยั่งยืนของบุคคลและสังคมที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณพระราชทานแก่พสกนิกรชาวไทยทั้งหลาย โดยไม่จำกัดเฉพาะเกษตรกรเท่านั้น หากแต่ผู้ประกอบสัมมาชีพอื่นๆ เช่น พ่อค้า ข้าราชการ และบริษัทต่างๆ สามารถนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนี้ไปปรับประยุกต์ใช้เพื่อสร้างความเข้มแข็ง ยั่งยืนให้แก่ฐานรากของตนเองได้ ยิ่งไปกว่านั้น ดร.สุเมธ ยังกล่าวถึง ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในฐานะระบบเศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตนเอง (relative self-sufficiency) อยู่ได้ในระดับพื้นฐานโดยไม่เดือดร้อนได้ จึงจะสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้า และฐานะทางเศรษฐกิจขั้นสูงต่อไปได้ ดร.สุเมธ

---

[10] อดีตเลขาธิการคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และอดีตเลขาธิการสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

[11] ความในหน้า 76-89 คณะผู้วิจัยได้เรียบเรียงมาจากบทความทางวิชาการ ซึ่งเขียนโดย สุวิดา

อธิบายในบทความชิ้นนี้ ว่าความสามารถในการอยู่ได้ในระดับพื้นฐานนั้นต้องยึดแนวทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) เป็นหลักในการดำรงชีวิต เพื่อสร้างความสามารถในการพึ่งตนเองอันประกอบไปด้วย 1) พึ่งตนเองทางจิตใจ มีจิตใจที่เข้มแข็งไม่ท้อแท้แม้จะประสบความล้มเหลว หรือความยากลำบาก 2) พึ่งตนเองทางสังคม ช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในสังคม 3) พึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติทั้งทรัพยากรสังคมและทรัพยากรทางเศรษฐกิจ 4) พึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี วิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับภูมิประเทศ และสังคมไทย 5) พึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ สามารถอยู่ได้ด้วยตนเองในระดับเบื้องต้น ซึ่งจะสามารถนำไปสู่การพัฒนาประเทศในระดับมหัพภาคต่อไปได้ด้วย ในการที่จะทำให้ได้ผลดังกล่าว บุคคลต้องละลด ความฟุ่มเฟือย ประกอบอาชีพด้วยความสุจริต การแสวงหาผลประโยชน์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของจริยธรรม ปฏิบัติตนในทางดีและไม่หยุดนิ่งที่จะใฝ่หาความรู้เพื่อหาหนทางให้ตนเองหลุดพ้นจากความทุกข์ยากที่เป็นอยู่ได้ ปรัชญาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในทัศนะของ ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล จึงเปรียบได้กับปรัชญาแนวคิดในการสร้างความเข้มแข็ง ยั่งยืนให้กับฐานรากของบุคคล โดยยึดหลักทางสายกลางเป็นหลักในการดำเนินชีวิต บนวิถีแห่งความใฝ่หาความรู้ เพื่อพัฒนาตนเองไปสู่การดำเนินชีวิตด้วยปัญญา บนฐานแห่งการเรียนรู้ อันจะนำพาสังคมและประเทศไทยไปสู่การพัฒนาอย่างบูรณาการ โดยอาศัยฐานทรัพยากรท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมของชุมชน บนพื้นฐานของสังคมแห่งการเรียนรู้และความพอเพียงต่อไป

ศ.เสน่ห์ จามริก มีมุมมองคล้ายกับนักวิชาการท่านอื่นๆ ที่เห็นว่าวิกฤติเศรษฐกิจที่ไทยกำลังเผชิญอยู่นี้มีสาเหตุมาจากการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยเจริญรอยตามแบบโลกภายนอกอย่างเคร่งครัด ขาดการไตร่ตรอง ปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับทุนทางสังคมของประเทศชาติที่มีอยู่ส่งผลให้เศรษฐกิจไทยเป็นเศรษฐกิจที่จำต้องพึ่งพาพลังจากเศรษฐกิจภายนอกมาโดยตลอด

อีกทั้งประชาคมวิชาการปัญญาชนไทย ก็ตกอยู่ภายใต้สิ่งที่ ศ.เสน่ห์ เรียกว่า "มนตร์อำนาจครอบงำของกิเลสและอวิชชา" อันเป็นบ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมและบรรทัดฐานของการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจแบบ "ไม่รู้จักพอ" เป็นระยะเวลายาวนานกว่าสี่ทศวรรษ แม้กระทั่งนโยบายและมาตรการแก้ปัญหาวิกฤติ ก็ยังคงตั้งอยู่บนสมมติฐานดังกล่าวอยู่นั่นเอง

ในภาวะความอับจนทางปัญญาเช่นนี้ "เศรษฐกิจพอเพียง" จึงเสมือน

สิ่งที่มาจุดประกาย ให้เกิดความตื่นตัว ร่วมมือ ร่วมใจ คิดค้นแสวงหา และทำความเข้าใจ ทั้งในระดับความคิดและปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมที่เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริง ของสังคมไทย ส่วนในระดับความคิดนั้น "เศรษฐกิจพอเพียง" เป็นหลักการอันยั่งยืน ของสังคม ในความหมายที่เป็นอุดมการณ์และเกณฑ์คุณค่าเช่นเดียวกับ อุดมการณ์ ประชาธิปไตย เสรีนิยม สังคมนิยม ฯลฯ เป็นหลักการที่เป็นองค์รวมและเป็นสากล และเป็นอุดมการณ์คู่ขนาน เป็นปฏิสัมพันธ์กับอุดมการณ์ต่างๆ ดังกล่าว

"เศรษฐกิจพอเพียง" เป็นแกนกลางของคุณค่าและจิตสำนึกใหม่ กระบวน ทัศน์ใหม่ และวัฒนธรรมการเรียนรู้ใหม่บนพื้นฐานของหลักการสังคมอันเป็นรูปธรรม ที่จำเป็นต่อการปรับเปลี่ยนแนวคิดและทิศทางของการปฏิรูปพัฒนา

"เศรษฐกิจพอเพียง" ในทัศนะของ ศ.เสน่ห์ จามริก จึงไม่ใช่แต่เพียง "ระเบียบวาระแห่งชาติ" เท่านั้น หากแต่เป็น "ระเบียบวาระแห่งโลก" ที่จะเป็น กำแพงต้าน "วัฒนธรรมล่าเหยื่อ" ของพลังทุนนิยม และเทคโนโลยีภายใต้ "ระเบียบ โลกใหม่" (New World Order) อีกด้วย

ในระดับหลักการหรืออุดมการณ์ "เศรษฐกิจพอเพียง" กระตุ้นให้เกิด การทบทวนรื้อฟื้นหลักทฤษฎีเศรษฐกิจและสังคมต่างๆ ขึ้นใหม่ดังนี้

1) นิยามความหมาย "เศรษฐกิจ" ซึ่งโดยสาระมีความหมายเพื่อสนอง ความต้องการภายใต้ความจำกัดของทรัพยากร มิใช่เป็นเพียงแต่เรื่องของธุรกิจ เพื่อแข่งขันช่วงชิงแสวงหากำไรสูงสุดเท่านั้น

2) รื้อฟื้น ทบทวน แยกแยะระหว่าง "การพัฒนา" ที่หมายถึงการยกฐานะ ของคนส่วนใหญ่หรือทั้งหมด กับ "การจำเริญทางเศรษฐกิจ" ซึ่งมุ่งแต่เพียงการสร้าง ตัวเลขและอัตราการเจริญเติบโตโดยไม่คำนึงถึงการกระจายไปสู่คนส่วนใหญ่ของ ประเทศ

3) ทบทวนเรื่องคนและคุณค่าของคนที่พึงมีโอกาสเรียนรู้พัฒนาขีดความ สามารถพึ่งตนเอง

4) ทบทวนทำความเข้าใจเรื่องของทุน ที่ควรรวมความไปถึง คน ธรรมชาติ และระบบนิเวศที่เป็นทุนของชีวิตและสังคมด้วย

5) "ตลาดเสรี" ต้องถูกตีกรอบของสำนึกแห่งธรรมะ

6) วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานการเคารพและ ยอมรับในคุณค่า ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และธรรมชาติ

7) "การบริโภค" พึงอยู่ในขอบข่ายของความจำเป็นและคุณประโยชน์ต่อ

ชีวิตและความยั่งยืนของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

8) "วิถีการพัฒนาเศรษฐกิจ" ต้องเป็นไปบนความสมดุลเพื่อการพึ่งตนเองและพิทักษ์รักษาระบบชีวิตนิเวศ

ดังนั้นนัยสำคัญของ "เศรษฐกิจพอพียง" คือ "การกลับฟื้นจิตวิญญาณมนุษย์สู่ชีวิตเศรษฐกิจที่แท้จริง อันประกอบไปด้วยมนุษย์กับธรรมชาติเป็นแก่นสาร" "เศรษฐกิจพอเพียง" ในความหมายกระบวนการพัฒนาของ ศ.เสน่ห์ จามริก มีฐานอยู่ที่เกษตรกรรมพอออยู่พอกิน พร้อมด้วยกระบวนการเรียนรู้ยกระดับสู่เกษตรยั่งยืน โดยมีไร่นาระดับครัวเรือน เป็นหน่วยพื้นฐานที่กระจายออกไปเป็นเครือข่ายกว้างขวางยิ่งขึ้นตามลำดับ และพัฒนาให้มีบทบาทรอบด้านมากขึ้น เป็นช่องทางส่งเสริมให้พัฒนาตนเองเป็นอิสระจากกลไกตลาดภายใต้อำนาจกำกับและควบคุมจากภายนอก

"เศรษฐกิจพอเพียง" จึงไม่ได้เป็นระบบที่แปลกแยกหรือสวนกระแสสัจธรรมแห่งความจริง หากแต่เป็นส่วนหนึ่งของความพยายามถ่วงดุลอำนาจตลาดปลดเปลื้องทางจิตสำนึกและกระบวนทัศน์ ฟื้นวัฒนธรรมการเรียนรู้ เปลี่ยนแนวคิดและทิศทางการพัฒนา ไปสู่การพึ่งตนเองและพัฒนาตนเองของคนในชาติ

4. ปรัชญาและวิธีวิทยาของเศรษฐศาสตร์ทางเลือก

เศรษฐศาสตร์ทางเลือก จากกระแสหลักสู่ความหลากหลาย

ในการอภิปรายเกี่ยวกับวิธีวิทยามีข้อสรุปที่สำคัญข้อหนึ่งว่าเราจำเป็นต้องให้ความสำคัญแก่เรื่องเกี่ยวกับธรรมชาติของความเป็นจริง (Ontology) ในปัจจุบันวิชาเศรษฐศาสตร์อยู่ในสภาพที่ย่ำแย่ ทั้งนี้เป็นเพราะนักเศรษฐศาสตร์ส่วนใหญ่มุ่งเน้นไปทางด้านเทคนิควิเคราะห์โดยไม่พยายามทำความเข้าใจบริบทและเงื่อนไขต่างๆ ที่เชื่อมโยงกัน การวิเคราะห์และผลการวิเคราะห์จึงค่อนข้างเลื่อนลอยไร้ความหมายและเหินห่างจากความเป็นจริง จึงจำเป็นต้องมาถามกันใหม่ว่า อะไรคือความเป็นจริง (Ontological Theorizing)

ความไม่พอใจในสถานภาพการศึกษาทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ ก่อให้เกิดปฏิกิริยาทางความคิดที่นำไปสู่ข้อสรุปว่า มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องนำหลักการ "ความหลากหลาย" (Pluralism) มาใช้ในวงการเศรษฐศาสตร์เพื่อที่จะแก้ไขปัญหา "วิกฤตการณ์ของเศรษฐศาสตร์" ซึ่งหมายความว่านอกจากเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก (Mainstream Economics) แล้วจะต้องมีการศึกษา "เศรษฐศาสตร์ทางเลือก"

(Alternative Economics) ซึ่งปัจจุบันกำลังขยายตัวมากขึ้น เราอาจมองไปที่ Heterodox traditions of modern economics ซึ่งมีหลายแนวคิด ในที่นี้ Heterodox หมายถึงกระแสความคิดที่ท้าทายการครอบงำเศรษฐศาสตร์กระแสหลักและมีความเห็นว่า เศรษฐศาสตร์กระแสหลักไม่ค่อยประสบความสำเร็จในการอธิบายปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจเท่าใดนัก

Heterodox Economics วิพากษ์ระบบคิดของกระแสหลักที่มีมิติเดียวและเสนอทฤษฎีและวิธีวิทยาที่มีความหลากหลาย มองความเป็นจริงสลับซับซ้อนมากขึ้นนับว่าเป็นการสร้างทฤษฎีเศรษฐศาสตร์แบบใหม่ที่อยู่บนพื้นฐานของสัจนิยมแนววิพากษ์ (Critical Realism) Heterodox Economics ปฏิเสธวิธีคิดที่เรียกว่า didacticism และปฏิเสธคำอ้างว่าทฤษฎีที่มาจากวิธีคิดแบบนี้ใช้ได้ทุกหน ทุกแห่ง ตลอดกาล

แม้ว่ากระแสคิดของ Heterodox Economics จะมีหลายสำนัก หลายทฤษฎี แตกต่างกันไปแต่สิ่งที่เหมือนกัน ก็คือหลักการร่วมกันดังต่อไปนี้ :

- เศรษฐกิจ คือ กระบวนการทางประวัติศาสตร์มีมิติของการเปลี่ยนแปลงและวิวัฒนาการ
- เราอยู่ในโลกของความไม่แน่นอน ดังนั้นการคาดหวัง (ทางจิตวิทยา) จึงมีผลกระทบอย่างสำคัญและหลีกเลี่ยงไม่ได้ต่อผลลัพธ์ทางเศรษฐกิจ
- สถาบันเศรษฐกิจการเมืองและวัฒนธรรมมีบทบาทสำคัญในการหล่อหลอมปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจ
- การแบ่งรายได้และทรัพย์สมบัติ เป็นปัญหาที่เกี่ยวพันกับโครงสร้างอำนาจที่ ไม่เท่าเทียมกัน
- โลกทัศน์แบบมนุษยนิยม เป็นพื้นฐานที่สำคัญของการวิเคราะห์

ลักษณะเด่นของวิธีวิทยาแบบ Heterodox คือการวิเคราะห์แบบองค์รวม (Holistic Analysis) ซึ่งก้าวข้ามพ้นขอบเขตอันคับแคบของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก แต่ในขณะเดียวกัน แต่ละแนวคิด ก็มีวิธีวิทยาเฉพาะของตนเอง เช่น วิธีวิทยาสตรีนิยม หรือแนวสถาบันนิยม

ทฤษฎีการพัฒนากระแสหลัก

ในวงการเศรษฐศาสตร์ซึ่งมีหลายสาขานั้นความหลากหลายทางแนวคิด ทฤษฎี ปรากฏให้เห็นมากที่สุดในสาขาเศรษฐศาสตร์พัฒนาการ (Development

Economics) นับตั้งแต่สงครามโลก ครั้งที่ 2 สิ้นสุดลงจนถึงทุกวันนี้ เราได้พบสำนักคิดทางทฤษฎีเป็นจำนวนมากมายที่พยายามอธิบาย "ความล้าหลัง" หรือ "ความด้อยพัฒนา" ของกลุ่มประเทศที่ยากจนในโลกที่สามพร้อมกันนั้น สำนักคิดเหล่านี้ก็ได้เสนอแนวนโยบายเพื่อ"การพัฒนา"ซึ่งมีแนวทางแตกต่างกันไม่มากก็น้อย

เราอาจสรุป "ทฤษฎีการพัฒนา" (Development Theories) ได้ดังนี้

1. **ทฤษฎีการทำให้ทันสมัย (Modernization Theory)** ประกอบด้วยแนวคิดทางเศรษฐกิจ ทางสังคมวิทยา ทางจิตวิทยาและทางการพัฒนาการเมือง ทฤษฎีเหล่านี้เป็น "วาทกรรมการพัฒนา" ระดับมหภาค (Macro-Development Discourse)

2. **ทฤษฎีการพัฒนาแบบแรดิคัล (Radical Development Theory)** ประกอบด้วยแนวคิดแบบโครงสร้างนิยม มาร์กซิสต์ และจักรวรรดินิยม แนวคิดระบบโลก (World Systems)

3. **กลุ่มทฤษฎีเกี่ยวกับการเจริญเติบโต (Growth Theory)** การพัฒนาคือการขยายตัวทางเศรษฐกิจ แต่ต่อมามีสิ่งใหม่เข้ามาเพิ่มเติมตามแนวคิดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เช่น การเติบโตควบคู่ไปกับการจัดสรรทรัพยากรใหม่ (Growth with Redistribution) และแนวทางการจัดการความจำเป็นขั้นพื้นฐาน (Basic needs Approach) ทฤษฎีกลุ่มนี้ปฏิเสธทฤษฎีแม่บท (Grand Theories) (ข้อ 1+2) และการใช้แนวทางการพัฒนาที่มุ่งเติมเต็มความต้องการขั้นพื้นฐานของประชาชน เน้นภาคปฏิบัติเพื่อสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจพร้อมกับการแก้ปัญหาความยากจนที่มีการบริหารจัดการจากข้างบนโดยรัฐ

4. **ทฤษฎีการพัฒนาของสำนักคิดเสรีนิยมใหม่ (Neo-liberalism)** พื้นฐานคือแนวคิดเศรษฐกิจการเมืองของกลุ่มชนชั้นนำ "ขวาใหม่" (New Right) (หรือกลุ่มตลาดเสรีสุดขั้ว) ซึ่งทำให้โลกที่สามได้กลายเป็นห้องทดลองของทฤษฎีเสรีนิยมที่ยึดตลาดเป็นศูนย์กลาง (Market Liberalism)

ทฤษฎีของกลุ่ม 1,2,3 และ4 นี้ เรียกได้ว่าเป็น "ทฤษฎีการพัฒนากระแสหลัก" เป็น "องค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนา" ซึ่งเป็นที่ยอมรับกัน(ในขณะนั้น)ว่าใช้ได้ทั่วโลกและถือว่านี่คือ ทฤษฎีเดียวเท่านั้นที่จะพาโลกที่สามหลุดพ้นจากความล้าหลัง และความยากจนไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองตามแบบฉบับตะวันตก แต่ผลที่เกิดขึ้นในช่วง 50 ปีที่ผ่านมาพบว่ากระบวนการพัฒนากระแสหลักนั้นก่อให้เกิด

ความเจริญมั่งคั่งในด้านวัตถุและมาตรฐานคุณภาพชีวิตที่สูงขึ้นจริง มีทั้งความเจริญ (สำหรับคนบางกลุ่ม) แต่นำมาซึ่งความยากไร้และความเสื่อมถอยลงของคุณภาพชีวิตสำหรับคนส่วนใหญ่ของสังคมรวมทั้งความพินาศของระบบนิเวศและธรรมชาติ การล่มสลายของวัฒนธรรมชุมชนและเศรษฐกิจท้องถิ่นในประเทศที่ยากจน

ทฤษฎีทางเลือกของการพัฒนา

ในช่วง 1990 จนถึงจุดเปลี่ยนศตวรรษใหม่ เราจึงพบวิกฤตการณ์สองด้านพร้อมกัน "วิกฤตการณ์แห่งการพัฒนา" และ "วิกฤตการณ์ของทฤษฎีการพัฒนา" กล่าวคือ ทฤษฎีการพัฒนา ซึ่งส่วนใหญ่มีเนื้อหามาจากทฤษฎีเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก นอกจากจะไม่แก้ปัญหาให้แก่ประเทศที่ยากจนได้แล้ว ยังนำประเทศเหล่านี้ไปสู่ความหายนะอย่างรอบด้านอีกด้วย และไม่มีความคาดหมายว่าจะมีการปรับปรุงหรือปรับเปลี่ยนให้ทฤษฎีกระแสหลักกลายเป็นทฤษฎีที่สามารถอธิบาย "การพัฒนา" ได้อย่างน่าพอใจ ท่ามกลางวิกฤตทฤษฎีนี้เราจึงเห็นการวิพากษ์และการท้าทายทฤษฎีกระแสหลัก จากแนวคิดใหม่ๆ ที่เสนอ ที่เรียกว่า "ทฤษฎีทางเลือกของการพัฒนา" (Alternative Theory of Development)

สิ่งแวดล้อมและการพัฒนาที่ยั่งยืน

แนวคิดเกี่ยวกับ "ความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม" (Environmental Sustainability) กลายเป็นทางเลือกใหม่ ซึ่งเป็นที่นิยมอย่างกว้างขวาง ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา แต่จนบัดนี้ยังมีความไม่ชัดเจนว่าทางด้านทฤษฎีและด้านปฏิบัติการความสัมพันธ์ระหว่าง "การพัฒนา" กับ "สิ่งแวดล้อม" ควรจะมีรูปร่างและเนื้อหาแบบไหน "การพัฒนาที่ยั่งยืน" ควรจะมีแนวทางอย่างไร ขณะนี้ทางฝ่ายกระแสหลักได้นำแนวคิดนี้ไปผูกติดกับเรื่อง "ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ" แต่ทางฝ่ายทางเลือกใหม่มีความเห็นว่าการเจริญเติบโต (Growth) กับความยั่งยืน (Sustainability) ไปด้วยกันไม่ได้ ถ้าต้องการ "ความยั่งยืน" ก็ต้องมีแนวคิดอีกแบบคือไม่ใช่ "การขยายตัว" แต่เป็น "ความพอดี" หรือ "ความเพียงพอ" ทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม "การพัฒนาที่ยั่งยืน" ได้กลายเป็นวาทกรรมการพัฒนาแบบใหม่ของแนวคิดกระแสหลักไปแล้ว ทางฝ่ายทางเลือกใหม่จึงเสนอแนวคิดที่มีลักษณะ Radical มากขึ้น ซึ่งเราจะพบเห็นในทฤษฎีทางเลือกใหม่ๆ เช่น จากฝ่าย Green

Economics, New Economics, Green Political Economy, Political Ecology และนิเวศวิทยาสตรีนิยม(Feminist Ecology) เป็นต้น

ชุมชนนิยม และประชาชนนิยม

ในทัศนะของทฤษฎีการพัฒนาทางเลือกแบบชุมชนนิยมหรือประชาชนนิยม การพัฒนา ที่ผ่านมาประสบความล้มเหลวเนื่องจากไม่สามารถทำให้เกิดความสุขสมบูรณ์แก่ประชาชน ได้สาเหตุสำคัญคือ โครงสร้างอำนาจมีการรวมศูนย์อยู่ที่ "รัฐ" และ "ตลาด" ในขณะที่ "ชุมชน" อยู่ในภาวะที่สิ้นหวังไร้อำนาจกลไกรัฐร่วมกับกลไกตลาดเป็นกลไกหลักในการตัดสินทิศทางการพัฒนากลไกชุมชนขาดหายไป ผลประโยชน์ส่วนใหญ่จึงตกอยู่ที่กลุ่มอิทธิพลของรัฐและตลาด ประชาชนผู้ยากไร้จึงถูกตัดขาดจากกระแสธารใหญ่ของการพัฒนา

ด้วยเหตุนี้ทฤษฎีทางเลือกแนวชุมชนนิยมและประชาชนนิยมจึงมีความเห็นว่า ถ้าจะให้ประชาชนมีความสุขสมบูรณ์ และชุมชนมีความยั่งยืนก็ต้องจัดการแก้ไขปัญหาหลักสามข้อดังกล่าวและมียุทธศาสตร์การพัฒนาแบบใหม่ที่เน้นการสร้างเศรษฐกิจชุมชนบนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง โดยมีชาวชุมชนเป็นผู้กำหนดแนวทางและทำการบริหารจัดการทรัพยากรชุมชนด้วยตนเอง

เศรษฐศาสตร์สังคมแนวมนุษยนิยม

กระแสความคิดที่มีเนื้อหาใกล้เคียงกับ "เศรษฐกิจพอเพียง" น่าจะเป็นความคิดที่มาจากสำนักเศรษฐศาสตร์ที่เรียกว่า "เศรษฐศาสตร์สังคม" (Social Economics) ซึ่งอยู่ในค่ายของปรัชญาแนวมนุษยนิยม (Humanistic Philosophy) สำนักนี้ให้ความสำคัญสูงแก่เรื่อง "ประโยชน์สุขของมหาชน" โดยเน้นการวิเคราะห์ทางเศรษฐกิจที่เชื่อมโยงกับ "มิติทางสังคม" และชี้ให้เห็นว่าระบบคิดแบบ "ประสิทธิภาพ" (Efficiency) ได้กลายเป็นศาสนาของเศรษฐกิจสมัยใหม่ไปแล้ว สำนักนี้คิดว่า เศรษฐกิจไม่ว่าจะมีประสิทธิภาพดีแค่ไหน แต่ถ้าไม่ทำให้เกิด "ความสุขสมบูรณ์" แก่มนุษย์ ก็จะเป็นเศรษฐกิจที่ไร้เหตุผล สิ่งที่สำคัญกว่า "ประสิทธิภาพ" (Efficiency) จึงน่าจะเป็น "ความพอเพียง" (Sufficiency) มนุษย์นอกจากจะมีความนิยมชมชอบแบบธรรมดา เช่น ปัจจัยการดำรงชีพต่างๆ แล้วก็ยังมีความนิยมชมชอบระดับสูงขึ้นไปอีก (Meta-Preference) อาทิ การเลือกที่จะดำรงอยู่ "อย่างเพียงพอ" หรือ "อยู่อย่างพอดี"

ในขณะที่เศรษฐศาสตร์กระแสหลักมุ่งไปในทิศทางที่สอนให้มนุษย์มีความต้องการมากขึ้นไม่มีวันสิ้นสุด จริยศาสตร์ของเศรษฐศาสตร์สังคมสอนให้มนุษย์รู้จักคำว่า "พอดี" หรือ "เพียงพอ" เศรษฐศาสตร์กับจริยศาสตร์จึงเป็นเรื่องเดียวกัน นักทฤษฎีที่อยู่ในกระแสความคิดนี้ มีมาตั้งแต่ ซีสมองดิ(Sismondi) คานธี ชูมากเกอร์ (Ghandi, Schumacher) และกลุ่ม Post-Schumacher ในยุคโลกาภิวัตน์ ในที่นี้คำว่า "พอเพียง" ไม่ได้มีนัยยะว่ามนุษย์ควรพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่หรือพอใจกับชะตากรรมแห่งความยากจน แต่หมายความถึงสถานะการพัฒนาที่ทุกคนมีปัจจัยการดำรงชีพขั้นพื้นฐานอย่างพอเพียง สมศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ เมื่อมีเพียงพอในแง่นี้แล้วจำเป็นต้องอยู่อย่างพอดีไม่เบียดเบียนมนุษย์และธรรมชาติ แบบนี้จึงจะเรียกว่า หนทางที่ยั่งยืนของวิถีการบริโภค (Sustainable steady-state consumption path) ตามแนวคิดทางจริยศาสตร์แบบคานธี

เปรียบเทียบเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก กับเศรษฐศาสตร์ทางเลือก

กระแสหลัก	ทางเลือก
• เชื่อในความก้าวหน้าของความคิด	• ต้องตรวจสอบเกี่ยวกับความก้าวหน้าและการพัฒนาทางความคิด
• แสวงหาทฤษฎีอันเป็นสากล (ไม่ขึ้นกับประวัติศาสตร์และบริบท)	• ทฤษฎีมีความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์และ บริบททางสังคมเศรษฐกิจการเมือง
• เชื่อในความเป็นผู้เชี่ยวชาญและแบ่งแยก สาขาความรู้เป็นแขนง	• ให้ความสำคัญกับความรู้ที่เป็นองค์รวม ผสมผสานหลายมิติ หลายสาขาวิชา จึงมีความเป็นสหวิทยาการ
• ใช้หลักการปฏิฐานนิยมตรรก (Logical Positivism)	• ใช้หลักการตีความเชิงวิพากษ์ (Critical Hermeneutics)
• แนวคิดทฤษฎีไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง	• ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริง
• ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ด้วยคำถาม What is? อะไรคือและไม่สนใจคำถาม What should be? ควรเป็นเช่นใด	• ไม่มีการแบ่งแยกคำถามการวิเคราะห์ออกเป็นสองลักษณะอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด

เศรษฐศาสตร์แห่งความพอเพียงของชุมชนสันติอโศก

ความนำ : เศรษฐศาสตร์ประเพณีนิยมใหม่ (New Traditional Economy)

ในระบบเศรษฐกิจโลกยุคปัจจุบัน เราพบว่ามี ระบบเศรษฐกิจแบบใหม่เกิดขึ้นมา เรียกกันในวงวิชาการเศรษฐกิจเปรียบเทียบ (Comparative Economics) ว่าเป็นระบบ New Traditional economy ซึ่งมีรากฐานอยู่บนความคิดและอุดมการณ์ทางเศรษฐศาสตร์ที่สำคัญๆ เช่น พุทธ อิสลาม ขงจื้อ เป็นต้น

แนวคิดเศรษฐศาสตร์ประเพณีนิยมใหม่ (New Traditional Economy) ในความเป็นจริงไม่ใช่เป็นเรื่องใหม่ Karl Polanyi ในผลงานชื่อดัง The Great Transformation (1994) ก็เคยกล่าวถึงแนวคิดเศรษฐศาสตร์ประเพณี (Traditional Economy) ซึ่งเป็นระบบเศรษฐกิจที่มีความเชื่อมโยงอย่างแน่นแฟ้นกับโครงสร้างหรือระบบวัฒนธรรมสังคม (socio-cultural system)

Polanyi เชื่อว่าระบบตลาดเป็นปรากฏการณ์ใหม่ในยุคปัจจุบัน ในระบบเศรษฐกิจประเพณีนิยม "ตลาด" ไม่ใช่เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมการตัดสินใจทางเศรษฐกิจ กลไกที่สำคัญ คือ ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมมากกว่า ซึ่งรวมไปถึงคำสอนและความคิดทางศาสนาด้วย ส่วนนักเศรษฐศาสตร์กระแสหลักนั้นเชื่อว่าในทุกสังคม ตลาด คือพลังสำคัญที่ขับเคลื่อนเศรษฐกิจ

ในปัจจุบันยุคโลกาภิวัตน์แนวคิดเศรษฐศาสตร์ประเพณีนิยมใหม่ หมายถึงระบบเศรษฐกิจที่ไม่มี "ตลาด" เป็นกลไกหลักในการแลกเปลี่ยนสินค้าบริการ แต่เศรษฐกิจอยู่ใต้การควบคุมของปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมในระบบนี้ มี "ขบวนการทางศาสนา" เป็นพลังที่สำคัญในการกำหนด ทิศทางของเศรษฐกิจ และเป็นพลังที่มีความสำคัญทางการเมืองและการพัฒนาสังคมด้วย (J.B. Rosser & M.V. Rosser 1996)

พร้อมๆ กับปรากฏการณ์ดังกล่าว ในวงวิชาการเศรษฐศาสตร์ได้มีการพัฒนาแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับเรื่องศาสนา และเศรษฐศาสตร์ประเพณีนิยมใหม่ด้วย ดังตัวอย่างเช่น พุทธเศรษฐศาสตร์ (Buddhist Economics) ของชูมากเกอร์ (Schumacher 1973) และเศรษฐศาสตร์ของสำนักคานธี ซึ่งทั้งสองสำนักนี้ให้ความสำคัญสูงต่อเรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy) และเทคโนโลยีที่เหมาะสม (Appropriate Technology)

นอกจากพุทธเศรษฐศาสตร์หรือเศรษฐศาสตร์แนวพุทธแล้ว เรายังพบว่าในวงการศาสนาอื่นๆ ก็มีการพัฒนาแนวคิดคล้ายๆ กัน เช่น เศรษฐศาสตร์อิสลาม

(Islamic Economics) ที่ไม่เน้นการหาผลประโยชน์ (ดอกเบี้ย) จากเงินเป็นหลัก และเศรษฐศาสตร์ของคริสเตียนนิกายอามิช ซึ่งเน้นการพึ่งตนเองอย่างเด็ดขาด โดยไม่ติดต่อกับโลกเทคโนโลยีสมัยใหม่

ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกมีการกล่าวถึง Neo-Confucianist Economy หรือ "ระบบเศรษฐกิจประเพณีนิยมแนวขงจื้อใหม่" ซึ่งพยายามเอาคำสอนดั้งเดิมของขงจื้อมาใช้เป็นพื้นฐาน ในการจัดการระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ ที่ให้ความสำคัญแก่เรื่องพลังอำนาจทางประเพณี วัฒนธรรม และอำนาจทางการเมือง

ในปัจจุบันอาจกล่าวได้ว่า สังคมไทยเริ่มหันกลับมาสนใจ "เศรษฐศาสตร์แนวศาสนา" (Religious Economics) ซึ่งพยายามอธิบายว่าคำสอนทางศาสนามีอิทธิพลอย่างไรต่อเศรษฐกิจ และศาสนาเป็นกลไกสำคัญอย่างไรในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ และกำหนดแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจ ศาสนามีคำสอนอะไรบ้างที่เป็นบรรทัดฐานสำหรับการตัดสินใจทางเศรษฐกิจ (การบริโภค การผลิต การจัดสรรทรัพยากร ฯลฯ)

ในสังคมไทย เศรษฐศาสตร์แนวศาสนาที่มีระบบคิดที่ชัดเจนมีการเคลื่อนไหวทางสังคมรองรับและมีการนำเอาแนวคิดไปปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งปรากฏในชุมชนหลายแห่งทั่วประเทศ ได้แก่ เศรษฐศาสตร์ของสำนักสันติอโศก นักคิดของสำนักนี้ กล่าวย้ำว่า ความคิดหลักของสันติอโศก ก็เป็นแนวความคิดแนวเดียวกับ "เศรษฐกิจพอเพียง" นั่นเอง ในยุคโลกาภิวัตน์ ลัทธิการพัฒนาเศรษฐกิจเพียงมิติเดียว เป็น "ระบบหลัก" (Dominant System) ของสังคมไทยก่อให้เกิดวิกฤตในมิติต่างๆ ในชีวิตของผู้คน วิกฤตดังกล่าวได้กลายเป็นกระแสแห่งการต่อต้านการพัฒนาและ "ต่อต้านระบบ" (anti-system) ขบวนการต่อต้านเหล่านี้ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของท้องถิ่นที่บ่มเพาะอุดมการณ์แห่งความพอเพียงและการพึ่งตนเอง ตลอดจนความสามารถในการจัดการท้องถิ่นของชาวบ้านด้วยวัฒนธรรมชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากสถานการณ์วิกฤตเศรษฐกิจ "ฟองสบู่แตก" ในปี 2540 และหลังจากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เนื่องในวาระวันคล้ายวันประสูติที่ทรงตรัสแก่พสกนิกรชาวไทย ในวันที่ 4 ธันวาคม ปีเดียวกัน ดูเหมือนว่าสังคมไทยเริ่มตื่นตัวกับการมี "เศรษฐกิจพอเพียง" หรือเศรษฐศาสตร์แห่งความพอดี

ขบวนการต่อต้านระบบในประเทศไทยที่สำคัญขบวนการหนึ่ง คือ กลุ่มชุมชนพุทธชาวอโศก ซึ่งก่อตั้งโดยพระโพธิรักษ์ ในปี 2514 พระโพธิรักษ์ได้วิจารณ์

ถึงความย่อหย่อนในการปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ไทยและชี้ให้เห็นถึงวิกฤตของลัทธิการพัฒนานิยม (Developmentalism) และเริ่มก่อตั้งกลุ่มเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านระบบโดยใช้ชื่อว่า "ขบวนการสันติอโศก" ซึ่งนำไปสู่ความขัดแย้งกับคณะสงฆ์อย่างไรก็ดี ตลอดระยะเวลาสามสิบปีจนถึงปัจจุบัน พระโพธิรักษ์ได้ยืนหยัดสร้างชุมชนไทยรูปแบบใหม่ที่มีรากฐานบนพุทธปรัชญาที่ได้รับการตีความใหม่ จนกระทั่งในปัจจุบันจากขบวนการสันติอโศกได้เติบโตเป็น "ชุมชนอโศก" กระจายอยู่ทั่วประเทศไทย สมาชิกของชุมชนหรือ "ชาวอโศก" ได้ยึดถือเอา "ศีล" เป็นหลักชี้นำในการดำเนินชีวิต ตลอดจนมีทฤษฎีพัฒนาสังคมที่เรียกว่า ทฤษฎี "บุญนิยม" เพื่อต่อต้านและล้อเลียนระบบ "ทุนนิยม" ที่เป็นระบบหลักครอบงำสังคมไทยในปัจจุบัน

ในการทำความเข้าใจกระบวนการสร้างและพัฒนาชุมชน ทั้งมิติด้านในคือภูมิธรรมและมิติด้านนอกคือสังคมศานติสุข ด้วยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและพึ่งตนเองได้ของชุมชนชาวอโศก การวิเคราะห์รากฐานทางพุทธปรัชญาที่มีการตีความใหม่โดยพระโพธิรักษ์ มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากมีการนำไปใช้เป็นแนวทางการพัฒนาสังคมที่แตกต่างไปจากลัทธิการพัฒนากระแสหลักและกลายเป็นโลกทัศน์ ที่กำหนดวิถีชีวิตของชาวอโศก

กระแสการต่อต้านระบบ : ชุมชนสันติอโศก[11]

สุวิดา แสงสีหนาท (2547, น. 2-16) นำเสนอปฏิกิริยาตอบโต้ด้วยวิถีชีวิตของชุมชนพุทธชาวอโศกต่อระบบหลักในกระบวนการพัฒนาสังคมไทยด้วยกรณีศึกษาชุมชนพุทธชาวอโศก ด้วยวิถีชีวิตขบวนการสันติอโศกรวมตัวกันเป็นกลุ่มในปี 2514 เพื่อการปฏิบัติธรรมและการตีความธรรมตามแนวทางของตนเอง จนเกิดกระแสการต่อต้านจากมหาเถรสมาคม พระโพธิรักษ์ ผู้นำขบวนการสันติอโศก หลังการถูกขับออกจากคณะสงฆ์ ยังคงวิพากษ์วิจารณ์ระบบหลักและทดลองจัดตั้งชุมชนชาวพุทธที่ถือมั่นสวิริติและเคร่งครัดในวินัย ตลอดระยะเวลา 30 ปี ขบวนการ

แสงสีหนาท "การพัฒนาทางเลือกในประเทศไทย : กรณีศึกษาชุมชนพุทธชาวอโศก" และได้นำเสนอใน 15th Biennial Conference of the Asian Studies Association of Australia ที่เมือง Canberra ประเทศออสเตรเลีย ระหว่างวันที่ 29 June-2 July 2004 โดยผู้เขียนอนุญาตแล้ว คณะผู้วิจัยจึงใคร่ขอขอบคุณคุณสุวิดาไว้ ณ ที่นี้

สันติอโศกได้ยืนหยัดและเติบโตจนกระทั่งมีการจัดการและโครงสร้างองค์กรกลายเป็น "ชุมชนอโศก" มากกว่า 8 แห่งทั่วประเทศไทย การที่ชาวอโศกเรียกตนเองว่าเป็นชุมชนนั้น เนื่องด้วยมีองค์ประกอบหลักสี่ส่วน ดังนี้

องค์ประกอบที่หนึ่งเป็นแกนกลางของชุมชน คือ พุทธสถาน หรือ วัด ภายในบริเวณวัดประกอบด้วย สมณะ (พระ) สิกขมาตุ (ชี) ผู้เตรียมบวชทั้งชายและหญิง (นาค กลัก ปะ) และฆราวาสที่ถือศีลแปด เรียกว่า คนวัด อยู่รวมกันเป็นหมู่บ้านภายในวัด ผู้ที่อาศัยอยู่ในวัดทั้งหมดจะทำงานเต็มเวลาให้แก่พุทธสถานและชุมชน

องค์ประกอบที่สอง คือ ญาติธรรม หรือ สมาชิก ที่อาศัยอยู่รอบๆ วัด ซึ่งมักจะปฏิบัติศีลห้าเป็นอย่างต่ำ ญาติธรรมเหล่านี้บางส่วนก็ทำงานเต็มเวลาให้กับชุมชน บางส่วนก็ทำงานกับสังคมภายนอกและมาช่วยเหลืองานของชุมชนในบางโอกาสหรือวันหยุด

องค์ประกอบที่สาม คือ โรงเรียนสัมมาสิกขา ซึ่งจัดตั้งในชุมชนอโศกที่มีความพร้อม และบางชุมชนได้ขยายให้มีการจัดสอนสายอาชีวะ และมหาลัยแห่งชีวิต

องค์ประกอบที่สี่ คือ สมาชิกภายนอกที่สนับสนุนหลักคำสอนของชาวอโศกจะมาร่วมกิจกรรมในโอกาสพิเศษ งานพิธี และเทศกาลงานบุญต่างๆ

ผู้สนับสนุนอุดมการณ์ของชาวอโศกกล่าวว่า พระโพธิรักษ์ได้ก่อประโยชน์ในมิติต่างๆ ของสังคมดังเช่น ความเสมอภาค สันติสุข การพึ่งตนเองและความพอเพียง สมบัติ จันทรวงศ์ (2531) เรียกชุมชนอโศกว่า "ชุมชนพุทธยูโทเปีย" หรือชุมชนพุทธในอุดมคติ ประเวศ วะสี (2538) ได้สรุปความสำคัญของชุมชนชาวอโศกว่าเป็นชุมชนแห่งสันติสุข ดังนี้

"ความสำคัญสูงสุดของขบวนการสันติอโศกมิได้อยู่ที่การกินมังสวิรัติ แต่อยู่ที่การสร้างชุมชนที่มีศีลเป็นระบบชีวิตให้มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ไม่กดขี่ขูดรีด ไม่ทำโดยหวังกำไร แต่แบ่งปันช่วยเหลือกันเป็นบุญนิยม ทำให้ชุมชนสงบเย็น" (ประเวศ 2538:97)

ในบทความของสุวิดา (2547) นี้ เช่นกัน ได้อธิบายถึงหลักสำคัญในการต่อต้าน "ระบบ" ว่าอยู่ที่การตีความหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าให้อธิบายและใช้ได้สำหรับวิถีชีวิตอันซับซ้อนในยุคโลกาภิวัตน์ ประกอบการรื้อถอนโครงสร้างสังคมและค่านิยมปัจจุบัน ทั้งทางด้านทฤษฎีและการปฏิบัติ จำแนกเป็นประเด็นใหญ่ๆ 4 ประเด็นด้วยกัน ดังนี้

ประเด็นที่หนึ่ง ปรัชญา "บุญนิยม" การรื้อฟื้นความหมายคำว่า "บุญ" และการตีความใหม่เพื่อเข้าใจคำว่า "บุญนิยม" ของพระโพธิรักษ์ เป็นการรื้อถอนรากเหง้า "ระบบหลัก" ทั้งพุทธศาสนากระแสหลักและทุนนิยม

ในยุคโลกาภิวัตน์ภายใต้โลกทัศน์แห่งเงินตราและวัตถุ การตีความหลักธรรมและการปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนภายใต้ "ระบบหลัก" ในประเทศไทย ก็ถูกครอบงำด้วยเป้าหมายแห่งเงินตราและวัตถุเช่นกัน ความหมายของ "การทำบุญ" ในปัจจุบันผิดเพี้ยนจากการให้ในทุกมิติ เพื่อขัดเกลาจิตใจให้ "ลด ละ กิเลส" และกลับกลายเป็นการให้เพียงมิติเดียวคือเงินตราเพื่อหวังผลตอบแทน อาทิ ลาภ ยศ ชื่อเสียง ในภายภาคหน้า การทำบุญด้วยเงินจึงเป็นไปเพื่อผลตอบแทนทั้งในโลกนี้และโลกหน้า และกลายเป็นการ "เพิ่มกิเลส" และความมัวหมองของจิตใจและปัญญา ซึ่งเป็นที่วิพากษ์ของพุทธศาสนาฝ่ายปฏิรูปและเรียกพุทธศาสนิกชนเหล่านั้นว่าพวก "บ้าบุญ"

ชาวอโศกตีความหรือขยายความหมายของคำว่า "บุญ" ว่ามิใช่เป็นเพียงเรื่องของปัจเจกบุคคลแต่เป็นเรื่องของสังคม บุญของชาวอโศกจึงหมายถึงการ "ให้" แก่สังคมมากที่สุดเท่าที่จะทำได้และรับจากสังคมให้น้อยที่สุด บุญจึงมิใช่เป็นเรื่องเฉพาะฆราวาสแต่เป็นการปฏิบัติเพื่อขัดเกลาตนเองทั้งของสงฆ์และฆราวาส อีกทั้งการให้นั้นมิใช่ให้แก่พระสงฆ์ แต่เป็นการให้แก่สังคมส่วนรวม

อาจกล่าวได้ว่าการที่ระบบบุญนิยมให้ความสำคัญกับการให้มากกว่าการรับนั้น นอกจากจะเป็นการต่อต้านพุทธศาสนา "ระบบหลัก" แล้วยังเป็นการต่อต้าน "ระบบทุนนิยม" ที่ยึดครองโลกทัศน์ของสังคมสมัยใหม่ด้วย สำหรับชาวอโศกระบบทุนนิยมที่ตักตวงผลตอบแทนมากกว่าต้นทุนที่ให้ที่เรียกว่าการทำกำไรนั้นแท้จริงแล้วเป็นการ "ขาดทุน" ในระบบบุญนิยมเพราะเป็นการเพิ่มกิเลสหรือสิ่งกีดขวางในการพัฒนาตน (Heikkila-Horn, 2002)

ประเด็นที่สอง ภาวะ "โลกุตตรปัญญา" หรือ การรู้แจ้งในธรรมะหรือความจริงแห่งธรรมชาติ ในชุมชนอโศก พระโพธิรักษ์ได้กำหนดเป้าหมายสูงสุด

แห่งการปฏิบัติธรรมสำหรับทุกคนว่าคือ "โลกุตตรปัญญา" ซึ่งสามารถรู้แจ้งได้ด้วย "โลกุตตรธรรม" ในตนเอง (ภัทรพร 2540, หน้า 33) ดังนั้น การลด ละ กิเลส เพื่อบรรลุถึงภาวะแห่งจิตและปัญญาหรือภูมิธรรมที่มีความสงบสุขแห่งความรู้แจ้งความจริงในธรรมชาติ จึงเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิตสำหรับทุกคนทั้งฆราวาสและนักบวช

ประเด็นที่สาม คือ การตีความเรื่อง "กิเลส" ซึ่งเป็นสาเหตุแห่งทุกข์ กิเลสหมายถึง ความต้องการที่มากไปกว่าความพอเพียงหรือความจำเป็น แต่ในยุคโลกาภิวัตน์ แค่ไหนจึงเรียกว่า พอเพียงและอะไรคือสิ่งจำเป็น ในโลกปัจจุบันที่มีแต่ความสับสนซับซ้อน ทุกสิ่งดูเหมือนจำเป็นไปเสียทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็น โทรศัพท์มือถือ ข่าวสารข้อมูล คอมพิวเตอร์ อินเตอร์เน็ต รถยนต์และการก้าวทันเทคโนโลยี แม้แต่ในโลกตะวันตกก็ยังสับสนในเส้นแบ่งของ คำว่า ความปรารถนา (Desire) ความต้องการ (Want) และความจำเป็น (Need)

การตีความคำว่า "กิเลส" ของพระโพธิรักษ์ดังกล่าวใช้แนวการวิเคราะห์ใน "พุทธเศรษฐศาสตร์" ที่ให้ความสำคัญกับการบริโภคที่มี "ประสิทธิภาพ" สูงสุด มิใช่ความ "พึงพอใจ" ที่ไม่มีขอบขีดจำกัดของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักในพุทธเศรษฐศาสตร์ ความพึงพอใจหรือความสุขจากการเสพเป็นการบริโภคในระดับกามสุข หรือที่เรียกว่าความต้องการ (Want) หรือถ้าจะเรียกให้ตรงความหมายแบบพุทธ ก็คือ การบริโภคอันเกิดจากตัณหา การบริโภคเพื่อการสนองตัณหาจึงไม่มีจำเป็น อีกทั้งเป็นความสุขที่ไม่ยั่งยืนถาวร เพราะเป็นความสุขที่อาจจะนำไปสู่ความทุกข์ คือ เกิดความทะยานอยากเพิ่มขึ้นไปเรื่อยๆ โดยไม่มีที่สิ้นสุด ภาวะที่เกิดความทะยานอยากนั้นก็คือ ความปรารถนาหรือความเร่าร้อนที่เกิดขึ้นภายใน ในขณะที่ยังไม่ได้สิ่งที่ตั้งความหวังเอาไว้ใหม่ ดังนั้น สุขจากการเสพนั้นแท้ที่จริงคือ "อาหาร" หรือปัจจัยของความทุกข์ ฉะนั้นความสุขที่ได้รับจากการเสพ พุทธเศรษฐศาสตร์จึงถือว่าเป็น "ความทุกข์" ประเด็นนี้เป็นจุดแตกต่างที่สำคัญยิ่งระหว่างเศรษฐศาสตร์กระแสหลักและพุทธเศรษฐศาสตร์ ตลอดจนความเชื่อของ เศรษฐศาสตร์กระแสหลักได้ก่อให้เกิดปัญหาการหมดไปของทรัพยากรและสภาพแวดล้อมของโลกในปัจจุบัน

ในจุดยืนแบบพุทธ การบริโภคที่มี "ความจำเป็น" มีเพียงสถานเดียวคือ การบริโภคเพื่อบำบัดความจำเป็นทางสรีรภาพเป็นหลัก ดังนั้นพุทธเศรษฐศาสตร์จึงเน้นการบริโภคที่เป็นไปเพื่อบำบัดความจำเป็นทางสรีรภาพ ซึ่งเป็นการบริโภคที่

มีประสิทธิภาพมากที่สุดเพราะเป็นการบริโภคเพื่อใช้แก้ปัญหาให้ตรงประเด็น (อภิชัย, 2544, หน้า 445-454) ฉะนั้นการตีความเรื่องกิเลสและแนวทางการบริโภคเพียงเพื่อความจำเป็นทางกายภาพของชาวอโศกจึงถือได้ว่าเป็นการบริโภคที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดในจุดยืนแบบพุทธ และได้นำไปสู่ชุมชนที่มีวิถีชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงหรือเศรษฐศาสตร์แห่งความพอภายในชุมชน

ประเด็นที่สี่ คือ การตีความคำว่า "ความเมตตา" กับการกินมังสวิรัติว่าการไม่เบียดเบียนสัตว์ด้วยการไม่บริโภคเนื้อสัตว์เป็นบ่อเกิดแห่งความเมตตาต่อมนุษย์ด้วยกัน อีกนัยหนึ่งความเมตตานั้นมิใช่เฉพาะเพียงมนุษย์แต่ครอบคลุมถึงความเมตตาต่อสัตว์โลกทั้งหลายด้วยการ ตีความทางด้านทฤษฎีของพระโพธิรักษ์ดังที่กล่าวมาในเบื้องต้น เป็นรากฐานทางปรัชญาทางด้านการปฏิบัติของชุมชนอโศก นำไปสู่โลกทัศน์หรือแนวคิดพื้นฐานในการมองโลก การคิด การกระทำของชาวอโศก ซึ่งแตกต่างไปจากระบบหลัก โดยมีหลักสำคัญคือ "ทุกการกระทำเป็นการปฏิบัติธรรม" ชาวอโศกทำสมาธิด้วยสองตาเปิดและเอาใจใส่ต่องานชนิดต่างๆในชุมชนอย่างแข็งขัน หลักสำคัญในการทำงานนั้น มิใช่มุ่งหวังผลหรือรายได้ แต่มุ่งหวังว่าการทำงานเป็นการขัดเกลาพฤติกรรม ซึ่งเป็นมิติด้านนอกและรวมถึงการบ่มเพาะภูมิธรรม จิต ปัญญา ซึ่งเป็นมิติด้านในด้วย

นอกจากนี้ สุวิดา (2547) ยังได้อธิบายถึงการพัฒนาสังคมแนวทางเลือกของชุมชนอโศก ว่าชุมชนอโศกในตัวเองเป็นการวิพากษ์ "ระบบหลัก" ทั้งทางด้านการเมืองและสังคมในอโศก การปฏิบัติธรรมไม่ได้เป็นเพียงเรื่องของปัจเจกบุคคลเท่านั้นแต่เป็นเรื่องที่ดำเนินไปภายใต้สภาพการณ์ทางสังคมและสภาพแวดล้อม แนวคิดดังกล่าวก่อให้เกิดการพัฒนาสังคมที่แตกต่างจาก "ระบบหลัก" ดังนี้

1. การรื้อถอน "ค่านิยมและโครงสร้างทางสังคม" ด้วยการตีความคำว่า "ศิวิไลซ์หรือความเจริญ" ที่ชาวอโศกเรียกว่า "อริยธรรม" พระโพธิรักษ์รื้อถอนโครงสร้างสังคมปัจจุบันที่คนที่มีความเจริญหรือไม่เจริญแบ่งกันด้วยความมั่งคั่งทางวัตถุและอำนาจและสร้างใหม่ด้วยโครงสร้างแห่งธรรมที่ความเจริญแบ่งกันด้วยระดับการขัดเกลาจิตใจหรือการปฏิบัติธรรมจากเป้าหมายสูงสุดแห่งชีวิตคือโลกุตตรปัญญาที่ตีความมาสู่การปฏิบัติคือ ศีล ฉะนั้นลำดับชั้นของมนุษย์ในโครงสร้างสังคมของชุมชนอโศกจึงแบ่งกันด้วยระดับของการปฏิบัติศีล อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติจริงการแบ่งด้วยศีลในชุมชนอโศกเป็นไปอย่างหลวมๆ ทุกลำดับชั้นทุกเพศวัยร่วมพลังกันด้วยความสัมพันธ์แบบเครือญาติและอุดมการณ์แห่งธรรม

"บุญนิยม" การแบ่งโครงสร้างสังคมของชาวอโศกนำไปสู่ "ค่านิยม" ที่ยกย่องผู้ที่ปฏิบัติศีลสูงขึ้นอย่างเคร่งครัด ผู้ซึ่งสละผลประโยชน์ส่วนตน และผู้ซึ่งทำประโยชน์ให้แก่สังคม "ขยัน สร้างสรรค์ กล้าจน ทนต่อคำเย้ยหยัน" เป็นคำขวัญที่บ่งชี้ถึงความภาคภูมิใจของชาวอโศก (Kaewthep 2003 ; p.5) ตัวอย่างที่เป็นที่นับถือของชาวอโศกและเป็นที่รู้จักกันดีในภาคการเมืองของประเทศไทย คือ จำลอง ศรีเมือง จำลองเป็นคนวัดหรือผู้อาศัยอยู่ในวัดที่ชุมชนปฐมอโศก จังหวัดนครปฐม เป็นผู้ซึ่งปฏิบัติศีลแปดและสละความสุขส่วนตัว เพื่อปฏิบัติหน้าที่ต่อสังคมในด้านความเคลื่อนไหวทางด้านการเมือง

2. การกระจายรายได้ของสังคม ด้วยระบบสวัสดิการชุมชนที่เรียกว่า "สาธารณโภคี" ซึ่งแปลตรงตัวว่า ทรัพย์ของส่วนรวม โดยมีหลักการว่า รายได้หรือผลประโยชน์ที่ได้จากการทำงานในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นในรูปของผลผลิตทางเกษตรหรือรายได้จากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์จะเข้าสู่สาธารณโภคี และสาธารณโภคีจะจัดเตรียมปัจจัยพื้นฐานแก่สมาชิกในชุมชน ได้แก่ อาหาร เสื้อผ้า ยารักษาโรค ค่าเดินทาง เป็นต้น ตามความจำเป็นของแต่ละบุคคล ซึ่งแนวคิดดังกล่าวเป็นระบบการกระจายรายได้ที่นำความจำเป็นและความอยู่ดีมีสุขของสังคมหรือชุมชนเป็นสำคัญต่างจากการกระจายรายได้ในสังคมทุนนิยม ซึ่งกระจายรายได้แบ่งเป็นไปตามความสามารถของบุคคลที่หารายได้นั้น

ระบบสาธารณโภคีให้ความเป็นธรรมต่อทุกคนในชุมชนอโศก กล่าวคือ นอกจากจะจัดเตรียมปัจจัยพื้นฐานแก่ชาวอโศกแล้ว ยังจัดเตรียมสภาวะสังคมที่เกื้อหนุนให้ชาวอโศกสามารถปฏิบัติธรรมขัดเกลาจิตและปัญญาด้วยการร่วมพลังกลุ่มทำงาน ก่อเกิดคุณภาพทางด้านวัตถุ ในขณะเดียวกันก็เกื้อหนุนการพัฒนาตนในโครงสร้างอริยธรรมของชุมชนด้วย กล่าวได้ว่า แนวคิดสาธารณโภคีมีความใกล้เคียงเป็นอย่างยิ่งกับแนวคิดธรรมิกสังคมนิยมที่นำเสนอโดย ท่านพุทธทาสภิกขุ Peter A. Jackson ได้วิเคราะห์ระบบธรรมิกสังคมนิยมไว้ดังนี้ "ท่านพุทธทาสภิกขุ ให้คุณค่าแก่ระบบสังคมนิยม เนื่องด้วยเน้นที่กิจกรรมที่มีการร่วมมือกันมากกว่าการแข่งขัน "ธรรมิกสังคมนิยม" เป็นรูปแบบสังคมที่มิใช่เพียงแค่จัดเตรียมสิ่งจำเป็นของชีวิตสำหรับแต่ละบุคคลเท่านั้น แต่มีเป้าหมายที่สูงกว่า คือ การจัดเตรียมสภาพการณ์ทางสังคมที่จะเอื้ออำนวยต่อบุคคลเพื่อการบรรลุ"นิพพาน" (Jackson, 2003; p. 240)

ด้วยรากฐานทางปรัชญาทั้งการตีความคำว่า "กิเลส" ที่ทำให้ชาวอโศกมีลักษณะที่ "กินง่าย อยู่ง่าย" และปรัชญา "บุญนิยม" ที่ทำให้ชาวอโศกขยันขันแข็งในการทำงานทุกประเภทในชุมชนลักษณะดังกล่าวทำให้ค่าใช้จ่ายของสาธารณโภคีไม่มากเท่าใดนักในขณะที่มีการผลิตมากมาย กิจกรรมต่างๆ ในชุมชนดำเนินไปด้วยดี จนกระทั่งชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้และกลายเป็นชุมชนที่เข้มแข็งด้วยตนเอง

3. ความสัมพันธ์อย่างเท่าเทียมกันใน "สังคมยูโทเปีย" หรือสังคมในอุดมคติของชาวพุทธดำเนินไปได้ด้วยความมุ่งมั่นในโลกุตตรปัญญา บุญนิยม และการลดกิเลส ด้วยอุดมการณ์ศาสนาดังกล่าว ชุมชนชาวอโศกจึงมีความเคร่งครัดในวินัยส่วนบุคคล ในขณะเดียวกันก็ให้หรือทำสิ่งดีๆ ให้แก่สังคมด้วยกระบวนการกลุ่ม ซึ่งนำไปสู่ชุมชนที่มีความสงบสุข ขยันขันแข็ง และองค์กรทางสังคมรูปแบบใหม่ที่มีความพอเพียงทางด้านเศรษฐกิจและพึ่งตนเองได้ในแต่ละชุมชน ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลมีลักษณะเท่าเทียม (Egalitarian Inter-Relationship) ในชุมชนอโศก แต่ละแห่งจะมีคณะกรรมการทำงานของแต่ละชุมชนที่ไม่ต้องพึ่งพาชุมชนอโศกแห่งอื่น แต่ทุกชุมชนมีการติดต่อสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดด้วยอุดมการณ์กลุ่ม "บุญนิยม" มีการแลกเปลี่ยนวัตถุดิบ ผลผลิต ผลิตภัณฑ์ ความรู้ และบุคลากร ระหว่างชุมชนในลักษณะเครือข่ายตลอดเวลาซึ่งนำไปสู่ความสามารถในการจัดการตนเองได้ของกลุ่ม จนกระทั่งกลุ่มชาวพุทธอโศกหลุดพ้นจากบ่วงบาศก์การตลาดของระบบทุนนิยม

เศรษฐศาสตร์ชุมชน : ความพอเพียงและการพึ่งตนเอง

การพึ่งตนเองได้ของชุมชนอโศกวางอยู่บนฐานของกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนมากกว่า 30 ชนิด โดยแต่ละฐานงานดำเนินไปด้วยการอาสาสมัครอย่างแข็งขันของสมาชิกชาวอโศก ทั้งนักบวช ผู้เตรียมบวช คน วัด สมาชิกที่อยู่รอบๆ วัด ตลอดจนผู้สนับสนุนจากภายนอก โดยไม่ได้ให้ความสำคัญกับความเชี่ยวชาญเฉพาะทางหรือความฉลาด แต่ให้ความสำคัญกับการร่วมแรงร่วมใจกันทำงานเป็นกลุ่ม ระบบการทำงานเป็นกลุ่มดังกล่าว ใกล้เคียงกับ "ระบบการต่อต้านนักคิดที่เท้าไม่ติดดิน" (Anti-intellectual) ซึ่งเป็นแนวคิดของกลุ่มนักทฤษฎีการพัฒนา แนวทางเลือกที่ให้ความสำคัญกับปัญญาและประสบการณ์ของชาวบ้านตลอดจนวัฒนธรรมชุมชน ในขณะเดียวกันการทำงานเป็นทีมก็เป็นการควบคุมซึ่งกันและกันและสืบต่อ

อุดมการณ์ร่วมของกลุ่มฐานงานที่สำคัญที่ถือว่าเป็นสามอาชีพกู้ชาติ คือ "กสิกรรมธรรมชาติไร้สารพิษ ปุ๋ยสะอาด และขยะเอ๋ย" ซึ่งเป็นอาชีพที่ไม่ได้รับคำแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญใดๆ แต่ดำเนินตามหลักธรรมในศีลข้อที่หนึ่ง คือ ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น หมายถึง การไม่ก่อให้เกิดทุกข์ ทั้งต่อ กสิกร ผู้บริโภค สัตว์โลก และสิ่งแวดล้อม และอาชีพทั้งสามเป็นกิจกรรมที่ครบวงจรในตัวเอง และต่อชุมชน นับแต่การผลิต ผลิตผล การประกอบอาหาร และการกำจัดของเสียจากการบริโภค นำไปสู่การพึ่งตนเองได้ของชุมชน

แนวคิดเรื่อง "กสิกรรมธรรมชาติ" และกิจกรรมทุกชนิดที่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความจำเป็นในชุมชนอโศก คณะผู้วิจัยได้วิเคราะห์เปรียบเทียบกับ "ทฤษฎีการผลิต" ในพุทธเศรษฐศาสตร์ที่ให้ความสำคัญกับต้นทุนที่เกิดขึ้นจริงจากทุกแหล่งทรัพยากร ไม่ใช่เพียงแค่ต้นทุนที่เป็นเงินและวัตถุดิบตามแนวทางการคำนวณ ในเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ต้นทุนที่เกิดขึ้นจริงในพุทธเศรษฐศาสตร์แบ่งออกเป็นสามส่วน คือ ทรัพยากรจากมนุษย์ ได้แก่ปัญญาและประสบการณ์ซึ่งรวมเรียกว่าพลังสมองและพลังแรงงาน ทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่ ทุนทางกายภาพและทุนทางสังคม ตลอดจนเทคโนโลยี ส่วนที่สามคือทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ พลังงานและทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ นอกจากนั้น พุทธเศรษฐศาสตร์ยังคำนึงถึงของเสียที่ได้จากการผลิต ว่าเป็นส่วนหนึ่งของต้นทุนด้วย (อภิชัย พันธเสน, 2544, หน้า 430-436)

เมื่อนำทฤษฎีการผลิตในพุทธเศรษฐศาสตร์มาวิเคราะห์กิจกรรมการผลิตหรือฐานงานต่างๆ ในชุมชนอโศกจะเห็นได้ว่าการผลิตของชาวอโศกมีต้นทุนที่เกิดขึ้นจริงต่ำมาก เนื่องจากชาวอโศกได้ใช้ทรัพยากรทุกส่วนโดยไม่มีของเสียเหลือทิ้ง ผลิตผลจากการเกษตรได้ถูกแปรรูปเป็นอาหารของชุมชน ส่วนที่เกินความต้องการถูกแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์เพื่อจำหน่าย ส่วนของเสียก็นำมาแยกเป็นส่วนที่สามารถนำกลับมาใช้ได้ใหม่หรือนำไปทำเป็นปุ๋ย คืนสู่การผลิตทางการเกษตรอีกครั้ง ฉะนั้น จึงแทบจะไม่มีต้นทุนจากของเสียเลย อีกทั้งชาวอโศกยังใช้ทรัพยากรธรรมชาติในปริมาณที่น้อยมาก ส่วนทรัพยากรที่สร้างจากมนุษย์ ชาวอโศกก็เลือกใช้เทคโนโลยีเพียงบางชนิดที่จำเป็นต้องมีเพื่อคุณภาพของผลิตภัณฑ์โดยให้ความสำคัญกับการทำงานเป็นกลุ่ม มากกว่าที่จะใช้เทคโนโลยีเพื่อความสะดวกสบาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกสิกรรมธรรมชาติ ชาวอโศกไม่ใช้เครื่องมือและเทคโนโลยีใดๆ แต่สำเร็จด้วยสองมือของชาวอโศกเอง ส่วนทรัพยากรจากมนุษย์ก็ได้จากอาสาสมัครในชุมชนทั้งพลังสมองและพลังแรงงาน ฉะนั้นต้นทุนรวมที่เกิดขึ้นจริงในการผลิต

ของชาวอโศกจึงต่ำมากนำไปสู่เศรษฐกิจพอเพียงและการพึ่งตนเองได้ของชุมชนอโศก

ฟื้นฟูเศรษฐศาสตร์ประเพณีนิยม บนพื้นฐานปรัชญาการศึกษาใหม่

ชุมชนอโศกไม่เพียงแต่สร้างสังคมเข้มแข็งด้วยเศรษฐกิจพอเพียงและสามารถพึ่งตนเองได้แต่ยังรื้อฟื้นวัฒนธรรมที่ดีงามของไทยนั่นคือ "ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ" ในขณะเดียวกันก็แก้ไขจุดบกพร่องที่แฝงตัวอยู่ในวัฒนธรรมไทย ตัวอย่างที่เห็นเด่นชัดคือระบบความสัมพันธ์ใน "โรงเรียนสัมมาสิกขา" ซึ่งมีอยู่ในชุมชนอโศกหลายแห่ง นักเรียนในโรงเรียนสัมมาสิกขาจะมีผู้ปกครองที่เป็นสมาชิกหรือผู้สนับสนุนอุดมการณ์ของชาวอโศก ส่วนตัวนักเรียนจะต้องมีความสมัครใจและเต็มใจที่จะปฏิบัติอย่างเคร่งครัดในศีลห้าและอุดมการณ์บุญนิยม ปรัชญาการศึกษาสามารถรวบรวมอยู่ในคำขวัญที่ว่า "ศีลเด่น เป็นงาน ชาญวิชา" นั่นคือ เป้าหมายของการศึกษาอยู่ที่ความเป็นคนดีเป็นหลักสำคัญ แล้วจึงตามมาด้วยการทำงานเป็นกลุ่มในฐานงานต่างๆ และความสัมพันธ์กับผู้ร่วมงานซึ่งเป็นการพัฒนาตนของชาวอโศก ส่วนสุดท้ายคือ ความสามารถในด้านวิชาการ จะเห็นได้ว่าปรัชญาการศึกษาของโรงเรียนสัมมาสิกขาเป็นกระจกที่สะท้อนค่านิยมและวัฒนธรรมของชาวอโศกนั่นเอง ดังนั้นระบบการศึกษาดังกล่าวจึงเปรียบเสมือนเป็นการผลิตซ้ำและสืบทอดแนวคิดอุดมการณ์ของพระโพธิรักษ์ด้วยอีกทางหนึ่ง

สำหรับวัฒนธรรมความสัมพันธ์แบบเครือญาติ เนื่องด้วยนักเรียนในโรงเรียนสัมมาสิกขาจะเรียนทั้งวิชาการและการขัดเกลาจิตใจด้วยฐานการทำงานต่างๆ โดยครูผู้สอนก็คือ นักบวชและสมาชิกชุมชน ที่ปฏิบัติหน้าที่ในฐานการทำงานต่างๆ ดังนั้น ผู้ใหญ่ทุกคนในชุมชนอโศกจึงเป็นครูของนักเรียนสัมมาสิกขา เด็กนักเรียนจะเรียกครูหรือผู้ใหญ่ทุกคนว่า "อา" หรือ ลุง ป้า ตามสมควรและเรียกนักเรียนที่โตกว่าว่า "พี่" วัฒนธรรมในชุมชนอโศกเป็นความสัมพันธ์แบบเครือญาติที่มีความทับซ้อนกันระหว่าง วัด บ้านและ โรงเรียน นักเรียนจะได้รับการกล่อมเกลาทั้งในด้านวิชาการและวิธีการทำงาน ในบรรยากาศแห่งการขัดเกลาจิตใจตน ผ่านระบบวัฒนธรรมและอุดมการณ์ของชาวอโศก ในขณะที่ผู้ใหญ่หรือพี่จะสอดส่องดูแล และตักเตือนผู้ที่เด็กกว่า ผู้ใหญ่หรือพี่จะต้องปฏิบัติตนให้ดีเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีแก่น้องด้วย ระบบการขัดเกลาเช่นนี้ มิได้แตกต่างไป ระบบการขัดเกลาทางสังคมภายใต้ความสัมพันธ์แบบเครือญาติที่เคยมีในวัฒนธรรมไทยแต่สิ่งที่แตกต่างอย่างเด่นชัดคือ เด็กนักเรียนในชุมชนอโศกได้รับการสอนให้กล้าที่จะวิพากษ์วิจารณ์และแสดง

ความคิดเห็นของตนเองตลอดจนมีระบบการ "ชี้ชมขุมทรัพย์" ที่ทุกคนสามารถแนะนำข้อบกพร่องและชื่นชมข้อดีของผู้อื่นด้วยจิตเมตตา ไม่ว่าผู้นั้นจะมีอายุมากกว่า หรือน้อยกว่า กระบวนการดังกล่าวเป็น การต่อต้านระบบอำนาจนิยมที่ฝังรากลึกในสังคมไทย ชาวอโศกได้คัดสรรสิ่งดีงามจากวัฒนธรรมไทย ในขณะเดียวกันก็แก้ไขจุดบกพร่องที่เป็นต้นเหตุของปัญหาในสังคมไทย

แม้นโดยภาพรวมชุมชนอโศกจะต่อต้านสังคมสมัยใหม่ที่ฟุ้งเฟ้อและหลงใหลในระบบบริโภคนิยมแต่ในขณะเดียวกันชาวอโศกก็คัดสรรสิ่งที่ดีจากสังคมสมัยใหม่ คือ การยอมรับในเทคโนโลยีเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมในสองด้าน ด้านที่หนึ่งคือ การใช้เทคโนโลยีผลิตสื่อเพื่อเผยแผ่ธรรมและปรัชญาบุญนิยม ได้แก่ การผลิตหนังสือ วารสารหลายประเภท แผ่นพับ ข่าวสารชุมชน ซีดี วีดีโอ เทป เว็บไซต์ วิทยุชุมชน การสัมภาษณ์ทางทีวีและบทความ ด้านที่สองคือ การใช้เทคโนโลยีที่จำเป็นเพื่อการผลิตผลิตภัณฑ์ อย่างไรก็ตามเทคโนโลยีสมัยใหม่ถูกจำกัดเพียงเพื่อประโยชน์สาธารณะ มิใช่ความสะดวกสบายส่วนตน ยกตัวอย่างเช่น ด้วยการถือศีลแปด คนวัดไม่ได้รับอนุญาตให้ใช้เครื่องไฟฟ้าใดๆ แม้แต่ไฟส่องแสงสว่างก็ต้องไม่เกิน 10 วัตต์ เป็นต้น

กรณีศึกษาชุมชนศรีษะอโศก

กนกศักดิ์ แก้วเทพ (2003) ได้ทำการศึกษารูปแบบของชุมชนพึ่งตนเองของสันติอโศก ด้วยกรณีศึกษาของชุมชนศรีษะอโศก จังหวัดศรีสะเกษ และพบว่าชุมชนนี้ มีลักษณะเด่นคือ การใช้ชีวิตร่วมกันแบบพึ่งตนเองที่อาจเรียกได้ว่าเป็นยูโธเปียแบบพุทธด้วยหลักการชุมชนนิยม (Communalism) โดยข้อสรุปที่สำคัญๆ ดังนี้

1. ระบบบุญนิยม ในความหมายของพระโพธิรักษ์เป็นหลักการสำคัญในการกำหนดการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจ ข้อนี้ตรงกับแนวคิดของ New Traditional Economy ที่บ่งว่า คำสอนของปรัชญาศาสนาเป็นกลไกสำคัญที่กำหนดการตัดสินใจที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจ

2. ในชุมชนศรีษะอโศก บุญนิยม ได้กลายเป็นพื้นฐานในการสร้างกฎระเบียบที่ควบคุม การดำรงชีวิตประจำวันของสมาชิกชุมชน ซึ่งทุกคนจะต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดและสมบูรณ์แบบ นับว่าบุญนิยมเป็นอุดมการณ์หลักที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของสมาชิกชุมชนที่ใช้ชีวิตแบบทวนกระแสและพึ่งตนเอง

3. ระบบเศรษฐกิจของศรีษะอโศก แบ่งออกเป็นสองระดับ คือ ระดับที่หนึ่งเป็นกิจกรรมทางการผลิตและการบริการที่ตอบสนองความต้องการภายในชุมชน ระดับที่สองเป็นธุรกิจชุมชน ที่มีการแลกเปลี่ยนกับระหว่างเครือข่ายต่างๆ ของชุมชนและติดต่อธุรกิจกับภายนอกด้วย

นอกจากนี้ยังมีข้อสรุปเพิ่มเติมสำคัญต่อการดำรงชีวิตของศรีษะอโศกอีกสามข้อ คือ

1. ความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นระหว่างสมาชิกชุมชน : ในชีวิตประจำวัน จะมีกิจกรรมมากมายที่เชื่อมโยงเครือข่ายของชุมชนและระหว่างสมาชิกชุมชน ซึ่งทำให้ศรีษะอโศกเป็นชุมชนที่มีชีวิตชีวา มีความเข้มแข็งมั่นคงและยั่งยืน

2. ความเป็นอยู่อย่างพอเพียง : เพื่อให้ชุมชนดำรงอยู่ได้จะต้องมีปัจจัยอย่างเพียงพอสำหรับการดำรงชีวิต นั่นคือมีที่ดินอย่างเพียงพอ มีทรัพยากรธรรมชาติอย่างเพียงพอ นี่เป็นจุดแข็งของชุมชนอโศก ในความหมายในทางนิเวศ คำว่าเพียงพอ แปลว่า มีธรรมชาติอย่างเพียงพอและใช้ธรรมชาติอย่างเพียงพอ

3. การจัดการชุมชน : ศรีษะอโศกเป็นแบบจำลองที่แสดงให้เราเห็นว่า ชุมชนจะเข้มแข็งได้นั้น ชุมชนนั้นๆ จะต้องมีโครงสร้างและกระบวนการตัดสินใจที่ตั้งอยู่บนหลักการของความเป็นอิสระที่ครอบคลุมทุกมิติของสังคม

กนกศักดิ์ แก้วเทพ (2003) นำเสนอข้อสรุปทางทฤษฎีว่า บุญนิยมของสันติอโศกคือ "เศรษฐศาสตร์แห่งการให้" นั่นเอง (Economics of Giving) ซึ่งรวมไปถึงการแบ่งปันทรัพยากรกัน การทำงานร่วมกัน ช่วยเหลือแรงงานและช่วยเหลือความคิดแก่กันและกันภายในชุมชน นอกจากนี้ยังมีการขยายเรื่องการให้และการแบ่งปันออกไปสู่สังคมภายนอกด้วย เมื่อเป็นเช่นนั้นอาจกล่าวได้ว่า "บุญนิยม" นับว่าเป็นทางเลือกที่อยู่ตรงกันข้ามกับ "ทุนนิยม" ระบบเศรษฐกิจแบบบุญนิยม มีอุดมการณ์ที่ชัดเจนในการปลดปล่อยผู้คนให้หลุดพ้นจากโซ่ตรวนของทุนนิยม

การเปรียบเทียบระบบเศรษฐกิจ 2 แนว

ลักษณะที่สำคัญ	บุญนิยม	ทุนนิยม
1. แก่นแท้ของระบบ	เศรษฐศาสตร์แห่งความพอดี บนพื้นฐานของศาสนธรรม	เศรษฐศาสตร์แห่งความเจริญเติบโต
2. จุดมุ่งหมาย	ความสมบูรณ์ทางจิตใจ	ความสมบูรณ์ทางวัตถุ
3. หลักเกณฑ์ของความสำเร็จ	หลุดพ้นจากโลกียธรรม	ลุ่มหลงในโลกียธรรม
4. เป้าหมายสุดท้าย	ตัดขาดจากวัตถุนิยม	ลุ่มหลงในวัตถุนิยม
5. โลกทัศน์	อยู่อย่างเรียบง่าย	อยู่อย่างร่ำรวยทางวัตถุ
6. กิจกรรมทำงาน	ทำงานขยัน ต้องการน้อย ช่วยเหลือกัน	ทำงานน้อย ต้องการมาก ไม่มีการแบ่งปันกัน
7. ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม	คุ้มครองระบบนิเวศ	สร้างมลภาวะและทำลายธรรมชาติ

อนาคตและปัจจุบันของกลุ่มชาวพุทธอโศก

สรรพสิ่งล้วนแปรผัน ในช่วงเวลา 30 ปี ทั้งชุมชนอโศกเองและสังคมไทยมีความเปลี่ยนแปลงมากมาย ยกเว้นความแข็งตัวของคณะสงฆ์ไทย กลุ่มชาวพุทธอโศกยังคงถูกเนรเทศจากมหาเถรสมาคม และยังคงมีชาวพุทธจำนวนมากที่ต่อต้านหลักคำสอนของชาวอโศก เนื่องด้วยความเคร่งครัดในศีลวินัยและการตีความธรรมที่ไม่ตรงกับพุทธศาสนากระแสหลัก ซึ่งทำให้ชาวอโศกดูแปลกประหลาดจากสังคมทุนนิยม แต่ถึงกระนั้นชุมชนอโศกได้พิสูจน์ตนเองในการเป็นแนวทางเลือกและการเป็นชุมชนเข้มแข็ง หลักธรรมคอบกำกับการปฏิบัติไม่เห็นแก่ตัว ทำงาน

เป็นกลุ่มอย่างขยันขันแข็งและมีวิถีชีวิตเรียบง่ายแบบชาวพุทธ อาจพิจารณาได้ว่าการดำรงอยู่ในวิถีเช่นนี้คือการต่อต้านระบบทุนนิยม ซึ่งเป็นระบบหลักในสังคมไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อชุมชนอโศกไม่ได้ถูกกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจปี 2540 และได้กลายเป็นตัวอย่างแห่งการพัฒนาแนวทางเลือกของหน่วยงานรัฐบาล

วิกฤตเศรษฐกิจ มีผลให้ชาวนาจำนวนมากประสบปัญหาหนี้สินต่อ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) รัฐบาลทักษิณ ชินวัตร จึงมีนโยบายที่จะบรรเทาปัญหาหนี้สินให้แก่ชาวนา โดยประกาศโครงการพักชำระหนี้เป็นเวลาสามปีผ่าน ธกส. ในระหว่างสามปีดังกล่าว ธกส. ได้ส่งลูกหนี้ซึ่งเป็นชาวนามาอบรมกสิกรรมธรรมชาติ เศรษฐกิจพอเพียง และการพัฒนาอย่างยั่งยืนจากชุมชนอโศก จุดประสงค์หลักเพื่อให้ชาวนามีเศรษฐกิจพอเพียงและหลุดพ้นจากการเป็นหนี้สิน โครงการอบรมนี้เริ่มตั้งแต่ปี 2545 เป็นเวลาสามปี มีชาวนาเข้ารับการอบรมตามแนวทาง "บุญนิยม" มากกว่า 300,000 คน นอกจากนี้ในปี 2546 โรงเรียนสัมมาสิกขาได้เป็นตัวอย่างแห่งหนึ่งในโครงการโรงเรียนวิถีพุทธซึ่งกระทรวงศึกษาธิการสนับสนุนให้เป็นทางเลือกจากระบบการศึกษาแบบตะวันตกที่เป็น "ระบบหลัก" ในสังคมไทยปัจจุบัน ส่วนความสัมพันธ์กับสังคมไทย ชุมชนพุทธอโศกเป็นแนวทางเลือกจากพุทธศาสนากระแสหลักและสังคมทุนนิยมตลอดจนการเผชิญกับวิกฤตเศรษฐกิจนับแต่ปี 2540 มีผลให้ชาวไทยจำนวนมากหันมาสนับสนุนแนวคิดของชาวอโศกและร่วมในเทศกาลบุญต่างๆ ของชุมชนอโศก

เศรษฐศาสตร์แห่งความพอเพียงและการพัฒนาแนวทางเลือกให้ข้อสรุปที่สำคัญ คือ การพัฒนาสังคมไปสู่สังคมที่มีเศรษฐกิจพอเพียง เข้มแข็ง ยั่งยืนและพึ่งตนเองได้นั้น ชุมชนอโศกมิได้เริ่มจากโลกทัศน์ที่ว่าจะผลิตอะไรแล้วจะขายได้ราคาดีหรือหวังแต่ผลตอบแทน แต่ชุมชนอโศกเริ่มจากการเปลี่ยน "โลกทัศน์" ไปสู่วัฒนธรรมรวมหมู่ ค่านิยมแห่งการให้การทำงานอย่างขยันขันแข็ง การทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวมอย่างเต็มที่ ความมุ่งมั่นที่จะพึ่งตนเองภายในชุมชน การร่วมพลังกันด้วยกระบวนการกลุ่มแก้ไขและจัดการปัญหาต่างๆ ด้วยความมีเมตตาต่อกัน ด้วยความเป็นธรรมและความเท่าเทียมกัน และที่สำคัญที่สุดคือ การลด ละ กิเลสส่วนตน การเปลี่ยนโลกทัศน์ดังกล่าว มีผลให้จิตใจและปัญญาปราศจากความมัวหมองอันเกิดจาก โลภ โกรธ หลง เป็นการยกระดับภูมิธรรมทั้งส่วนตนและสังคมโดยรวม ประเด็นนี้เป็นกุญแจสำคัญที่จะไขประตู สู่สังคม โลกุตตรปัญญา "บุญนิยม" อาจจะเป็น "หน่ออ่อน" ที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง "โลกทัศน์" ใน

การพัฒนาสังคมไทย ซึ่งเป็นรากฐานที่สำคัญของสังคมที่จะนำไปสู่ความมีเศรษฐกิจพอเพียง สังคมมีความเข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้และเป็นสังคมที่ให้คุณค่าต่อการปฏิสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกันระหว่างสมาชิกในสังคมและท้ายสุดเป็นสังคมศานติสุข ด้วยเป้าหมายแห่งการพัฒนาที่ไม่ปฏิเสธมิติศาสนธรรมและจิตวิญญาณของมนุษย์

บทที่ 2

ญาณวิทยาบูรณาการศาสตร์ (Integral Epistemology) และวิธีวิทยาการวิจัย

เนื่องจากการวิจัยเรื่องการสังเคราะห์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง เป็นงานวิจัยอภิมาน (Meta Research) หรือการวิจัยงานวิจัยการมีความเข้าใจเรื่องญาณวิทยาหรือทฤษฎีความรู้ย่อมเป็นเรื่องจำเป็นและสำคัญด้วยเหตุที่ว่าปรัชญาสาขานี้มุ่งให้มนุษย์ไม่ยอมรับ "ความรู้" ที่ปรากฏอยู่ทั่วไปอย่างไม่ตั้งคำถามหรืออย่างจำนนโดยประสงค์ให้มนุษย์ตั้งคำถามพื้นฐานที่ว่าอะไรคือความรู้ (What is knowledge?) อะไรคือความจริง (What is truth?) มนุษย์สามารถรู้อะไรได้บ้าง (What can be known?) มนุษย์ "รู้" ได้อย่างไร (How do we know?) การทบทวนหรือพยายามตอบคำถาม เหล่านี้ก่อให้เกิดทฤษฎีความรู้หลายสำนัก บางสำนักเชื่อว่าความเป็นจริงนั้นอาจปรากฏได้ โดยศึกษาจากสิ่งที่ปรากฏและรับรู้ได้โดยอายตนะทั้งห้าบางสำนักเชื่อว่ามีความเป็นจริงในระดับเหนือธรรมชาติ (Metaphysical Reality) ซึ่งอาจสัมผัสไม่ได้โดยตรงด้วยประสาทสัมผัสของมนุษย์แต่สามารถเข้าถึงได้โดยจิตใจและจิตวิญญาณในขณะเดียวกันมีนักทฤษฎีบางสำนักเชื่อว่าไม่มีความเป็นจริงใดๆ ที่เป็นอิสระหรือหลุดรอดจากการให้ความหมายหรือการสร้างความหมายของมนุษย์เอง ความเป็นจริงจึงเป็นเพียงสิ่งที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นและผูกโยงกับเงื่อนไขเวลา สถานที่ ตลอดจนบริบทต่างๆ ที่ห้อมล้อมมนุษย์เอาไว้อีกด้วยการทำความเข้าใจความแตกต่างของจุดยืนทางภววิทยา (Ontological Stance) ของสองสำนักที่ยกตัวอย่างข้างต้นนำไปสู่ความเข้าใจต่อเรื่องความหลากหลายของประเภทของความจริงและความรู้ได้ไม่ยากนัก อาทิ ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่มนุษย์รู้จักและคุ้นเคยนั้นพัฒนามาจากฐานความจริงในเชิงคณิตศาสตร์-ตรรกศาสตร์ ในขณะที่ความรู้เรื่องวัฒนธรรม ศาสนา ประเพณี พิธีกรรมและวิถีชีวิตของมนุษย์มีความเกี่ยวข้องกับความจริงเหนือธรรมชาติ (Metaphysical Truth)

ดังนั้นการที่ผู้ค้นคว้าหาความรู้หรือผู้สร้างความรู้มีความเข้าใจในเรื่องทฤษฎีความรู้และเรื่องภววิทยาที่เป็นปรัชญาเบื้องหลังการสร้างองค์ความรู้ในสังคมมนุษย์อยู่บ้าง และไม่ทึกทักว่าหัวใจของการสร้างความรู้อยู่ที่เทคนิควิธีหรือระเบียบวิธีวิจัย แต่เข้าใจอย่างถ่องแท้ว่าการสร้างความรู้ มีความเกี่ยวข้องกับเงื่อนไขปัจจัยหลายประการเริ่มตั้งแต่การตระหนักว่าใครคือผู้ค้นคว้าหรือผู้สร้างความรู้(Who is the investigator?) ผู้ค้นคว้ามีท่าทีในการวิเคราะห์โลกและสังคมอย่างไร หรือมีกระบวนทัศน์อะไร เขามีตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมแบบใด เนื่องจากเงื่อนไขเหล่านี้มีอิทธิพลต่อประเภทของความรู้ที่เขาสร้างขึ้น ย่อมทำให้นักวิจัยสามารถเข้าถึงและเข้าใจธรรมชาติของความรู้ ความจริงและความเป็นจริงอย่างสัมพันธ์กัน

บูรณาการศาสตร์ (Integral Science)

ความเคลื่อนไหวในกลุ่มนักคิดตะวันตก ในการ "แก้ไข-เยียวยา" ข้อบกพร่องของกระบวนทัศน์ปฏิฐานนิยม หรือวิทยาศาสตร์นิยม (Positivist Paradigm) ปรากฏชัดในงานของ Fritjof Capra ผู้เขียน The Web of Life : A new scientific understanding of living systems (2000) และ Paul Fyerabend ผู้เขียน Science in a Free Society (1978) หรืองานของนักวิชาการวิจัย เช่น Lincoln & Guba (1985) เจ้าของผลงาน Naturalistic Inquiry ที่มุ่งสร้างความเข้าใจในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ "ญาณวิทยา" เนื่องจากตระหนักถึงอิทธิพลและการครอบงำของวิธีคิดและวิธีวิทยาแบบวิทยาศาสตร์ในการวิจัยทางสังคมศาสตร์ การชี้ให้เห็นว่ามีวิถีแห่งการเรียนรู้ (Ways of Knowing) หลายวิถีที่ทำให้มนุษย์เป็น "ผู้รู้" และการจะเป็นผู้รู้ในสังคมได้ ไม่จำเป็นต้องพึ่งพิงวิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่นิยมลดทอนปรากฏการณ์ทางสังคมเป็นส่วนๆ และด้วยการทำให้ปรากฏการณ์นั้นเข้าสู่กระบวนการเชิงปริมาณแต่เพียงวิธีเดียว (Quantification Method)

การเคลื่อนไหวเพื่อแบ่งแยกศาสตร์ต่างๆ ออกเป็นชิ้นส่วนย่อยๆ เกิดขึ้นอย่างเด่นชัดใน ยุคทันสมัย (The Modern Age) ในศตวรรษที่ 14-15 ในโลกตะวันตก ซึ่งเป็นผลมาจากความพยายามของนักคิด ที่จะแยกตัว/ปลดปล่อยตนเองออกจากการครอบงำของศาสนจักรในทุกด้าน การต่อต้านศาสนจักรจึงนำไปสู่การแบ่งความรู้ออกเป็นสามประเภท คือความรู้เรื่องศีลธรรม ศิลปะ และวิทยาศาสตร์ และในที่สุดสามศาสตร์นี้ก็นำไปพัฒนาการของแขนงวิชาต่างๆ ที่รู้จักกัน

ในปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็น วิทยาศาสตร์กายภาพ จิตวิทยา สถาปัตยกรรม กฎหมาย ฯลฯ พัฒนาการของความรู้ด้วยการแยกศาสตร์ต่างๆ ออกเป็นเสี้ยวส่วนนั้น ถึงแม้ว่าจะมีคุณูปการต่อมนุษยศาสตร์มากมายแต่ก็สร้างข้อจำกัดอย่างยิ่งในพัฒนาการด้านพุทธิปัญญาของมนุษย์เพราะอาจทำให้มนุษย์มีโลกทัศน์ที่คับแคบและไม่มีแรงจูงใจในการเรียนรู้-เข้าใจ ความจริง/ความเป็นจริงจากศาสตร์อื่นๆ

ญาณวิทยาแนวบูรณาการศาสตร์คือการมีจุดยืนและท่าทีต่อการสร้างองค์ความรู้ ที่ครอบคลุมมิติต่างๆ ในชีวิตและสังคมมนุษย์และรวมถึงการตระหนักในความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันระหว่างมิติต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องภายใน (The Interior) ของปัจเจกชนหรือกลุ่มคน อาทิ ระบบคุณค่า ความเชื่อ โลกทัศน์ จิตวิญญาณ หรือเรื่องภายนอก (The Exterior) อาทิ เรื่องกายภาพ ชีวภาพ เรื่องโลก จักรวาล ไปจนกระทั่งถึงเรื่องระบบสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ที่ล้วนแล้วแต่มีอิทธิพลต่อพัฒนาการหรือข้อท้าทายในการพัฒนาตนเองของมนุษย์ (Wilber, 2000) คณะผู้วิจัยเชื่อว่าการมีจิตสำนึกบูรณาการดังกล่าวจะช่วยให้คณะผู้วิจัย วิเคราะห์-สังเคราะห์องค์ความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงบนพื้นฐานของความจริงและความเป็นจริงหลากลักษณะและหลากระดับดังที่กล่าวไปแล้ว

วิธีวิทยาการวิจัย (Research Methodology)

คณะผู้วิจัยวางแผนที่จะวิเคราะห์-สังเคราะห์องค์ความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงในสองระดับคือ ระดับปรัชญา แนวคิด หลักการ และระดับการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม งานวิจัยนี้ใช้วิธีวิทยาที่เรียกว่า Critical Knowledge Synthesis ซึ่งเป็นวิธีวิทยาในการการสำรวจ-ประเมิน-วิเคราะห์สังเคราะห์งานวิจัยเชิงวิพากษ์

การสังเคราะห์ความรู้แบบวิพากษ์ (Critical Knowledge Synthesis CKS)

ในการสังเคราะห์องค์ความรู้จากงานวิจัยเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงนั้น คณะผู้วิจัยมีจุดยืน เชิงญาณวิทยาแบบพหุนิยม-บูรณาการศาสตร์ โดยเชื่อว่าความรู้ในสังคมมนุษย์มีธรรมชาติที่เป็นองค์รวม แต่ในการทำความเข้าใจความรู้องค์รวมนั้นนักวิจัยจำนวนมากยึดติดกับวิถีทางและวิธีวิทยาแบบเดียว ซึ่งบ่อยครั้งเป็นผลพวงของกระบวนการขัดเกลาทางการศึกษาที่แยกศาสตร์ต่างๆ ออกเป็นเสี้ยวส่วน

คณะผู้วิจัยจึงพยายามรักษาดุลยภาพเชิงญาณวิทยาเพื่อสามารถตอบคำถามหลักของการวิจัยอย่างเป็นระบบให้ได้ว่าสถานะขององค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเช่นใด และจะใช้คำตอบในเรื่องนี้ให้เป็นประโยชน์ในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงได้หรือไม่อย่างไรการสังเคราะห์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงเป็นการสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณลักษณะ (Qualitative Synthesis) เป็นกิจกรรมสำคัญที่นักวิจัยและนักวิชาการจำเป็นต้องทำเพื่อให้รู้ชัดว่าความเป็นปัจจุบันของข้อค้นพบ (State of the art of findings) เป็นเช่นใด การสังเคราะห์งานวิจัยจึงเป็น "ระเบียบวิธีการศึกษาหาข้อเท็จจริง เพื่อตอบปัญหาใดปัญหาหนึ่ง โดยการรวบรวมงานวิจัยเกี่ยวกับปัญหานั้นๆ หลายๆ เรื่องมาวิเคราะห์และนำเสนอข้อสรุปอย่างมีระบบให้ได้คำตอบปัญหาที่เป็นข้อยุติ" (มาเรียม นิลพันธุ์, 2543, หน้า 21)

คณะวิจัยจึงมุ่งสำรวจ ประเมิน วิเคราะห์สังเคราะห์องค์ความรู้จากงานวิจัยที่พัฒนามาจากฐานความคิดหลายสำนัก อาทิ ประจักษ์นิยม (Empiricism) ปรากฏการณ์นิยม (Phenomenology) ปฏิฐานนิยม (Positivism) และหลังปฏิฐานนิยม (Post Positivism) คณะผู้วิจัยเชื่อว่าจุดมุ่งหมายของการวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อประเมินสถานะความรู้ในเรื่องนี้นั้นมีหลายประการนับตั้งแต่การมีความรู้เพื่อสร้างความเข้าใจอย่างเดียว การมีความรู้เพื่อนำไปใช้ในการปฏิบัติ หรือเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคม[12] เป้าหมายหรือจุดมุ่งหมายของการวิจัยในครั้งนี้จึงไม่จำกัดแค่เพียงการสร้างองค์ความรู้ใหม่จากการสังเคราะห์งานวิจัยเพื่อประโยชน์เชิงเทคนิคหรือการปฏิบัติแต่เพียงอย่างเดียว แต่อาจครอบคลุมถึงการสร้างองค์ความรู้เพื่อความเป็นอิสระซึ่งอาจมีประโยชน์ในระดับจิตใจและวิญญาณได้ด้วย

ในการสังเคราะห์ความรู้จากงานวิจัยที่ได้รวบรวมมาจากหลายแหล่ง คณะผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ (Critical Analysis) โดยมีขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

1. การวิเคราะห์สังเคราะห์วัตถุประสงค์ในการสร้างความรู้ของนักวิจัยที่ศึกษาเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง เศรษฐกิจชุมชน และชุมชนเข้มแข็ง

2. การวิเคราะห์คำถามและวิธีวิทยาของนักวิจัย

3. การวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อค้นพบ (Research Findings) ของการศึกษาวิจัย

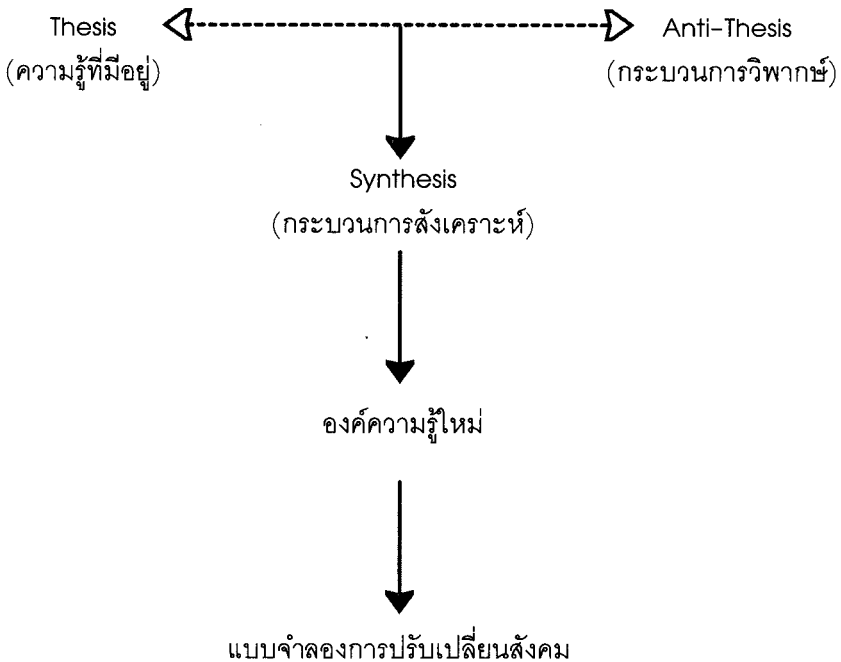
[12] ในความหมายของ Habermas Jurgen "ความรู้เพื่อการปลดปล่อยให้เกิดความเป็นอิสระ (Emancipatory Knowledge) เป็นสิ่งสำคัญ

4. ตรวจสอบไตร่ตรองวิธีการวิเคราะห์สังเคราะห์และการตีความของคณะผู้วิจัยเองตลอดกระบวนการวิจัย

5. เสนอผลการสังเคราะห์และอภิปรายผลการสังเคราะห์งานวิจัยทั้งหมดที่สำรวจเพื่อตอบคำถามการวิจัยเรื่องสถานะความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดจนการนำผลการสังเคราะห์นี้ ไปประยุกต์ใช้เพื่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงต่อไป

คณะผู้วิจัยมีความเห็นว่าในการสังเคราะห์ความรู้เรื่องนี้นั้น นักวิจัยควรมีจุดยืนที่มีระยะห่างเพียงพอที่จะทำให้ความสามารถในการวิพากษ์ปรากฏให้ได้ กล่าวคือมี Critical Distance ระหว่าง "นักวิจัย" กับ "วัฒนธรรมที่ล้อมรอบนักวิจัย" รวมทั้งระหว่าง "นักวิจัย" กับ "สังคมศาสตร์ที่เคยรู้จัก" ดังนั้นผลจากการสังเคราะห์องค์ความรู้อาจนำไปสู่การรู้จักและเข้าใจความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงในแง่มุมที่แตกต่างออกไปก็เป็นได้

CRITICAL KNOWLEDGE SYNTHESIS :

การสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling of Research Studies)

คณะผู้วิจัยได้เริ่มรวบรวมและสำรวจงานวิจัยวิทยานิพนธ์บัณฑิตศึกษาด้วยการสืบค้น ข้อมูลชื่อเรื่อง (Title Search) ด้วยคำสำคัญ "เศรษฐกิจพอเพียง" ในเบื้องต้นเพื่อทดลองกำหนดประเภทของงานวิจัย พร้อมเริ่มสำรวจเปรียบกับงานวิจัยที่มีคำสำคัญ "เศรษฐกิจชุมชน" ซึ่งเป็นงานวิจัยภายใต้ชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย

คำถามการวิจัย (Inquiry Questions)

ในการวิจัยเพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงนี้ คณะผู้วิจัยได้กำหนดกรอบคำถามการวิจัยหลักไว้สองประเด็น ดังนี้

1. สถานะองค์ความรู้ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจากการศึกษางานวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนงานหน่วยงานทั้งสาม และวิทยานิพนธ์ระดับบัณฑิตศึกษาเป็นอย่างไร

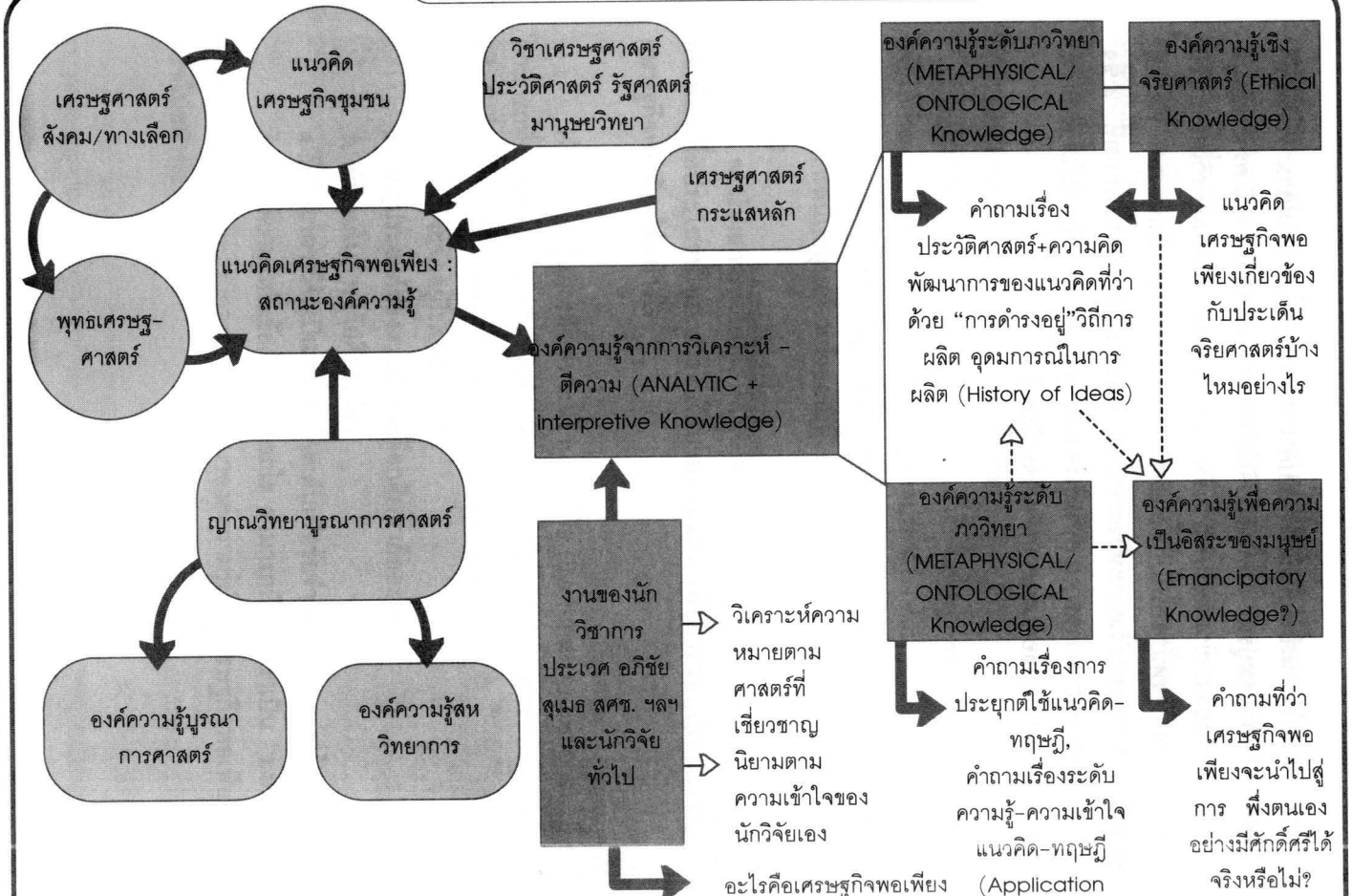
2. จะนำผลการสังเคราะห์องค์ความรู้การประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อประโยชน์ในการวางนโยบายและแผน เพื่อการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างไร

คำถามหลักในการสังเคราะห์งานการวิจัย (Synthesis Questions) เพื่อสามารถที่จะตอบคำถามการวิจัยดังกล่าว คณะผู้วิจัยได้กำหนดกรอบคำถามในการสังเคราะห์งานวิจัย (Synthesis Questions) ดังนี้

1. งานวิจัยจัดอยู่ในประเภทใด
2. วัตถุประสงค์ของงานวิจัยที่เลือกศึกษาคืออะไร
3. คำถามในการวิจัยคืออะไร
4. วิธีวิทยาการวิจัยเป็นเช่นใด มีจุดเด่นหรือข้อจำกัดอะไรในการสร้างความรู้
5. องค์ความรู้หรือข้อค้นพบคืออะไร สามารถเรียกได้ว่าเป็น "องค์ความรู้ใหม่" ได้หรือไม่ มีคุณูปการต่อการพัฒนาองค์ความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงบ้างหรือไม่อย่างไร

ถึงแม้ว่าในเบื้องต้นนี้การตอบคำถามทั้งห้าข้ออาจยังไม่สามารถกระทำได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ แต่คณะผู้วิจัยได้เริ่มทำการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลในขั้นต้น โดยพยายามตอบคำถามข้อ 1-5 และนำเสนอผลการวิเคราะห์ในรายงานความก้าวหน้าฉบับนี้ โดยแบ่งผลการวิเคราะห์ออกเป็นสองบท คือ บทที่ 3 ซึ่งว่าด้วยผลการวิเคราะห์และจำแนกประเภทของการวิจัยและบทที่ 4 ซึ่งพยายามตอบคำถามว่าสถานะความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเช่นใด ด้วยการวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อค้นพบจากงานวิจัยเป็นหลัก

แผนภาพที่ 1 กรอบความคิดในการวิเคราะห์

บทที่ 3

ประเภทของงานวิจัย ที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง

คณะผู้วิจัยทำการสุ่มแบบเจาะจงวิทยานิพนธ์ระดับบัณฑิตศึกษาจาก มหาวิทยาลัยภาครัฐ อาทิ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยบูรพา มหาวิทยาลัยขอนแก่น ฯลฯ โดยใช้คำสำคัญเศรษฐกิจพอเพียงในการสืบค้นในขั้นต้นและใช้คำสำคัญเศรษฐกิจชุมชนในการสืบค้นงานวิจัยในลำดับต่อมา นอกจากนั้นคณะผู้วิจัยยังได้ศึกษางานวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ ในบทที่ 3 นี้ คณะผู้วิจัยต้องการตอบคำถามเรื่องประเภทของงานวิจัยโดยวิเคราะห์จากวัตถุประสงค์ในการศึกษา คำถามการวิจัย และวิธีวิทยาการวิจัยอย่างสัมพันธ์กัน เนื่องจากเชื่อว่าการแยกประเภทงานวิจัยจะช่วยให้ประชาคมวิจัยมองเห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะของงานวิจัยประเภทต่างๆ กับผลการสังเคราะห์ข้อค้นพบ (Analysis of Results) ซึ่งจะนำเสนอรายละเอียดในบทที่ 4

คณะผู้วิจัยแยกประเภทงานวิจัยด้วยการตอบคำถามว่า งานวิจัยที่ได้เลือกมาเพื่อการศึกษาวัตถุประสงค์อะไร มีคำถามการวิจัยอะไรและใช้วิธีวิทยาประเภทใด และขอนำเสนอข้อค้นพบในบทนี้ โดยแบ่งผลการสังเคราะห์งานวิจัยออกเป็นห้าขั้นดังนี้

ผลการสังเคราะห์งานวิจัยขั้นที่ 1 : การแยกประเภทงานวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัย

ประเภทที่ 1 การศึกษาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจพอเพียงและเศรษฐกิจชุมชนในฐานะปรัชญาและแนวคิดการพัฒนาสังคม

ประเภทที่ 2 การศึกษาพัฒนาการทางเศรษฐกิจและประวัติศาสตร์

เศรษฐกิจของชุมชน

ประเภทที่ 3 การศึกษาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจพอเพียงด้วยการสำรวจความคิดเห็นหรือทัศนะของบุคคลหรือคณะบุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่มีต่อโครงการและกิจกรรมการพัฒนา ที่ยึดหลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

ประเภทที่ 4 การศึกษาการประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

4.1 การประยุกต์ในระดับองค์กร

4.2 การศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะแนวคิดและการประยุกต์ใช้

ประเภทที่ 5 การศึกษาเรื่อง "ความพอเพียง" ทางสังคม สภาพแวดล้อม และเทคโนโลยี

ประเภทที่ 1 การศึกษาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจพอเพียงและเศรษฐกิจชุมชนในฐานะปรัชญาแนวคิดการพัฒนาสังคม

งานวิจัยประเภทนี้มุ่งศึกษาความเป็นมาหรือพัฒนาการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในฐานะแนวคิดในการพัฒนาสังคม ในการวิจัยเรื่อง "การศึกษาวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง" พระมหาประทีป พรมสิทธิ (2545) นำกรอบแนวคิดของปรัชญาสำนักต่างๆ (ภาคผนวกที่ 1) อาทิ ประสบการณ์นิยม ปฏิบัตินิยม และธรรมชาตินิยม มาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ตีความพระราชดำรัสเศรษฐกิจพอเพียง และเชื่อมโยงการวิเคราะห์กับจริยศาสตร์แนวพุทธ ถึงแม้ว่าการกำหนดกรอบปรัชญาสามสำนักไว้แต่เบื้องต้นเพื่ออธิบาย-วิเคราะห์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจะทำให้การศึกษามีลักษณะ "Deductive" ไม่เอื้อต่อการตั้งคำถามเพื่อพัฒนาองค์ความรู้ใหม่เท่าใดนัก งานชิ้นนี้นับว่ามีเอกลักษณ์และคุณลักษณะพิเศษ เนื่องจากสะท้อนถึงความพยายามของผู้ศึกษาในการทำความเข้าใจความสัมพันธ์ของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงกับฐานคิดเชิงปรัชญา(Philosophical Assumptions) ของปรัชญาตะวันตก งานวิจัยชิ้นนี้จัดได้ว่าเป็นการวิจัยที่ศึกษาวิเคราะห์และตีความแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะที่เป็นปรัชญาโดยแท้

ประเภทที่ 2 การศึกษาพัฒนาการทางเศรษฐกิจและประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของชุมชน

การวิจัยในชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทยทั้ง 16 เล่ม มีวัตถุประสงค์ที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือ ต้องการศึกษาระบบเศรษฐกิจชุมชน

ทั้งในมิติประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ พลวัตเศรษฐกิจชุมชนในกระแสการเปลี่ยนแปลง ตลอดจนการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจความอยู่รอดของชุมชนท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทางสังคม ด้วยฐานคติทางทฤษฎีที่ว่าเศรษฐกิจที่มีมาแต่เดิมในชุมชนหมู่บ้านไทยนั้นเป็น "เศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง" พัฒนาการและการ ปรับเปลี่ยนทางเศรษฐกิจเกิดขึ้นอย่างช้าๆ เนื่องจากความแตกต่างในอุดมการณ์การผลิตและวิถีการผลิต ตลอดจนการจัดการผลผลิตภายในชุมชน ซึ่งคณะผู้วิจัยในชุดโครงการนี้เชื่อว่าความเป็น เอกลักษณ์เหล่านี้เองทำให้ชุมชนมีพลังในการต้านกระแสทุนนิยม ซึ่งเริ่มมีอิทธิพลต่อเศรษฐกิจ ชุมชนหมู่บ้านไทยในช่วง 50 ปีที่ผ่านมาได้ในระดับหนึ่ง ตัวอย่างของวัตถุประสงค์ของงานวิจัยเรื่อง "เส้นทางเศรษฐกิจชุมชนในกระแสทุนนิยม" (พรเพ็ญ ทับเปลี่ยน, 2546) คือ การสร้างทฤษฎีจากฐานรากเพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจชุมชนโดยศึกษาองค์กรทางเศรษฐกิจที่สามารถทำหน้าที่บูรณาการระบบเศรษฐกิจชุมชนทั้งในด้านการผลิต การแลกเปลี่ยน การจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการผลิตและการบริโภค เป็นต้น ข้อเด่นของงานวิจัยหลายเรื่องในชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทยในเชิงวัตถุประสงค์คือการที่ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับการศึกษาโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมไทยอย่างเชื่อมโยงสัมพันธ์กันกับระบบการผลิตในชุมชน กล่าวอีกในนัยหนึ่งคือ การให้ความสนใจต่อพลวัตการปฏิสัมพันธ์ของชุมชนในฐานะที่มีพลังในตัวเอง มีระบบคิด ในฐานะหน่วยการกระทำในภูมินิเวศน์การเมืองของสังคมไทย (Agency / Social Actors) ความเป็นกลุ่มก้อน (Collectivity) ซึ่งเป็นคุณลักษณะสำคัญของชุมชนกับโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจการเมืองไทยซึ่งในบางช่วงบางสมัยอาจทำให้ชุมชนหมู่บ้านไทยตกเป็น "เหยื่อ" ของกระบวนการพัฒนาแบบบนลงล่างหรือแบบที่ส่วนกลาง (รัฐและทุน) อยู่ในฐานะได้เปรียบและชุมชนอยู่ในฐานะเสียเปรียบ สู่ความรู้ความเข้าใจและสร้างความรู้จากชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติการต่อสู้ดิ้นรนของชุมชนหมู่บ้านไทยเพื่อการดำรงอยู่ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อมโยงอย่างลึกซึ้งระหว่างอุดมการณ์และเป้าหมายในการผลิต วิถีชีวิตวัฒนธรรมและคุณค่ากับการจัดการผลิตผลด้วยการรวมตัวต่อสู้กับระบบทุนและอำนาจรัฐเพื่อชุมชนดำรงอยู่ได้ (Productive-Reproductive Goals)

วิทยานิพนธ์เรื่อง "พลวัตชุมชนบ้านเปร็ดในภายใต้แนวความคิดเศรษฐกิจพอเพียง" เป็นงานวิจัยอีกเรื่องหนึ่งที่มุ่งศึกษาประวัติความเป็นมาของแนวคิดและพัฒนาการด้านเศรษฐกิจของชุมชน โดยใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเป็นกรอบ

ทางทฤษฎีและศึกษาลักษณะตลอดจนปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน ข้อค้นพบงานวิจัยชี้ให้เห็นถึงความคล้ายคลึงกันระหว่างคุณลักษณะของเศรษฐกิจดั้งเดิมของชุมชนก่อนที่ชุมชนจะได้รับอิทธิพลจากกระแสการพัฒนาแบบสมัยใหม่และเผชิญกับวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

ส่วนงานวิจัยเรื่อง "เศรษฐกิจพอเพียงภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย" ของ อรสุดา เจริญรัถ เป็นงานวิจัยที่มุ่งทำความเข้าใจปรากฏการณ์การดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียงโดยศึกษาระบบเศรษฐกิจของหมู่บ้านอย่างเป็นระบบ ทั้งก่อน พ.ศ. 2518 ที่ระบบเศรษฐกิจชุมชนสามารถเลี้ยงตัวได้และหลังพ.ศ.2518 ที่ระบบทุนนิยมเข้าไปกระทบว่าปรับตัวอย่างไร ข้อค้นพบงานวิจัยชี้ให้เห็นว่าอำนาจในการควบคุมดูแลจัดสรรทรัพยากรถือเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงอยู่และปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียง งานวิจัยเรื่องนี้ได้ระบุเงื่อนไขการดำรงอยู่ของเศรษฐกิจพอเพียงว่าต้องประกอบด้วย 1) การปลอดจากการแทรกแซงของอิทธิพลภายนอกและระบบการค้าแบบเงินตรา 2) สภาพความอุดมสมบูรณ์ของป่า 3) การมีเทคโนโลยีที่เหมาะสม 4) การมีจำนวนประชากรที่มีขนาดพอเหมาะ พอดี ซึ่งปัจจัยเหล่านี้จะเป็นตัวสนับสนุนให้เศรษฐกิจพอเพียงสามารถดำรงอยู่ในชุมชนได้อย่างยั่งยืน

ประเภทที่ 3 การศึกษาประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจพอเพียงและเศรษฐกิจชุมชนด้วยการสำรวจความคิดเห็นหรือทัศนะของบุคคลหรือคณะบุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่มีต่อโครงการและกิจกรรมการพัฒนาที่ยึดหลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

งานวิจัยประเภทนี้มิได้สนใจศึกษาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงโดยตรง แต่เป็นการศึกษาประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจพอเพียง อาทิ ปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคมโดยการศึกษาทัศนะความคาดหวังหรือความคิดเห็นของกลุ่มเป้าหมายและขั้นตอนการวิจัยเพื่อประเมินผลการดำเนินของโครงการพัฒนาชนบท เป็นต้น งานวิจัยประเภทนี้จึงนิยม "ตรึง" ความคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงไว้ดังที่ตนเข้าใจรับรู้ รับทราบและมุ่งศึกษาข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงและความคิดเห็นซึ่งเมื่อได้คำตอบแล้วก็มิได้นำมาวิเคราะห์อภิปรายเพื่อการสร้างองค์ความรู้ใหม่ในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงแต่ประการใด การศึกษาของวินัย สุปินะ (2544) พัฒนาภรณ์

ฉัตรวิโรจน์ (2545) พ.อ.อ.สมเศียร จันทร์หล้า (2544) และประธินพร แพทย์รังษี (2544) (ภาคผนวกที่ 1) เป็นตัวอย่างของงานวิจัยประเภทนี้

นอกจากนั้นการศึกษาของทรงชัย ติยานนท์ (2545) เรื่อง "การศึกษาทัศนะของเกษตร ในการสร้างความมั่นคงของรายได้ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง" และศศิพร ประณีตบุตร (2544) เรื่อง "ปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจที่มีความสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตของเกษตรกรในรูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่" เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของการวิจัยเชิงสำรวจและใช้มโนทัศน์เศรษฐกิจพอเพียงแบบหยุดนิ่ง (Static) การค้นหาความรู้แบบนี้ถึงแม้ว่าจะมีปริมาณมากในสังคมไทย แต่บทบาทในการสร้างเสริมองค์ความรู้ใหม่ในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง มีค่อนข้างน้อยหรือแทบไม่มีเลย

ประเภทที่ 4 การศึกษาการประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

การวิจัยประเภทนี้ผู้ศึกษาสนใจศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงในระดับการประยุกต์ใช้จริง ในบริบทของการปฏิบัติงานในองค์กรที่ตนรับผิดชอบ อาทิ สถาบันการศึกษา สถานสงเคราะห์ หรือการประยุกต์แนวคิดเพื่อใช้ในภาคอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม มีการประยุกต์ "หลักการ" ซึ่งนักวิจัยตีความว่าเป็นหลักการเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อ "แก้ปัญหา" ที่เกิดขึ้นในการดำเนินการตาม "โครงงาน" ที่ผู้วิจัยมอบหมายให้ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยปฏิบัติ จากนั้นมีการศึกษาความคิดเห็นของผู้ร่วมการวิจัยและชุมชนต่อโครงงานดังกล่าวภายใต้การศึกษาประเภทนี้แบ่งออกเป็น 2 ประเภทย่อยคือ

4.1 การประยุกต์ในระดับองค์กร เช่น สถานศึกษาและองค์กรทางสังคม โดยผู้วิจัยใช้เศรษฐกิจพอเพียงเป็นกรอบความคิดในระดับปฏิบัติการ แต่ไม่ได้ศึกษาเชิงลึกแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อพัฒนาเป็นแบบกรอบทางทฤษฎีในการวิจัยแต่อย่างใด

การศึกษาของชัยรินทร์ ชัยวิสิทธิ์ ในหัวข้อ "การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อสร้างเสริมค่านิยมตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงให้นักเรียนและชุมชน โดยโครงงานอาชีพ" (2542) ผู้วิจัยใช้การสอนในวิชา ช 041 เป็นพื้นที่ทำการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนรวม โดยมุ่งศึกษาติดตามผลการเรียนการสอนด้วยวิธีการเขียนโครงงานที่เหมาะสมกับท้องถิ่น นอกจากนั้นยังติดตามผลการทำโครงงานและแก้ปัญหาด้วยการให้ความรู้ในหลักการแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง จากนั้น

จึงสอบถามความคิดเห็นของนักเรียนและชุมชนในการดำเนินโครงงานอาชีพ

การวิจัยโดยสุรางค์รัตน์ โรจน์พาณิช (2545) เรื่อง "การประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงกับสถานสงเคราะห์" เริ่มที่การประยุกต์ใช้หลักการการพึ่งตนเองด้านอาหารและการสร้างรายได้จากการจำหน่ายผลิตผลการเกษตรที่เป็นส่วนเกิน จากนั้นจึงศึกษาทัศนะและความคิดเห็นจากกลุ่มเป้าหมาย งานวิจัยอีกเรื่องหนึ่งที่ศึกษาการประยุกต์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง โดยการนำแนวคิดไปทดลองดำเนินการจริงนั้น คือ การศึกษาของสมศักดิ์ ลาดี (2543) เรื่อง "การศึกษาดำเนินการโครงการเศรษฐกิจพอเพียงในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุดรธานี" เป็นการประยุกต์ใช้ทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโดยนำมาทดลองปฏิบัติในโรงเรียนขนาดกลางที่มีพื้นที่ระหว่าง 21-30 ไร่ มีพื้นที่และแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร โดยโรงเรียนและชุมชนร่วมกันเตรียมพื้นที่สำหรับเพาะปลูก เพาะพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ปลูกข้าว ปลูกพืชยืนต้น ปลูกพืชไร่ พืชผักสวนครัว พืชสมุนไพรที่โรงเรียน และนำผลผลิตที่ได้จากโครงการทฤษฎีใหม่มาจัดจำหน่ายผลผลิต

การจัดการเรียนการสอนเน้นกระบวนการเรียนรู้โดยได้ฝึกปฏิบัติจริง ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ มีบทบาทและเกิดการเรียนรู้ที่ดีในกลุ่มการงานและพื้นฐานอาชีพ คำถามในการวิจัยมีความสอดคล้องกับชื่อโครงการ ข้อควรสังเกต คือ กรอบแนวคิดการดำเนินการของผู้วิจัยสะท้อนให้เห็นถึงการตีความและให้ความหมายของผู้วิจัยเอง ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตการวิจัยด้วยการเลือกประยุกต์เกษตรทฤษฎีใหม่ ในการจัดสรรทรัพยากรที่ดินตามแบบแผน 30 : 30 : 30 : 10 โดยผู้วิจัยเสนอกรอบแนวคิดดังนี้ทฤษฎีใหม่และเศรษฐกิจพอเพียงมีความสัมพันธ์กันคือ การทำเกษตรทฤษฎีใหม่จะทำให้เรามีเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการทำจากน้อยไปหามาก ทำจากง่ายไปหายาก และเมื่อทุกคนมีเศรษฐกิจที่พอเพียงจะทำให้ทุกคนไม่มีหนี้สินนั่นหมายถึงความร่ำรวยก็จะตามมา และจะมีกินตลอดชีวิต ดังกรอบความคิดที่ปรากฏในงานวิจัยดังนี้

ที่มา : สมศักดิ์ ลาดี (2543, น. 21)

ในงานวิจัยแทบทุกประเภทนักวิจัยจำเป็นต้องทำความเข้าใจแนวคิดและทฤษฎีที่ตนระบุว่าสนใจและนำไปใช้เป็นกรอบความคิด จึงไม่แปลกนักที่นักวิจัยบางท่านตีความและ/หรือสร้างใหม่ กรอบความคิดเศรษฐกิจพอเพียงตามความเข้าใจภูมิหลัง โลกทัศน์และความโน้มเอียงทางทฤษฎีของตนอย่างเห็นได้ชัด

อย่างไรก็ตาม สมศักดิ์ไม่ได้ตอบคำถามการวิจัยที่ว่า ทำอย่างไรการประกอบอาชีพทาง การเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่จะทำให้พออยู่ พอกิน พอใช้ในครัวเรือนอย่างพอเพียงหรือเหลือจำหน่ายเป็นรายได้ให้กับครอบครัวซึ่งเป็นคำถามที่ใหญ่และไม่น่าหาคำตอบได้ด้วยการออกแบบการวิจัยแบบทดลอง-ปฏิบัติการในระดับโรงเรียน เนื่องจากเป็นเพียงการทดลองปฏิบัติตามทฤษฎีใหม่ ภายใต้หลักสูตรการเรียนการสอนที่หน่วยงานทางการศึกษาเป็นผู้สนับสนุนให้ทุนเพื่อทำการทดลองเท่านั้น เพื่อเป็นการนำทฤษฎีใหม่มาปฏิบัติในโรงเรียน โดยเมื่อมีผลผลิตหรือมีรายได้จากการจำหน่ายผลผลิตก็จะนำไปสนับสนุนกิจกรรมอาหารกลางวันของนักเรียน ซึ่งนับว่าเป็นการปฏิบัติและดำเนินการตามเกษตรทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 1 คือ การผลิตเพื่อบริโภค และทฤษฎีใหม่ในขั้นที่ 2 คือ การร่วมมือในการทำกิจกรรม จำหน่ายผลิตผลของโครงการเพื่อนำรายได้มาใช้ประโยชน์

เนื่องจากผู้วิจัยระบุไว้ในวัตถุประสงค์การวิจัยว่า "เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันปัญหาและความต้องการเกี่ยวกับการดำเนินงานโครงการเศรษฐกิจพอเพียงในโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานประถมศึกษาจังหวัดอุดรธานี" ผู้ศึกษาจึงพยามยามหาคำตอบตามที่ระบุไว้ใน วัตถุประสงค์ซึ่งแตกต่างกับคำถามวิจัย จึงไม่ได้มีการติดตามว่าการที่ผู้เรียนที่ได้เข้าร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้นี้ มีการนำไปปฏิบัติจริงในระดับครอบครัวหรือชุมชนของตนหรือไม่ อย่างไร หรือมีการนำไปบอกกล่าวให้ครอบครัว ชุมชนของตนรู้ถึงแนวทางของการปฏิบัติตามทฤษฎีใหม่หรือไม่ ดังนั้นจึงยังไม่สามารถสรุปได้ว่าการประกอบอาชีพทางการเกษตรของกลุ่มตัวอย่างนี้นำไปสู่ความพออยู่ พอกิน พอใช้ ในครัวเรือนอย่างเพียงพอ หรือเหลือจำหน่ายเป็นรายได้เสริมในการยังชีพให้กับครอบครัว

ถึงแม้ว่าจุดเด่นของงานวิจัยอยู่ที่มิติการประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในสถานศึกษา งานวิจัยประเภทนี้ก็ยังให้ความสำคัญกับการศึกษาความคิดเห็นต่อโครงการด้วยการใช้เทคนิค การวิจัยแบบสำรวจ ซึ่งข้อมูลที่ได้ไม่มีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนาองค์ความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงเท่าใดนัก ขณะที่องค์ความรู้ที่เกี่ยวกับการประยุกต์เองก็ไม่มีความชัดเจนแต่ประการใด

4.2 การศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะแนวคิดและการประยุกต์ใช้

จุดเด่นของงานวิจัยประเภทนี้ คือ การให้ความสำคัญกับการศึกษาแนวคิดอย่างรอบคอบและละเอียดลึกซึ้ง โดยผู้วิจัยสามารถสร้างความเชื่อมโยงระหว่างกรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ที่ตนพัฒนากับคำถามและวัตถุประสงค์การวิจัยได้อย่างเป็นระบบ

การศึกษาของสมศรี จินะวงษ์ (2544) เรื่อง "การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจและการกระจายรายได้ในชุมชนที่ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง" เป็นตัวอย่างของการศึกษาที่ผสานคำถามการวิจัยในเชิงแนวคิดและการประยุกต์ กล่าวคือมีการศึกษาถึงความเป็นมาของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ศึกษาความเหมือนความต่างของเศรษฐกิจพอเพียงในอดีตและปัจจุบัน จากนั้นผู้ศึกษาจึงยังศึกษาวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจในชุมชนที่ใช้แนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นการศึกษาถึงการประยุกต์ใช้แนวคิดนี้ด้วยการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงลึกและการสังเกตการณ์ในพื้นที่ งานวิจัยของอภิชัย พันธเสน และคณะ (2546) เรื่องการประยุกต์พระราชดำรัสเศรษฐกิจพอเพียงกับอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อมมีวัตถุประสงค์หลักคือการนำพระราชดำรัสเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติธุรกิจและอุตสาหกรรม โดยคณะผู้วิจัยได้วิเคราะห์และตีความแนวคิดและเศรษฐกิจพอเพียงโดยได้สรุปคุณลักษณะสำคัญของเศรษฐกิจพอเพียง 9 ประการ อาทิ การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม มีราคาไม่แพงแต่ถูกหลักวิชาการ หรือการไม่โลภ จนเกินไปและไม่เน้นกำไรระยะสั้นเป็นหลัก การซื่อสัตย์สุจริตในการประกอบการไม่เอารัดเอาเปรียบผู้บริโภคและไม่เอารัดเอาเปรียบแรงงานหรือลูกค้า การกระจายความเสี่ยงและการบริหารความเสี่ยงด้วยการมีผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย ฯลฯ (อภิชัย พันธเสน และคณะ 2546, หน้า 12) อีกทั้งยังได้พัฒนาดัชนีชี้วัดความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงอีกด้วย กล่าวได้ว่างานวิจัยชิ้นนี้เป็นหนึ่งในจำนวนงานวิจัยน้อยชิ้นที่คณะนักวิจัยพยายามทำความเข้าใจและศึกษาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอย่างจริงจังแล้วสร้างข้อสรุปบางประการเพื่อเป็นกรอบทางทฤษฎีในการวิจัยอันนำไปสู่การพัฒนาดัชนีชี้วัดความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงในอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อมได้อย่างเป็นรูปธรรม การวิจัยประเภทนี้หากสามารถทำให้ต่อเนื่องน่าจะนำไปสู่การพัฒนาองค์ความรู้และทฤษฎีการประยุกต์ใช้ (Application Theory) ที่จะก่อให้เกิดประโยชน์อย่างยิ่งในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง

ประเภทที่ 5 การศึกษาเรื่อง "ความพอเพียง" ทางสังคม สภาพแวดล้อม และเทคโนโลยี

การวิจัยในประเภทนี้ ไม่ได้มีความเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจโดยตรง แต่มุ่งศึกษาความพอเพียงทางสังคมของครอบครัวและชุมชนตลอดจนปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความพอเพียงของสังคม ตัวอย่างเช่นงานวิจัยเรื่อง "ความพอเพียงทางสังคมชนบทไทย:กรณีหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ" โดยสำอาง สืบสานและคณะ (2543)โดยใช้กรอบแนวคิดที่สะท้อนให้เห็นถึงองค์ประกอบต่างๆ ที่ผู้วิจัยเชื่อว่าก่อให้เกิดความพอเพียงทางสังคมในชนบทไทย อาทิ ความพอเพียงทางด้านเศรษฐกิจ ความพอเพียงทางด้านเงินทุนและเทคโนโลยี ความพอเพียงทางด้านที่ดิน ความพอเพียงทางด้านทรัพยากรและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว ตลอดจนสมาชิกในชุมชนและเพื่อนบ้านเพื่อทำความเข้าใจปัจจัยที่เกี่ยวข้องต่อความพอเพียงทางสังคมและความพอเพียงทางการศึกษา นอกจากนั้นยังมีการศึกษาวิจัยเรื่อง "สภาพแวดล้อมและเทคโนโลยีที่พอเพียงสำหรับสังคมชนบทไทย : กรณีหมู่บ้าน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ" (สมคิด พรมจุ้ย และคณะ 2543) ซึ่งมุ่งศึกษาเฉพาะความพอเพียงทางสภาพแวดล้อมและเทคโนโลยีเพื่อการอยู่รอดของสังคมชนบทโดยศึกษาแบบเจาะจงจังหวัดหนองคาย ขอนแก่นและศรีสะเกษ คณะผู้วิจัยให้ความหมายความพอเพียงไว้ว่า

> **"ความพอเพียงหมายถึง ความพอประมาณด้านจิตใจ ด้านสังคม ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านเทคโนโลยีและด้านเศรษฐกิจ ซึ่งสามารถทำให้บุคคลมีศักยภาพในการดำรงชีวิตอยู่ได้ตามอัตภาพและตามความเหมาะสมโดยเน้นการพึ่งพาตนเอง รวมทั้งมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอต่อการมีผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงต่างๆ"**

เมื่อพิจารณาคำจำกัดความข้างต้นก็พอจะวิเคราะห์ได้ว่าคณะผู้วิจัยได้พยายามทำความเข้าใจแนวความคิดเศรษฐกิจพอเพียงตลอดจนให้การนิยามศัพท์ที่สอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจ พอเพียงในการศึกษาในครั้งนี้ในระดับหนึ่ง ยิ่งไปกว่านั้นกรอบความคิดที่นักวิจัยพัฒนาดังตัวอย่างข้างล่างเป็นเครื่องสะท้อน

ได้อย่างดีถึงการตีความและการขยายแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงสู่ระดับ ที่ตนสนใจ และคิดว่าสามารถค้นหาความจริงเพื่อการสร้างความรู้ในเรื่องนั้นๆ ได้

ผลการสังเคราะห์งานวิจัยขั้นที่ 2 : การแยกประเภทงานวิจัยตามลักษณะของคำถามการวิจัยและวิธีวิทยาการวิจัย

นอกจากการแบ่งแยกประเภทงานวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัยคณะผู้วิจัยได้สำรวจงานวิจัยเพื่อแบ่งแยกประเภทของงานวิจัยตามลักษณะของคำถามการวิจัย ซึ่งแบ่งออกเป็นห้าประเภท ดังนี้

ประเภทที่ 1 คำถามวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะและพัฒนาการของแนวคิดหรือปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เศรษฐกิจชุมชนและประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของชุมชน งานวิจัยประเภทนี้มี คำถามที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างและการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจชุมชนตามเขตเศรษฐกิจวัฒนธรรม การดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียงและ/หรือเศรษฐกิจชุมชนภายใต้บริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ข้อค้นพบที่ได้จึงมีความเป็นสหวิทยาการ โดยใช้วิธีวิทยาที่เป็นสหวิทยาการทางสังคมศาสตร์ อาทิ การใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบมานุษยวิทยา รัฐศาสตร์ ภูมิศาสตร์ เศรษฐศาสตร เกษตรศาสตร์ ฯลฯ ด้วยระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ

ประเภทที่ 2 คำถามวิจัยที่เกี่ยวกับ ความรู้ ความเข้าใจ (ของกลุ่มเป้าหมาย) ต่อเรื่องแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง งานวิจัยประเภทนี้ผู้วิจัยเริ่มต้นด้วยการทบทวนวรรณกรรมแล้วจึงกำหนดกรอบการวิจัยโดยพัฒนาเป็นข้อคำถามตามความเข้าใจของตนเองเพื่อถามกลุ่มเป้าหมาย ในการศึกษาการวิจัยประเภทนี้นักวิจัยนิยมใช้การวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research)งานวิจัยประเภทนี้ส่วนใหญ่ขาดความชัดเจนในแง่ของวัตถุประสงค์ อาทิ นักวิจัยมักตอบไม่ได้ว่าเมื่อได้คำตอบเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มเป้าหมายแล้วจะนำผลที่ได้รับไปทำอะไร หรือไปอธิบายอะไร

ประเภทที่ 3 คำถามวิจัยเกี่ยวกับทัศนะในการนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ งานวิจัยประเภทนี้มุ่งค้นหาหรือศึกษาความคิดเห็น (Opinions) และทัศนะ (Perspectives) ไม่ใช่ทัศนคติ (Attitude) เนื่องจากองค์ประกอบของทัศนคตินั้นประกอบไปด้วยส่วนของความคิด ความเข้าใจ (Cognitive Domain) ส่วนของความรู้สึก(Affective Domain) และส่วนของการกระทำ/พฤติกรรม

(Behavioral Domain) การทำวิจัยที่พบ เป็นการศึกษาเปรียบเทียบทัศนะหรือความคิดเห็น โดยใช้วิธีการวิจัยแบบสำรวจเช่นเดียวกัน มีงานวิจัยหลายชิ้นที่ศึกษาเปรียบเทียบทัศนะของเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนกับประธานกลุ่มกิจกรรมที่มีต่อการดำเนินงานโครงการอันเนื่องมาจาก พระราชดำริเศรษฐกิจแบบพอเพียงเฉลิมพระ-เกียรติ คำถามที่คณะผู้วิจัยต้องถามต่อไปคือ คำตอบที่ได้ให้อะไร เป็นประโยชน์ต่อการสร้างองค์ความรู้ใหม่ในเรื่องนี้หรือไม่

ประเภทที่ 4 คำถามวิจัยเกี่ยวกับการนำแนวคิด/ทฤษฎีมาทดลองปฏิบัติโดยผู้วิจัยเอง หรือให้กลุ่มเป้าหมายในบางพื้นที่ทดลองปฏิบัติ จากการสำรวจพบว่ามีงานวิจัยประเภทนี้ที่ใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research (PAR)) ซึ่งมีประเด็นที่น่าสังเกตหลายประเด็นคือ

4.1 งานวิจัยบางเรื่อง ชื่อโครงการวิจัย กับวัตถุประสงค์ ไม่ได้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน อาทิ ชื่อโครงการคือ "การดำเนินโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเศรษฐกิจแบบพอเพียงเฉลิมพระเกียรติของกรมพัฒนาชุมชนในจังหวัดน่าน" แต่วัตถุประสงค์คือศึกษาทัศนคติ (ทัศนะ) และความคาดหวังในผลการดำเนินงานโครงการของเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนกับประธานกลุ่มกิจกรรมด้วยวิธีการวิจัยแบบสำรวจเช่นกัน คำถามที่ควรจะได้ถามตามชื่อเรื่องคือ เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนหรือประธานกลุ่มกิจกรรมฯ ดำเนินการอย่างไรบ้างที่นำไปสู่การดำเนินชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง แทนที่จะศึกษาทัศนะและความคาดหวังในผลการดำเนินงานของโครงการ และหากผู้วิจัยศึกษาหัวข้อนี้โดยใช้วิธีวิทยาเชิงคุณภาพอาจจะทำให้งานวิจัยสามารถอธิบายและตอบคำถามการวิจัยที่น่าสนใจมากกว่าการศึกษาทัศนะและความคาดหวังของเจ้าหน้าที่ ซึ่งเมื่อได้ผลการวิจัยแล้วไม่ก่อให้เกิดประโยชน์มากนักทั้งในแง่ของการสร้างองค์ความรู้ในด้านการประยุกต์หรือการขยายกรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

4.2 งานวิจัยบางเรื่องต้องการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการ ส่งเสริมแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงให้แพร่หลาย แต่ผลการวิจัยไม่สามารถตอบได้ว่าบทบาทหน้าที่ของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องนั้นเป็นเช่นใด หรือควรจะมีแนวปฏิบัติเป็นอย่างไรในการส่งเสริมแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งนี้เป็นเพราะผู้วิจัยพัฒนาคำถามที่เบี่ยงเบนไปจากคำถามการวิจัยและวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ อาทิ การสร้างแนวคำถามที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยซึ่งสัมพันธ์กับบทบาทและศึกษา

เฉพาะบทบาทในการส่งเสริมความรู้การสอนเศรษฐกิจพอเพียงเท่านั้น จึงจำเป็นต้องย้อนกลับไปถามว่าผู้วิจัยให้ความหมายเศรษฐกิจพอเพียงอย่างไร และให้ความหมายของบทบาทของครู ในการส่งเสริมความรู้เศรษฐกิจพอเพียงอย่างไรด้วย

4.3 ลักษณะงานวิจัยที่เป็นการประยุกต์มีปรากฏในชื่อเรื่องว่าเป็นวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนั้น อาทิ การทำวิจัยในบริบทของชั้นเรียน โดยชัยรินทร์ ชัยวิสิทธิ์ (2542) เป็นการประยุกต์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการเรียนการสอน ประเด็นที่น่าสนใจ คือ ผู้ที่ทำการสอนกลุ่มเป้าหมายเกี่ยวกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและเป็นผู้กำหนดกรอบการทำโครงการให้นักเรียนซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายไปคิดโครงการและทำโครงการ โดยผู้วิจัยจะเป็นผู้ติดตามให้การนิเทศและประเมินผล ซึ่งถ้าหากเป็นเช่นนี้ก็จัดไว้ว่าขัดแย้งกับหลักการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research หรือ PAR) เนื่องจากหากเป็นการวิจัยโดยใช้หลักการแบบ PAR นั้น ขั้นตอนการกำหนดปัญหาหรือประเด็นต่างๆ ในการวิจัยจะต้องกระทำโดยกลุ่มนักเรียน ผู้เป็นทีมวิจัยร่วมกับนักวิจัยหลัก

ประเภทที่ 5 คำถามวิจัยเกี่ยวกับปัจจัยที่ก่อให้เกิดความพอเพียงทางสังคม สภาพแวดล้อมและเทคโนโลยี โดยใช้วิธีวิทยาแบบผสานวิธี กล่าวคือ ผู้วิจัยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในชุมชนและการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนและการวิจัยเชิงปริมาณโดยใช้ Bivariate Analysis ในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรที่เกี่ยวข้อง

ผลการสังเคราะห์งานวิจัย ขั้นที่ 3 : การแยกประเภทงานวิจัยตามกลุ่มเป้าหมายและพื้นที่ในการศึกษา แบ่งเป็น (1) งานวิจัยที่ทำการศึกษากลุ่มเป้าหมายในประเด็นต่างๆ เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว กลุ่ม/ชุมชน และองค์กร ฯลฯ (2) งานวิจัยที่ทำการศึกษาตามพื้นที่ ซึ่งแบ่งย่อยเป็นงานวิจัยที่ทำการศึกษาในพื้นที่ชนบท เขตเมือง และแบ่งตามภาคต่างๆ (3) งานวิจัยที่ทำการศึกษา ในภาคเกษตรกรรมและภาคอุตสาหกรรม (ทั้งขนาดเล็ก กลาง และใหญ่)

ประเภทที่ 1 งานวิจัยที่ทำการศึกษากลุ่มเป้าหมายในประเด็นต่างๆ เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง ระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว กลุ่ม/ชุมชน และองค์กร

1.1 งานวิจัยมุ่งศึกษาทัศนะของปัจเจกบุคคล อาทิ งานวิจัยของ ทรงชัย ติยานนท์ (2542) ศึกษาทัศนะของเกษตรกรในการสร้างความมั่นคงทางรายได้ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง โดยกำหนดขอบเขตปัจเจกชนในการศึกษาเป็นเกษตรกรที่กู้ยืมเงินในวงเงินไม่เกิน 40,000 บาท จากธนาคารกสิกรไทย สาขาหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ จำนวน 195 ราย อายุระหว่าง 41-50 ปี และมีการศึกษาในระดับประถมศึกษาเป็นส่วนใหญ่ (ถึงร้อยละ 94.7) ผลการศึกษาพบว่าลำดับที่ 1 คือ เกษตรกรกลุ่มตัวอย่างร้อยละ 96.8 มีความคิดเห็นว่าแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงคือการกินอยู่ อย่างประหยัด เหมาะสมกับรายได้ และลำดับที่ 2 ร้อยละ 89.9 คิดว่า แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงคือการที่เกษตรกรมีอาหารเพียงพอต่อการบริโภคตลอดปี โดยผลิตอาหารได้เองในสวน ไร่นา ไม่ต้องซื้อ ลำดับที่ 3 คือ ร้อยละ 88.8 คิดว่า แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงคือการทำเกษตรโดยปลูกพืชหลายชนิดและเลี้ยงสัตว์เพื่อให้มีอาหารเพียงพอต่อการบริโภคตลอดปี (ทรงชัย, 2542, หน้า 50) แต่ในการปฏิบัติจริงกลับพบว่าเกษตรกรร้อยละ 44.8 มีการทำเกษตรแบบผสมผสาน เช่น ปลูกข้าว พืชไร่ ผลไม้ และเลี้ยงสัตว์ในส่วน ไร่ นา น้อย และมีเกษตรกรถึงร้อยละ 60.1 ไม่ได้ทำการเกษตรโดยการรักษาความอุดมสมบูรณ์ของดินและระบบนิเวศวิทยาไม่ได้มีการงดใช้สารเคมี (ทรงชัย, 2542, หน้า 59-62) โดยภาพรวมเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างในงานวิจัยนี้ไม่ได้ปฏิบัติกิจกรรมตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงถึงร้อยละ 63.3 (ทรงชัย, 2542, หน้า 68)

1.2 ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงกับคุณภาพชีวิตของประชาชน มีงานวิจัยหลายเรื่องพยายามศึกษาในแนวนี้ และได้ข้อค้นพบในทิศทางเดียวกัน ดังตัวอย่างงานของ สกล พรหมสิน (2546) ซึ่งทำการศึกษากับตัวอย่างคือเกษตรกรตำบลหงษ์เจริญ อำเภอท่าแซะ จังหวัดชุมพร โดยผลการศึกษาแสดงว่าการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง มีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตของเกษตรกร และงานวิจัยของ ศศิพร ปาณิกบุตร (2544) กับกลุ่มตัวอย่าง เกษตรกรในอำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ ก็พบว่าเกษตรกรที่เลือกดำเนินชีวิตในรูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่ มีความสัมพันธ์กับระดับการศึกษา ขนาดของครัวเรือน การเป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคม ราย

ได้ รายจ่าย การถือครองที่ดิน รวมถึงการได้รับข่าวสารและความรู้ความเข้าใจของเกษตรกรเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่ นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยของพระมหาสิทธิพงศ์ สิทธิเมธี (สุดใจ) 2543 เรื่องการประเมินผลทางเศรษฐกิจและสังคมในการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกร ตำบลเขาดินพัฒนา อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดสระบุรี พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ที่ปฏิบัติตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงมีคุณภาพชีวิตดีขึ้น ในหลายๆ ด้าน

1.3 งานวิจัยที่ทำการศึกษากลุ่มเป้าหมายในประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง ระดับครอบครัว กลุ่ม/ชุมชนนั้นค่อนข้างเกี่ยวเนื่องกัน จนไม่อาจแยกกล่าวเป็นระดับครอบครัว หรือระดับกลุ่ม/ชุมชน ได้อย่างชัดเจน ตัวอย่างงานวิจัยที่ว่านี้คือ งานวิจัยของสำอาง สืบสาน และคณะ (2543) ซึ่งให้ความสำคัญกับการปฏิสัมพันธ์ในครอบครัว เพื่อนบ้านและชุมชนว่าเป็นองค์ประกอบที่ก่อให้เกิดความพอเพียงทางสังคมและการศึกษาของชุมชนชนบทไทย โดยผลการศึกษาพบว่า ครัวเรือนที่ศึกษาส่วนใหญ่มีค่านิยมที่ยังคงรักษาวัฒนธรรมความเอื้ออาทร และให้ความเคารพนับถือผู้ใหญ่และกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ มีลักษณะครอบครัวเป็นครอบครัวขยาย แต่ผลการศึกษาก็พบด้วยว่า สิ่งสำคัญที่สุดในการดำรงชีวิตของครอบครัวอย่างมีความสุขและอยู่รอด คือการมีเงินใช้จ่ายพอสมควร มีทุนพอทำมาหากิน มีรายได้พอเพียงกับค่าใช้จ่าย ซึ่งผลการศึกษาในกรณีนี้ชี้ให้เห็นว่าการดำรงชีวิตของครัวเรือนมีการเปลี่ยนแปลงไปโดยมีลักษณะคล้ายสังคมเมืองมากขึ้น กล่าวคือ มีการใช้เงินเป็นตัวกลางแทนการแลกเปลี่ยนและแทนแรงงาน อย่างไรก็ดี ครัวเรือนมีความเห็นว่าแหล่งเรียนรู้ในชุมชนจำเป็นต่อการประกอบอาชีพ โดยเฉพาะแหล่งเรียนรู้ที่เป็นศูนย์ฝึกอาชีพและห้องสมุดหรือแหล่งความรู้หมู่บ้าน ในขณะที่งานวิจัยเรื่อง ผ้าทอไทลื้อ : เศรษฐกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง ของ ลำแพน จอมเมือง และสุทธิพงษ์ วสุโสภา (2546) พบว่า "การทอผ้า" เป็นกระบวนการทางภูมิปัญญาในครอบครัว และครอบครัวเป็นแหล่งเรียนรู้และฝึกอาชีพถ่ายทอดส่งต่อกัน เป็นวัฒนธรรมชุมชนที่กอปรด้วยระบบคิด ความเชื่อ ค่านิยม อุดมการณ์ สำนึกเอกลักษณ์ของชุมชน ผ้าทอมิได้เป็นสัญลักษณ์แห่งวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ยังเป็น "สิ่งของเพื่อการแลกเปลี่ยนกับผลิตผลอื่นๆ จากชุมชนอื่นๆ" จากระบบแลกเปลี่ยนระหว่าง ครอบครัวกับชุมชนอื่นตามวันเวลาที่เคลื่อนผ่านไป ผ้าทอกลายเป็นสินค้าที่ถูกตั้งราคาขายโดยกลุ่มทอผ้า จนขยายกลายเป็นธุรกิจชุมชนที่ทำให้คนในครอบครัวและในชุมชนสามารถอยู่รอดได้ในกระแสทุนนิยม

1.4 งานวิจัยที่ทำการศึกษากลุ่มเป้าหมายในประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงในองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน อาทิในสถานศึกษาพบว่าเป็นการศึกษาในแง่มุมที่เกี่ยวข้องกับ การดำเนินการประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ได้มีความพยายามดำเนินการทั้งในระดับโรงเรียนประถมศึกษาและมัธยมศึกษา งานวิจัยของสมศักดิ์ ลาดี (2543) เรื่องการศึกษา การดำเนินงานโครงการเศรษฐกิจพอเพียงในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุดรธานี ผลการวิจัยพบว่าโรงเรียนต้องการให้มีการวางแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมให้ครูมีความรู้ความเข้าใจเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง การศึกษานี้ประกอบกับผลการศึกษาของพัฒนาภรณ์ ฉัตรวิโรจน์ (2545) ในงานวิจัยเรื่อง บทบาทของครูในการส่งเสริมความรู้เศรษฐกิจพอเพียงในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดขอนแก่น พบว่าครูมีบทบาทในการสอน ความรู้เศรษฐกิจพอเพียงอยู่ในระดับต่ำ และมีบทบาทด้านการให้คำปรึกษาชุมชน เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงก็อยู่ในระดับต่ำด้วย งานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อสร้างเสริมค่านิยมตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงให้นักเรียนและชุมชนด้วยโครงงานอาชีพของ ชัยรินทร์ ชัยวิสิทธิ์ (2545) เสนอภาพการเปลี่ยนแปลงจากการใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือยในการทำโครงงานอาชีพ เช่น การใช้วัสดุอุปกรณ์ที่ไม่คุ้มค่า การไม่ประหยัดใช้อย่างสิ้นเปลืองของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง มาเป็นการใช้จ่ายอย่างประหยัด มีการใช้วัสดุอุปกรณ์อย่างคุ้มค่า ตลอดจนมีการแลกเปลี่ยนพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ และความรู้ต่างๆ มากขึ้น สำหรับงานวิจัยเรื่องนี้อาจกล่าวได้ว่าผู้วิจัยเองเป็นผู้มีความสนใจในแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและนำความสนใจนี้มาผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในขอบเขตหน้าที่ที่ศูนย์รับผิดชอบอยู่ นับเป็นความพยายามที่ดีของนักวิจัยระดับองค์กร ถึงแม้ว่าอาจมีข้อจำกัดในแง่ ความรู้และความเข้าใจและการใช้วิธีวิทยาการวิจัยแบบ PAR กับการพัฒนาโจทย์การวิจัยซึ่งได้กล่าวไว้แล้วข้างต้นก็ตามที

นอกจากนั้นคณะผู้วิจัยพบว่ายังมีองค์กรภาครัฐ เช่น สถานสงเคราะห์มีความตื่นตัวและนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ เช่น การศึกษาเรื่อง "การประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงกับสถานสงเคราะห์ กรณีศึกษาสถานสงเคราะห์เด็กและเยาวชนบ้านเบธาเนีย" แม้จะเป็นเพียงการศึกษาถึงความรู้ความเข้าใจและความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการประยุกต์แนวคิดเศรษฐกิจ

พอเพียงก็ตาม แต่ผลการศึกษายังคงชี้ชัดว่าเจ้าหน้าที่ในระดับปฏิบัติการ ไม่ว่าจะเป็นนักการศึกษาหรือนักสังคมสงเคราะห์ในหน่วยงานมีความรู้ความเข้าใจเรื่องแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไม่มากนักผลของการศึกษาทั้งสี่เรื่องที่กล่าวมาชี้ให้เห็นว่าการพยายามประยุกต์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ในระดับใดก็ตามควรต้องกระทำอย่างรอบคอบ โดยต้องตระหนักถึงปัจจัยต่างๆ ที่จะเอื้ออำนวยให้การประยุกต์ใช้ก่อเกิดประโยชน์และเห็นผลเป็นรูปธรรม ในระดับโรงเรียนควรต้องมีการเตรียมความพร้อมในด้านความรู้-ความเข้าใจของบุคลากรทางการศึกษาในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงเสียก่อน จึงค่อยวางแผนการดำเนินการให้เกิดขึ้นในระบบโรงเรียน เนื่องจากครูเป็นตัวแทนการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญยิ่ง

นอกจากนั้นถึงแม้ว่าจะมีงานวิจัยที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาเฉพาะกรณี (case study) เพื่อทราบรายละเอียดเกี่ยวกับผลการดำเนินการประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับองค์กรโดยระบุข้อค้นพบสำคัญคือ ความไม่พร้อมหรือการขาดความรู้ความเข้าใจต่อเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงของเจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการ ผู้ซึ่งต้องทำหน้าที่เสมือนผู้กระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในองค์กร สิ่งที่ควรต้องพิจารณาตามมาก็คือ ประเด็นความพร้อมหรือเงื่อนไขปัจจัยที่ก่อให้เกิดความพร้อมที่จะเรียนรู้และดำเนินการปฏิบัตินั้น อาจมิใช่แค่มิติความรู้ของบุคลากรในหน่วยงาน แต่เพียงมิติเดียวแต่อาจเกี่ยวข้องกับเงื่อนไขและปัจจัยความพร้อมในมิติอื่นๆ อาทิ ทุนทางสังคม วัฒนธรรมในท้องถิ่นและในองค์กร ทุนทางกายภาพ ทุนด้านสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ความพยายามศึกษาถึงความพร้อมในการนำนโยบายเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติของสำนักงานส่งเสริมการเกษตรจังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่าบุคลากรมีความพร้อมในความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ "การเกษตรทฤษฎีใหม่" ชี้ให้เห็นว่าการที่ผู้วิจัยให้ความหมายเศรษฐกิจพอเพียงในประเด็นการเกษตรทฤษฎีใหม่เพียงประเด็นเดียวนั้น อาจก่อให้เกิดข้อจำกัดในการส่งเสริมให้เกิดการประยุกต์ใช้แนวคิดนี้ในภาคส่วนอื่นๆ ที่ไม่ได้อยู่ในภาคการเกษตรและเป็นความเข้าใจเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงที่ยังคลาดเคลื่อนและไม่สมบูรณ์นัก โดยทำให้ความหมายของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงแคบลงเหลือเพียงมิติด้านการเกษตรเพียงมิติเดียว

ประเภทที่ 2 งานวิจัยที่ทำการศึกษากลุ่มเป้าหมายในบริบทชนบท/เมือง/ภูมิภาค

สังเคราะห์งานวิจัยที่กำหนดกลุ่มเป้าหมายตามบริบทชนบท เมือง ภูมิภาค พบว่างานวิจัยไม่ว่าจะเป็นงานวิจัยวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท หรือปริญญาเอก หรืองานวิจัยต่างๆ นั้น ส่วนใหญ่ทำการศึกษาในภูมินิเวศน์ชนบทและในระดับภูมิภาค ดังปรากฏในผลการสังเคราะห์ในขั้นต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วมากกว่าในบริบทเมือง ณ ขณะนี้พบว่ามีเพียงงานวิจัยของ พงศ์ธร จันทรัศมี (2546) ซึ่งทำการศึกษาลักษณะการทำงานขององค์กรเครือข่ายเศรษฐกิจชุมชนโซนบูรพา กรุงเทพมหานคร (เขตสายไหม หลักสี่ จตุจักร บางกะปิ บางเขน บึงกุ่ม ดอนเมือง และลาดพร้าว) พงศ์ธรเสนอข้อค้นพบว่า "องค์กรเครือข่ายเศรษฐกิจชุมชนโซนบูรพา เป็นการรวมตัวของกลุ่มอาชีพที่รวมตัวกัน เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกัน" (หน้า 84) แต่มีวัตถุประสงค์หลักคือการหวังกำไรจากกิจกรรม และที่ต้องให้ข้อสังเกตก็คือ การรวมกลุ่มเป็น "กลุ่มเศรษฐกิจชุมชนโซนบูรพา" นี้ เป็นการรวมกลุ่มกันเพื่อ ของบประมาณจากสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม (SIF) ซึ่งแตกต่างจาก "การรวมกลุ่ม" ที่ได้จากการศึกษาวิจัยในบริบทของชนบท ไม่ว่าจะเป็นภาคเหนือ ภาคใต้ หรือภาคอีสาน ซึ่งชาวบ้านจะมารวมกลุ่มกันเพราะต่างเผชิญสภาวะการถูกกดราคาผลผลิตจากพ่อค้าที่มารับซื้อ จึงรวมตัวกันตามธรรมชาติเพื่อการเสริมพลัง สร้างอำนาจการต่อรอง ดูเหมือนในบริบทเมือง "อำนาจของเงิน" ที่เข้ามาในชุมชนในลักษณะต่างๆ จะก่อให้เกิดคำถาม และข้อฉงนใจว่าเศรษฐกิจชุมชนนี้มีความพอเพียงหรือไม่ การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงจึงน่าจะต้องให้ความสำคัญกับที่มาความเป็นมา หรือฐานรากของ "เศรษฐกิจ" ในชุมชนและคงจะต้องไปเน้นที่ "เศรษฐกิจจิตวิญญาณคือ เศรษฐกิจที่มีความเป็นมนุษย์และเป็นธรรมะ" (ธันวา ใจเที่ยง, 2546, หน้า 23) ที่เป็นเช่นนี้เพราะนักวิจัยส่วนใหญ่มีความเห็นว่าเศรษฐกิจพอเพียงมีคุณลักษณะที่สอดคล้องกับวิถีการผลิตในภาคการเกษตรมากกว่าในภาคอุตสาหกรรมทั้งๆ ที่ถ้าหากพิจารณาจากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงพระราชทาน ก็จะพบว่าพระองค์ท่านทรงพระราชทานตัวอย่างการประยุกต์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในทุกภาคการผลิต

ประเภทที่ 3 ประเภทงานวิจัยที่ทำการศึกษากับกลุ่มเป้าหมายในภาคเกษตรกรรมและภาคอุตสาหกรรม (ทั้งขนาดเล็ก กลาง และใหญ่)

ค่อนข้างชัดเจนว่างานวิจัยส่วนใหญ่ หรือเกือบจะทั้งหมดที่คณะผู้วิจัยนำมาสังเคราะห์ในงานวิจัยชิ้นนี้ให้ความสำคัญกับกลุ่มเป้าหมายในภาคเกษตรกรรม ซึ่งมีความหลากหลายตามภูมินิเวศน์ของแต่ละพื้นที่ โดยครอบคลุมภาคเกษตรกรรมทั้งในเขตภูมินิเวศน์ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคใต้และภาคกลาง แต่เป็นการศึกษาที่มีความโน้มเอียงในมิติประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ กล่าวคือ เป็นการศึกษาย้อนหลังเพื่อกลับไปดูว่าในอดีตที่ผ่านมาในเขตพื้นที่นั้น มีวิถีการผลิตและกิจกรรมการผลิตแบบใด นักวิจัยเก็บข้อมูลโดยการเข้าไปอยู่ในชุมชน สัมภาษณ์ด้วยวิธีการของประวัติศาสตร์บอกเล่าในทุกภาค/พื้นที่ ประกอบการใช้ข้อมูลทุติยภูมิด้านต่างๆ อาทิ เศรษฐกิจ สังคม ฯลฯ มาอธิบาย เนื่องจากงานวิจัยเหล่านี้ดำเนินการภายใต้ชุดโครงการวิจัย "เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย" โดยมีศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา เมธีวิจัยอาวุโส สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย เป็นหัวหน้าโครงการ ดังนั้นโครงการวิจัยต่างๆ จึงมีรูปแบบ กระบวนการ วิธีวิทยา เป็นไปในทิศทางเดียวกันเริ่มตั้งแต่การศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมา ของการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ระบบเศรษฐกิจหมู่บ้านในอดีตมาจนถึงปัจจุบัน มีการสังเคราะห์ให้เห็นการปรับตัวและการเปลี่ยนแปลงในวิถีการผลิตสู่ระบบตลาด อาทิ ด้านเทคโนโลยีทางการเกษตรและการใช้แรงงาน งานวิจัยบางเรื่องชี้ให้เห็นถึงการต่อสู้เพื่อการดำรงอยู่รอดของเกษตรกรชาวนาไทยด้วย ดังเช่นงานของธันวา ใจเที่ยง (2546) เรื่องหมู่บ้านชาวนาปฏิวัติบนแผ่นดินอีสานตอนบน ซึ่งสะท้อนถึงจิตวิญญาณและความเชื่อในสังคมอุดมธรรมของชาวนา อันเป็นเหตุให้สามารถผนึกพลังท้าทายอำนาจรัฐได้หากถูกเอาเปรียบ

> **"แม้นสังคมชาวนาจะเป็นสังคมที่เรียบง่าย สมถะ ไม่ใช่สังคมใฝ่สูง อยู่ใกล้ชิดธรรมชาติ เคารพธรรมชาติ แต่สังคมชาวนาก็ไม่ยอมถูกเอาเปรียบจนเกินขีด และกล้าที่จะลุกมาต่อสู้กับเจ้าหน้าที่"**
>
> (ธันวา ใจเที่ยง, 2546, หน้า 173)

ตัวอย่างข้อค้นพบจากงานวิจัยข้างต้นมีความโดดเด่นในแง่ที่ผู้วิจัยสามารถชี้ให้เห็นว่าระบบเศรษฐกิจกับระบบการเมืองนั้นคาบเกี่ยวเชื่อมโยงกัน อุดมการณ์การผลิตจึงเกี่ยวข้องกับอุดมการณ์ทางการเมืองของชุมชน ในกรณีที่ "ผู้ปกครอง" มีอุดมการณ์ทางการเมืองที่แตกต่างจากผู้ถูกปกครองก็อาจต่อต้าน ขัดขืน หรือยอมจำนนของผู้ถูกปกครอง ข้อค้นพบเหล่านี้ มักไม่ปรากฏในงานวิจัยที่มุ่งศึกษาเฉพาะมิติทางเศรษฐกิจหรือกิจกรรมการผลิตในฐานะที่ดำรงอยู่อย่างเป็น "อิสระ" จากระบบสังคมและการเมืองจนดูเสมือนไร้เวลาไร้บริบทก็ว่าได้ ในขณะเดียวกันงานวิจัยบางเรื่องก็สะท้อนให้เห็นว่าความแตกต่างของสภาพภูมิศาสตร์มีผลต่อภาคเกษตรกรรมของประชาชน มีการเสนอตารางกิจกรรมเพาะปลูกให้เห็นว่าในแต่ละฤดูกาล/เดือน ชาวนา/เกษตรกรจะมีการทำกิจกรรมทางการเกษตรอะไร อาทิ เดือนมีนาคม เกษตรกรจะตัดไม้ ถางที่ เตรียมดิน เมษายนหว่านกล้าสำหรับข้าวนา เป็นต้น (จิราภรณ์ สถาปนะวรรธนะ, 2546, หน้า 75) ในขณะที่ภาคเกษตรกรรมในภาคใต้ เดือนมีนาคม คือช่วงเวลาที่ชาวบ้านลอบปลาหมึก ตกปลาทราย ซึ่งกิจกรรมการจับสัตว์น้ำนี้จะดำเนินเรื่อยไปจนถึงเดือนกันยายน เป็นต้น (สงบ ส่งเมือง, 2546, หน้า 169) ลักษณะภูมิศาสตร์ ลักษณะทางกายภาพของภาคของแต่ละพื้นที่ คือข้อจำกัดหรือตัวบ่งชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างกันของกิจกรรมทางการเกษตร แต่สิ่งเหล่านี้ก็ยืนยันให้เห็นว่าชาวนา/ ชาวประมง/ชาวไร่อยู่ใกล้ชิดธรรมชาติ อยู่กับธรรมชาติ วิถีชีวิตของเขาเป็นวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งธรรมชาติ ทรัพยากรธรรมชาติ เขาจึงเคารพธรรมชาติเห็นคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ ดังเช่นที่สงบ ส่งเมือง (2546, หน้า 199) กล่าวไว้ว่า

> **"ชุมชนเกษตรโดยทั่วไปจึงมีการสังเคราะห์และผลิตซ้ำสร้างระบบความเชื่อขึ้นภายใต้ระบบนิเวศแวดล้อมตามธรรมชาติ อันเกี่ยวพันกับความอยู่รอด ความสำเร็จ ความพอเพียง ความปลอดภัย และสันติสุข มีพิธีกรรมแสดงปฏิสัมพันธ์ที่ต้องพึ่งพิงและอาศัยธรรมชาติอย่างรู้และเข้าใจคุณค่าของระบบธรรมชาติ"**

ในขณะที่ประชาชนในภาคเกษตรกรรมภาคกลางมี "พิธีการทำบุญกลางทุ่งนา ซึ่งเป็นเครื่องสะท้อนความสำคัญของเศรษฐกิจการผลิตข้าว (พอพันธ์ อุยยานนท์, 2546, หน้า 360) พิธี "แฮกนา" ขอขมาต่อเจ้าที่เจ้าทาง บอกกล่าวแก่ผีนา

ก่อนจะไถนาก็เป็นตัวอย่างการแสดง ความเคารพต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ (รัตนาพร เศรษฐกุล, 2546, หน้า 84) มีวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อที่ผู้คนภาคเกษตรกรรมนี้ใช้เป็นแนวทางการดำรงชีวิต อาทิ "บัญญัติคองสิบสี่ ข้อสี่ ตาสั่งเจ้า อย่าได้โลภให้อยู่ในปัจจัยสี่ให้พอดี อย่าได้โลภ" (สมคิด พรมจุ้ย และคณะ, 2546, หน้า 36) งานวิจัยเหล่านี้ดูเหมือนจะย้ำถึง "คุณลักษณะร่วม" ของคนในภาคการเกษตรซึ่งถึงแม้จะอยู่ต่างพื้นที่ แต่วิถีชีวิตจิตวิญญาณกลับมีความเหมือนกัน

เศรษฐกิจชุมชนภาคเกษตรกรรมจึงเป็นเศรษฐกิจที่มีการถ่ายทอดสั่งสมผ่านกระบวนการขัดเกลาบ่มเพาะทางสังคม (Socialization) และมีการผลิตซ้ำเชิงอุดมการณ์ (Reproduction of Ideology) ให้คำนึงถึงการอยู่ด้วยความพอเพียงพอดี มีจิตวิญญาณแห่งการไม่โลภ ไม่เอารัด เอาเปรียบผู้อื่น คือ ดำรงอยู่ด้วยการกำหนดจุดมุ่งหมายของการผลิตที่ก่อให้เกิดความพอเพียงของครอบครัวและชุมชนเป็นสำคัญ ในแง่นี้อาจกล่าวได้ว่าเศรษฐกิจชุมชนดำรงอยู่ภายใต้ อุดมการณ์หรือหลักการที่ไม่ได้แตกต่างจากแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

พิจารณาในอีกด้านหนึ่ง งานวิจัยเหล่านี้สะท้อนภาพของภาคอุตสาหกรรมด้วยเช่นกัน หากแต่เป็น "อุตสาหกรรมในครัวเรือน" ที่มีขนาดเล็กและมุ่งเพื่อการบริโภคในครอบครัวและ ชุมชน มีการขายในตลาดท้องถิ่นเท่านั้น และยังคงใช้แรงงานของคนในครอบครัวที่ว่างจากการเพาะปลูก โดยใช้วัตถุดิบในการผลิตที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น (รัตนาพร เศรษฐกุล, 2546, หน้า 199) การผลิตในภาคอุตสาหกรรมที่มีการดำเนินมาอย่างต่อเนื่องและน่าสนใจคือ โรงสี ซึ่งเริ่มต้นด้วยการรวมกลุ่มเพื่อ "เป็นทางต่อรองกับพ่อค้าคนกลาง" (พรเพ็ญ ทับเปลี่ยน, 2546, หน้า 35) และอุตสาหกรรมแปรรูปการเกษตร เช่น อุตสาหกรรมการผลิตผักดอง ซึ่งเริ่มต้นจากการ มีผักเหลือจากการจำหน่ายสด ชาวบ้านจึงริเริ่มแปรรูปผักสดให้เป็นผักดองเพื่อเก็บไว้กินเองในครัวเรือนให้ได้นานๆ ต่อมามีการจำหน่าย จึงขยายขนาดอุตสาหกรรมทำให้มีทั้งขนาดเล็กและขนาดกลาง

ผลการศึกษาของงานวิจัยเหล่านี้ แสดงให้เห็นว่าเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านมีการเปลี่ยนแปลง จากการผลิตเพื่อการบริโภคเองในครัวเรือนเป็นหลัก ไปเป็นการผลิตเพื่อขาย มีการขยายฐาน การผลิตใหญ่ขึ้นกลายเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนและท้องถิ่น กล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงในเป้าหมายของการผลิตนั้นมีปัจจัยมาจากการแก้ไขปัญหาการจำหน่ายผลิตผลทางการเกษตรไม่หมด ต่อมามีการเพิ่มการลงทุน จากการใช้วัตถุดิบในท้องถิ่น/ชุมชนมาเป็นการซื้อวัตถุดิบจาก

ภายนอก ดูเหมือนงานวิจัยเหล่านี้จะชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาภาคอุตสาหกรรมในชุมชนในระดับหมู่บ้านมีทั้งประเภทที่เป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนที่เริ่มต้นจากการใช้วัตถุดิบในธรรมชาติในการผลิตและ การใช้แรงงานสมาชิกในครอบครัวในการดำเนินการผลิตและการจัดการ เริ่มต้นจากวิธีคิดพึ่งตนเอง แก้ไขปัญหาด้วยตนเองของคนในชุมชน ซึ่งแตกต่างจากภาคอุตสาหกรรมอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งแม้จะตั้งอยู่ในท้องถิ่นแต่เป็นการเข้าไปลงทุนของคนนอกชุมชน อันได้แก่ นายทุนทั้งที่เป็น คนไทยและชาวต่างชาติ อุตสาหกรรมเหล่านี้มักเป็นอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดใหญ่ ใช้แรงงานรับจ้างซึ่งอาจเป็นผู้คนในท้องถิ่นเอง หรืออาจเป็นแรงงานอพยพมาจากท้องถิ่นอื่น การวิจัยภายใต้กรอบแนวคิดเศรษฐกิจชุมชน (หมู่บ้าน) และแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจึงจำต้องได้รับการพิจารณาควบคู่กันไป และควรมีการวิจัยเพิ่มเติมในกรณีนี้ว่าอุตสาหกรรมซึ่งมีชุมชนหรือกลุ่มภายในชุมชนเป็นผู้บริหารจัดการหรือผู้ลงทุนโดยมีวิวัฒนาการมาจากความพยายามของคนในชุมชนในการจัดการปัญหาของตนเองสามารถดำเนินมาได้จนถึงขณะนี้นั้นมีปัจจัยอะไรหนุนนำ? มีการบริหารจัดการกับความเสี่ยงบ้างไหมอย่างไร? (Risk Management) ด้วยหลักการใด มีข้อท้าทายหรืออุปสรรคบ้างหรือไม่อย่างไร การพัฒนาอุตสาหกรรมแปรรูปผลิตผลทางการเกษตร โดยกลุ่มทุนจากภายนอกมีผลกระทบอย่างไรต่อชีวิตและการผลิตของคนในชุมชน ควรมีการศึกษาวิจัย/เปรียบเทียบในกรณีที่มีการ "แข่งขัน" กันของระบบชีวิตของคนในชุมชนระหว่างการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้กรอบเศรษฐกิจพอเพียงและพัฒนามาจากฐานคิดการทำงานเพื่อแก้ปัญหาร่วมกันของประชาชนในชุมชนกับการพัฒนาอุตสาหกรรมในชุมชนแบบนอกสู่ในหรือมีการลงทุนจากภายนอกว่าจะส่งผลต่อความมั่นคง-ยั่งยืนของชุมชนได้อย่างไร

งานวิจัยเรื่อง "การประยุกต์พระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงกับอุตสาหกรรมขนาดกลาง และขนาดย่อม" ของ อภิชัย พันธเสน และคณะฯ (2546) เป็นงานวิจัยเรื่องเดียวที่ทำการศึกษา ภาคอุตสาหกรรมอย่างแท้จริง และพบว่าอุตสาหกรรมขนาดเล็กเป็นส่วนใหญ่และขนาดกลางบางส่วนสามารถนำหลักการตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ได้จริง ลดความเสี่ยงทำให้กิจการอยู่รอดได้แม้จะเผชิญภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจ สามารถพึ่งตนเอง ช่วยให้คนมีงานทำ ส่งเสริมอาชีพชุมชน ทำให้ครอบครัว/ชุมชนอยู่รอดได้ในกระแสทุนนิยม

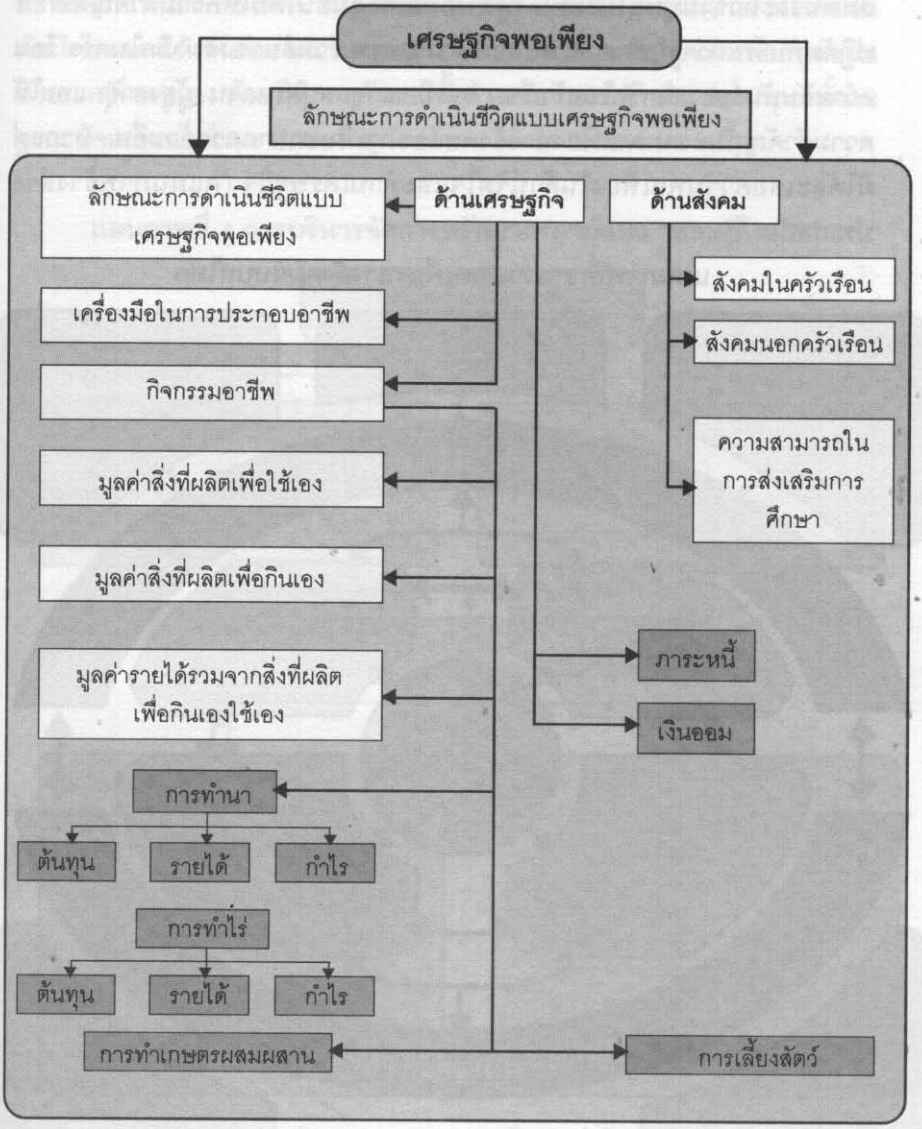
ผลการสังเคราะห์งานวิจัยขั้นที่ 4 : การแยกประเภทงานวิจัยตามกรอบแนวคิดการวิจัย

การสำรวจกรอบแนวคิดการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจพอเพียงทำให้คณะผู้วิจัยทราบถึงระดับของความรู้ความเข้าใจในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงของนักวิจัยและความพยายามในการสร้างกรอบแนวคิดการวิจัยเพื่อค้นหาคำตอบในประเด็นที่ตนสนใจซึ่งแทบจะหลีกเลี่ยงการตีความ โดยนักวิจัยเองต่อมโนทัศน์เศรษฐกิจพอเพียงไม่ได้เลย

งานวิจัยหลายเรื่องพยายามพัฒนาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการศึกษาวิจัยทั้งในระดับปัจเจกบุคคล กลุ่มคนและสังคม กรอบแนวคิดการวิจัยของพระมหาสิทธิพงศ์ สิทธิเมธี (สุดใจ) (2543, หน้า 40) อธิบายลักษณะการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในมิติเศรษฐกิจและมิติด้านสังคม

กรอบแนวคิดของผู้วิจัยในมิติด้านเศรษฐกิจให้ความสำคัญต่อกิจกรรมการผลิตในภาคเกษตรกรรมเพื่อการบริโภคและการค้า ผู้วิจัยอธิบายลักษณะการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงผ่านกรอบแนวคิดตามแผนภาพข้างล่างเป็นหลัก หากแต่ยังไม่สามารถบ่งบอกได้อย่างชัดเจนนักว่าดำเนินชีวิตแบบใดถึงจะเรียกได้ว่าเป็นแบบเศรษฐกิจพอเพียง คงมีแต่คำสำคัญ เช่น การทำเกษตรผสมผสานและการผลิตเพื่อกินเพื่อใช้และความพอเพียงด้านปัจจัยการดำรงชีวิตขั้นพื้นฐานที่สะท้อนความใกล้เคียงกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับหนึ่ง

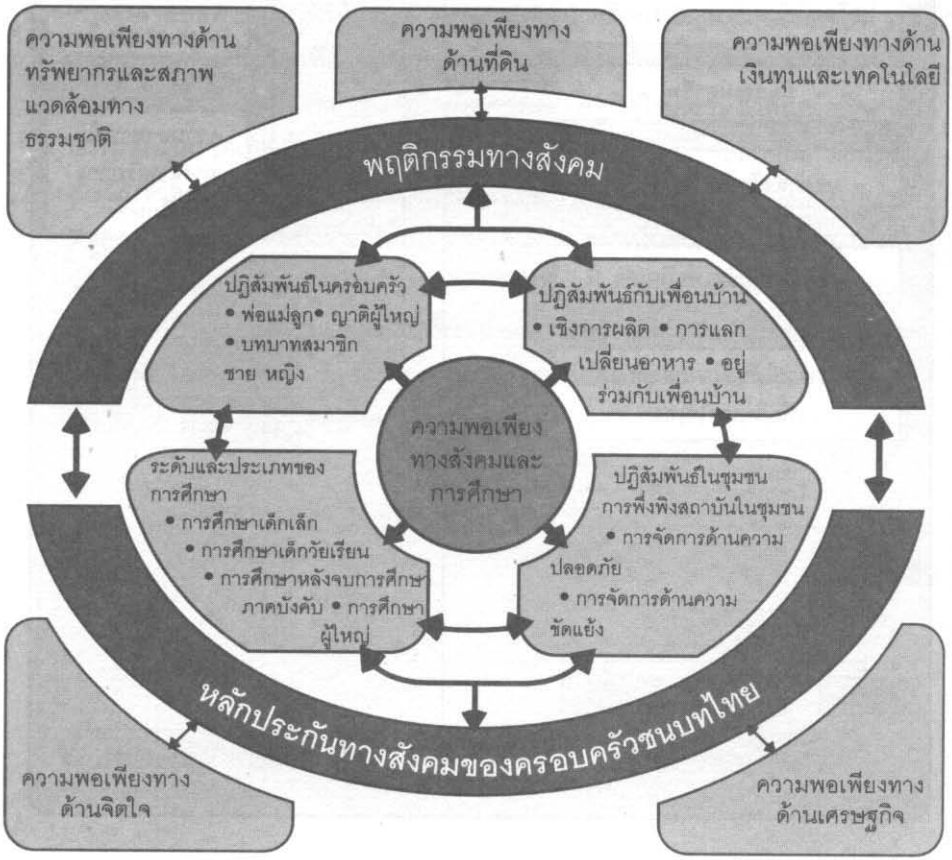
แผนภาพที่ 2 การวิเคราะห์โครงสร้างเศรษฐกิจพอเพียง ทางเศรษฐกิจและสังคม

ที่มา : พระมหาสิทธิพงศ์ สิทธิเมธี (สุดใจ), 2543, หน้า 40. การประเมินผลทางเศรษฐกิจและสังคมในการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกร ตำบลเขาดินพัฒนา อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จ.สระบุรี

หากพิจารณากรอบแนวคิดการวิจัยของ สำอาง สืบสาน และคณะฯ (2543) พบว่าคณะผู้วิจัยพัฒนากรอบแนวคิดเรื่องความพอเพียงภายใต้ฐานคติการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในระบบ ครอบครัวและชุมชนโดยให้ความสำคัญต่อการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล อาทิ การทำกิจกรรม ร่วมกันของสมาชิกในครัวเรือน ความสัมพันธ์ของสมาชิกในครัวเรือน การมีเวลาดูแลบุตรหลาน ผู้สูงอายุ และให้ความสำคัญกับความพอเพียงทางสังคมและการศึกษามากกว่าด้านอื่น หากแต่มิได้ละเลยความพอเพียงในด้านจิตใจและด้านเศรษฐกิจ (ดูแผนภาพข้างล่างประกอบ)

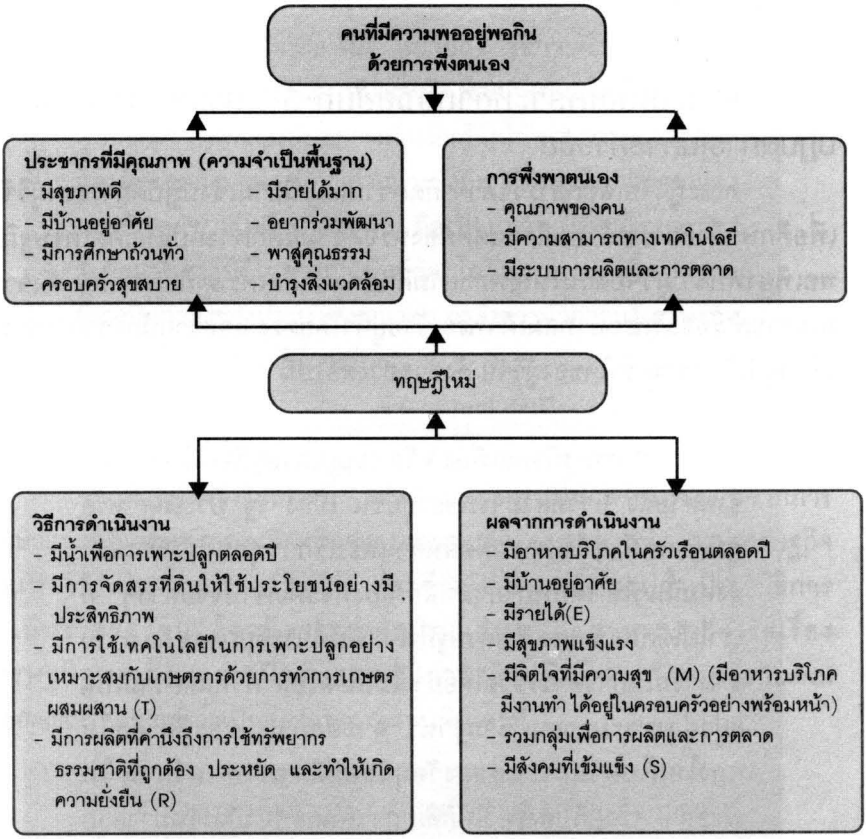
แผนภาพที่ 3 ความพอเพียงทางสังคมชนบทไทย

ที่มา : ความพอเพียงทางสังคมชนบทไทย: กรณีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผศ.ดร.สำอาง สืบสานและคณะฯ (2543)

กรอบแนวคิดการวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (อ้างในปนัดดา พงษ์ภาพิไล (2543)) สะท้อนให้เห็นถึงการให้ความหมายต่อเศรษฐกิจพอเพียงอย่างเป็นองค์รวมเช่นกัน โดยแสดงให้เห็นถึงองค์ประกอบต่างๆ อันจะนำมนุษย์ไปสู่ความพออยู่พอกินด้วยการพึ่งตนเอง ด้วยมิติการพัฒนาทั้งด้านนอกและด้านในของมนุษย์ทั้งในฐานะปัจเจกชนและสมาชิกของกลุ่มในสังคม (ดังแผนภาพข้างล่างนี้)

แผนภาพที่ 4 การบริหารจัดการทรัพยากรตามแนว "ทฤษฎีใหม่"

ที่มา : ผลของการบริหารจัดการทรัพยากรตามแนว "ทฤษฎีใหม่", สำนักงานคณะกรรมการพิเศษ เพื่อประสานงาน โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, รายงานการศึกษาส่วนบุคคลเรื่อง การบริหารจัดการทรัพยากรของเกษตรกรตามแนวพระราชดำริ "ทฤษฎีใหม่" (ม.ป.ท.: 2542), หน้า 13. อ้างในปนัดดา พงศ์นภาพิไล, 2543, หน้า 95.

โดยสรุป กรอบการวิจัยที่คณะผู้วิจัยเจาะจงสำรวจสะท้อนถึงความพยายามทำความเข้าใจปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับมิติการพัฒนามนุษย์ (Human Dimension) ทั้งภายในและภายนอก คือทั้งในด้านจิตวิญญาณ อันได้แก่ การมีความสุขตามอัตภาพโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น (สมศรี จินะวงษ์, 2544) และด้านระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของมนุษย์เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมอย่างเป็นองค์รวม ไม่แยกส่วนว่าเป็นเทคนิคการเพาะปลูก หรือการมีศีลธรรมเท่านั้น (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2543) และเป็นการพัฒนาจาก "ใน" สู่ "นอก" คือ จากบ้าน/ครัวเรือนไปสู่ชุมชน หมู่บ้านเป็นหลัก

ผลการสังเคราะห์งานวิจัยขั้นที่ 5 : การศึกษานิยามเชิงปฏิบัติการในการทำวิจัย

คณะผู้วิจัยเลือกสำรวจคำจำกัดความและนิยามเชิงปฏิบัติการของผู้วิจัยเพื่อศึกษาถึงความคล้ายคลึงสอดคล้องหรือความแตกต่างกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงพบว่า ผู้วิจัยส่วนใหญ่พยายามศึกษาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งจากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโดยตรง และจากนักวิชาการต่างๆ แล้วสรุปเป็นความเข้าใจของผู้วิจัย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

> **"เศรษฐกิจพอเพียง หรือ ระบบเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองได้ จึงหมายถึง ความสามารถของชุมชน เมือง รัฐ ประเทศ หรือภูมิภาคหนึ่งๆ ในการผลิตสินค้าและบริการทุกชนิดเพื่อเลี้ยงสังคมนั้นๆได้ โดยพยายามหลีกเลี่ยงที่จะพึ่งพาปัจจัยต่างๆ ที่เราไม่ได้เป็นเจ้าของ ซึ่งเศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคล คือ ความสามารถในการดำรงชีวิตได้อย่างไม่เดือดร้อน กำหนดความเป็นอยู่อย่างประมาณตน ตามฐานะ ตามอัตภาพ และที่สำคัญไม่หลงใหลไปตามกระแสของวัตถุนิยมมีอิสรภาพ เสรีภาพ ไม่พันธนาการอยู่กับสิ่งใด นั่นก็คือ การหันกลับมายึดเส้นทางสายกลาง ในการดำรงชีวิต"**
>
> (ปนัดดา พงศ์นภาพิไล, 2543, น.68)

"เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเอง (Relative Self-Sufficiency)" อยู่ได้โดยไม่ต้องเดือดร้อน โดยต้องสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือ ตั้งตัวให้มีความพอกิน พอใช้ ไม่ใช่มุ่งหวังแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว เพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเอง ย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าและฐานะทางเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นไปตามลำดับต่อไปได้"

(ศศิพร ปาณิกบุตร, 2544, หน้า 17)

"เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง วิธีการดำเนินชีวิตของคนโดยการพึ่งตนเอง มีความประหยัด พัฒนาตนเองให้มีการเรียนรู้ภูมิปัญญา สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น รู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีคุณค่าอย่างยั่งยืน มีจิตสำนึกที่ดีต่อตนเองและสังคม ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ถือเป็นแนวทางที่คนไทยจะต้องรู้เพื่อนำไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งเยาวชนที่จะเป็นกำลังของประเทศในอนาคต ครูจึงควรนำความรู้เศรษฐกิจพอเพียงไปส่งเสริมในโรงเรียน"

(พัฒนาภรณ์ ฉัตรวิโรจน์, 2545, หน้า 11)

จากตัวอย่างที่นำเสนอนี้ จะเห็นว่าข้อสรุปที่นักวิจัยประมวลจากการศึกษาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมีสองแนวทาง คือ แนวทางหนึ่ง สรุปเศรษฐกิจพอเพียงว่าเป็น "ระบบเศรษฐกิจ" และอีกแนวทางหนึ่ง สรุปว่าเป็น "วิธีการดำเนินชีวิตของคน" โดยมีสาระสำคัญใกล้เคียงกับ แนวพระราชดำรัสเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงและเมื่อพิจารณานิยามเชิงปฏิบัติการ (Operational Definition) แล้วพบว่าเป็นสองแนวทางเช่นกัน อาทิ

"เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ระบบเศรษฐกิจที่มีความพอเพียงในความเป็นอยู่ พอเพียงในความคิด พอเพียงในจิตใจ และหมายถึงเศรษฐกิจพึ่งตนเองด้วย"

(พ.อ.อ. สมเศียร จันทร์หล้า, 2544, หน้า 8)

> **"ความพอเพียงของเกษตรกร หมายถึง ความพอเพียงของเกษตรกรระดับครอบครัวตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีความพออยู่ พอกินตามอัตภาพ พึ่งตนเองได้ สันโดษ พอใจในสิ่งที่ตนมี ไม่ฟุ่มเฟือย และปราศจากอบายมุข ประกอบด้วยความพอเพียง 5 ด้าน ได้แก่ ด้านจิตใจ ด้านสังคม ด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ด้านเทคโนโลยี และความพอเพียงด้านเศรษฐกิจ"**
>
> (สิน พันธุ์พินิจ, 2544, หน้า 7)

ไม่ว่านักวิจัยจะมีความเห็นเช่นใดคงปฏิเสธไม่ได้ว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นเป็นทั้งแนวทางในการดำเนินชีวิตและเป็นทั้ง (ระบบ) เศรษฐกิจที่เชื่อมประสานวิถีการผลิต กิจกรรมทางเศรษฐกิจในระดับต่างๆ และวัฒนธรรมเป็นเนื้อเดียวกันอย่างแยกไม่ออก การให้ความหมายหรือการทำความเข้าใจของนักวิจัยต่อเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงเป็นประเด็นที่มีความสำคัญยิ่ง เนื่องจากถ้าหากนักวิจัยไม่มีความชัดเจนเพียงพอในเรื่องที่ตนศึกษาก็อาจนำไปสู่การค้นหาความจริง และการสร้างองค์ความรู้ที่ขาดทิศทางและเป้าประสงค์ที่ชัดเจน

บทที่ 4

สถานะองค์ความรู้เกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ในบทนี้เป็นการนำเสนอผลการสังเคราะห์องค์ความรู้ที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง ด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาแบบวิพากษ์ (Critical Content Analysis) ผลจากการวิเคราะห์-ตีความและสังเคราะห์ข้อค้นพบจากงานวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ และงานวิจัยวิทยานิพนธ์ระดับบัณฑิตศึกษา ซึ่งคณะผู้วิจัยทำการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) นำไปสู่การอธิบายสถานะองค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงหลายประเด็น เพื่อให้การอภิปรายผลการวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อค้นพบจากงานวิจัยดังกล่าวง่ายต่อการติดตาม จึงได้แบ่งการนำเสนอประเด็นออกเป็นสองส่วน ส่วนที่หนึ่งว่าด้วยสถานะความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงในระดับปรัชญาหรือแนวคิด และส่วนที่สองว่าด้วยสถานะความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงในระดับการปฏิบัติ หรือการประยุกต์

ส่วนที่หนึ่ง สถานะความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงระดับปรัชญาแนวคิด

ในการทำวิจัยเพื่อสังเคราะห์และประเมินสถานะองค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงนั้นคณะผู้วิจัยต้องเผชิญกับชุดคำถามหลักที่สังคมไทยต้องการความกระจ่างชัดและเป็นคำถาม ซึ่งมีบุคคลหลายฝ่ายหลายภาคส่วนพยายามเสนอคำตอบมาบ้างแล้วอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ คำถามนั้นคือ เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร? เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญา แนวคิดหรือวิธีปฏิบัติ? เป็นแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์หรืออยู่เหนือเศรษฐศาสตร์ เศรษฐกิจพอเพียงเหมือนหรือแตกต่างจากแนวคิดเศรษฐศาสตร์กระแสหลักหรือไม่อย่างไร? เศรษฐกิจพอเพียงมีความเกี่ยวข้องบ้างไหม อย่างไรกับแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable

Development) เป็นต้น การพัฒนากรอบ แนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงดังกล่าวทำให้มีการสรุปผลงานทางวิชาการเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีการทบทวนและแยกประเภทวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องออกเป็น 6 หมวดใหญ่ อาทิ การบริหารเศรษฐกิจส่วนรวมในระดับต่างๆ การบริหารเศรษฐกิจรายสาขา การเมือง การบริหารและการปกครอง การบริการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตและชุมชน (สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ, 2546) ความพยายามดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการริเริ่มทำความเข้าใจปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในมิติอื่นๆ ที่นอกเหนือจากกรอบวิชาเศรษฐศาสตร์ การสังเคราะห์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงยืนยันความจำเป็นในการใช้กรอบแนวคิดเชิงบูรณาการศาสตร์และสหวิทยาการดังจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป

การทบทวนวรรณกรรมเพื่อทำให้คณะผู้วิจัยมีความรู้พื้นฐานในเรื่องนี้ในบทที่ 1 นำไปสู่การกำหนดกรอบแนวคิดทฤษฎีในการทำวิจัย[13] ซึ่งยังคงมีความจำเป็นและสำคัญในการทำการวิจัยแบบ Meta Research กรอบแนวคิดดังกล่าวจัดวางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไว้ในกลุ่มของแนวคิดทางสังคมทางเลือก (Alternative Social Thoughts) อาทิ พุทธเศรษฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์แนวใหม่หรือเศรษฐศาสตร์สังคม (Social Economics) ซึ่งมีความแตกต่างจากเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก (Mainstream Economics) ในหลายระดับและหลายลักษณะ การสังเคราะห์เนื้อหาภายใต้กรอบแนวคิดทฤษฎีในการวิจัยดังกล่าวทำให้สามารถพัฒนาข้อสังเกตทางทฤษฎีหลายประการดังนี้

ประการที่หนึ่ง ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพัฒนาการ อันยาวนานนับตั้งแต่ พ.ศ.2517 อันเป็นยุค "ประชาธิปไตยเบ่งบาน" บริบททางการเมืองและการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยขณะนั้นนับว่ามีความเกี่ยวข้องกับความในพระราชดำรัส เนื่องด้วยพระองค์ทรงเห็นว่าแนวทางการพัฒนาที่เน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศ เป็นหลักเพียงอย่างเดียวอาจก่อให้เกิดปัญหาได้ จึงเริ่มพระราชทานพระบรมราโชวาทเรื่องการมีพอกินพอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่หรือการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจขั้นพื้นฐานนั่นเองก่อนที่จะพัฒนาในระดับสูงขึ้นไป (อภิชัย พันธเสน, 2543, หน้า 5-7) และอาจกล่าวได้ว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเกิดขึ้นท่ามกลางกระแสแนวคิดการพัฒนา

[13] โปรดดูกรอบแนวคิดในการวิจัย

ทางสังคมทางเลือกหลายกลุ่มในสังคมไทยและในระดับสากล อันเป็นเสมือนความพยายามต้านกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจ-สังคมกระแสหลักที่เริ่มส่งผลกระทบทางลบต่อความมั่นคงในระบบชีวิตมนุษย์และระบบนิเวศ อาทิ แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน/เครือข่ายเกษตรกรรมยั่งยืน พุทธเกษตร เกษตรผสมผสาน ตลอดจนการเกิดขึ้นของชุมชนใหม่ในเชิงอุดมการณ์ศาสนาเพื่อแสวงหาทางรอดจากการรุกอย่างรวดเร็ว ของระบบเศรษฐกิจทุนนิยม ความคล้ายคลึงกันในแก่น (Essence) ของกลุ่มแนวคิด "ทางเลือกในการพัฒนา" จึงนำไปสู่การกล่าวว่า เศรษฐกิจพอเพียงคือ "วัฒนธรรมทวนกระแส" (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2543) การสังเคราะห์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงจึงต้องกระทำควบคู่ไปกับการทำความเข้าใจบริบททางสังคมดังกล่าว ตลอดจนสาระสำคัญของแนวคิดทางเลือกต่างๆ เหล่านี้

ประการที่สอง แนวคิดและวิถีปฏิบัติ (Praxis) วัฒนธรรมชุมชนหมู่บ้านไทยดำรงอยู่ด้วยการสนับสนุนจากโลกทัศน์องค์รวมอันเป็นผลพวงจากการตระหนักถึงความเชื่อมโยงระหว่าง ความรู้หลายประเภท อาทิ ความรู้เชิงเทคนิค (Technical Knowledge) เพื่อการกินการอยู่ ความรู้ เชิงจิตวิญญาณ-จริยศาสตร์ (Spiritual-Ethical Knowledge) ความรู้ระดับอภิปรัชญา (Metaphysical Knowledge) เพื่อการรักษาดุลยภาพระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสิ่งแวดล้อมเชิงกายภาพ และมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ตลอดจนความรู้ที่นำพามนุษย์สู่ความมีอิสรภาพ ความรู้ที่เป็นองค์รวมเหล่านี้หลอมรวมวิถีการผลิต อุดมการณ์และสัมพันธภาพการผลิตเข้ากับระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของมนุษย์กับสิ่งที่อยู่ล้อมรอบมนุษย์ในทุกมิติ จนเป็นเนื้อเดียวกันและอาจเรียกได้ว่าเป็นศาสตร์แบบบูรณาการ (Integral Sciences) ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในฐานะปรัชญาครอบคลุมมิติต่างๆ ในการดำรงอยู่ของมนุษย์จึงไม่น่าจะเป็นแค่เรื่องความรู้ทางเทคนิคหรือเรื่อง ศีลธรรม (ความไม่โลภมากจนเกินไป การประหยัด รอบคอบ ฯลฯ) แต่เกี่ยวข้องกับความรู้และการรู้ในแทบทุกมิติของสังคมมนุษย์

ประการที่สาม การศึกษาวิจัยที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทยยืนยันว่าความรู้ของชุมชนไทยในภาคชนบทและ/หรือ ภาคการเกษตร เรื่องความพอเพียงหรือเศรษฐกิจพอเพียงดำรงอยู่แล้วในวิถีชีวิตชุมชนด้วยอุดมการณ์การผลิตอันมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวแตกต่างจากอุดมการณ์การผลิตของระบบทุนนิยม

ประการที่สี่ ความรู้ประสบการณ์และภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตของผู้คนในภาคการเกษตร ตลอดจนการดำรงชีวิตที่ต้องพึ่งพิงระบบนิเวศตาม

ธรรมชาติตลอดจนระบบความสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรมในฐานะปัจจัยในการผลิตมีความสอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ก็เนื่องจากวิถีชีวิตและวิถีการผลิตดังกล่าวตั้งอยู่บนพื้นฐานของการไม่เบียดเบียนหรือทำลายล้างระบบต่างๆ ที่หล่อเลี้ยงชีวิตมนุษย์ มีการร่วมมือและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการใช้หลักการกระจายความเสี่ยงในกิจกรรมการผลิต และมีการพัฒนาสำนึกกลุ่ม-ชุมชน เพื่อร่วมแรงในการผลิตการจัดการ ผลผลิตตลอดจนการพัฒนาสวัสดิการของชุมชนในรูปแบบต่างๆ ถึงแม้ว่าในบางช่วงบางขณะชุมชนอาจพลาดพลั้งหรือล้มลุกคลุกคลานเนื่องจากการรู้ไม่เท่าทันการรุกล้ำของระบบคิด อุดมการณ์ทุนนิยมและลัทธิบริโภคนิยมสุดขั้ว ในที่สุดก็ยังสามารถปรับเปลี่ยนและดัดแปลงรูปแบบการผลิตโดยมีสำนึกการสร้างความมั่นคงให้ฐานรากของชีวิตให้มีความเข้มแข็งก่อน และที่สุดสามารถยืนอยู่ท่ามกลางกิจกรรมการผลิตสองระบบ โดยมีระบบเศรษฐกิจพอเพียงเป็นภูมิคุ้มกันความเสี่ยงจากการผลิตเพื่อการค้า

ประการที่ห้า ข้อค้นพบจากงานวิจัยชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทยยืนยันตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมของการดำเนินชีวิตของประชาชนไทยในภาคการเกษตร/ภาคชนบทโดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง ดังนั้นการคิดเรื่องการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะทางเลือกในการพัฒนา จึงควรเริ่มต้นด้วยการตระหนักถึงความจริงข้อนี้

การสังเคราะห์องค์ความรู้ที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงในเชิงเนื้อหาสาระจึงก่อให้เกิดประเด็นการอภิปรายสำคัญๆ หลายประเด็น คณะผู้วิจัยขอนำเสนอประเด็นดังกล่าวโดยลำดับดังนี้

1. การทำความเข้าใจเรื่อง "ความรู้ที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงด้วยญาณวิทยาบูรณาการศาสตร์"

หากพิจารณาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะปรัชญาและแนวคิดทางสังคม เศรษฐกิจพอเพียงย่อมต้องมีองค์ประกอบสำคัญ อาทิ ความเป็นเอกลักษณ์ด้านความรู้และญาณวิทยา (Epistemological Uniqueness) คณะผู้วิจัยพบว่า ลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ของความรู้ที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง คือ ความเป็นบูรณาการ-สหวิทยาการของความรู้ดังกล่าว ความเป็นบูรณาการ-สหวิทยาการของความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงเห็นได้จากข้อค้นพบจากงานวิจัยจำนวนหลายเรื่องโดยเฉพาะอย่างยิ่งงานวิจัยภายใต้ชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย นำโดยฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2546) ความรู้บูรณาการจึงครอบคลุมทุกมิติของการพัฒนามนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นความรู้ในระดับเทคนิค ความรู้ในระดับอภิปรัชญา ความรู้ด้านจิตวิญญาณ หรือแม้กระทั่งความรู้เพื่อการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบสังคมเพื่อเสริมสร้างความสงบสุขยุติธรรมและเป็นธรรม นอกจากนั้นยังเป็นที่น่าสังเกตว่างานวิจัยเหล่านี้ให้ความสำคัญกับการตั้งคำถามเรื่องแนวคิดระบบเศรษฐกิจประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ ด้วยวิธีวิทยาจากหลายศาสตร์ อาทิ ประวัติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ มานุษยวิทยา องค์ความรู้จึงมีคุณลักษณะครอบคลุมหลายมิติ (Multidimensional) และมีความเป็นสหวิทยาการ (Interdisciplinary) กล่าวคือ เป็นองค์ความรู้ที่ก้าวพ้นมิติทางเศรษฐกิจด้านเดียวสู่องค์ความรู้ที่ว่าด้วยวิถีชีวิตมนุษย์ในสังคมที่มีฐานการผลิตแบบ "เศรษฐกิจชุมชน" และ "เศรษฐกิจพอเพียง" ข้อค้นพบจากการสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงชี้ให้เห็นว่าสังคมดังกล่าวเป็นภาคส่วนใหญ่ในสังคมไทย ทั้งที่เป็นชุมชนหมู่บ้านไทย ชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท หรือชุมชนเชิงอุดมการณ์ที่มีศาสนธรรมเป็นฐานปรัชญาหนุนนำก็ตามที ข้อค้นพบหลักจากงานวิจัยประเภทนี้จึงสะท้อนให้เห็นถึงสภาพความเป็นจริงของสังคมที่ยังสามารถดำรงความเป็นอิสระจากอุดมการณ์ทุนนิยมได้ในระดับหนึ่ง โดยชี้ให้เห็นถึงพลวัตการดำรงอยู่ การรักษาตัวให้รอดของครอบครัวและชุมชน สามารถพึ่งตนเอง เลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ มีความมั่นคงทางอาหาร (Food Security) และความมั่นคงทางจิตสังคม (Psycho-Social Security) เนื่องจากวิถีการผลิตและแบบแผนในการดำเนินชีวิตจำต้องอาศัยทุนทางสังคม ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและทุนมนุษย์ อันเป็นเงื่อนไขและปัจจัยในการผลิตที่สำคัญ ก่อให้เกิดและผลิตซ้ำระบบความ

สัมพันธ์ที่ค่อนข้างสมดุลระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ

องค์ความรู้ที่มีลักษณะบูรณาการเห็นได้จากงานวิจัยของรัตนาพร เศรษฐกุล (2546) เรื่อง "หนึ่งศตวรรษเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือ" ซึ่งเริ่มต้นด้วยการศึกษาสภาพทางภูมิศาสตร์และภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของ (เขตพื้นที่) ภาคเหนือ เป็นการศึกษาระบบนิเวศ ทั้งระบบ ครอบคลุมถึงวัฒนธรรมวิถีการดำรงชีวิต ระบบเศรษฐกิจการค้า การชลประทาน บทวิเคราะห์ของนักวิจัยสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศวิทยากับรูปแบบการผลิต ระบบการชลประทานท้องถิ่น และระบบการเมืองการปกครอง ผู้วิจัยตอบคำถามการวิจัยที่ว่า "อะไรคือปัจจัยที่เป็นเหตุให้ระบบเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือดั้งเดิมยังคงดำรงอยู่ และใน 100 ปีที่ผ่านมามีอะไรเกิดขึ้นกับเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือบ้าง" ด้วยการสะท้อนภาพการเปลี่ยนแปลงเรื่องแรงงานภายในชุมชนในมิติประวัติศาสตร์ที่แตกต่างจากงานวิจัยเรื่องอื่น ในชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย รัตนาพรได้อธิบายถึงสัมพันธภาพการผลิตภายใต้ระบบศักดินาไทของอาณาจักรล้านนาซึ่งครอบคลุมสมัยราชวงศ์มังรายจนถึงต้นคริสต์ศตวรรษ ที่ 19 (พ.ศ.1839-2416) "ชนชั้นปกครองมีสิทธิและอำนาจเหนือ "ดินน้ำ" อาศัยกรรมสิทธิ์เหนือทรัพยากรธรรมชาติควบคุม ปกครองและเรียกร้องผลผลิตและแรงงานจากชนชั้นที่อยู่ภายใต้การปกครองโดยถูกควบคุมหรือได้รับการสนับสนุนจากคติความเชื่อท้องถิ่นและพระพุทธศาสนา" มีระบบเกณฑ์แรงงานทำให้ชาวบ้านหรือสามัญชนต้องทำการผลิตมิใช่เพื่อเลี้ยงตนเองและครอบครัวหรือชุมชนของตนเท่านั้น แต่ยังต้องทำการผลิตเพื่อเลี้ยงชนชั้นปกครองอีกด้วย (หน้า 7)

การนำเสนอผลการวิจัยในประเด็นภูมิหลังประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ โดยเชื่อมโยงกับระบบการเมืองการปกครองและจารีตของอาณาจักรล้านนา ทำให้สามารถเข้าใจถึง "เอกลักษณ์ของระบบการผลิตของเศรษฐกิจแบบธรรมชาติ" (หน้า 11) อย่างถ่องแท้ กล่าวคือ วิถีการผลิตของชาวนาไร่ ชาวนาไทย ก่อนต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 นั้น เป็นการผลิตเพื่อยังชีพหรือเลี้ยงดูตนเองเป็นหลัก แต่ก็มีการค้าขายแลกเปลี่ยนทั้งในชุมชนและระหว่างชุมชนมาโดยตลอด ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าการค้าขายแลกเปลี่ยนในสมัยล้านนานั้นพัฒนามาจากความแตกต่างทางชาติพันธุ์ของประชากรที่มีอิทธิพลกำหนดความชำนาญเฉพาะในการผลิตหรือการเป็นเจ้าของเทคโนโลยีเฉพาะ ทำให้ชุมชนมีการพึ่งพาอาศัยและแลกเปลี่ยนผลผลิต

"เป็นการกระจายผลผลิตและทดแทนการขาดแคลนผลผลิต ในบางท้องถิ่น ทำให้เกิดความพอเพียงในทางเศรษฐกิจในท้องถิ่นต่างๆ" (หน้า 11) ที่น่าสนใจยิ่งคือการที่รัตนาพรยืนยันว่าระบบการผลิตของเศรษฐกิจแบบธรรมชาติของล้านนา ซึ่งแวดล้อมด้วยความแตกต่างทางสภาพแวดล้อมทางนิเวศวิทยา และความแตกต่างหลากหลายทางชาติพันธุ์ของประชากรทำให้เกิด "การผสมผสานของการค้าเข้ากับการเกษตรแบบยังชีพมาโดยตลอด" โดยมีเอกลักษณ์ที่สำคัญคือ การค้าขายแลกเปลี่ยนเพื่อสร้างความพอเพียงมากกว่าการค้าเพื่อหวังกำไรสูงสุดหรือการสะสมทุน เช่น ในระบบทุนนิยมปัจจุบัน อย่างไรก็ตามภายใต้ระบบเศรษฐกิจธรรมชาติผสมผสานกับเศรษฐกิจการค้าในสมัยนั้น ชนชั้นปกครองเริ่มได้รับประโยชน์จากระบบการค้าอย่างเห็นได้ชัด การมีบทบาททางการค้าของชนชั้นปกครองผู้ซึ่งมีอำนาจหน้าที่ดูแลพ่อค้าต่างเมือง ตรวจตราสินค้า การตัดสินคดีความที่เกี่ยวกับการค้า ฯลฯ (หน้า 12) ทำให้ชนชั้นปกครองเป็นผู้ครอบครองสินค้าจำนวนมากและเพียงพอที่จะค้าขายกับพ่อค้าจากต่างถิ่นและยังมีร้านค้าของตนเพื่อขายสินค้าจากคาราวานที่พ่อค้าได้นำไปกักตุนไว้ขายอีกด้วย รัตนาพรให้รายละเอียด ในประเด็นนี้ว่า

> **"การที่ชนชั้นปกครองสามารถเกณฑ์แรงงานไพร่มารับใช้ตนเอง ได้นั้น มีส่วนส่งเสริมให้เกิดการผลิตสินค้าหัตถกรรมต่างๆ ที่ชนชั้นปกครองเป็นผู้ลงทุนโดยไม่ต้องเสียค่าจ้างแรงงานหรือ-ค่าวัสดุ.....นอกเหนือจากการขายผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคให้แก่พ่อค้า ต่างถิ่นแล้ว เจ้านายยังมีร้านค้าเล็กๆ ของตนในตลาดเพื่อขายสินค้า ที่รับซื้อมาจากคาราวานพ่อค้าที่มาเป็นครั้งคราว "เจ้านายมีการซื้อ สินค้ากักตุนไว้ขายเพื่อหวังผลกำไร..."**
>
> (รัตนาพร เศรษฐกุล 2546, หน้า 12-13)

ถึงแม้ว่าสัมพันธภาพการผลิตภายใต้ระบบศักดินาไทล้านนาที่เปิดโอกาสให้ชนชั้นปกครองไม่ต้องทำการผลิตเอง และสามารถสร้างสิทธิธรรมให้ตนเองจนกลายเป็นกฎหมายที่สืบทอดกันมายาวนานหลายร้อยปีก็ตามที ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคมระหว่างผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้ปกครอง แต่ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจระหว่างชาวนาด้วยกันมีในสัดส่วนที่น้อยกว่ามาก หรือใน

กรณีที่ความเหลื่อมล้ำมีเห็นได้ชัดชาวบ้านก็จะมีวิธีการช่วยเหลือ ดูแลผู้ที่ยากลำบากกว่าด้วยจารีตประเพณี (หน้า 9)

นอกจากนั้นรัตนาพรยังได้กล่าวถึงประเด็นปัจจัยการผลิตสามประการคือ ที่ดิน แหล่งน้ำ และแรงงาน ซึ่งปัจจัยทั้ง 3 ประการมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการผลิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ดินที่มีแหล่งน้ำในการเพาะปลูก ความรู้ที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ ความรู้เรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดินที่ผู้วิจัยใช้อธิบายการล่มสลายของระบบเศรษฐกิจดั้งเดิม "แต่เดิมกรรมสิทธิ์ที่ดินไม่ได้มาจากรัฐ ชุมชนเป็นผู้รับรองกรรมสิทธิ์การใช้ที่ดินทำกินของชาวบ้านในชุมชนหนึ่งๆ สิทธิที่รับรองโดยรัฐเกิดหลังการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2442 เมื่อรัฐบาลกรุงเทพฯ ได้เริ่มให้ชาวบ้านมาจดทะเบียนที่ดิน ทำกิน.." (หน้า 50) ดังนั้นกรรมสิทธิ์ที่ดินที่รับรองโดยรัฐจึงเอื้อต่อชนชั้นปกครองและนายทุนที่เข้าไปจับจองเป็นเจ้าของที่ "โดยเจ้านายได้นำเอาช้างเข้าไปเหยียบย่ำที่ดินเป็นการจับจอง ทำให้คนเหล่านั้นกลายเป็นเจ้าของที่นาขนาดใหญ่ในเขตชนบทที่เป็นแหล่งเพาะปลูกสำคัญ" (หน้า 51) การที่เจ้านายครอบครองที่ดินมากกว่าทำให้เกิดภาวะขาดแคลนข้าวในหมู่คนจน (หน้า 40) อย่างไรก็ตาม ในกรณีที่ชาวนาไม่มีที่ทำกินหรือมีปัญหาผลผลิตไม่พอสำหรับการบริโภค ก็มีวิธีแก้ปัญหาแตกต่างกันไปตามความเหมาะสมในพื้นที่และธรรมเนียมปฏิบัติ อาทิ การเช่านาโดยจ่ายค่าเช่าเป็นผลผลิตในอัตราครึ่งหนึ่งของผลผลิตที่ได้หรือ "เยียะนาผ่าเกิ่ง" และการทำไร่หรือการรับจ้างทำนาโดยขอค่าจ้างเป็นข้าว เนื่องจากเจ้านาและเช่าในสมัยนั้นมักมีความสัมพันธ์ทางเชื้อสายหรือเป็นสมาชิกชุมชนเดียวกัน ความสัมพันธ์ดังกล่าวจึงทำให้มีความยืดหยุ่นไม่มีการทำสัญญาแน่นอน และดูเหมือนว่าระบบการผลิตแบบดั้งเดิมนั้นถูกควบคุมโดยขนบธรรมเนียมประเพณี แม้การค้าขายในชุมชนเองก็ถูกควบคุมด้วยระบบราคายุติธรรม (หน้า 32)

รัตนาพร ชี้ให้เห็นว่า แนวนโยบายและดำเนินงานตามแห่งรัฐดังปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 1-5 ส่งเสริมระบบเศรษฐกิจทุนและทำลายความเข้มแข็งเศรษฐกิจชุมชนอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นการส่งเสริมให้มีการทำการเกษตรเชิงเดี่ยว (Monocropping) เพื่อการค้าหรือเกษตรแบบรับเหมาช่วงด้วยระบบสัญญา (Contract Farming) (หน้า 242) ตลอดจนนโยบายการขยายตัวของเศรษฐกิจสาขาอุตสาหกรรม นโยบายเปิดเสรีทางการค้าในภูมิภาค (Free Trade Agreement) การพัฒนาเขตสี่เหลี่ยม หกเหลี่ยม เศรษฐกิจล้วนแล้วแต่เปิดโอกาสให้กลุ่มทุนขนาดใหญ่สามารถเข้าไปใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ใน

ท้องถิ่น อันส่งผลในทางลบต่อดุลยภาพของระบบนิเวศธรรมชาติและทุนทางสังคมวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง

งานวิจัยที่ต้องอาศัยการศึกษาข้อมูลในอดีตหรือข้อมูลที่มีผู้ศึกษาไว้แล้วและข้อค้นพบ เชิงประวัติศาสตร์ย้อนหลังนับร้อยปี เช่น งานของรัตนาพร นับเป็นงานที่สะท้อนความพยายามของนักวิจัยเป็นอย่างยิ่งในการนำเสนอของสภาพสังคมของหมู่บ้านภาคเหนือในช่วงเวลาต่างๆ ซึ่งถึงแม้ว่าหลายครั้งเสี่ยงต่อการลดทอนความลุ่มลึกและรายละเอียดต่างๆ อันเป็นคุณลักษณะสำคัญของงานเชิงประวัติศาสตร์ แต่คุณูปการของงานนั้นน่าจะอยู่ที่การสร้างความตระหนักในประชาคมนักวิจัยหรือผู้ที่มีความสนใจในเรื่องเศรษฐกิจชุมชน เศรษฐกิจพอเพียง เศรษฐกิจทางเลือก การสร้างความรู้ภายใต้กรอบความคิดที่เป็นสหวิทยาการหรือบูรณาการศาสตร์ มีความจำเป็นและสำคัญยิ่งในการทำความเข้าใจเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงข้อค้นพบจากงานวิจัยของรัตนาพรจึงยืนยันข้อสังเกตเชิงทฤษฎีประการหนึ่งกล่าวคือ หากพิจารณาเศรษฐกิจพอเพียงและเศรษฐกิจชุมชนในฐานะระบบการผลิตก็จะพบว่าทั้งสองระบบมีความคล้ายคลึงกัน ถึงแม้ว่าเศรษฐกิจพอเพียงจะมีคุณลักษณะ “ปรัชญา” หรืออยู่ในสถานะที่เปรียบเสมือนบรรทัดฐานหรือกรอบแนวคิดการพัฒนาชุมชน-สังคม ให้บรรลุเป้าหมายคือความสงบสุข ความพอเพียงในการอยู่การกินของประชาชน ในขณะที่ผลจากงานวิจัยเรื่องเศรษฐกิจชุมชนหลายเรื่องอธิบายคุณลักษณะเด่นของเศรษฐกิจชุมชนในแง่มุมต่างๆ ซึ่งเป็นผลพวงของการปฏิสัมพันธ์ของระบบหลายระบบในขณะเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นระบบการผลิต อุดมการณ์ทางสังคม ระบบการเมืองและปกครอง และระบบนิเวศวิทยา และเป็นการนำเสนอความเป็นจริงตามสภาพการณ์ของสังคมไทยระดับหมู่บ้านในอดีตจนถึงปัจจุบันเป็นภารชี้ทางออกของทางเลือกที่มีฐานจากพัฒนาการในอดีตอันยาวนาน

ความเป็นสหวิทยาการขององค์ความรู้ชุดนี้ส่วนหนึ่งมีสาเหตุมาจากการตระหนักถึงความสลับซับซ้อนของปรากฏการณ์ทางสังคมผู้สร้างองค์ความรู้จึงมีความตั้งใจในการใช้ประโยชน์จากวิธีวิทยาและกรอบแนวคิดจากหลายศาสตร์ไม่ว่าจะเป็น เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ฯลฯ โดยมีมิติ “เศรษฐศาสตร์การเมือง” เป็นแกนในการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูล

2. ความรู้รอบ-รู้ทั่ว เพื่อการสร้างความสมดุลระหว่างมนุษย์กับระบบนิเวศ : ความรู้ระดับเทคนิคและอภิปรัชญา

2.1 ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับองค์ความรู้ภูมิศาสตร์-เกษตรศาสตร์ การสังเคราะห์ข้อค้นพบงานวิจัยพบว่าความรู้เรื่องเศรษฐกิจชุมชนและเศรษฐกิจพอเพียงนั้นเกี่ยวข้องกับทรัพยากรดิน น้ำ ป่า อากาศ และระบบนิเวศโดยรวม ปรากฏชัดองค์ความรู้เรื่องภูมิศาสตร์และระบบนิเวศของประชาชนในชุมชนหมู่บ้านหรือชุมชนชนบทไทย ซึ่งถูกสะท้อนผ่านงานวิจัยในพื้นที่ภาคต่างๆ ของประเทศ และบ่งบอกถึงความรู้ที่เป็นองค์รวมของชาวบ้าน อาทิ การรู้เรื่องความหลากหลายทางชีวภาพ / ชีวพันธุ์พืช สัตว์น้ำ สัตว์บก สัตว์ป่า การรู้-เข้าใจ ลักษณะของสัตว์น้ำ รวมไปถึงความสมบูรณ์และความเสื่อมโทรมลงของระบบธรรมชาติ (สงบ ส่งเมือง 2542, หน้า 174) ควบคู่ไปกับองค์ความรู้เพื่อฟื้นฟูสภาพธรรมชาติ เป็นที่น่าสังเกตว่าองค์ความรู้ที่ชุมชน / ปัจเจกชนสั่งสมมาจนเป็น "ภูมิปัญญาของชาวพื้นบ้าน" นั้นมิได้ตั้งอยู่อย่างแยกส่วน หากแต่ทำหน้าที่กระตุ้นให้ชุมชน "รู้และเข้าใจ" ความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์ธรรมชาติกับเงื่อนไขปัจจัยอันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของดุลยภาพตามธรรมชาติ ความเข้าใจในเรื่องความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างระบบต่างๆ เช่น ระบบการเมือง-สังคม-วัฒนธรรม กับระบบนิเวศธรรมชาติ นำไปสู่การผนึกพลัง เพื่อการจัดตั้งองค์กรชาวบ้าน (Community Organizing Initiative) กระบวนการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ถ่ายทอดความรู้ด้านการอาชีพต่างๆ อย่างน่าสนใจยิ่ง

การเชื่อมโยงภูมิปัญญาพื้นบ้านกับองค์ความรู้เชิงเทคนิคด้านภูมิศาสตร์-เกษตรศาสตร์ ปรากฏชัดในงานวิจัยของ สงบ ส่งเมือง (2542, หน้า 175) ซึ่งกล่าวถึงพัฒนาการองค์ความรู้เรื่องเทคโนโลยีการจับปลา องค์ความรู้ในการทำประมงของชาวบ้านในเขตชุมชนหมู่บ้านภาคใต้ ซึ่งต้องอาศัยความรู้ความเข้าใจสภาพแวดล้อมทางทะเล และธรรมชาติของสัตว์น้ำประเภท ขนาดและวงจรชีวิตของสัตว์น้ำ แหล่งพักพิงอาศัย การขยายและแพร่พันธ์ ลักษณะนิสัยและห่วงโซ่อาหาร (food chain) ของสัตว์น้ำแต่ละชนิด นอกจากนั้นความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านนั้นยังสะท้อนถึงศิลปะของแต่ละบุคคลในการแสวงหา-สั่งสมประสบการณ์และความชำนาญ ที่เป็นระบบพอที่จะทำให้เกิดการสืบสาน ถ่ายทอด สืบต่อจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งได้ อาจกล่าวได้ว่าพลังขององค์ความรู้-ภูมิปัญญาพื้นบ้านซึ่งชาวบ้านสั่งสมและสืบทอดกันมาเพื่อการดำรงชีพนั้น มิได้อยู่ที่ความเหมาะสม

และความสำเร็จของเทคโนโลยี/เครื่องมือแต่ละชนิดที่ใช้ในการแสวงหาทรัพยากรทางทะเลแค่เพียงด้านเดียว หากแต่อยู่ที่วิถีแห่งการรู้เรื่องระบบนิเวศจากธรรมชาติ (Ways of knowing nature) และความรู้เรื่องธรรมชาติของสิ่งต่างๆ ที่ดำรงอยู่อย่างสัมพันธ์กันทำให้ชาวบ้าน "รู้ เข้าใจ ให้คุณค่าและให้ความสำคัญ" ต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้น ให้มีอยู่อย่างยั่งยืนเฉกเช่นเดียวกับความต้องการของมนุษย์ในการดำรงชีวิตที่สมดุลและยั่งยืนด้วย

2.2 ความรู้เพื่อการปลุกสำนึกวัฒนธรรม

งานวิจัยเรื่อง "ผ้าทอไทลื้อ : เศรษฐกิจชุมชนเพื่อการพึ่งพาตนเอง" ของ ลำแพน จอมเมือง และ สุทธิพงษ์ วสุโสภาพล (2546) เสนอภาพการนำภูมิปัญญาหรือวัฒนธรรมของชุมชนไทลื้อ "การทอผ้าไทลื้อ" มาผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (Cultural Reproduction) เพื่อการดำรงอยู่ให้รอดจากกระแสทุนนิยม งานวิจัยเรื่องนี้สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าของ "ทุนทางวัฒนธรรม" ที่นำไปสู่การป้องกันปัญหาแรงงานอพยพ โดยผู้วิจัยอธิบายว่า "การทอผ้าของตำบลศิลาแลงสามารถดึงแรงงานให้อยู่ในบ้านได้" อย่างไรก็ดีการจัดการกับทุนทางวัฒนธรรม ตั้งแต่ การรณรงค์ให้ชุมชนตระหนักรู้ถึงความสำคัญของการนำ "ผ้าทอไทลื้อ" มาสู่กระบวนการผลิตในระดับครอบครัว (เศรษฐกิจครอบครัว) ไปจนถึงระดับชุมชน (เศรษฐกิจชุมชน) นั้น เป็นเพราะทรัพยากรมนุษย์ในท้องถิ่น คือ ผู้วิจัย (ลำแพน จอมเมือง) เป็นชาวไทลื้อ เป็นลูกสาวของชาวตำบลศิลาแลงเอง ที่ได้รับการศึกษาในท้องถิ่น ตั้งแต่ระดับประถมศึกษาตอนต้น/ ตอนปลาย ในตำบลศิลาแลง อำเภอบัว จ.น่าน และสำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย และระดับปริญญาตรีที่จังหวัดน่าน แม้เมื่อเรียนต่อระดับบัณฑิตศึกษาก็สำเร็จการศึกษาจากสถาบันในภาคเหนือ คือมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จ.เชียงใหม่

อาจกล่าวได้ว่าการเป็นคนในท้องถิ่นและการมีสำนึกรักท้องถิ่นน่าจะสัมพันธ์กับแรงบันดาลใจของนักวิจัยในการสร้างองค์ความรู้เรื่องเศรษฐกิจครอบครัว เศรษฐกิจชุมชน เพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงในชุมชนหรือเพื่อต่อสู้กับแรงกดดันจากระบบทุนนิยม

3. วิวัฒนาการ "เศรษฐกิจสองระบบ" : จากเศรษฐกิจกึ่งยังชีพกึ่งแลกเปลี่ยนสู่เศรษฐกิจชุมชนและเศรษฐกิจทุนนิยม

หากนำข้อค้นพบจากงานวิจัยชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทยมาพิจารณาในกระบวนการสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงด้วยการกำหนดขอบเขตการวิเคราะห์ข้อค้นพบจากงานวิจัยเฉพาะประเด็นระบบเศรษฐกิจก็พบว่าบทวิเคราะห์ของนักวิจัยหลายท่านว่าด้วยการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตชุมชนหมู่บ้านไทยในหลายภาค นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนบทเรียนและประสบการณ์อันมีค่าจากการดำรงอยู่กับเศรษฐกิจสองระบบ คือ ระบบเศรษฐกิจชุมชนและระบบเศรษฐกิจการค้าซึ่งต่อมาแทนที่ด้วยระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ข้อค้นพบหลักของงานวิจัยชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทยแทบทุกเรื่องชี้ให้เห็นถึงวิวัฒนาการของระบบเศรษฐกิจที่ผสมผสานระหว่างระบบเศรษฐกิจกึ่งยังชีพกึ่งแลกเปลี่ยนก่อนที่เศรษฐกิจการค้าจะขยายตัวเต็มรูปแบบ (ชลิตา บัณฑุวงศ์ และ อนุสรณ์ อุณโณ, 2546)

3.1 การปรับตัวและตอบโต้กับทุนนิยมด้วยความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น

การปรับตัวของชุมชนหมู่บ้านไทยกับกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมสนับสนุนโดยนโยบายรัฐผ่านการขยายฐานเศรษฐกิจและภาษีอากรในรูปแบบต่างๆ ตลอดจนการส่งเสริมการผลิตเพื่อการส่งออก มีส่วนผลักดันให้ชุมชนชนบทจำนวนมากหันไปทำการผลิตเพื่อขายและส่งออก อันเป็นจุดเริ่มต้นของการแย่งชิงและทำลายฐานทรัพยากรของชุมชนอย่างรวดเร็ว งานวิจัยของสงบ ส่งเมือง (2546)ชี้ให้เห็นว่าเหตุปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้ระบบเศรษฐกิจ "ยังชีพแบบพอเพียง" ต้องแปรเปลี่ยนไปในช่วงครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา คือ พลังกดดันทั้งจากภายนอกและภายในชุมชนหมู่บ้านการปรับตัวต่อสู้ตอบโต้ต่อการครอบงำของทุนทั้งในด้านกรรมวิธีการผลิต กลไกราคา เพื่อการอยู่รอดและความเป็นไท สำหรับหลายชุมชนจึงหมายถึงการทบทวนไตร่ตรองและรื้อฟื้นพลังในการผลิตแบบดั้งเดิมที่ทำให้ชุมชนสามารถดูแลตัวเองได้ไม่ต้องพึ่งพาภายนอกในทุกมิติ สงบกล่าวถึงขบวนการเคลื่อนไหวและปรับตัวเชิงวัฒนธรรมของชาวบ้าน ภาคใต้ในห้าทศวรรษที่ผ่านมาด้วยวิธีการสร้างแผนแม่บทชุมชนเอง การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการทำธุรกิจอุตสาหกรรมหรือวิสาหกิจชุมชน การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการบริโภคจากเดิมที่เน้นการผลิตเพื่อขายหรือส่งออกอย่างเดียวและ "ทำสิ่งที่ไม่กิน กินสิ่งที่

ไม่ทำ" มาเป็น "ทำทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ทำ" และให้ความสนใจกับกิจกรรมการผลิตที่จะช่วยให้ชุมชนเข้มแข็ง เช่น โรงสีข้าว น้ำดื่ม น้ำปลา ขนมจีน ฯลฯ นอกจากนั้นยังเกิดขบวนการฟื้นฟูอนุรักษ์ธรรมชาตินับเป็นการเดินกลับไปสู่การมีโลกทัศน์องค์รวม กล่าวคือ มีความกลมกลืนกันระหว่างวัตถุและจิต ต่างจากวิถีทางของระบบทุนนิยมซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของวัตถุนิยมล้วนๆ ความรู้และบทเรียนจากประสบการณ์ที่เป็นวิกฤตจึงช่วยให้ชุมชนหมู่บ้านไทยในระยะหลังดำรงอยู่อย่างตื่นตัวและรู้เท่าทันระบบทุน

หากพิจารณา "เศรษฐกิจชุมชน" ในมิติระบบการผลิตที่มีคุณลักษณะโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ กล่าวคือ เป็นระบบการผลิตที่หนุนโดยระบบความสัมพันธ์ทางสังคมมีการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างคนในชุมชนและต่างถิ่นและมีความเกี่ยวข้องกับอุดมการณ์การผลิตและระบบการผลิต กล่าวได้ว่าระบบเศรษฐกิจชุมชนมีลักษณะสำคัญดังนี้

1. หน่วยการผลิตคือครอบครัวและชุมชน ข้อค้นพบดังกล่าวนี้อาจไม่สอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงทีเดียวเนื่องจากหากพิจารณากรอบความคิดเศรษฐกิจพอเพียง พบว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มิได้ทรงจำกัดการประยุกต์แนวคิดนี้อยู่เฉพาะในระดับครอบครัวหรือชุมชนหรือในบริบทการเกษตรเท่านั้น เศรษฐกิจพอเพียงขั้นกลางและขั้นสูงอาจหมายถึง การประยุกต์หลักการเศรษฐกิจพอเพียงในการอุตสาหกรรม/บริการซึ่งหน่วยการผลิต ย่อมต้องแตกต่างจากเศรษฐกิจชุมชน

2. อุดมการณ์ในการผลิต คือการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนเพื่อการดำรงชีพก่อน หลังจากนั้นอาจขายผลผลิตเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาตนเองและครอบครัวและไม่ตั้งเป้าหมายในการขายผลผลิตเพื่อกำไรสูงสุด จึงมิได้ขยายฐานการผลิตให้ใหญ่โต จะเห็นได้ว่าอุดมการณ์การผลิตของเศรษฐกิจชุมชนตั้งอยู่บนหลักการที่แตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากระบบเศรษฐกิจทุนนิยมซึ่งมีอุดมการณ์การผลิตที่ยึดหลักการการสร้างผลกำไรสูงสุดอย่างเต็มที่ (Profit Maximization)

3. กิจกรรม กระบวนการและสัมพันธภาพในการผลิต ใช้แรงงานภายในครัวเรือนเป็นหลักไม่ใช้การจ้างแรงงาน มีการใช้แรงงานแบบเข้มข้น กล่าวคือ ผู้ผลิตมีการสั่งสมทักษะในการทำงานหลายอย่างในคนๆ เดียว อาทิ สามารถทำสวน ทำนา และทอผ้าหรือจักสานได้ จะเห็นได้ว่า กิจกรรมการผลิตจะมีความหลากหลาย นอกจากนั้นในเรื่องสัมพันธภาพการผลิตเนื่องจากฐานการผลิตอยู่ที่ครอบครัวและ

ชุมชนซึ่งประกอบไปด้วยผู้คนที่มีความเป็นญาติมิตรกัน จึงมีระบบการแลกเปลี่ยนผลผลิต ระบบเกลอช่วยแรงงาน เพื่อการดำเนินชีวิตแบบพอเพียงและเกื้อกูลกัน ยิ่งไปกว่านั้นความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในชุมชนอาจขยายวงกว้างถึงเขตภาษา วัฒนธรรม/ชาติพันธุ์ ทำให้อุดมการณ์การผลิตของเศรษฐกิจชุมชนเกิดขึ้นในวงกว้างได้

การศึกษาในระดับภูมินิเวศของหมู่บ้าน อาทิ หมู่บ้านภาคเหนือ หมู่บ้านภาคใต้ตอนบน หมู่บ้านอีสานใต้ ฯลฯ ทำให้นักวิจัยแต่ละคน/คณะ ค้นพบความจริงที่ยึดโยงกับเขตพื้นที่ที่แตกต่างกันไปตามภูมิหลังทางประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมืองและการเปลี่ยนแปลงในมิติต่างๆ ในแต่ละเขตพื้นที่ดูเหมือนว่าชุมชนต่างก็มีศักยภาพในการพัฒนาและใช้รูปแบบ วิธีการและกลไกต่างๆ ในการธำรงรักษาระบบเศรษฐกิจของตนไว้อย่างรู้เท่าทัน ไม่ว่าจะเป็นการจัดการผลผลิตและตลาด การจัดการแรงงานในครัวเรือน การกระจายกิจกรรมการผลิตด้านการเกษตรที่หลากหลาย ตลอดจนสำนึกและความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน ท่ามกลางการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมจากภายนอกที่ถาโถมเข้ามาสู่ชุมชนอย่างต่อเนื่อง (ชลิตา บัณฑุวงศ์ และอนุสรณ์ อุณโณ, 2546) การดำรงอยู่ได้ด้วยเศรษฐกิจสองระบบของชุมชนหมู่บ้านไทยจึงน่าจะเกี่ยวข้องกับความรู้ และความสามารถของชุมชนในการจัดการกับความรู้ในหลายระดับและหลายประเภทเป็นความรู้ที่สั่งสมมายาวนาน ความสามารถหรือศักยภาพดังกล่าวปรากฏชัดในข้อค้นพบจากงานวิจัยของชลิตาและอนุสรณ์ (2546, หน้า 174-211) ซึ่งกล่าวถึงความรู้เรื่องการกระจายการผลิตและการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตในเขตพื้นที่ภาคใต้ที่เรียกกันว่า "สวนสมรม" "สวนพ่อเฒ่า" "ป่าครอบครัว" ของชาวบ้านว่าเป็นรูปแบบการเพาะปลูกที่มีมาแต่อดีตเป็นการปลูกพืชหลายชนิดในแปลงเดียวกัน (หน้า 175) การผลิตที่หลากหลายนี้ถือได้ว่าเป็นแนวปฏิบัติที่ช่วยลดความเสี่ยงต่อภาวะผันผวนของราคาผลผลิตพืชหลัก เช่น ยางพาราและกาแฟ และพบว่าการทำสวนได้ผลแบบผสมผสาน ยังเป็นทางออกหรือแนวทางในการแก้ปัญหาให้กับชาวบ้านที่ล้มเหลวจากการปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดใหม่ (หน้า 180)

ชลิตาและอนุสรณ์ ยังชี้ให้เห็นต่อไปอีกว่าการมีระบบการผลิตที่หลากหลายถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้ครัวเรือนและชุมชนหมู่บ้านภาคใต้ตอนบนฝั่งตะวันออกสามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางการขยายตัวของเศรษฐกิจแบบการค้าและช่วยให้มีรายได้หมุนเวียนตลอดปี นอกเหนือจากความรู้ในด้านการจัดการการผลิต

ให้หลากหลายเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้ตนเองต่อความไม่แน่นอนของการปลูกพืช เศรษฐกิจเป็นหลักซึ่งถือได้ว่าเป็นความรู้ที่ได้มาจากประสบการณ์และบทเรียนในการเป็นเกษตรกรแล้ว วิธีการเพาะปลูกแบบสวนสมรมยังเป็นความรู้เหนือความรู้ระดับเทคนิค กล่าวคือเป็นความรู้ที่สัมพันธ์กับการรักษาความยั่งยืนของระบบนิเวศ เนื่องจากวิธีการเพาะปลูกดังกล่าวให้ความสำคัญกับการดำรงอยู่ร่วมกันหรือการเกื้อกูลกันของพืชพรรณในธรรมชาติอีกด้วย (หน้า 181)

ความรู้ในเรื่องการดำรงอยู่ของชุมชนกับเศรษฐกิจสองระบบจึงเป็นความรู้พื้นฐานที่สำคัญยิ่งในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในมิติวัฒนธรรม เนื่องจากเกิดการตระหนักร่วมกันว่า อุดมการณ์เศรษฐกิจพอเพียงนั้นมีอยู่แล้วในสังคมหมู่บ้านไทย

4. มิติมนุษย์ในเศรษฐกิจชุมชนและเศรษฐกิจพอเพียง

ข้อค้นพบจากงานวิจัยหลายเรื่องสะท้อนให้เห็นความแตกต่างในระดับโลกทัศน์ (Worldview) ของคนในเศรษฐกิจชุมชนและคนในระบบเศรษฐกิจทุน ส่งผลให้เกิดการปรับตัวของชุมชนในรูปแบบต่างเพื่อดำรงความเป็นชุมชนไว้นอกจากนั้นเป็นที่น่าสังเกตว่างานวิจัยที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาชุมชนในบริบทการเปลี่ยนแปลง โดยพิเคราะห์โครงสร้างและองค์ประกอบต่างๆของเศรษฐกิจชุมชนตลอดจนการปฏิสัมพันธ์ของระบบเศรษฐกิจชุมชนและเศรษฐกิจทุน ก่อให้เกิดข้อค้นพบในมิติทางเศรษฐกิจของชุมชนในแง่มุมที่คนจำนวนมากในสังคมไทยไม่เคยรับรู้หรือเข้าใจ ไม่ว่าจะเป็นระบบแลกเปลี่ยนผลผลิตและแรงงานในชุมชน ซึ่งอาศัยโครงสร้างทางสังคมที่กำหนดโดยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์มากกว่ากลไกทางราคา ระดับของพัฒนาการทางจริยศาสตร์นับเป็นพื้นฐานสำคัญเช่นกันในระบบการแลกเปลี่ยนแบบนี้ข้อค้นพบที่เกี่ยวข้องกับอุดมการณ์และเป้าหมายการผลิตซึ่งปรากฏอยู่ในงานวิจัยหลายเรื่องจึงเป็นประโยชน์ยิ่งต่อการสังเคราะห์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจากคงปฏิเสธมิได้ว่าคุณลักษณะที่เศรษฐกิจพอเพียงและเศรษฐกิจชุมชนมีร่วมกันนั้นคือ เป็นระบบเศรษฐกิจที่มีมิติของมนุษย์และสังคมร่วมอยู่ด้วยอย่างชัดเจน ด้วยหลักการที่เน้นการช่วยให้มนุษย์สามารถก้าวพ้นการผลิตเพื่อประโยชน์แห่งตนและกลุ่มตนเป็นที่ตั้ง สู่การผลิตบนฐานคิดสาธารณะประโยชน์ การอนุรักษ์และการเพิ่มพูนทุนประเภทต่างๆ ที่ตนมีอยู่ ไม่ว่าจะเป็นทุนทางสังคม ทุนมนุษย์หรือทุนทางธรรมชาติก็ตามที

4.1 การอยู่รอดของชุมชนและสังคมไทยด้วย "เศรษฐกิจวัฒนธรรม"

การยืนหยัดในวิถีการผลิตในระบบเศรษฐกิจชุมชนของชุมชนหมู่บ้านไทยเมื่อต้องเผชิญกับข้อท้าทายนานับประการจากวิถีการผลิตในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมตลอดจนการปรับตัวเพื่อให้สามารถอยู่รอดในสังคมไทยกระแสหลักซึ่งพึ่งทุนทางกายภาพจากภายนอกเป็นหลัก คือ ข้อค้นพบหลักของงานวิจัยหลายเรื่อง พอพันธ์ อุยยานนท์ (2546) กล่าวถึง การยืนหยัดในเป้าหมายการผลิตของชาวบ้านในบางพื้นที่ในภาคกลางด้วยการไม่ใช้แรงงานรับจ้างและการไม่ใช้ทุนเพื่อการผลิตขนาดใหญ่ มีผลให้วิถีชีวิตชาวนารอดพ้นจากความผันผวนอันเกิดจากระบบเศรษฐกิจที่เน้นการผลิตเพื่อการค้าแต่เพียงอย่างเดียว (หน้า 34)

แทบไม่ต้องย้ำว่าปัจจัยด้านความเชื่อและวัฒนธรรมนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อพัฒนาการและการสืบทอดวิถีการดำรงชีวิตด้วย "เศรษฐกิจพื้นฐาน" หรือ "เศรษฐกิจแห่งการพึ่งตนเอง" ซึ่งสมคิด พรมจุ้ย และคณะ (2546) อธิบายว่าเกี่ยวข้องกับหลักสำคัญในทางพระพุทธศาสนา เนื่องจากการพึ่งตนเองหมายถึงความเข้มแข็ง ความยั่งยืน ความเป็นอิสระ การมีภูมิคุ้มกัน

> **"เศรษฐกิจชุมชนควรเป็นเศรษฐกิจแห่งการพึ่งตนเอง การพึ่งตนเองต้องคำนึงถึงพื้นฐานของตนเอง พื้นฐานของสังคมคือวัฒนธรรม...วัฒนธรรมเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ เศรษฐกิจวัฒนธรรมจึงเป็นเศรษฐกิจที่อยู่บนพื้นฐานความมั่นคงของตนเอง เศรษฐกิจวัฒนธรรมไม่ใช่เศรษฐกิจที่คำนึงผลผลิตและรายได้แต่เพียงอย่างเดียว แต่เป็นเศรษฐกิจที่สัมพันธ์อยู่กับครอบครัวชุมชนวัฒนธรรมและ สิ่งแวดล้อมพร้อมกันไป เป็นเศรษฐกิจที่ไม่ทอดทิ้ง แยกส่วนออกจากกัน เป็นเศรษฐกิจบูรณาการที่เชื่อมโยงชีวิตจิตใจ สังคมและ สิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกันอย่างได้ดุลยภาพ" (หน้า 161)**

การอธิบายเศรษฐกิจชุมชนข้างต้นของ สมคิด พรมจุ้ย และคณะมีความสำคัญและ สอดคล้องเป็นอย่างยิ่งกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องจากคำอธิบายดังกล่าวเน้นย้ำมิติทางวัฒนธรรม จริยธรรม ในการกำกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์ให้สอดคล้องสมดุลกับชีวิตและธรรมชาติ อันนำไปสู่การสร้างความเข้มแข็งและภูมิคุ้มกันได้เป็นอย่างดีให้ชุมชนและ

ครอบครัวตลอดจนสังคมในวงกว้าง เมื่อต้องเผชิญกับความไม่แน่นอนของกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อเงื่อนไขความรู้และคุณธรรมในการพัฒนาประเทศสู่ความสมดุล พระองค์เน้นย้ำถึงการรวมตัวกันโดยอาศัยทุนทางสังคมหรือวัฒนธรรมเป็นพื้นฐานในการสร้างองค์กรหรือเครือข่ายที่เข้มแข็งในระดับชุมชน หรือระดับเครือข่ายธุรกิจเอกชน เพื่อการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด ซึ่งจัดว่าเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียงในขั้นที่สอง (คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2547)

การรู้และความรู้ที่ช่วยให้ชุมชน ครอบครัว ตลอดจนประเทศชาติเอาตัวรอดได้จากภาวะความผันผวนหรือความไม่แน่นอนอันเนื่องมากจากโครงสร้างเศรษฐกิจระดับมหภาคซึ่งเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจทุนนิยมโลก จึงนับเป็นความรู้ที่ทำให้สมาชิกในชุมชนดำรงอยู่อย่างมั่นคงมีศักดิ์ศรีและเป็นไท

4.2 ระบบน้ำใจกับโครงสร้างการตลาดในเศรษฐกิจชุมชน

ข้อค้นพบที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งจากงานวิจัยเรื่อง "เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสานใต้" โดย สมคิด พรมจุ้ย (2546) กล่าวคือ โครงสร้างการตลาดในระบบชุมชนว่ามีความเกี่ยวเนื่องกับระบบความสัมพันธ์ทางสังคมและจิตใจอันเป็นพื้นฐานสำคัญของการตลาดหรือการแลกเปลี่ยน สินค้าที่จำเป็นต่อการดำรงชีพซึ่งขึ้นอยู่กับความพอใจของทั้งสองฝ่ายโดยยึดถือหลักการ "ระบบน้ำใจ" และ "ความมั่งคั่งทางน้ำใจ" มากกว่าการกำหนดราคาสิ่งของที่นำมาแลกเปลี่ยน งานวิจัยเรื่องนี้ชี้ให้เห็นว่าโครงสร้างการตลาดในระบบเศรษฐกิจชุมชนดั้งเดิมขึ้นอยู่กับระบบความสัมพันธ์ทางสังคมเชิงบวก ในรูปแบบ "การผูกเสี่ยว" หรือ "เกลอ" เป็นเรื่องการช่วยเหลือเกื้อกูล สืบสานธารน้ำใจ มีการ "ลงแขก" หรือ "การลงแรง" เพื่อสานสายใยความสัมพันธ์เอื้ออาทรกัน มากกว่าการแข่งขัน มากกว่าการเอารัดเอาเปรียบ การขูดรีด และการคำนึงถึงผลกำไรสูงสุดของตนเอง

สมคิด ยังกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการบริโภคของประชาชนในระบบเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งแต่เดิมชาวนาบริโภคแต่สิ่งที่ตนผลิตขึ้นมาเอง เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม เครื่องใช้ในบ้าน แต่ปัจจุบันพฤติกรรมการบริโภคเปลี่ยนเป็นการซื้อของมาบริโภคและซื้อวัสดุอุปกรณ์มาใช้ในการผลิต อาทิ เครื่องสูบน้ำ ยาปราบศัตรูพืช พฤติกรรมการบริโภคจึงขึ้นอยู่กับเงื่อนไขที่สำคัญคือ เงินจึงจำเป็นต้องมีการ

ทำงานเพื่อหาเงิน มีการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานออกนอกพื้นที่จนมีคำกล่าวว่า "ไปเสียนา มาเสียเมีย" (สมคิด พรมจุ้ย, 2546, หน้า 64-92)

5. หลักเศรษฐกิจพอเพียง : การมีภูมิคุ้มกันและการมีเหตุผล

หากพิเคราะห์ว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีสองสถานะภาพ (อภิชัย พันธเสน และคณะ, 2546) สถานภาพหนึ่งเป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนาประเทศด้วยหลักการพึ่งตนเอง และหลักการสร้างภูมิคุ้มกันให้เศรษฐกิจของประเทศอยู่ได้ในยุคโลกาภิวัตน์ และอีกสถานะภาพหนึ่งเป็นหลักการและแนวทางสำหรับประชาชนคนไทยใช้ในการดำเนินชีวิต ไม่เป็นการยากที่จะเข้าใจได้ว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีพลังในฐานะแนวคิดและแนวทางตลอดจนเครื่องเตือนสติต่อสังคมไทย ที่มีทิศทางการพัฒนาโน้มเอียงไปในแนวทางการผลิตเพื่อขาย (Trade Economy) การสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ตนเองโดยยึดหลักการดำรงชีวิตอย่างพอประมาณมีเหตุผล ที่หนุนนำด้วยหลักจริยธรรมของทุกศาสนา การคำนึงถึงการผลิตให้เหมาะสมแก่อัตภาพหรือฐานทรัพยากรที่มีไม่มุ่ง "กำไร" เป็นหลัก ตลอดจนการรวมกลุ่มรวมตัวกันทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพื่อช่วยเพิ่มพลังในการต่อรองกับภายนอกได้

5.1 การลดความเสี่ยงด้วยกิจกรรมการผลิตที่หลากหลาย

โครงการวิจัยเรื่อง "พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนา : เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือและการปรับกระบวนทัศน์ว่าด้วยชุมชนในประเทศโลกที่สาม" โดย ยศ สันตสมบัติ (2546) พยายามตอบคำถามว่า สังคมชาวนาไทยภาคเหนือตลอดระยะเวลาห้าสิบปีที่ผ่านมา ได้ผ่านการเปลี่ยนแปลงมาอย่างไร รูปแบบของการปรับตัวและการต่อสู้ของชาวนาในภาคเหนือเป็นเช่นใด โดยใช้วิธีวิจัยทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ (แบบเศรษฐศาสตร์ มานุษยวิทยาและประวัติศาสตร์) และใช้พื้นที่ในการศึกษาในจำนวนหมู่บ้านภาคเหนือทั้งสิ้น 15 หมู่บ้าน ประกอบด้วย บ้านคนเมือง/ชาวนาพื้นราบ 5 หมู่บ้าน บ้านชาวปกากะญอ 5 หมู่บ้าน บ้านชาวลัวะ 4 หมู่บ้าน ชุมชนแออัดในเขตตัวเมืองเชียงใหม่ 1 ชุมชน

ผู้วิจัยอธิบายกรอบแนวคิดในการวิจัยว่าตั้งอยู่บนพื้นฐานอย่างน้อยห้าประการ คือ

1. ความเป็นชุมชนในบริบทของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (relational) ชุด

หนึ่งที่เป็นการนำเสนอตัวตน/อัตลักษณ์ของกลุ่มที่เกิดขึ้น เมื่อเผชิญหน้ากับชนกลุ่มอื่นๆ ความพยายามที่จะปรับตัวและต่อสู้กับพลังภายนอกที่กระทำเข้ามา (เน้นมิติทาง วัฒนธรรม)

2. ชุมชนในบริบททางประวัติศาสตร์

3. ความเป็นชุมชนมิใช่สภาพที่หยุดนิ่งตายตัว

4. ความเป็นชุมชนเป็นพื้นฐานของการต่อสู้ทางวัฒนธรรม (Contested Cultural Terrain)

5. ความเป็นชุมชนที่เกิดจากความขัดแย้งและการต่อต้าน

ผลการวิจัยพบว่า ชาวนาไทยภาคเหนือดำเนินชีวิตและผลิตซ้ำความเป็นชุมชนของตนเอง ในบริบทของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและสังคมที่ซับซ้อนมากขึ้นตลอดเวลา ขณะที่รูปแบบของการเกษตรสมัยใหม่เข้ามาแทนที่การผลิตแบบเดิม ที่ดินถูกเปลี่ยนมือไปสู่ชาวนารวยและนายทุนภายนอกเพิ่มขึ้น ชาวนาขนาดกลาง ชาวนารายย่อยก็ยังคงสามารถผลิตซ้ำตนเองเอาไว้ได้ในระดับหนึ่งแต่ก็มีชาวนาจำนวนไม่น้อยต้องรับจ้างนอกภาคเกษตร เพราะถูกบีบบังคับให้ต้องพึ่งพาภายนอกมากขึ้น ซึ่งสามารถพบเห็นการก่อร่างสร้างตัวของชาวนาชายขอบที่มีความยืดหยุ่น หลากหลายและขัดแย้งทั้งด้านบทบาท อัตลักษณ์และสถานภาพทางสังคม เช่น การเป็นทั้งชาวนาและกรรมกรไปพร้อมๆ กัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความยืดหยุ่น การไม่ยอมนิ่งเฉยเพื่อรอให้ถูกกระทำฝ่ายเดียวและการพยายามดิ้นรนต่อสู้เพื่อให้ดำรงตนอยู่ได้ในสังคม

นอกจากนั้นยังพบว่า ความมั่นคงของเศรษฐกิจชุมชนไม่ได้วางอยู่บนพื้นฐานของรายได้เพียงอย่างเดียว หากแต่มีเงื่อนไขที่ซับซ้อนหลายอย่าง เช่น ความมั่นคงของ "พื้นที่" การผลิตซ้ำ อัตลักษณ์ ความเป็นชาติพันธุ์ อำนาจ และความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากร เป็นต้น โดยงานวิจัยได้นำเสนอตัวอย่างของการต่อสู้ของชุมชนชาวนาภาคเหนือหลากหลายรูปแบบ อาทิ การต่อสู้ของชาวลัวะและการเมืองเรื่องพื้นที่บนดอยภูคา จ.น่าน การสะสมทุนวัฒนธรรมและเศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยอำนาจเชิงสัญลักษณ์ของชาวปกากะญอ การผลิตใหม่ของภูมิปัญญาท้องถิ่นและการจัดการทรัพยากรพันธุกรรมของชาวพื้นราบใน จ.น่าน เป็นต้น

ผลงานวิจัยของยศชี้ให้เห็นถึงประเด็นความหลากหลายและความยืด

หยุ่นของเศรษฐกิจ ชุมชนโดยอธิบายว่า ในสังคมชาวนาไทยภาคเหนือ ชาวบ้านพยายามสร้างกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการประกอบอาชีพในรูปแบบที่หลากหลายและยืดหยุ่นมากขึ้น ไม่เน้นการพึ่งพากิจกรรมหรืออาชีพอย่างใดอย่างหนึ่งอย่างจำเพาะเจาะจง เพื่อลดความเสี่ยงและสร้างความมั่นคงในชีวิต โดยการศึกษาชาวนาสี่หมู่บ้านพื้นราบข้างต้นพบการปรับตัวของชาวนาในสามลักษณะดังนี้

1. การปรับตัวภายใต้วิถีชีวิตในภาคการเกษตร : มักเกิดขึ้นกับชาวนาที่เป็นเจ้าของที่ดิน เช่น เปลี่ยนจากที่นาเป็นสวนลำไย การผสมผสานการปลูกข้าวพร้อมกับการปลูกพืชเงินสดอื่นๆ (ถั่วเหลือง มะเขือเทศ)

2. การปรับตัวตามสถานการณ์ในปัจจุบัน : ชาวนาเหล่านี้ไม่ใช่แรงงานตามฤดูกาล แต่เป็นเหมือนแรงงานสำรองตามสถานการณ์เศรษฐกิจ หากเศรษฐกิจดีก็จะเปรียบเหมือนแรงงานหลักในธุรกิจ หากเศรษฐกิจซบเซาก็จะกลับมาในภาคการเกษตรเช่นเดียวกับคนกลุ่มแรก

3. การปรับวิถีชีวิตไปสู่การทำงานนอกภาคการเกษตรมากยิ่งขึ้น

เป็นที่น่าสังเกตว่าในหลายกรณีแรงงานผู้หญิงเป็นแรงงานที่ปลูกข้าวไว้สำหรับกิน โดยใช้แรงงานของตนผสมผสานกับการเอามื้อเอาวัน แรงงานรายวัน และแรงงานเหมา ขณะที่แรงงานผู้ชายออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน เช่น รับราชการ รับจ้างนอกหมู่บ้าน เป็นต้น การปรับตัวในสามลักษณะข้างต้นสอดคล้องกับหลักการที่อภิชัย พันธเสน และคณะ (2546) พัฒนาขึ้นจากแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในประเด็นการใช้ทรัพยากรทุกชนิดอย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพสูงสุด รวมถึงทรัพยากรบุคคล ตลอดจนการตัดสินใจขยายการผลิตที่หลากหลายและยืดหยุ่นเพื่อลดความเสี่ยง

งานวิจัยเรื่อง "พลวัตรการเกษตรและเศรษฐกิจชุมชนภาคกลาง" โดย ทิพวัลย์ สีจันทร์ ซึ่งมีวัตถุประสงค์หลัก คือ การศึกษาวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงระบบสังคมการเกษตรในลักษณะกรณีศึกษาเพื่อศึกษาถึงผลกระทบ (Impact) ของนโยบายการเกษตรที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงระบบการเกษตรดังกล่าว และวินิจฉัยโครงสร้างทางเศรษฐกิจ-สังคม ของระบบสังคมการเกษตรเพื่อวิเคราะห์การพัฒนาพลังการผลิตภายในระบบ โดยเชื่อมโยงและเปรียบเทียบกับสภาพโดยรวมของประเทศด้วยคำถามวิจัยคือ 1) ปัญหาความยากจนและการอพยพเข้าสู่เมืองเป็นผลสืบเนื่องมาจากการล่มสลายของระบบเกษตรที่มีผลผลิตต่ำ เนื่องจากกระบวนการพัฒนาการเกษตรหรือไม่ 2) ความไม่เท่าเทียมระหว่างครัวเรือน

เกษตรกรเกิดขึ้นได้อย่างไร 3) เงื่อนไขของการก่อให้เกิดและกลไกการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างไร 4) ทิศทางการพัฒนาที่เหมาะสมและยั่งยืนในสภาพเศรษฐกิจสังคม การเมืองและวัฒนธรรมที่เป็นอยู่ในแต่ละชุมชนควรจะเป็นอย่างไร 5) บทบาทของรัฐและชุมชนในการชี้นำการเปลี่ยนผ่านสังคมควรเป็นอย่างไร และ 6) การพัฒนาการเกษตรของชุมชนควรมีรูปแบบและวิธีการอย่างไร

ข้อค้นพบสำคัญของงานวิจัยเรื่องนี้คือความแตกต่างระหว่างชนชั้นในสังคมเกิดขึ้นพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงของระบบชุมชนเกษตร จากระบบการผลิตเพื่อการบริโภคมาสู่การผลิตเพื่อการค้า การพัฒนาอุตสาหกรรมการเกษตรเกิดจากการเคลื่อนย้ายทุนเอกชนเข้าสู่ระบบการค้าธุรกิจเกษตร อันเป็นผลมาจากการดำเนินการของบริษัทในประเทศและต่างประเทศและเครือข่ายนานาชาติ การเปลี่ยนระบบการผลิตเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจการค้า ด้านหนึ่งก่อให้เกิดการหมุนเวียนของกระแสเงินสด สร้างโอกาสให้คนในชนบทสามารถอาศัยอยู่ในท้องถิ่นของตนได้ต่อไป แต่ในอีกด้านหนึ่งส่งผลให้เกษตรกรต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอกที่ควบคุมไม่ได้มากขึ้น การศึกษา พบว่าระบบการผลิตที่มีความหลากหลาย (Diversification) สามารถลดความเสี่ยงด้านราคาและปริมาณ โดยสร้างความยืดหยุ่นในการผลิตและการจัดหลีกความต้องการแรงงานในแต่ละช่วงเวลา ทำให้สามารถสร้างรายได้อย่างต่อเนื่อง ช่วยป้องกันปัญหาการอพยพย้ายถิ่นของคนในชุมชนได้ในระดับหนึ่ง

5.2 โรงสี : องค์กรทางเศรษฐกิจกับการพัฒนาชุมชน

งานวิจัยเรื่อง "เส้นทางเศรษฐกิจชุมชนในกระแสทุนนิยม" โดย พรเพ็ญ ทับเปลี่ยน (2546) ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อสร้างทฤษฎีฐานรากจากปรากฏการณ์ทางสังคมตามความหมายของชุมชน เพื่อตอบปัญหาการฟื้นฟูระบบเศรษฐกิจชุมชนขึ้นมาอีกครั้งนั้น เป็นงานวิจัยที่มีจุดยืนทางญาณวิทยาที่ชัดเจน กล่าวคือ ผู้วิจัยมีความประสงค์ที่จะใช้ความรู้ที่ได้จากงานวิจัยในครั้งนี้ เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาชุมชนอย่างมีศักดิ์ศรีด้วยคำถามที่ว่า องค์กรทางเศรษฐกิจใดจะทำหน้าที่บูรณาการระบบเศรษฐกิจชุมชนและชุมชนควรใช้กลไกและกระบวนการอะไรในการดำรงอยู่และในวิถีการผลิต เมื่อต้องมีความสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจภายนอกอย่างมีอำนาจต่อรอง

ผลการศึกษาพบว่า โรงสีเป็นสถาบันทางสังคมที่ทำหน้าที่องค์กรทางเศรษฐกิจเชื่อมโยง วิถีชีวิต การผลิตของชุมชนไปสู่ระบบเศรษฐกิจภายนอก ในปัจจุบันโรงสียังทำหน้าที่เป็นองค์กรพัฒนาชุมชนที่หน่วยงานภาครัฐและเอกชนถ่ายโอนโครงการ งบประมาณ และความช่วยเหลือต่างๆ เข้าสู่ชุมชน กลุ่มแกนนำของโรงสีกลายเป็นผู้มีบทบาทที่ครอบคลุมการพัฒนาชุมชนในเกือบทุกด้าน

นอกจากนั้นการดำรงอยู่ในวิถีการผลิตเพื่อการค้าของชุมชนขึ้นอยู่กับความสามารถในการรักษาส่วนเกิน (Surplus) ที่ตนผลิตได้ โดยการสร้างอำนาจต่อรอง ในสองแนวทาง คือ

● อำนาจต่อรองที่มาจากความสามารถในการผลิตและการวางแผนการผลิตตามหลักอุปสงค์และอุปทาน แตกต่างจากชุมชนทั่วไปที่เลือกผลิตผลผลิตชนิดใหม่ เมื่อผลผลิตเดิมราคาต่ำลง โดยขาดการวางแผนหรือขาดข้อมูลทำให้เกิดความเสี่ยง ความไม่แน่นอน

● อำนาจต่อรองที่มาจากความสามารถในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับระบบเศรษฐกิจภายนอก โดยการรวมตัวเพื่อทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจร่วมกันในรูปแบบเศรษฐกิจชุมชน ฟื้นฟู ผลักดันให้ชุมชนกลับเป็นผู้ชำนาญเฉพาะทางการผลิต และสร้างกลไกแห่งความพอเพียงร่วมกันของชุมชนในกระบวนการฟื้นฟูและพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชน

● กระบวนการสร้างจิตสำนึกชุมชน โดยเริ่มจากกลุ่มผู้นำตามธรรมชาติที่มีศักยภาพและชาวนาที่ฐานะดีมีความสามารถและประสบการณ์ ทำให้ปัญหาร่วมของครัวเรือนให้กลายเป็นปัญหาชุมชน อันนำไปสู่การร่วมกันแก้ปัญหา

● กระบวนการสร้างถ่ายทอดและสืบทอดอุดมการณ์การพัฒนา

● จัดระเบียบบรรทัดฐานการพัฒนาให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน เพราะการฝ่าฝืนบรรทัดฐานการพัฒนาจะทำให้ระบบเศรษฐกิจชุมชนล่มสลายลง ชุมชนจึงได้พัฒนากลไกทางสังคมเฝ้าระวังเพื่อป้องกันการฝ่าฝืน

● จัดระเบียบความสัมพันธ์ในกระบวนการพัฒนา

● สร้างกลไกผลิตซ้ำเพื่อความยั่งยืนของการพัฒนา

ข้อค้นพบจากงานวิจัยเรื่องนี้ยืนยันว่ากิจกรรมการผลิตซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงขั้นที่ 2 ดำรงอยู่ในชุมชนหมู่บ้านไทย ซึ่งเห็นได้จากการผนึกพลังและการรวมกลุ่มของชาวบ้านในรูปแบบต่างๆ เพื่อสร้างความสามารถในการต่อรองจากภายนอกได้

6. เศรษฐกิจพอเพียงกับวาทกรรมการพัฒนา

โครงการวิจัย "เศรษฐกิจพอเพียงภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย" โดย อรสุดา เจริญรัถ (2546) มีวัตถุประสงค์หลักคือ การทำความเข้าใจปรากฏการณ์การดำรงอยู่และการปรับตัวของชุมชนในหมู่บ้านที่ได้รับการคัดเลือกว่ามีคุณลักษณะตามนิยามและขอบเขตของเศรษฐกิจพอเพียง โดยพิจารณาจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจสี่ประการ คือ การผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยนและการจัดสรรการผลิต

ในงานวิจัยเรื่องนี้ผู้วิจัยหยิบยกประเด็น "อำนาจ" ที่ถูกใช้เป็นเครื่องมือในการจัดสรร "สิ่งที่มีคุณค่าในสังคม" ให้บุคคลต่างๆ และอธิบายอิทธิพลของความทันสมัยในฐานะวาทกรรม อันเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากอำนาจภายนอกหรือส่วนกลาง ที่ส่งผ่านเข้ามาในสังคมชนบท การดำรงอยู่ของชุมชนด้วยหลักการแห่งความพอเพียง พอประมาณ ในทัศนะของอรสุดา คือ การสร้างวาทกรรมโดยชาวบ้านเพื่อต่อสู้และปะทะกับวาทกรรมหลัก เป็นปรากฏการณ์แห่งการต่อสู้เพื่อช่วงชิง "อำนาจและสิทธิในการพัฒนาตนเองของชุมชนระดับหมู่บ้าน" ซึ่งมีวิถีชีวิตดำรงอยู่อย่างคาบเกี่ยวกันระหว่างสังคมประเพณี (Traditional Society) กับสังคมทันสมัย อรสุดาอธิบายอีกด้วยว่าในสังคมประเพณีซึ่งผู้คนอยู่ร่วมกันโดยมีความผูกพันในระบบเครือญาติ การปกครองและจัดการภายในสังคมจึงใช้ระบบอาวุโสสำหรับการปรึกษาและแก้ไขปัญหา โดยอาศัยจารีตประเพณีที่ร่วมกันสร้างขึ้นเป็นเครื่องมือ มากกว่าการให้ความสำคัญกับกฎหมาย แม้กระทั่งความสัมพันธ์กับสังคมอื่น สังคมประเพณีก็สามารถสร้างความสัมพันธ์ที่มีลักษณะเอื้อประโยชน์ให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบ เช่น การแลกเปลี่ยนผลผลิตของต่างสังคมเพื่อช่วยเหลือกันในยามประสบปัญหาฝนแล้ง บนพื้นฐานการช่วยเหลือกันตามระบบคุณธรรมและความเท่าเทียมกันระหว่างชุมชนต่างๆ

งานวิจัยเรื่องนี้พบว่าโลกทัศน์และความเชื่อของสังคมประเพณีที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติและการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน ทำให้สังคมประเพณีสร้างและผลิตซ้ำระบบคุณค่าและความเชื่อที่ตั้งอยู่บนรากฐานการตระหนัก/ให้ความสำคัญและเคารพธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การดำเนินชีวิตของสมาชิกในสังคม เน้นการปรับตัวและอยู่ร่วมกับธรรมชาติ โดยสร้างสัญลักษณ์ต่างๆ มาเป็นตัวแทนธรรมชาติ เช่น ผี และสิ่งเหนือธรรมชาติที่ปรากฏอยู่ในพิธีกรรม ตำนานต่างๆ ที่แตกต่างกับโลกทัศน์สมัยใหม่ที่พยายามเอาชนะธรรมชาติตลอดเวลา

นอกจากนั้นการจัดระบบแรงงานในครอบครัวและชุมชน เป็นวิธีการจัดการปัจจัยผลิต ที่สำคัญในรูปของประเพณี เช่น การแบ่งงานระหว่างสมาชิกของครอบครัว การลงแขก การเอาแรง ฯลฯ ระบบการจัดการดังกล่าวสร้างระบบความสัมพันธ์แบบวิสาสะ (Association) หรือความสัมพันธ์ทางสังคมแนวราบเพื่อสนับสนุนความสัมพันธ์แบบเท่าเทียมในการเข้าถึงทรัพยากรการผลิตและการกระจายผลผลิตเพื่อการบริโภค ทำให้ความสัมพันธ์แบบเศรษฐกิจพอเพียงสามารถดำรงอยู่ได้ แม้ว่าในเวลาต่อมาความสัมพันธ์แนวราบจะเปลี่ยนเป็นความสัมพันธ์แนวดิ่ง หรือระบบอุปถัมภ์ ชุมชนก็สามารถพัฒนาระบบความสัมพันธ์อื่นเพื่อทดแทนความสัมพันธ์แบบเดิม

กล่าวโดยสรุปงานวิจัยเรื่องนี้มีข้อค้นพบหลักที่สำคัญสองประการคือ

1) อำนาจในการควบคุมและจัดการทรัพยากรของชุมชนหรือหมู่บ้าน เป็นปัจจัยสำคัญที่สุดในการดำรงอยู่และปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียง

2) การรวมกลุ่มกันในรูปแบบต่างๆ เช่นคณะกรรมการป่าชุมชน กลุ่มเกษตรนิเวศ กลุ่มทอผ้า กลุ่มธนาคารข้าว และกลุ่มออมทรัพย์ ภายใต้ระบบการจัดการรูปแบบใหม่ที่เกิดจากความร่วมมือของหน่วยงานรัฐ สถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนา เอกชนและองค์กรระหว่างประเทศ โดยบูรณาการทรัพยากรทางสังคมที่หลากหลายมาสร้างกระบวนการเรียนรู้ใหม่ที่ไม่ได้ตัดตอนจากภูมิปัญญาเดิม เป็นเครื่องมือสร้างศักยภาพในการปรับตัว เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการสร้างความทันสมัย การแทรกแซงจากรัฐ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงที่มาจากเศรษฐกิจระบบทุนนิยม

ถึงแม้ว่าจะไม่มีงานวิจัยเรื่องใดที่ตอบคำถามเชิงทฤษฎีหรือคำถามระดับมโนทัศน์ถึงความสัมพันธ์ของเศรษฐกิจพอเพียงกับเศรษฐกิจชุมชน ความสัมพันธ์เชื่อมโยงของแนวคิดทั้งสองปรากฏชัดในข้อค้นพบงานวิจัยจำนวนหนึ่งที่มุ่งอธิบายมิติมนุษย์และวัฒนธรรมในการทำความเข้าใจเรื่องเศรษฐกิจ

ส่วนที่สอง สถานะขององค์ความรู้ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในมิติของการประยุกต์ใช้

ในเบื้องต้นนี้คณะผู้วิจัยพบว่าองค์ความรู้ด้านการประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงได้รับความสนใจจากผู้วิจัยจากหลายสาขา โดยผู้วิจัยยังคงเน้นย้ำถึงวัตถุประสงค์และหลักการเบื้องหลังการสร้างองค์ความรู้ว่าเป็นองค์ความรู้เพื่อการดำรงอยู่ การรักษาตัวให้รอดอยู่ เป็นองค์ความรู้สู่การพึ่งตนเองสามารถเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ ทำให้คนมีอิสระในการหาเลี้ยงตนเองเพื่อการดำรงอยู่ทั้งในระดับครอบครัว ชุมชนและปัจเจกชน จากการสังเคราะห์ข้อค้นพบเบื้องต้นพบว่าองค์ความรู้ด้านการประยุกต์ใช้มีสาระสำคัญดังนี้

2.1 องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติกับการสงวน/อนุรักษ์เพื่อการใช้อย่างยั่งยืนยาวนานซึ่งเกี่ยวข้องกับองค์ความรู้ทางจิตวิญญาณ ความมีสำนึกและคุณธรรมในการดำรงชีวิต

2.2 การแสวงหาและพัฒนาองค์ความรู้เรื่องเทคโนโลยีในการผลิต/การเกษตร การปรับแก้สภาพทางกายภาพของพื้นดิน โดยการปรับเปลี่ยนสภาพเดิมที่มีปัญหา อาทิ ดินเค็ม ดินดาล ดินเปรี้ยว หรือดินที่มีน้ำขัง มีสภาพเป็นกรดให้เป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์เหมาะสมกับการเพาะปลูก การสร้างองค์ความรู้ด้านการพัฒนาและใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม เน้นการประหยัดแต่ถูกหลักวิชาการ

2.3 องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการตัดสินใจ (Decision-Making Process) และกระบวนการให้เหตุผลต่อวิธีการผลิต การริเริ่มการผลิตที่หลากหลายเพื่อลดความเสี่ยง โดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการรับรู้และบริโภคข่าวสาร(Information Processing) ซึ่งจัดได้ว่าเกี่ยวข้องกับสาขาจิตวิทยาการรู้คิด (Cognitive Psychology)

2.4 องค์ความรู้เชิงประยุกต์ในสาขาพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มีการศึกษาในประเด็น "การกระจายความเสี่ยง" หรือ "การบริหารความเสี่ยงต่ำ" ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่ใช้กรอบแนวคิดจากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว วันที่ 4 ธ.ค.2540 ที่ว่า "ถ้าหากว่าเราทำโครงการที่เหมาะสม ขนาดเหมาะสม อาจจะดูไม่หรูหราแต่ว่าจะไม่ล้ม หรือถ้าล้ม ถ้ามีอันตรายก็ไม่เสี่ยงมาก" (อภิชัย พันธเสน และคณะ, 2546, หน้า 3-9)

2.5 องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการประยุกต์หลักการเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินงานในระดับองค์กร อาทิ สถานศึกษา สถานสงเคราะห์ มีการประยุกต์

หลักการพึ่งตนเองด้านอาหาร และการสร้างรายได้จากการจำหน่ายผลผลิตการเกษตรที่เป็นส่วนเกิน

2.6 องค์ความรู้ด้านกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนผ่านกิจกรรมทางเศรษฐกิจในชุมชนที่มีวิถีชีวิตสอดคล้องกับหลักเศรษฐกิจพอเพียง

งานวิจัยของอภิชัย พันธเสนและคณะ (2546) เรื่อง "การประยุกต์พระราชดำรัสเศรษฐกิจพอเพียงกับอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม" เป็นความพยายามของคณะนักวิจัยในการนำพระราชดำรัสเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ปฏิบัติในภาคอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม มีข้อค้นพบสำคัญหลายประการ เช่น อุตสาหกรรมที่ผ่านพ้นวิกฤติเศรษฐกิจมาได้จะมีคุณลักษณะที่คล้ายคลึงกันหลายประการ อาทิ การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม มีราคาไม่แพงแต่ถูกหลักวิชาการ การใช้ทรัพยากรทุกชนิดอย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพสูงสุด มีขนาดการผลิตที่เหมาะสม สอดคล้องกับความสามารถในการบริหารจัดการ และเน้นการบริหารความเสี่ยงต่ำ โดยเฉพาะการไม่ก่อหนี้จนเกินความสามารถในการบริหาร จนกลายเป็นหนี้ที่ไม่สามารถชำระคืนได้ การบริหารบนความเสี่ยงต่ำเป็นหลักการที่สำคัญ ดังนั้นการแก้ปัญหาโดยการสนับสนุนเงินทุนจึงเป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ เนื่องจากอุตสาหกรรมที่ใช้เงินลงทุนส่วนตัวเป็นสัดส่วนที่สูงกว่าเงินลงทุนจากการกู้ยืม นั้นสามารถรอดพ้นจากภาวะวิกฤติได้โดยไม่มีความจำเป็นต้องอาศัยสินเชื่อจากภายนอกแม้ในช่วงของวิกฤติแต่อย่างใด อุตสาหกรรมจะประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในช่วงภาวะวิกฤติ (เศรษฐกิจหดตัว) ได้ดีกว่าในช่วงเศรษฐกิจขยายตัว เนื่องจากในภาวะเศรษฐกิจขยายตัวนั้นธุรกิจส่วนมากจะดำเนินการที่ขัดกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในเรื่องของขนาดการผลิตที่เหมาะสม และการไม่เน้นกำไรระยะสั้น เพราะธุรกิจจะพยายามขยายขนาดกิจการเพื่อการเก็บเกี่ยวกำไรระยะสั้นที่เป็นผลมาจากเศรษฐกิจขยายตัว

นอกจากนั้นยังพบว่าอุตสาหกรรมขนาดเล็กทำให้ลูกค้าไว้วางใจ ส่งผลให้ธุรกิจอยู่รอดในระยะยาว การรักษาภาพพจน์ การมีศีลธรรม สร้างความยุติธรรมกับทุกฝ่าย (หน้า 214-215) สามารถนำหลักการตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ได้จริงและทำให้กิจการอยู่รอดได้สามารถพึ่งตนเองและช่วยให้คนมีงานทำ ส่งเสริมอาชีพชุมชน ลดความเสี่ยงทางการเงินและคำนึงถึงสิ่งแวดล้อม (หน้า 226) อย่างไรก็ตาม องค์ความรู้การประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในภาคอุตสาหกรรมนั้นยังขาดองค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และแรงงานสัมพันธ์ เนื่องจากมีการจ้างงานซึ่งต่างจากการผลิตในระดับครอบครัว/ชุมชน ภายใต้ระบบ

เศรษฐกิจชุมชนที่มุ่งใช้แรงงานสมาชิกในครอบครัวในการผลิตไม่ใช้แรงงานรับจ้าง หากการวิจัยในอนาคตมุ่งตอบคำถามเรื่องการประยุกต์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในการบริหารธุรกิจ/อุตสาหกรรมในมิติการพัฒนาแรงงานก็อาจทำให้การขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในภาคธุรกิจอุตสาหกรรม มีความชัดเจนสมบูรณ์ขึ้น

กล่าวโดยสรุปองค์ความรู้ในมิติการประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงยังคงมีคุณลักษณะ "เฉพาะศาสตร์" (disciplined-based knowledge) สะท้อนให้เห็นถึงการขานรับต่อแนวคิดนี้จากคนในแทบทุกสาขาวิชาชีพและในหลายระดับของการผลิต อย่างไรก็ตามสังคมไทยยังคงต้องการการพัฒนางานวิจัยด้านการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้ครอบคลุมทุกภาคการผลิตและทุกระดับตั้งแต่ระดับครัวเรือนและชุมชนจนถึงระดับประเทศ ข้อค้นพบดังกล่าวอาจนำไปสู่การยืนยันความเป็นไปได้ของการนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้และน่าจะกล่าวได้ว่าเป็นกรอบแนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมทางเลือกสำหรับสังคมไทยได้ ถึงแม้ว่าองค์ความรู้ในมิติการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงยังพัฒนาไปไม่มากนัก

บทที่ 5

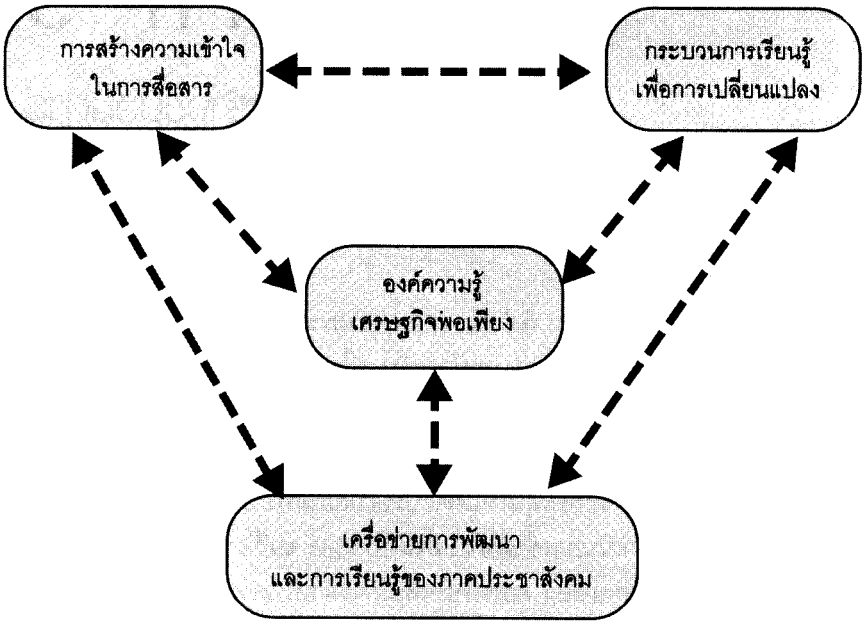
การสร้างขบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง

ในช่วงสองปีที่ผ่านมา ที่สำนักคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ได้เริ่มสร้างขบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงอย่างต่อเนื่อง โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างกระแสสังคมให้มีการใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียง ให้เป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตของคนไทยในหลายๆ วงการ เป็นที่แน่ชัดว่าระยะเวลาเพียง 2 ปีนั้นไม่นานพอที่จะกระตุ้นให้มีการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์หรือโลกทัศน์ได้ ดังนั้นการวางแผนดำเนินการขั้นต่อไป ตั้งแต่ปี 2548 จนถึง พ.ศ.2550 เป้าหมายการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง ควรครอบคลุมการดำเนินการสี่ด้าน ดังนี้

1. การสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง
2. การพัฒนาแนวคิดและองค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง
3. การพัฒนากระบวนการเรียนรู้และการประยุกต์ใช้ในระดับครอบครัว กลุ่มและระดับประเทศ
4. การเชื่อมโยงเครือข่ายการพัฒนาชุมชนพอเพียงของภาคประชาสังคม

ถึงแม้ว่าที่ผ่านมา สศช. ได้ดำเนินงานทั้งสี่ด้านมาแล้ว แต่การบูรณาการงานในด้านต่างๆทั้งยังไม่ปรากฏชัด จึงทำให้การขับเคลื่อนอยู่ในขอบเขตที่จำกัด การเชื่อมโยงมิติต่างๆ ของการขับเคลื่อนเชิงปฏิสัมพันธ์และการเผยแพร่องค์ความรู้ไปยังแผนงานต่างๆ ที่สัมพันธ์กันจึงเป็นภารกิจเร่งด่วน

แผนภาพที่ 5 การเชื่อมโยงมิติต่างๆ ของการขับเคลื่อนเชิงปฏิสัมพันธ์

ในการสนับสนุนแผนงานพัฒนาวิชาการและการจัดการความรู้เพื่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง คณะผู้วิจัยมุ่งตอบคำถามสำคัญที่ว่าจะทำอย่างไรให้การวิจัยมีบทบาทในการขับเคลื่อนอย่างจริงจังและเป็นรูปธรรม เนื้อหาซึ่งปรากฏอยู่ในบทนี้ส่วนหนึ่งเป็นผลที่ได้มาจากกระบวนการสังเคราะห์งานวิจัย (The Synthesis Process) และการเสวนา (Dialogue) ระหว่างคณะผู้วิจัยและผู้มีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงหลายฝ่ายอย่างต่อเนื่องในเวทีการประชุมหลายครั้ง

การวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อการเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงสังคม (Transformation Action Learning Research หรือ TALR)

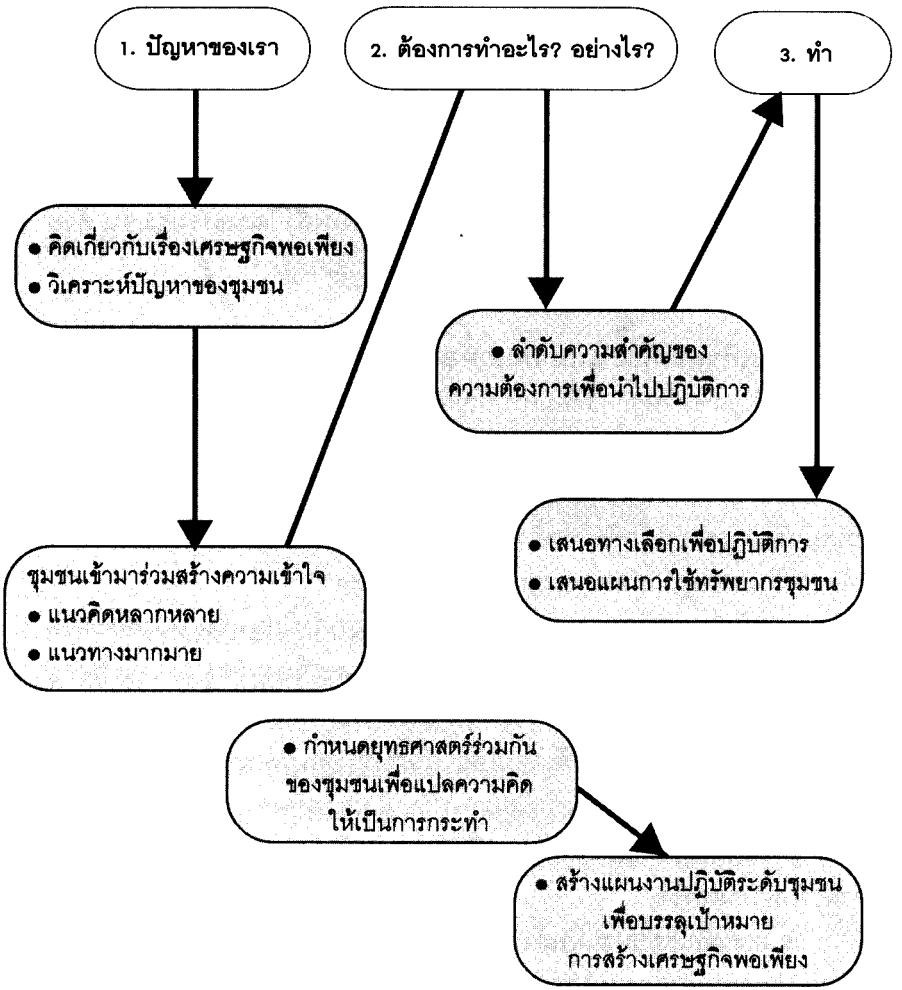
การวิจัยเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงที่ผ่านมา เป็นการวิจัยที่กระทำโดยนักวิชาการจากสถาบันการศึกษาและสถาบันวิจัยต่างๆ เพื่อค้นหาข้อสรุปบางอย่างที่นักวิจัยต้องการรู้ กล่าวได้ว่าการวิจัยโดยชุมชน (Popular Research) เพื่อการ

พัฒนาตนเอง หรือการศึกษาที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดปัญหานั้นมีอยู่อย่างจำกัด คณะผู้วิจัยมีความเห็นว่างานวิจัยเศรษฐกิจพอเพียง น่าจะเป็นเป็นงานวิจัยที่นักวิจัยจากองค์กรและภาคส่วนต่างๆ ในสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์กรประชาชนร่วมมือกัน เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนค้นหาคำตอบต่อโจทย์การพัฒนาด้วยตนเอง และเพื่อกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านวิธีคิด วิถีการผลิตและวิถีชีวิตของชุมชน การวิจัยเศรษฐกิจพอเพียงด้วยการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อการเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงสังคม ("Transformative Action Learning Research") หรือ TALR ให้ความสำคัญต่อการสร้างความรู้ ควบคู่กับการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการโดยประชาชน ด้วยเป้าหมายการเสริมพลังวัฒนธรรมชุมชน ด้วยกระบวนการวางแผนปฏิบัติการอย่างเป็นขั้นตอน (ดูแผนภูมิ 1)

การวิจัยเศรษฐกิจพอเพียง แบบ TALR ตั้งอยู่บนฐานคิดทางทฤษฎี ดังนี้

- ปัญหาเศรษฐกิจสังคมเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชน ดังนั้นจึงต้องแก้ไขโดยชุมชน
- แผนงานหลักของการวิจัยการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์หรือการตระหนักชัดถึงพลังของเศรษฐกิจพอเพียง และอาจหมายถึงการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจสังคมของชุมชนโดยชุมชนเอง
- หนึ่งในจุดมุ่งหมายของการวิจัย คือปลุกสำนึกชุมชน (Collective Consciousness) เพื่อการดำรงอยู่ด้วยวิถีเศรษฐกิจพอเพียงหรือสามารถดำรงอยู่ได้ด้วยเศรษฐกิจสองระบบ
- ชาวชุมชนคือ นักวิจัยเช่นเดียวกันกับทีมงานวิจัยอาชีพที่จะต้องร่วมกระบวนการเรียนรู้และการสร้างสำนึกการเปลี่ยนแปลงสังคม
- กลุ่มเป้าหมายหลักคือ สมาชิกที่ทำการผลิตในระบบเศรษฐกิจชุมชนที่ไม่สามารถพึ่งตนเองได้
- การวิจัยโดยชุมชนมีพลังกระตุ้นให้ชาวชุมชนตื่นตัวและมีความเชื่อมั่นในศักยภาพและความสามารถของตนเองในการดำรงชีวิต
- การวิจัยตอบสนองและสอดคล้องกับความต้องการความนึกคิด ความใฝ่ฝัน ความเชื่อและวัฒนธรรมของชุมชน

แผนภาพที่ 6 การวางแผนการวิจัยเพื่อปฏิบัติการ เศรษฐกิจพอเพียงระดับชุมชน

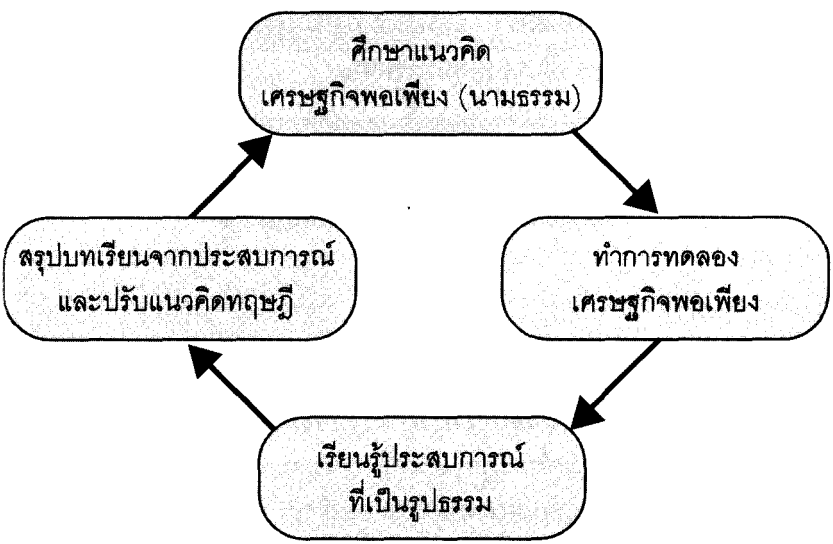

การวิจัยและการสร้างกระบวนการเรียนรู้

คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง ให้ข้อสรุปที่สำคัญข้อหนึ่งว่า การสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้นำไปประยุกต์ได้นั้นจำเป็นต้องมีการสร้างกระบวนการเรียนรู้อย่างเข้มข้น แต่ สศช.ยังไม่มีแนวคิดชัดเจนว่าจะสร้างกระบวนการเรียนรู้ได้อย่างไร กระบวนการเรียนรู้ที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนั้นต้องทำกันอย่างไร มีขั้นตอนอะไรบ้าง เกี่ยวกับเรื่องนี้ ฝ่ายงานวิชาการและการวิจัยที่มีหน้าที่เสนอองค์ความรู้ใหม่ควรจะเข้ามามีบทบาทสำคัญในการแสวงหาค้นหาคำตอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้วยการวิจัยแบบ Transformative Action and Learning Research ปัจจัยที่สำคัญที่สุดเรื่องหนึ่งก็คือ การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ระดับชุมชน ซึ่งจะเป็นกลไกสำคัญในการปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ กระบวนทัศน์และค่านิยมเกี่ยวกับวิถีการผลิต วิถีคิด และวิถีการดำรงชีวิตของผู้คนในชุมชน

ในการนำเอาทฤษฎีที่เรียกว่า Theory of Experimental Learning มาประยุกต์ใช้ มีแผนผัง "วัฏจักรของการเรียนรู้ท่ามกลางประสบการณ์" ดังนี้:

แผนภาพที่ 7 วัฏจักรของการเรียนรู้ท่ามกลางประสบการณ์

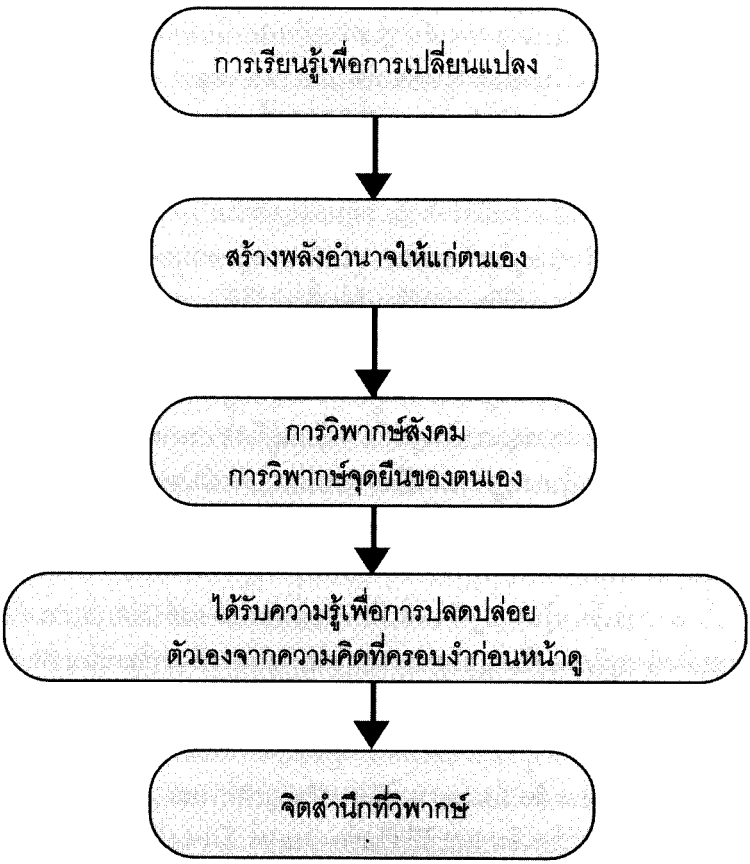

ในแบบจำลองนี้ สมาชิกชุมชนจะเข้ามาร่วมในทีมงานวิจัย สมาชิกเหล่านี้จะเป็นทั้งนักคิดนักทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง และเป็นนักปฏิบัติเรียนรู้และประเมินประสบการณ์เศรษฐกิจพอเพียงไปในเวลาเดียวกัน อย่างไรก็ตาม แบบจำลองนี้ยังมีจุดอ่อนอยู่บางประการ ซึ่งจะต้องได้รับการพัฒนาเพิ่มเติมจากสำนักคิดการศึกษาแนววิพากษ์ (Critical Pedagogy)

ภายใต้แนวคิดนี้ การวิจัยเกี่ยวกับการเรียนรู้ของชุมชนจะต้องมีหลักการพื้นฐานดังต่อไปนี้ :

- ส่งเสริมจิตสำนึกแบบวิพากษ์ เพื่อให้ผู้ที่เข้าร่วมโครงการวิจัยได้ตระหนักถึงภัยอันตรายจากเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่คุกคามวิถีชีวิตของคนในชุมชน
- สร้างสถาบันใหม่ที่สนับสนุนการพัฒนาจิตสำนึกที่วิพากษ์และจะเป็นเวทีเพื่อแพร่กระจายความคิดเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน
- ฟื้นฟู วัฒนธรรมท้องถิ่น ภูมิปัญญาพื้นบ้านและโลกทัศน์ดั้งเดิมที่เน้นความพอเพียงทางนิเวศ
- ยึดมั่นในหลักการวิจัยเพื่อการเปลี่ยนแปลงและเพื่อผลประโยชน์ของชุมชน

การเรียนรู้ดังกล่าว ไม่ใช่เป็นการแสวงหาความรู้เพื่อรักษาระบบเก่า หากแต่เป็นความรู้เพื่อสร้างระบบใหม่ที่อยู่บนพื้นฐานของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในการวิจัยเพื่อเปลี่ยนแปลงนี้ กระบวนการเรียนรู้เป็นกลไกสำคัญในการปรับเปลี่ยนโลกทัศน์และจิตสำนึกของผู้คนในชุมชน:

แผนภาพที่ 8 กระบวนการเรียนรู้ในการปรับเปลี่ยนโลกทัศน์และจิตสำนึก

ผลผลิตของกระบวนการเรียนรู้จะปรากฏให้เห็นในรูปร่างของการปฏิเสธความคิดแบบทุนนิยมและหันมารับเอาความคิดแบบเศรษฐกิจพอเพียงพร้อมกับแสวงหาแนวทางเพื่อนำเอาความคิดนี้ไปปฏิบัติท่ามกลางเรียนรู้จากประสบการณ์

ศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง

เพื่อที่การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง การวิจัย การเรียนรู้ และการสร้างความเข้าใจจะต้องเชื่อมโยงกับการสร้างสถาบันระดับชุมชน ในฐานะศูนย์กลางของการศึกษาและการเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง และจำเป็นต้องคำนึงว่าเศรษฐกิจพอเพียงนั้นไม่จำเป็นต้องเป็นเป้าหมายตายตัวคงที่ หากแต่เป็น "กระบวนการ" ซึ่ง ประกอบด้วยสาระสำคัญ ดังนี้ :

1. การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง เป็นการศึกษาชั่วชีวิตเพื่อเป็นแนวทางการดำรงชีวิตที่มั่นคงสำหรับปัจเจกชน กลุ่มและชุมชน

2. ความรู้เศรษฐกิจพอเพียง เป็นความรู้สหวิทยาการ มีความหมายครอบคลุมแทบทุกมิติของชีวิต การเรียนรู้จะต้องใช้วิธีวิทยาบูรณาการและเป็นการเรียนรู้ด้วยประสบการณ์ชีวิต

3. การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง ต้องอยู่บนฐานคิดที่เรียกว่าคิดอย่างเป็นระบบ ซึ่งจะช่วยให้ชาวชุมชนในศูนย์การเรียนรู้มีความสามารถหลายด้านตั้งแต่การสังเคราะห์ความรู้เศรษฐกิจพอเพียงจากประสบการณ์ของหลายพื้นที่ ไปจนถึงความสามารถในการวางแผนการจัดการ การประเมินผล และการมีความคิดที่วิพากษ์และสร้างสรรค์

4. การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงต้องสอดคล้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่นที่หลากหลายในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทย เอกสารตำราข้อเขียน ต้องสะท้อนให้เห็นทั้งมิติทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

ข้อสรุปทั้ง 4 ข้อ ผสมผสานกันจะเป็นการสร้างพลังอำนาจให้แก่ชุมชนในการที่จะมีวิธีคิด วิถีการผลิต และวิถีชีวิตของตนเอง อันจะนำไปสู่การสร้างระบบที่เป็นอิสระจากทุนนิยม และเดินทางเข้าสู่แนวพอเพียง ยั่งยืน เข้มแข็ง และพึ่งตนเองได้ในที่สุด

แนวคิดใหม่สำหรับการวิจัย : เศรษฐกิจพอเพียง และความพอเพียงทางนิเวศ

งานวิจัยส่วนใหญ่เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง มีจุดหมายเพื่อวิเคราะห์ความหมายของแนวคิด หรือเป็นกรณีศึกษาเกี่ยวกับชุมชนที่มีการปฏิบัติการแนวเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งโดยมากจะเน้นเรื่องเศรษฐกิจสังคม แต่ไม่ค่อยจะพิจารณามิติทางสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติเท่าใดนัก อาจกล่าวได้ว่าเป็นมิติที่สำคัญมิติหนึ่งได้ขาดหายไปในวงการวิจัย ผลจากการสังเคราะห์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงชี้ให้เห็นถึงเงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เศรษฐกิจพอเพียงดำรงอยู่ได้ นั่นคือ การมีฐานทรัพยากรธรรมชาติในฐานะทุนเพื่อการผลิต ที่สำคัญความรู้เรื่องระบบนิเวศในชุมชนและความสัมพันธ์มนุษย์กับระบบนิเวศแบบเกื้อกูลยืนยันว่าถ้าไม่ให้ความสำคัญแก่สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติแล้ว เศรษฐกิจพอเพียงก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้ ความพอดีทางเศรษฐกิจ แปลว่า ต้องมีความพอดีในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติด้วย ซึ่งหมายถึง การไม่ทำลายธรรมชาติ ไม่ใช้ธรรมชาติจนเกิดความทรุดโทรมหรือใช้ธรรมชาติจนเลยขีดจำกัดจนเป็นอันตรายต่อระบบนิเวศการศึกษาวิจัยในมิตินี้จึงต้องมีการพัฒนาอย่างเร่งด่วน ซึ่งถึงจะปรากฏในเห็นอยู่บ้างในงานวิจัยของเศรษฐกิจชุมชนแต่ก็มิได้เน้นเป็นประเด็นเด่นชัดเหมือนกรณีสังคม ประเพณี และวัฒนธรรม

ในวงการวิจัยทางเศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อม หรือเศรษฐศาสตร์แนวนิเวศระดับนานาชาติในระยะหลังๆ มีการสรุปว่า ในช่วงที่โลกมีการเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจอุตสาหกรรม หลักการที่สำคัญ ข้อหนึ่งคือ การปฏิวัติทางด้านประสิทธิภาพ (Efficiency Revolution) ปัญหาใหญ่คือ ทำอย่างไร จึงจะมีการใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดและก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด หลักการนี้ในส่วนแรกแม้จะก่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจในส่วนหลังที่เน้นการก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด แต่ก็สร้างอันตรายให้แก่สิ่งแวดล้อมจนปรากฏชัดทั่วโลก ปัจจุบันเริ่มมีการคำนึงการปฏิวัติทางด้านความพอเพียง (Sufficiency Revolution) ด้วยแนวคิด "ความพอเพียงทางนิเวศ" (Eco-Sufficiency) ซึ่งเกี่ยวกับการสร้างขีดจำกัดในการบริโภคและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ แนวคิดนี้ย้ำว่า มนุษย์จะต้องเรียนรู้ว่า "...เท่าไรถึงจะเรียกว่า "พอ" โดยไม่ทำลายสมดุลของระบบนิเวศ" โดยที่ความพอเพียงนี้อยู่ในระดับพอดีและไม่เป็นอันตรายต่อคุณภาพชีวิตมนุษย์ด้วยเช่นกัน

ความพอเพียงทางนิเวศถ้าจะเกิดขึ้นได้หากมนุษย์ยึดหลักปฏิบัติที่สำคัญๆ อาทิ

1. หลักการใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้ลดน้อยลงกว่าระดับที่เคยใช้
2. หลักการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้อยู่ภายใต้ขีดจำกัดทางนิเวศ
3. หลักการป้องกันล่วงหน้าเพื่อลดความเสี่ยงทางสิ่งแวดล้อม
4. หลักการผู้ก่อมลภาวะต้องเป็นผู้จ่ายชดใช้ค่าเสียหาย
5. หลักการ "ลดละมลภาวะ" สำคัญกว่าสิ่งอื่นใด
6. หลักการ "Reverse Onus" ผู้ทำการทดลอง หรือ ทำโครงการพัฒนาจะต้องพิสูจน์ให้เห็นว่า การกระทำของเขาจะไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมก่อนการดำเนินงาน

หลักปฏิบัติเหล่านี้ อาจช่วยกระตุ้นให้มนุษย์คำนึงถึงความเสี่ยงทางสิ่งแวดล้อมและจูงใจให้มีพฤติกรรม และการจัดการที่นำไปสู่ "ความพอเพียงทางนิเวศ" ได้ และจัดว่าเป็นพื้นฐานสำคัญของเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับสังคมเมืองใหญ่ซึ่งมีระบบการผลิตแบบทุนนิยม อุตสาหกรรม แนวคิดนี้น่าจะเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนให้เกิดเศรษฐกิจพอเพียงและเป็นการท้าทาย ความคิดกระแสหลักในยุคโลกาภิวัตน์ เช่นลัทธิบริโภคนิยม พาณิชย์นิยม และทุนนิยมโลก ซึ่งไม่รู้จักคำว่า "ความพอเพียงทางนิเวศและการบริโภคที่ยั่งยืน"

ในการส่งเสริมเพื่อให้เกิดการบริโภคที่ยั่งยืน จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องกระทำในสองระดับพร้อมๆ กัน คือระดับผู้ผลิต(รวมทั้งผู้ขาย ผู้ทำการตลาด)และผู้บริโภค เกี่ยวกับเรื่องนี้ต้องนำ แนวคิด Eco-efficiency และแนวคิด Eco-Sufficiency มาเชื่อมโยงกัน ในระดับผู้ผลิตต้องมีการใช้หลักการ "ประสิทธิภาพทางนิเวศ" นั่นคือ ลดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติต่อการผลิตหนึ่งหน่วย ในระดับผู้บริโภคต้องมีการใช้หลักการ "ความพอเพียงทางนิเวศ" นั่นคือลดการบริโภคลง โดยที่ "คุณภาพชีวิต" ไม่ลดลง

เศรษฐกิจพอเพียงในโลกทุนนิยม จะเป็นจริงได้จำต้องมีการปฏิบัติการทั้งสองระดับพร้อมกัน (ดูตารางที่ 1) โดย เน้น "ความพอเพียงทางนิเวศ" ซึ่งหมายความว่า ทิศทางการพัฒนาจะต้องละทิ้งโลกทัศน์ของลัทธิบริโภคนิยมด้วย การปรับแผนการบริโภค "โลกทัศน์พอเพียง" การท้าทายอุดมการณ์ทุนนิยม เนื่องจากหมายถึงการเปลี่ยนแปลงสังคมไม่ใช่เปลี่ยนแปลงทางด้านเทคนิคและ

ปลุกเร้าให้มนุษย์ในฐานะผู้บริโภคมีความรับผิดชอบของต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อม

ผู้บริโภค	ผู้ผลิต
● ปรับเปลี่ยนความคิดเกี่ยวกับความต้องการสินค้า / บริการ	● วางแผนการผลิตให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อม
● ปรับแบบแผนการบริโภค	● การตลาดสีเขียว
● ลดระดับการบริโภค	● ระบบการผลิตสีเขียว
● ระมัดระวังการจัดการของเสีย / ขยะ	● หลักการประสิทธิภาพทางนิเวศ
● สนับสนุนซื้อสินค้าสีเขียว	● ฉลากเขียว
	● ระบบจัดการของเสีย
เป้าหมาย :	**เป้าหมาย :**
ความพอเพียงทางนิเวศ	ประสิทธิภาพทางนิเวศ
มิติทางการปฏิบัติการ : สังคม / วัฒนธรรม	มิติทางการปฏิบัติการ : องค์กร / เทคโนโลยี

ตารางที่ 1 : แนวทางส่งเสริมการบริโภคที่ยั่งยืน

หากทุกคนมีความเห็นว่าความพอเพียงทางนิเวศ (Eco-sufficiency) เป็นแนวคิดที่มีความสำคัญในการกระตุ้นการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงให้เกิดขึ้นในสังคมทุนนิยมสมัยใหม่ อย่างเช่น กรุงเทพมหานคร พื้นที่ใหม่ของการวิจัยในช่วงสามปีข้างหน้านี้ อาจจำเป็นต้องเปิดกว้างเพื่อครอบคลุมความพอเพียงทางนิเวศและคุณภาพชีวิต โครงการวิจัยอาจมีแนวทางดังนี้ :

ขอบเขตของปัญหาหลัก

ถ้าไม่มี "ความพอเพียงทางนิเวศ" เศรษฐกิจพอเพียงและความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อมก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้ โครงการวิจัยจะต้องค้นหาคำตอบว่า ความยั่งยืนในมิติทางเศรษฐกิจสังคม เกี่ยวพันกับพฤติกรรมและกิจกรรมทางการผลิตการบริโภคของภาคธุรกิจเอกชนและครัวเรือนอย่างไร ทำอย่างไรจึงจะส่งเสริมให้เกิดความพอเพียงทางนิเวศ

คำถามการวิจัย

1. บุคคล/กลุ่มคน/สถาบัน ไหนควรเป็นกลุ่มเป้าหมายของการใช้แนวคิดความพอเพียงทางนิเวศ ?

2. อะไรคือปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อความพอเพียงดังกล่าว ?

3. ทำอย่างไรจึงปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ "บริโภคนิยม" และ "วัตถุนิยม" ของคนเมือง?

4. เทคโนโลยีและสถาบันการผลิตและการบริการจะต้องมีการปรับเปลี่ยนอย่างไรบ้าง เพื่อก่อให้เกิดความพอเพียงทางนิเวศ ?

5. การดำเนินนโยบายและการปฏิบัติการเศรษฐกิจพอเพียงและการยึดหลักความพอเพียงทางนิเวศ จะส่งผลกระทบต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศอย่างไร หรือไม่?

คำตอบที่ได้จากการวิจัยเชิงสหวิทยาการในแนวดังกล่าวน่าจะช่วยให้สังคมเข้าใจถึง ความเชื่อมโยงระหว่างเศรษฐกิจพอเพียง ความพอเพียงทางนิเวศ ความสมบูรณ์ คุณภาพชีวิต และความยั่งยืนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้

ข้อเสนอแนะงานวิจัยในอนาคต

การวิจัยเพื่อพัฒนา (Research and Development)

• การพัฒนาชุดโครงการกระบวนการเรียนรู้บูรณาการของเศรษฐกิจสองระบบในชุมชนแต่ละภาค

• การวิจัยเพื่อพัฒนารูปแบบการประยุกต์เศรษฐกิจพอเพียงในภาคเกษตรกรรมตามพื้นที่ (พื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ กับพื้นที่ที่ไม่มีความอุดมสมบูรณ์ อาทิ ขาดแคลนแหล่งน้ำ / ดินเปรี้ยว) โดยคำนึงถึงความหลากหลายทางภูมินิเวศภายในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศ

• การวิจัยเพื่อพัฒนารูปแบบการประยุกต์เศรษฐกิจพอเพียงในภาคอุตสาหกรรมในพื้นที่ที่มีทรัพยากรธรรมชาติกับพื้นที่ที่ไม่มีทรัพยากรธรรมชาติและจำเป็นต้องนำเข้าทรัพยากร

• การวิจัยเพื่อเสนอแนวทางการจัดทำตัวบ่งชี้"ความสุขสมบูรณ์แบบยั่งยืน" (Sustainable Welfare)

งานวิจัยเชิงทฤษฎี (Theoretical Research)

• ศึกษาความสัมพันธ์เชิงทฤษฎีระหว่างเศรษฐกิจพอเพียง เศรษฐศาสตร์ศีลธรรม (อาทิ พุทธเศรษฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์อิสลาม) เศรษฐศาสตร์สังคมและเศรษฐกิจชุมชน

• ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับแนวคิดการคุ้มครองทางสังคมและสวัสดิการชุมชน (Social Protection Theory and Community Welfare)

• ศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับแนวคิดการพัฒนาแบบยั่งยืน

• ศึกษาความเชื่อมโยง ระหว่างแนวคิดความพอเพียงทางนิเวศกับผลกระทบต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและการยอมรับจากภาคธุรกิจเอกชน

งานวิจัยเพื่อประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (Applied Research for the Application of SEP)

• ศึกษารูปแบบการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในองค์กรทางสังคมต่างๆ และในชุมชนชนบทเมืองกึ่งเมืองกึ่งชนบท ตลอดจนชุมชนเชิงอุดมการณ์ (Ideological Community) ด้วยวิธีวิทยาเชิงคุณภาพ อาทิ การวิจัยแนวชาติพันธ์วรรณ (Ethnography) และงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงสังคม (Transformative Action Learning Research) โดยนักวิจัยท้องถิ่นร่วมกับนักวิจัยสถาบัน

• ศึกษาเปรียบเทียบการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในอุตสาหกรรมขนาดกลางขนาดย่อมกับอุตสาหกรรมขนาดใหญ่

• ศึกษาความพอเพียงทางนิเวศ ลัทธิบริโภค และคุณภาพชีวิต

• ศึกษาความพอเพียงในชีวิตประจำวัน

• ศึกษามิติทางการเมืองกับวิถีชีวิตเศรษฐกิจพอเพียง

นอกจากนั้นในการพัฒนาองค์ความรู้เศรษฐกิจพอเพียง แผนงานพัฒนาวิชาการและส่งเสริมการวิจัยในระยะสามปีข้างหน้าควรจะมุ่งเน้นการสนับสนุนการวิจัยเชิงนโยบายเพื่อเสนอทางเลือกที่หลากหลายภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในภูมินิเวศที่หลากหลายของภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทย

ขั้นตอนการปฏิบัติการทางสถาบันเพื่อปรับเปลี่ยนไปสู่ระบบเศรษฐกิจพอเพียงในชนบทไทย

ในบทนี้คณะผู้วิจัยได้ให้ข้อเสนอแนะทางด้านการวิจัย เพื่อประโยชน์ในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงอย่างเป็นระบบมากขึ้นโดยเชื่อมโยงการวิจัยและ

การเรียนรู้สู่การการเปลี่ยนแปลงสำนึกและสังคม นอกจากการวิจัยแนว TALR ดังกล่าวแล้ว การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับโครงการพัฒนาแนวใหม่ด้วย ซึ่งรวมไปถึงแนวคิดยุทธศาสตร์ การบริหารจัดการและการดำเนินโครงการแบบใหม่ที่ไม่เคยทำมาก่อน กล่าวได้ว่าการสังเคราะห์องค์ความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงในครั้งนี้ ส่งผลทำให้คณะผู้วิจัยได้รับความรู้และแรงบันดาลใจเสนอแนวทางและขั้นตอนในการส่งเสริมให้มีการปรับเปลี่ยนหรือประยุกต์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในชนบทไทย แผนการปฏิบัติการทางสถาบัน (Institutional Action Plan) ดังต่อไปนี้ :

1. ฟื้นฟู "เศรษฐศาสตร์วัฒนธรรมแบบพอเพียง" ในพื้นที่ชุมชนท้องถิ่นของสังคมไทย

2. ปรับเปลี่ยน "ความคิดทางยุทธศาสตร์เกี่ยวกับการพัฒนา" จากความคิดกระแสหลักที่พึ่งพาโลกาภิวัตน์ ไปสู่ความคิดการพัฒนาทางเลือกที่เน้นเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่น

3. สร้าง "สมรรถนะชุมชน" ให้เข้มแข็งภายใต้การบริหารจัดการเชิงกลยุทธ์และการสร้างสถาบันวางแผนแบบใหม่

4. ปรับเปลี่ยนระบบการเกษตร จากเกษตรกรรมแผนใหม่ไปสู่ระบบ "นิเวศเกษตร" (Agro - Ecology)

5. สร้าง "เครือข่ายสถาบันเศรษฐกิจชุมชน" เพื่อสนับสนุนเศรษฐกิจพอเพียง

แผนการปฏิบัติการทางสถาบันดังกล่าวนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อปูพื้นฐานทางสถาบันที่จำเป็นสำหรับการสร้างระบบเศรษฐกิจที่เน้นการพึ่งตนเอง การสร้างพลังอำนาจของชุมชนในการแก้ปัญหาความทุกข์ยากและความขาดแคลนหลายๆ ด้าน แผนปฏิบัติการนี้ไม่มีตัวแบบสำเร็จรูปหรือ Blueprint เดียว เนื่องจากชนบทไทยมีเงื่อนไขและภาวะแวดล้อมที่หลากหลายทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และภูมินิเวศของภูมิภาคต่างๆ แบบจำลองสำหรับการปรับเปลี่ยนไปสู่เศรษฐกิจพอเพียง จึงต้องมีความหลากหลายและต้องสอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น

การฟื้นฟู "เศรษฐศาสตร์วัฒนธรรมพอเพียง" ในพื้นที่ชุมชนท้องถิ่น

ในการสังเคราะห์ความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อประโยชน์ ในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงนั้น คณะผู้วิจัยได้ข้อสรุปว่าการวางรากฐานระบบการเรียนรู้ชีวิตนั้นมีความสำคัญยิ่งและจะต้องกระทำให้สัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้นกับ

การวิจัยภาคประชาชนด้วยการปฏิบัติการเพื่อการเรียนรู้ สมาชิกของชุมชนสามารถเข้าร่วมโครงการวิจัย เรียนรู้และสะสมประสบการณ์เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงอย่างเท่าเทียม โครงการวิจัยลักษณะนี้ควรเป็นจุดเริ่มต้นของการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง หัวใจของการขับเคลื่อนอยู่ที่การร่วมใจเรียนรู้ของแนวร่วมการขับเคลื่อน เพื่อการเข้าถึงปัญญาและเรียกพลังความรู้ดั้งเดิมคืนสู่ชุมชน อาจเรียกได้ว่าเป็นการฟื้นฟู "เศรษฐศาสตร์วัฒนธรรมแบบพอเพียง" อันจะเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการปรับเปลี่ยนไปสู่วิถีใหม่แห่งการพัฒนา

เห็นได้ว่าในการพัฒนาแบบกระแสหลักตรรกวิทยาแบบโลกาภิวัตน์ได้รับความสำคัญสูงสุด วาทกรรมการพัฒนาจึงผูกโยงอยู่กับวัฒนธรรมของระบบทุนนิยม ทางเลือกในพัฒนาคือการสร้าง "วาทกรรมทวนกระแสโลกาภิวัตน์" ซึ่งให้ความสำคัญต่อความต้องการและความจำเป็นของท้องถิ่นก่อนสิ่งอื่นๆ การสร้างวัฒนธรรมทวนกระแสด้วยเศรษฐศาสตร์วัฒนธรรมพอเพียงของท้องถิ่น ด้วยการรื้อฟื้นกิจกรรมต่างๆ ที่เคยมีมาแต่อดีตเช่นการแลกเปลี่ยนสินค้า บริการ หรือแรงงาน การใช้แรงงานท้องถิ่น การแลกเปลี่ยนความคิดความรู้ความสามารถระหว่างผู้คนในชุมชนและระหว่างชุมชนเพื่อว่าชุมชนท้องถิ่นสามารถควบคุมการพัฒนาวิถีชีวิตของตนเองได้และสามารถตอบโต้โลกาภิวัตน์และข้อท้าทายต่างๆ ที่มากับระบบทุนนิยมโลกได้ นี่คือความหมายของเศรษฐศาสตร์วัฒนธรรมแบบพอเพียงที่แท้จริง

การปรับเปลี่ยนความคิดทางยุทธศาสตร์ไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่นแบบใหม่

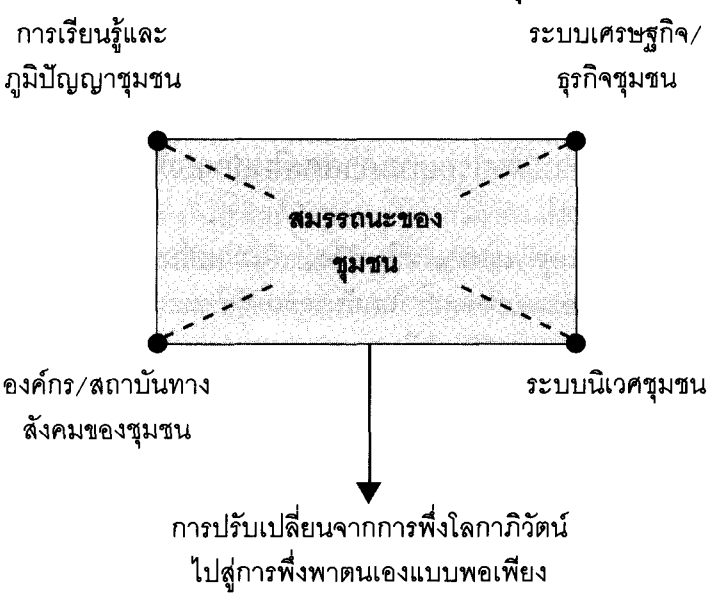
การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนแนวใหม่ถือว่าเป็นการพัฒนาทางเลือกอีกทางหนึ่ง (Alternative Development) ไม่เน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจตามแบบเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก แต่เน้นการพึ่งตนเองและความพอเพียงทุกๆ ด้าน หลักการพื้นฐานของการพัฒนาทางเลือกคือ

- ความยุติธรรมทางสังคม
- ชุมชนในฐานะผู้นำการพัฒนา
- การสร้างสามัคคีธรรมของชุมชน
- การพัฒนาที่จัดการโดยชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน
- ความสุขสมบูรณ์เชิงบูรณาการและแบบองค์รวม

- ความเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายต่างๆ ของชุมชนท้องถิ่น
- การคำนึงถึงขีดจำกัดของระบบนิเวศท้องถิ่น
- ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและความหลากหลายของยุทธศาสตร์ท้องถิ่น

หลักการเหล่านี้เป็นเพียงอุดมคติ จึงจำเป็นต้องนำมาเชื่อมโยงกับแนวคิด "สมรรถนะของชุมชน" กล่าวคือการปฏิบัติได้จริง โครงการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนแนวใหม่นี้จะต้องสอดคล้องกับ "สมรรถนะของชุมชน" ในแต่ละท้องถิ่น ความสำเร็จจึงจะเกิดขึ้นได้อย่างยั่งยืน ในความหมายนี้ต้องมีการปฏิบัติการเพื่อส่งเสริมชุมชนต่างๆ ในพื้นที่ของโครงการนำร่องให้ริเริ่มโครงการพัฒนาของตนเองขึ้น ดำเนินโครงการด้วยตนเอง และใช้ทรัพยากรของชุมชนเพื่อบรรลุเป้าหมายในการ แก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของตนเอง การสร้าง "สมรรถนะของชุมชน" ให้เข้มแข็งในระยะยาวกระทำอย่างผสมผสานกับมิติทางเศรษฐกิจสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม กล่าวโดยสรุปการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่นแนวใหม่นี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความคิดเศรษฐศาสตร์แบบพอเพียงนั่นเองดังปรากฏในแผนภาพที่ 9

แผนภาพที่ 9 สมรรถนะของชุมชน

การสร้างสมรรถนะของชุมชนและการสร้างสถาบันวางแผนแบบใหม่

ชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงจะมีลักษณะอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับสิ่งที่เราเรียกว่า "สมรรถนะของชุมชน" (Community Capacity) "สมรรถนะของชุมชน" ในที่นี้หมายถึงความสามารถของชุมชนที่จะค้นหาศักยภาพของตนเองทางด้านเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ มีการระดมศักยภาพเหล่านี้มาสู่กระบวนการพัฒนาเพื่อก่อให้เกิดความพอเพียงและความยั่งยืนแก่ชุมชนท้องถิ่น แนวคิดสมรรถนะของชุมชนนี้ครอบคลุมไปถึงเรื่องความสามารถของชุมชนทางด้านความรู้ ภูมิปัญญาพื้นบ้าน และความสามารถของทรัพยากรมนุษย์ ความสามารถในการปรับปรุงสถาบันหรือสร้างสถาบันใหม่ๆ ขึ้นมา รวมทั้งความสามารถในการบริหารจัดการเพื่อให้เกิดความยั่งยืนเชิงบูรณาการที่อยู่บนพื้นฐานของระบบนิเวศชุมชน และหลักการของความพอเพียงทางนิเวศ แนวคิดนี้สถาบันการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนของ Community Economic Development Centre ที่ Simon Fraser University ได้ให้ความสำคัญอย่างยิ่ง

ถ้าสมรรถนะชุมชนมีความเข้มแข็ง ชุมชนสามารถริเริ่มดำเนินการทุกอย่างด้วยตนเองบนพื้นฐานของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ชุมชนก็สามารถในการพึ่งตนเองได้อย่างเต็มที่ แต่ถ้าสมรรถนะชุมชนอยู่ในระดับที่อ่อนแอ วิถีชีวิตชุมชนก็จะถูกควบคุมโดยระบบทุนนิยม และเศรษฐกิจโลกได้โดยง่าย อันจะนำไปสู่อนาคตแห่งการพึ่งพาโลกาภิวัตน์และต้องอยู่กับความ ผันแปรไม่แน่นอน ดังที่ท่านปรีดี พนมยงค์ ได้พูดถึง "ความเป็นอนิจจังของเศรษฐกิจชนบทไทย" เมื่อหลายทศวรรษมาแล้ว

เครื่องมือสำคัญที่จะทำให้ "สมรรถนะของชุมชน" เกิดขึ้นได้อย่างเข้มแข็งคือ ต้องมีกระบวนการวางแผนเชิงยุทธศาสตร์ ซึ่งชุมชนเป็นผู้สร้างรากฐานทางสถาบันและเป็นผู้ดำเนินการเองอันประกอบไปด้วย 6 ขั้นตอนคือ

1. ริเริ่มการร่างแผน

- → วิเคราะห์ ความตื่นตัว ความต้องการและโอกาสของชุมชน
- → ชุมชนเรียนรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง

2. การรวบรวมข้อมูลข่าวสาร

- → พิจารณามองภาพรวมของเศรษฐกิจชุมชน
- → พิจารณามองความสัมพันธ์ของเศรษฐกิจชุมชนกับโลกภายนอก

3. การวิเคราะห์และตีความ

→ การประเมินสมรรถนะของชุมชนสี่มิติทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

→ ให้ความสำคัญกับความหลากหลาย และความแตกต่างทางด้านสมรรถนะของชุมชนแต่ละท้องถิ่น

4. สร้างแผนพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน

→ วิสัยทัศน์ของชุมชน

→ ยุทธศาสตร์การพัฒนาเพื่อความยั่งยืนและการพึ่งตนเอง

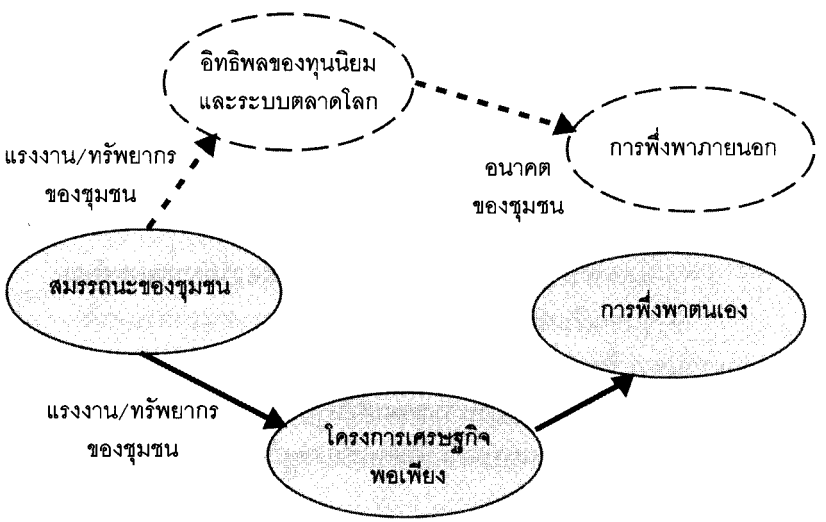
→ โครงการพัฒนาชุมชนแบบเศรษฐกิจพอเพียง

5. ปฏิบัติการไปสู่เศรษฐกิจพอเพียง

6. ประเมินผล/ตรวจสอบ/ปรับปรุง

จะเห็นได้ว่า แนวคิด "สมรรถนะของชุมชน" และการบริหารจัดการเชิงกลยุทธ์ให้คำตอบได้สองเรื่องพร้อมกันคือ ชุมชนสามารถมีพลังที่จะรับมือกับแรงกดดันจากทุนนิยมและโลกาภิวัตน์ได้มากน้อยเพียงใดและชุมชนมีพลังอำนาจแค่ไหนที่จะพาตัวเองไปสู่ความพอเพียงและการพึ่งตนเอง ประเด็นเหล่านี้มีความพันกับการกำหนดอนาคตของชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

แผนภาพที่ 10 สมรรถนะของชุมชน กับอนาคตของชุมชน

การปรับเปลี่ยนไปสู่ระบบ "นิเวศเกษตร"

ระบบการเกษตรแผนใหม่อาจให้ผลผลิตสูง แต่ก็มีส่วนสำคัญทำให้เกิดผลกระทบเชิงลบที่ใหญ่หลวง ซึ่งครอบคลุมปัญหาตั้งแต่ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติในชนบท การพึ่งพาปัจจัยการผลิตสมัยใหม่ที่มีต้นทุนสูง การพึ่งพาตลาดของระบบการค้าและทุนนิยมโลก ไปจนถึงการล่มสลายของชุมชนและการล้มละลายของชาวนาชาวไร่ ดังที่ปรากฏอยู่ชัดเจนในชนบทไทยและกำลังความรุนแรงยิ่งขึ้น ดังนั้นการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนแบบใหม่ตามแนวคิด "สมรรถนะชุมชน" จึงต้องมีการแสวงหาระบบเกษตรกรรมทางเลือก ซึ่งอยู่ตรงกันข้ามกับ "แผนใหม่" และควรจะสอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ระบบเกษตรกรรมทางเลือก ยึดถือความยั่งยืนทางนิเวศเป็นจุดมุ่งหมายและเป้าหมายสูงสุด ด้วยเหตุนี้จึงต้องปรับเปลี่ยนระบบการเกษตรให้เป็นระบบที่มีความยั่งยืน บนหลักการของนิเวศวิทยา การทำการเกษตรต้องเป็นไปในเชิงนิเวศหรือเชิงธรรมชาติ (Natural and Ecological Farming) โดยมีความเข้าใจไร่นาว่าเป็นระบบนิเวศ มีการใช้ทรัพยากรและปัจจัยการผลิตทางชีวภาพ มีระบบการจัดการและการควบคุม/การป้องกันเชิงบูรณาการบนพื้นฐานของความรู้ทางนิเวศวิทยาท้องถิ่น ในขณะเดียวกันแนวทางนี้มีการวิเคราะห์แบบองค์รวม โดยถือว่าระบบการเกษตรเป็นส่วนหนึ่งที่มีขอบเขตเชื่อมโยงกับระบบนิเวศท้องถิ่นและระบบสังคมของชุมชน ที่พิจารณา "ขีดจำกัด" ทางนิเวศ และเข้าใจ "สมรรถนะของชุมชน" ซึ่งเป็นข้อจำกัดทางสังคมและวัฒนธรรม วิถีการผลิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงต้องคำนึงถึงโดยขีดจำกัดของทั้งสองด้านนี้ พร้อมๆ กัน

ในแบบจำลองต่างๆ ที่อยู่ในแนวทางเกษตรกรรมทางเลือกและเกษตรกรรมธรรมชาติแบบจำลองที่สอดคล้องกับ "ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง" มากที่สุดเห็นจะเป็นสิ่งที่เราเรียกว่า "นิเวศเกษตร" หรือ Agro Ecology แนวคิดที่สำคัญมาจาก "Agro Ecology : The Scientific Basis of Alternative Agriculture" (M.A. Altieri, 1987) ซึ่งเน้นหลักการที่สำคัญๆ คือ ความยั่งยืนการพึ่งตนเอง การสร้างพลังอำนาจและการประสานสัมพันธ์เชิงองค์รวม และเชิงบูรณาการระหว่างวิถีการผลิตการเกษตร วิถีเศรษฐกิจชุมชน วิถีนิเวศ และวิถีสังคม/วัฒนธรรม

แผนภาพที่ 11 หลักการพื้นฐานของนิเวศเกษตร

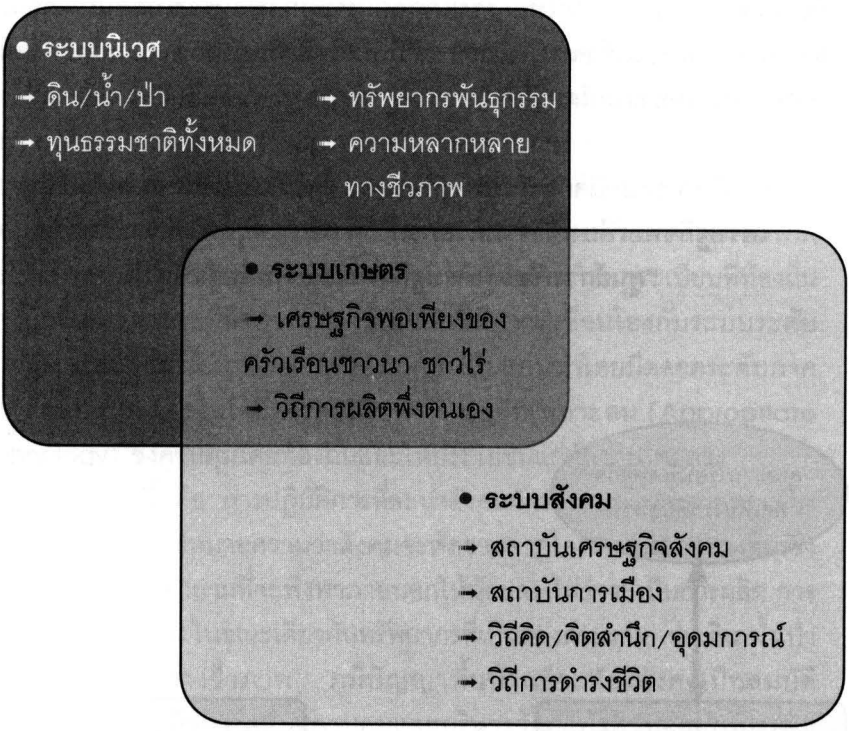
- **วิถีนิเวศ**
  - → ใช้ทรัพยากรท้องถิ่น
  - → ใช้ทรัพยากรที่ฟื้นฟูตัวเองได้
  - → ใช้สสาร/พลังงานที่ไร้มลภาวะ
  - → อนุรักษ์ทรัพยากรชีวภาพ

- **วิถีการผลิตการเกษตร**
  - → จัดการระบบการผลิตโดยใช้หลักนิเวศวิทยา
  - → ปรับระบบให้สอดคล้องกับภูมินิเวศท้องถิ่น
  - → ทำไร่นาสวนผสม

- **วิถีเศรษฐกิจชุมชน**
  - → ลดการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากทุนนิยม
  - → สร้างตลาดทางเลือกของท้องถิ่น
  - → ใช้หลักเศรษฐศาสตร์แบบพอเพียง
  - → สร้างระบบการแลกเปลี่ยนเงินตราชุมชนท้องถิ่น

- **วิถีสังคม/วัฒนธรรม**
  - → สร้างพลังอำนาจของชุมชนในการควบคุมวิถีการผลิตของตนเอง
  - → ใช้ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น+แนวคิดวิถีเกษตร
  - → สร้างเครือข่าย แลกเปลี่ยนความรู้/ความคิด/ประสบการณ์ของชุมชน
  - → รักษาความหลากหลายทางวัฒนธรรม

แผนภาพที่ 12 แบบจำลองนิเวศเกษตร (แสดงให้เห็นถึงระบบการเกษตรของครัวเรือน เศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นระบบที่มีความเชื่อมโยงกับระบบนิเวศและระบบสังคม)

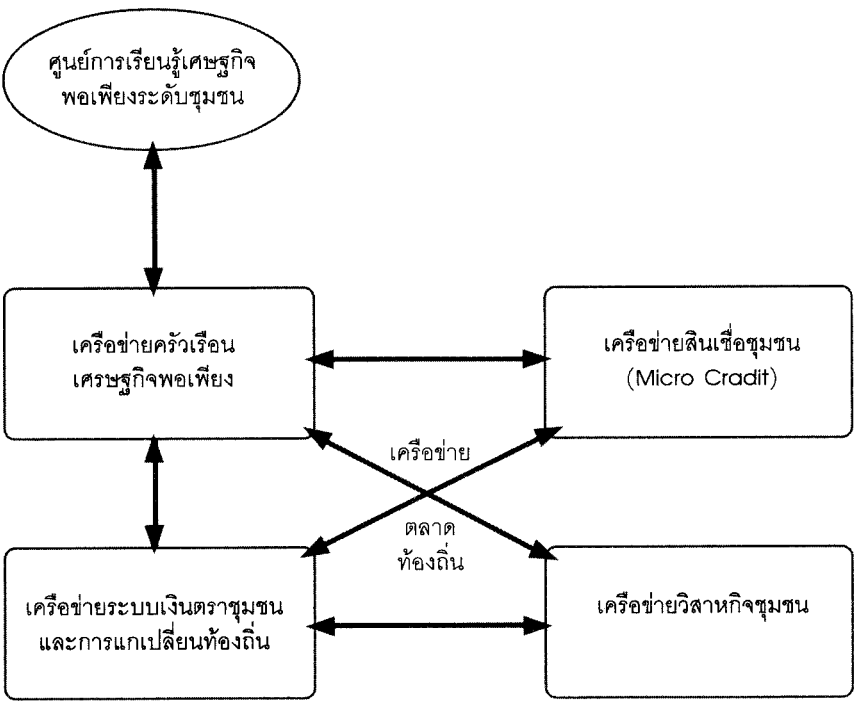
การสร้างเครือข่ายสถาบันเศรษฐกิจชุมชน

ยุทธศาสตร์ที่สำคัญทางด้านสถาบัน คือ การสร้างระบบกิจกรรมเศรษฐกิจชุมชนให้มีลักษณะคล้าย "Community Economic Complex" หรือการนำเอาเครือข่ายกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ มาเชื่อมโยงประสานกันในระดับท้องถิ่น โดยจะต้องเข้าใจว่าครัวเรือนชนบทไม่ใช่เป็นผู้ผลิตและก็ไม่ใช่เป็นผู้บริโภคอย่างใดอย่างหนึ่งอย่างแยกส่วนกัน หากแต่เป็นทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค (Prosumer) ในเวลาเดียวกัน โดยใช้ทรัพยากรท้องถิ่นผลิตเพื่อท้องถิ่น และบริโภคในท้องถิ่น ครัวเรือนเหล่านี้จะรวมตัวกันเป็น "เครือข่ายของครัวเรือนเศรษฐกิจพอเพียง" ซึ่งจะประสานสัมพันธ์เชื่อมโยงกับเครือข่ายอื่นๆ ของระบบเศรษฐกิจชุมชนอันประกอบด้วยเครือข่ายสินเชื่อชุมชน (เช่น Micro Credit หรือกองทุนสินเชื่อ/

ออมทรัพย์อื่นๆ) เครือข่ายธุรกิจชุมชนเครือข่ายระบบเงินตราชุมชนและการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นรวมทั้งเครือข่ายตลาดชุมชนท้องถิ่น

การสร้างระบบความสัมพันธ์และการเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายต่างๆ ในท้องถิ่นดังกล่าวนี้จะช่วยให้การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงเกิดขึ้นได้ง่ายและดำรงอยู่อย่างยั่งยืน ซึ่งจะเป็นแนวทางที่มีประสิทธิภาพมากกว่าแนวทางที่ส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงแบบโดดเดี่ยว

ภาพที่ 13 ระบบกิจกรรมเศรษฐกิจชุมชน โดยมีเครือข่ายของครัวเรือนเศรษฐกิจพอเพียงเข้าร่วมด้วยภายใต้การสนับสนุนทางความคิดจาก "ศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงระดับชุมชน"

การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงด้วยกระบวนการท้องถิ่นอภิวัตน์ (Localization)

ปัจจุบันมีแนวคิดที่สำคัญเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสถาบันระดับท้องถิ่นซึ่งหมายความว่า ถ้ามีทางเลือกก็ควรเลือกทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นของท้องถิ่น ซื้อของท้องถิ่น ขายของท้องถิ่น ใช้ทรัพยากรท้องถิ่น ลงทุนในท้องถิ่น ในภาคปฏิบัติมีแนวคิดว่าการตัดสินใจทุกอย่างควรจะกระทำกันที่ระดับล่างสุดของโครงสร้างอำนาจ ควรสนับสนุนให้มีการกระจายอำนาจสู่ฐานล่าง การตัดสินใจทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและสิ่งแวดล้อมควรจะกระทำกันในพื้นที่ที่ประชาชนอาศัยอยู่ ซึ่งเป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบโดยตรง การผลิต การซื้อขาย การบริโภค การใช้ทรัพยากรเกิดขึ้นในท้องถิ่น กระทำกันในท้องถิ่นภายใต้กฎระเบียบที่ท้องถิ่นสร้างกันขึ้นมาเองโดยที่กิจกรรมท้องถิ่นเหล่านี้มีความเชื่อมโยงกับระบบระดับภูมิภาคและระดับชาติ เช่น ตลาดท้องถิ่นต้องเป็นแกนนำโดยมีตลาดระดับภาคให้การสนับสนุน เทคโนโลยีควรจะเป็นเทคโนโลยีที่เหมาะสม (Appropriate Technology) ซึ่งควบคุมโดยท้องถิ่นและให้ประโยชน์แก่ท้องถิ่นโดยตรง

ทั้งหมดนี้ คือ การปฏิบัติการที่จะนำสังคมก้าวสู่ระบบเศรษฐกิจพอเพียงอย่างแท้จริง ซึ่งไม่ได้หมายความว่าสังคมจะตัดขาดจากโลกภายนอกอย่างสิ้นเชิง แต่หมายถึงความพยายามที่จะพึ่งพาภายนอกให้น้อยลง ไม่ว่าจะเป็นการผลิต การบริโภคและการลงทุน ในขณะเดียวกันทรัพยากรที่เป็นของส่วนรวม เช่น ดิน น้ำ ป่า ความหลากหลายทางชีวภาพ ภูมิปัญญาพื้นบ้านก็จะต้องยังคงเป็นสมบัติส่วนรวมต่อไป โดยมีชุมชนเป็นผู้ควบคุมและบริหารจัดการไม่ใช่ปล่อยให้บรรษัทข้ามชาติหรือสถาบันการเงินข้ามชาติเข้ามาครอบครองหรือยึดเอาไป

กล่าวโดยสรุป ถ้าสังคมจะหันมาพิจารณาเศรษฐกิจพอเพียงและการพึ่งตนเองในฐานะ แนวคิดการพัฒนาทางเลือกนั้น แนวคิด Subsidiarity คือให้ท้องถิ่นนิยมอยู่เหนือโลกานิยมรวมทั้งให้ชุมชนและสถาบันของชุมชนมีพลังอำนาจเต็มที่ในการควบคุมดูแลจัดการบริหารทรัพยากรของชุมชน (Local Community Empowerment) ถ้าทำเช่นนี้ได้ก็จะเกิดชุมชนพอเพียงที่มีเสถียรภาพ มีความมั่นคงและมีความยั่งยืน อนึ่งการเปลี่ยนหนทางเดินจากโลกานิยมไปสู่ท้องถิ่นนิยมต้องการการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ทุกด้าน นับตั้งแต่เปลี่ยนโลกทัศน์ อุดมการณ์ แนวคิด วิถีการพัฒนาไปจนถึงการปรับโครงสร้างสถาบันต่างๆ รวมทั้งการสร้างสถาบันใหม่ๆ ขึ้นมาด้วย ซึ่งสนับสนุนแนวทางอภิวัตน์ท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

การสร้างเครือข่ายใหม่ที่เชื่อมโยง ครัวเรือน องค์กรและสถาบันเศรษฐกิจสังคมต่างๆ ในบริบทของระบบเศรษฐกิจพอเพียง

วาระเพื่อการปฏิบัติการไปสู่เศรษฐกิจพอเพียง (Agenda for Action)

วัตถุประสงค์

วาระเพื่อการปฏิบัติการมีจุดมุ่งหมายที่จะให้มีการปรับเปลี่ยนระบบการวางแผนและการบริหารจัดการเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน โดยเสนอแนะเครื่องมือและยุทธศาสตร์ต่างๆ อันจะก่อให้เกิดสมรรถนะของชุมชนที่เข้มแข็งในการพัฒนาตนสู่วิถีชีวิตเศรษฐกิจพอเพียง ผลจากการสังเคราะห์องค์ความรู้ และจินตนาการใหม่ที่เกิดท่ามกลางการสังเคราะห์นี้ คณะผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะสำหรับสถาบันวิจัยและการศึกษาสถาบันของรัฐและสถาบันชุมชนต่างๆ ดังต่อไปนี้:

ข้อเสนอแนะสำหรับนักวิจัยและนักบริหารการศึกษา

- สร้างโครงการฝึกอบรมเพื่อส่งเสริมความรู้ด้านเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับนักศึกษาและผู้ปฏิบัติงานของศูนย์การเรียนรู้ระดับชุมชน
- เสนอแนวทางและเทคนิคการประเมิน "สมรรถนะของชุมชน"
- สร้างแบบจำลองการบริหารจัดการ และการวางแผนสำหรับการพัฒนาชุมชนแบบเศรษฐกิจพอเพียง

บทที่ 6
บทสรุป

ในกระบวนการทำวิจัยเพื่อสังเคราะห์และประเมินสถานะองค์ความรู้ เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงนั้น คณะผู้วิจัยต้องเผชิญกับชุดคำถามหลักที่สังคมไทยต้องการความกระจ่างชัดและเป็นคำถามซึ่งมีบุคคลหลายฝ่ายหลายภาคส่วนพยายามเสนอคำตอบมาบ้างแล้วอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ คำถามนั้นคือ เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร? เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญา แนวคิดหรือวิธีปฏิบัติ? เป็นแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์หรืออยู่เหนือเศรษฐศาสตร์ เศรษฐกิจพอเพียงเหมือนหรือแตกต่างจากแนวคิดเศรษฐศาสตร์กระแสหลักหรือไม่ อย่างไร? เศรษฐกิจพอเพียงมีความเกี่ยวข้องบ้างไหม อย่างไรกับแนวคิด การพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) เป็นต้น ความพยายามพัฒนากรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงส่งผลให้มีการสรุปผลงานทางวิชาการเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีการทบทวนและแยกประเภทกับวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็น 6 หมวดใหญ่ อาทิ กรอบแนวคิดทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง การบริหารเศรษฐกิจส่วนรวมในระดับต่างๆ การบริหารเศรษฐกิจรายสาขา การเมือง การบริหาร และการปกครอง การบริการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตและชุมชน (สรุปผลการสัมมนาการพัฒนากรอบแนวคิดและการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2546) ความพยายามดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการริเริ่มทำความเข้าใจปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในมิติอื่นๆ ที่นอกเหนือจากกรอบวิชาเศรษฐศาสตร์

การทบทวนวรรณกรรมเพื่อทำให้คณะผู้วิจัยมีความรู้พื้นฐานในเรื่องนี้ในบทที่หนึ่งนำไปสู่การกำหนดกรอบแนวคิดทฤษฎีในการทำวิจัย ซึ่งยังคงมีความจำเป็นและสำคัญในการทำการวิจัยเพื่อการสังเคราะห์ความรู้ (Meta Research)

กรอบแนวคิดดังกล่าวจัดวางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไว้ในกลุ่มของแนวคิดทางสังคมทางเลือก (Alternative Social Thoughts) อาทิ พุทธเศรษฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์แนวใหม่หรือเศรษฐศาสตร์สังคม (Social Economics) ซึ่งมีความแตกต่างจากเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก (Mainstream Economics) ในหลายระดับและหลายลักษณะ การสังเคราะห์เนื้อหาภายใต้กรอบแนวคิดทฤษฎีในการวิจัยดังกล่าวทำให้คณะผู้วิจัยได้พัฒนาข้อสังเกตทางทฤษฎีหลายประการดังนี้

ประการที่หนึ่ง ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพัฒนาการอันยาวนานนับตั้งแต่ พ.ศ. 2517 อันเป็นยุค "ประชาธิปไตยเบ่งบาน" บริบททางการเมืองและการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยขณะนั้นนับว่ามีความเกี่ยวข้องกับความในพระราชดำรัส เนื่องด้วยพระองค์เห็นว่าแนวทางการพัฒนาที่เน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศเป็นหลักเพียงอย่างเดียวอาจก่อให้เกิดปัญหาได้ จึงเริ่มพระราชทานพระบรมราโชวาทเรื่องการมีพอกินพอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่หรือการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจขั้นพื้นฐานนั่นเองก่อนที่จะพัฒนาในระดับสูงขึ้นไป (อภิชัย พันธเสน, 2543, หน้า 5-7) อาจกล่าวได้ว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเกิดขึ้นท่ามกลางกระแสแนวคิดการพัฒนาทางสังคมทางเลือกหลายกลุ่มในสังคมไทย และในระดับสากลอันเป็นเสมือนความพยายามต้านกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจ-สังคมกระแสหลักที่เริ่มส่งผลกระทบทางลบต่อความมั่นคงในระบบชีวิตมนุษย์และระบบนิเวศ อาทิ แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนเครือข่ายเกษตรกรรมยั่งยืน พุทธเกษตร เกษตรผสมผสาน ตลอดจนการเกิดขึ้นของชุมชนใหม่ในเชิงอุดมการณ์ศาสนาเพื่อแสวงหาทางรอดจากการรุกอย่างรวดเร็วของระบบเศรษฐกิจทุนนิยม ความคล้ายคลึงกัน ในแก่น (Essence) ของกลุ่มแนวคิด "ทางเลือกในการพัฒนา" นำไปสู่การให้ความหมายว่าเศรษฐกิจพอเพียงคือ "วัฒนธรรมทวนกระแส" (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2543) การสังเคราะห์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงจึงต้องกระทำควบคู่ไปกับการทำความเข้าใจบริบททางสังคมดังกล่าวตลอดจนสาระสำคัญของแนวคิดทางเลือกต่างๆ เหล่านี้

ประการที่สอง แนวคิดและวิถีปฏิบัติ (Praxis) ของวัฒนธรรมและเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทยดำรงอยู่ด้วยการสนับสนุนจากโลกทัศน์องค์รวม อันเป็นผลพวงของการตระหนักถึงความเชื่อมโยงระหว่างความรู้หลายประเภท อาทิ ความรู้เชิงเทคนิค (Technical Knowledge) เพื่อการกินการอยู่ ความรู้เชิงจิตวิญญาณ-จริยศาสตร์ (Spiritual-Ethical Knowledge) ความรู้ระดับอภิปรัชญา

(Metaphysical Knowledge) เพื่อการรักษาดุลยภาพระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสิ่งแวดล้อมเชิงกายภาพ และมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ตลอดจนความรู้ที่นำพามนุษย์สู่ความมีอิสรภาพ ความรู้ที่เป็นองค์รวมเหล่านี้หลอมรวมวิถีการผลิต อุดมการณ์และสัมพันธภาพการผลิตเข้ากับระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของมนุษย์กับสิ่งที่อยู่ล้อมรอบมนุษย์ในทุกมิติจนเป็นเนื้อเดียวกัน และอาจเรียกได้ว่าเป็นศาสตร์แบบบูรณาการ (Integral Sciences) ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะปรัชญาครอบคลุมมิติต่างๆในการดำรงอยู่ของมนุษย์ จึงไม่น่าจะเป็นแค่เรื่องความรู้ทางเทคนิคหรือเรื่องศีลธรรม (ความไม่ละโมบ การประหยัด รอบคอบ ฯลฯ) แต่เกี่ยวข้องกับความรู้และการรู้ในแทบทุกมิติของสังคมมนุษย์

ประการที่สาม การศึกษาวิจัยที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย ยืนยันว่าความรู้ของชุมชนไทยในภาคชนบทและ/หรือภาคการเกษตร เรื่องความพอเพียงหรือเศรษฐกิจพอเพียงดำรงอยู่แล้ว ในวิถีชีวิตชุมชนด้วยอุดมการณ์การผลิตที่แตกต่างเป็นเอกลักษณ์จากอุดมการณ์การผลิตของระบบทุนนิยม

ประการที่สี่ ความรู้ประสบการณ์และภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตของผู้คนในภาคการเกษตรหรือที่ดำรงชีวิตที่ต้องพึ่งพิงระบบนิเวศธรรมชาติและระบบความสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรม ในฐานะปัจจัยการผลิตมีความสอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเนื่องจากตั้งอยู่บนพื้นฐานของการไม่เบียดเบียนหรือทำลายล้างระบบต่างๆ ที่หล่อเลี้ยงชีวิตมนุษย์ ร่วมมือและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการใช้หลักการกระจายความเสี่ยงในกิจกรรม การผลิต และพัฒนาสำนึกกลุ่ม-ชุมชน เพื่อร่วมแรงในการผลิต การจัดการผลผลิตและการพัฒนาสวัสดิการของชุมชนในรูปแบบต่างๆ ถึงแม้ว่าในบางช่วงบางขณะชุมชนอาจพลาดพลั้งหรือล้มลุกคลุกคลานเนื่องจากการรู้ไม่เท่าทันการรุกล้ำของระบบคิด อุดมการณ์ทุนนิยมและลัทธิบริโภคนิยมสุดขั้ว ก็ยังสามารถปรับตัวปรับเปลี่ยนและดัดแปลงรูปแบบการผลิต โดยมีสำนึกการสร้างความมั่นคงให้ฐานรากของชีวิตเข้มแข็งก่อนและที่สุดสามารถยืนอยู่ท่ามกลางกิจกรรมการผลิตสองระบบ โดยมีระบบเศรษฐกิจพอเพียงเป็นภูมิคุ้มกันความเสี่ยงจากการผลิตเพื่อการค้า

ประการที่ห้า ข้อค้นพบจากงานวิจัยชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทยยืนยันตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมของการดำเนินชีวิตของประชาชนไทยในภาคการเกษตร/ภาคชนบทโดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง ดังนั้นการคิดเรื่องการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะทางเลือกในการพัฒนา จึงควรเริ่มต้นด้วย

ความจริงข้อนี้

ในการสังเคราะห์องค์ความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง คณะผู้วิจัยได้นำเสนอผลการสังเคราะห์ความรู้ในบทที่ 3 บทที่ 4 และบทที่ 5 และสามารถสรุปสาระสำคัญของข้อค้นพบทั้งหมดได้ดังนี้

ผลการสังเคราะห์งานวิจัยขั้นที่ 1 : การแยกประเภทงานวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัย

ประเภทที่ 1 การศึกษาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจพอเพียงและเศรษฐกิจชุมชนในฐานะปรัชญาแนวคิดการพัฒนาสังคม งานวิจัยประเภทนี้มีจำนวนน้อย อย่างไรก็ตามมีผู้พยายามศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะปรัชญา โดยใช้ปรัชญาตะวันตก อาทิ ประสบการณ์นิยม ปฏิบัตินิยม และธรรมชาตินิยม ควบคู่กับพุทธปรัชญาเป็นกรอบในการทำความเข้าใจเศรษฐกิจพอเพียง

ประเภทที่ 2 การศึกษาพัฒนาการทางเศรษฐกิจและประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของชุมชน การวิจัยในชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย มีวัตถุประสงค์ที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือ ต้องการศึกษาระบบเศรษฐกิจชุมชนทั้งในมิติประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ พลวัตเศรษฐกิจชุมชนในกระแสการเปลี่ยนแปลงตลอดจนการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจความอยู่รอดของชุมชนท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทางสังคม เป็นต้น ข้อเด่นของงานวิจัยหลายเรื่องในชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชน หมู่บ้านไทยในเชิงวัตถุประสงค์คือ การที่ผู้วิจัยให้การให้ความสนใจต่อพลวัตการปฏิสัมพันธ์ของ ชุมชนในฐานะที่มีพลังในตัวเอง มีระบบคิดในฐานะหน่วยการกระทำในภูมินิเวศน์การเมืองของสังคมไทย (Agency / Social Actors) ความเป็นกลุ่มก้อน (Collectivity) ซึ่งเป็นคุณลักษณะสำคัญของ ชุมชนกับโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจการเมืองไทยซึ่งในบางช่วงบางสมัยอาจทำให้ชุมชน หมู่บ้านไทยตกเป็น "เหยื่อ" ของกระบวนการพัฒนาแบบบนลงล่างหรือแบบที่ส่วนกลาง (รัฐและทุน) อยู่ในฐานะได้เปรียบและชุมชนอยู่ในฐานะเสียเปรียบ สู่ความรู้ความเข้าใจและสร้างความรู้จากชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติการต่อสู้ดิ้นรนของชุมชนหมู่บ้านไทยเพื่อการดำรงอยู่

ประเภทที่ 3 การศึกษาประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจพอเพียงและเศรษฐกิจชุมชนด้วยการสำรวจความคิดเห็นหรือทัศนะของบุคคลหรือคณะบุคคลที่มีต่อโครงการและกิจกรรมการพัฒนาที่ยึดหลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง งาน

วิจัยประเภทนี้มิได้สนใจศึกษาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงโดยตรง แต่เป็นการศึกษาประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจพอเพียง อาทิ ปัจจัยทางเศรษฐกิจสังคม โดยการศึกษาทัศนะความคาดหวังหรือความคิดเห็นของกลุ่มเป้าหมายและการวิจัยเพื่อประเมินผลการดำเนินของโครงการพัฒนาชนบท เป็นต้น งานวิจัยประเภทนี้จึงนิยม "ตรึง" ความคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงไว้ดังที่ตนเข้าใจรับรู้ รับทราบ และมุ่งศึกษาข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริง (facts) และความคิดเห็น ซึ่งเมื่อได้คำตอบแล้ว ก็มิได้นำมาวิเคราะห์อภิปรายเพื่อการสร้างองค์ความรู้ใหม่ในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงแต่ประการใด

ประเภทที่ 4 การศึกษาการประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง การวิจัยประเภทนี้ผู้ศึกษา สนใจศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงในระดับการประยุกต์ใช้จริงในบริบทของการปฏิบัติงานในองค์กรที่ตนรับผิดชอบ อาทิ สถาบันการศึกษา สถานสงเคราะห์หรือในระดับชุมชน ตลอดจนการประยุกต์แนวคิดในภาคอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม ในการประยุกต์หลักการเศรษฐกิจพอเพียงนักวิจัยจำเป็นต้องตีความหลักการเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อ "แก้ปัญหา" ที่เกิดขึ้นในการดำเนินการตาม "โครงงาน" ที่ผู้วิจัยมอบหมายให้ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยปฏิบัติ จากนั้นมีการศึกษาความคิดเห็นของผู้ร่วมการวิจัยและชุมชนต่อโครงงานดังกล่าว ภายใต้การศึกษาประเภทนี้แบ่งออกเป็น 2 ประเภทย่อยคือ

4.1 การประยุกต์ในระดับองค์กร เช่น สถานศึกษาและองค์กรทางสังคม โดยผู้วิจัยใช้เศรษฐกิจพอเพียงเป็นกรอบความคิดในระดับปฏิบัติการ แต่ไม่ได้ศึกษาเชิงลึกแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อพัฒนาเป็นแบบกรอบทางทฤษฎีในการวิจัยแต่อย่างใด แม้ผลการวิจัยจะแสดงให้เห็นได้ชัดว่างานวิจัยแทบทุกประเภทนักวิจัยพยายามทำความเข้าใจแนวคิดและทฤษฎีที่ตนระบุว่าสนใจและนำไปใช้เป็นกรอบความคิด แต่ก็ "ตีความ" และ/หรือสร้างใหม่ กรอบความคิดเศรษฐกิจพอเพียงตามความเข้าใจภูมิหลังโลกทัศน์และความโน้มเอียงทางทฤษฎีอย่างเห็นได้ชัด

4.2 การศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะแนวคิดและการประยุกต์ใช้ในระดับชุมชนและภาคอุตสาหกรรมโดยมีกรอบทางทฤษฎีชัดเจน (Theoretical Construction) จุดเด่นของงานวิจัยในประเภทนี้ คือ การให้ความสำคัญกับการศึกษาแนวคิดอย่างรอบคอบและละเอียดลึกซึ้งโดยผู้วิจัยสามารถสร้างความเชื่อมโยงระหว่างกรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่ตนพัฒนากับคำถาม วัตถุประสงค์การวิจัยได้อย่างเป็นระบบ อาทิ การศึกษาของสมศรี จินะวงษ์ (2544) เป็น

ตัวอย่างของการศึกษาที่ผสานคำถามการวิจัยในเชิงแนวคิดและการประยุกต์ กล่าว คือมีการศึกษาถึงความเป็นมาของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ศึกษาความเหมือน ความต่างของเศรษฐกิจพอเพียงในอดีตและปัจจุบัน จากนั้นผู้ศึกษาจึงยังศึกษา วิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจในชุมชนที่ใช้แนวทางเศรษฐกิจ พอเพียง ซึ่งเป็นการศึกษาถึงการประยุกต์ใช้แนวคิดนี้ด้วยการเก็บรวบรวมข้อมูล เชิงลึกและการสังเกตการณ์ในพื้นที่

งานวิจัยของอภิชัย พันธเสน และคณะ (2546)ได้วิเคราะห์และตีความ แนวคิดและเศรษฐกิจพอเพียง แล้วสร้างข้อสรุปเพื่อเป็นกรอบทางทฤษฎีในการ วิจัยนำไปสู่การพัฒนาดัชนีชี้วัดความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงในอุตสาหกรรมขนาด กลางและขนาดย่อมได้อย่างเป็นรูปธรรม การวิจัยประเภทนี้หากสามารถทำให้ต่อ เนื่องน่าจะนำไปสู่การพัฒนาองค์ความรู้และทฤษฎีการประยุกต์ใช้ (Application Theory) และจะก่อให้เกิดประโยชน์อย่างยิ่งในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอ เพียงในทุกภาคส่วน

ประเภทที่ 5 การศึกษา "ความพอเพียง" ทางสังคม สภาพแวดล้อม และเทคโนโลยี การวิจัยประเภทนี้ไม่ได้มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องเศรษฐกิจโดยตรง ผู้วิจัยศึกษาความพอเพียงทางสังคมของครอบครัวและชุมชนตลอดจนปัจจัยที่ เกี่ยวข้องกับความพอเพียงของสังคม โดยใช้กรอบแนวคิดที่สะท้อนให้เห็นถึงองค์ ประกอบต่างๆ ที่ผู้วิจัยเชื่อว่าก่อให้เกิดความพอเพียงทางสังคมในชนบทไทย อาทิ ความพอเพียงทางด้านเศรษฐกิจ ด้านเงินทุนและเทคโนโลยี ด้านที่ดิน ด้าน ทรัพยากรและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกใน ครอบครัว สมาชิกในชุมชนและเพื่อนบ้าน

ผลการสังเคราะห์งานวิจัยขั้นที่ 2 : การแยกประเภทงานวิจัยตามลักษณะของคำถามการวิจัยและวิธีวิทยาการวิจัย

นอกจากการแบ่งแยกประเภทงานวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัยแล้วยังสามารถสำรวจงานวิจัยเพื่อแบ่งแยกประเภทของงานวิจัยตามลักษณะของคำถามการวิจัย ซึ่งแบ่งออกเป็น 5 ประเภทดังนี้

ประเภทที่ 1 คำถามวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะและพัฒนาการของแนวคิดหรือปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เศรษฐกิจชุมชนและประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของชุมชน งานวิจัยประเภทนี้มีคำถามที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างและการ

เปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจชุมชนตามเขตเศรษฐกิจวัฒนธรรม การดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียงและ/หรือเศรษฐกิจชุมชนภายใต้บริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ข้อค้นพบที่ได้จึงมีความเป็นสหวิทยาการ โดยใช้วิธีวิทยาที่เป็นสหวิทยาการทางสังคมศาสตร์ อาทิ การใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบมานุษยวิทยา รัฐศาสตร์ ภูมิศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ เกษตรศาสตร์ ฯลฯ ด้วยระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ

ประเภทที่ 2 คำถามวิจัยที่เกี่ยวกับ ความรู้ ความเข้าใจ (ของกลุ่มเป้าหมาย) ต่อเรื่องแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง งานวิจัยประเภทนี้ผู้วิจัยเริ่มต้นด้วยการทบทวนวรรณกรรมแล้วจึงกำหนดกรอบการวิจัยโดยพัฒนาเป็นข้อคำถามตามความเข้าใจของตนเองเพื่อถามกลุ่มเป้าหมายในการศึกษา การวิจัยประเภทนี้นักวิจัยนิยมใช้การวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) งานวิจัยประเภทนี้ส่วนใหญ่ขาดความชัดเจนในแง่ของวัตถุประสงค์ อาทิ นักวิจัยมักตอบไม่ได้ว่าเมื่อได้คำตอบเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มเป้าหมายแล้วจะนำผลที่ได้รับไปทำอะไรหรือไปอธิบายอะไร

ประเภทที่ 3 คำถามวิจัยเกี่ยวกับทัศนะในการนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ งานวิจัยประเภทนี้มุ่งค้นหาหรือศึกษาความคิดเห็น (Opinions) และทัศนะ (Perspectives)ไม่ใช่ทัศนคติ (Attitude) เนื่องจากองค์ประกอบของทัศนคตินั้นประกอบไปด้วยส่วนของความคิดความเข้าใจ (Cognitive Domain) ส่วนของความรู้สึก (Affective Domain) และส่วนของการกระทำ/พฤติกรรม (Behavioral Domain) การทำวิจัยที่พบเป็นการศึกษาเปรียบเทียบทัศนะหรือความคิดเห็น โดยใช้วิธีการวิจัยแบบสำรวจเช่นเดียวกัน มีงานวิจัยหลายเรื่องที่ศึกษาเปรียบเทียบทัศนะของเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนกับประธานกลุ่มกิจกรรมที่มีต่อการดำเนินงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเศรษฐกิจแบบพอเพียงเฉลิมพระเกียรติ คำถามที่คณะผู้วิจัยต้องถามต่อไปคือ คำตอบที่ได้ให้อะไร เป็นประโยชน์ต่อการสร้างองค์ความรู้ใหม่ในเรื่องนี้หรือไม่

ประเภทที่ 4 คำถามวิจัยเกี่ยวกับการนำแนวคิด/ทฤษฎีมาทดลองปฏิบัติโดยผู้วิจัยเอง หรือให้กลุ่มเป้าหมายในบางพื้นที่ทดลองปฏิบัติ จากการสำรวจพบว่างานวิจัยประเภทนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research (PAR)) ซึ่งมีประเด็นที่น่าสังเกตหลายประเด็นคือ

4.1 งานวิจัยบางเรื่อง ชื่อโครงการวิจัย กับวัตถุประสงค์ ไม่ได้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน อาทิ ชื่อโครงการคือ "การดำเนินโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเศรษฐกิจแบบพอเพียง..." แต่วัตถุประสงค์คือศึกษาทัศนคติ (ทัศนะ) และความคาดหวังในผลการดำเนินงานโครงการของผู้เกี่ยวข้องด้วยวิธีการวิจัยแบบสำรวจ หากผู้วิจัยศึกษาหัวข้อนี้โดยใช้วิธีวิทยาเชิงคุณภาพอาจจะทำให้งานวิจัยสามารถอธิบายและตอบคำถามการวิจัยที่น่าสนใจมากกว่าการศึกษาทัศนะและความคาดหวังของเจ้าหน้าที่ซึ่งเมื่อได้ผลการวิจัยแล้วไม่ก่อให้เกิดประโยชน์มากนักทั้งในแง่ของการสร้างองค์ความรู้ ในด้านการประยุกต์หรือการขยายกรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

4.2 งานวิจัยบางเรื่องต้องการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการส่งเสริมแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงให้แพร่หลาย แต่ผลการวิจัยไม่สามารถตอบได้ว่าบทบาทหน้าที่ของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องนั้นเป็นเช่นใดหรือควรจะมีแนวปฏิบัติเป็นอย่างไรในการส่งเสริมแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งนี้เป็นเพราะผู้วิจัยพัฒนาคำถามที่เบี่ยงเบนไปจากคำถามการวิจัยและวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อาทิ การสร้างแนวคำถามที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยซึ่งสัมพันธ์กับบทบาทและศึกษาเฉพาะบทบาทในการส่งเสริมความรู้การสอนเศรษฐกิจพอเพียงเท่านั้น จึงจำเป็นต้องย้อนกลับไปถามว่าผู้วิจัยให้ความหมายเศรษฐกิจพอเพียงอย่างไร และให้ความหมายของบทบาทของผู้ที่จะส่งเสริมความรู้เศรษฐกิจพอเพียงอย่างไรด้วย

4.3 ลักษณะงานวิจัยที่เป็นการประยุกต์มีปรากฏในชื่อเรื่องว่าเป็นวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนั้น ที่สำรวจมาได้ในขณะนี้เป็นการทำวิจัยในบริบทของชั้นเรียน เป็นการประยุกต์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการเรียนการสอน ประเด็นที่น่าสนใจสำหรับผู้วิจัย คือ ผู้ที่ทำการสอน กลุ่มเป้าหมายเกี่ยวกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและกำหนดกรอบการทำโครงการให้นักเรียนซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมาย โดยผู้วิจัยจะเป็นผู้ติดตามให้การนิเทศและประเมินผล ซึ่งถ้าหากเป็นเช่นนี้ก็จัดไว้ว่า ขัดแย้งกับหลักการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research หรือ PAR) เนื่องจากหากเป็นการวิจัยแบบ PAR นั้น ขั้นตอนการกำหนดปัญหาหรือประเด็นต่างๆ ในการวิจัยจะต้องกระทำโดยกลุ่มนักเรียนผู้เป็นทีมวิจัยร่วมกับนักวิจัยหลัก

ประเภทที่ 5 คำถามวิจัยเกี่ยวกับปัจจัยที่ก่อให้เกิดความพอเพียงทาง สังคม สภาพแวดล้อมและเทคโนโลยี โดยใช้วิธีวิทยาแบบผสานวิธี กล่าวคือ ผู้วิจัยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในชุมชนและการ

สัมภาษณ์ผู้นำชุมชนและการวิจัยเชิงปริมาณโดยใช้ Bivariate Analysis ในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรที่เกี่ยวข้อง

ผลการสังเคราะห์งานวิจัย ขั้นที่ 3 การแยกประเภทงานวิจัยตามกลุ่มเป้าหมายและพื้นที่ในการศึกษา ซึ่งแบ่งเป็น (1) งานวิจัยที่ทำการศึกษากลุ่มเป้าหมายในประเด็นต่าง ๆ เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง ระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว กลุ่ม/ชุมชน และองค์กร ฯลฯ (2) งานวิจัยที่ทำการศึกษาตามพื้นที่ ซึ่งแบ่งย่อยเป็นงานวิจัยที่ทำการศึกษาในพื้นที่ชนบท เขตเมือง และแบ่งตามภาคต่างๆ (3) งานวิจัยที่ทำการศึกษาในภาคเกษตรกรรมและภาคอุตสาหกรรม (ทั้งขนาดเล็ก กลาง และใหญ่)

ประเภทที่ 1 งานวิจัยที่ทำการศึกษากลุ่มเป้าหมายในประเด็นต่างๆ เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง ระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว กลุ่ม ชุมชน และองค์กร

1. งานวิจัยที่ทำการศึกษากลุ่มเป้าหมายในประเด็นต่างๆ เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง ระดับปัจเจกบุคคล พบว่าเป็นการศึกษา

1.1 ทัศนะของปัจเจกบุคคล อาทิ ศึกษาทัศนะของเกษตรกรในการสร้างความมั่นคงทางรายได้ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง มีการศึกษาทัศนะและการปฏิบัติจริงของเกษตรกร ปรากฏว่า โดยภาพรวมเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างในงานวิจัยนี้ไม่ได้ปฏิบัติกิจกรรมตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงถึงร้อยละ 63.3 (ทรงชัย, 2542, หน้า 68)

1.2 ความสัมพันธ์ระหว่างการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงกับคุณภาพชีวิตของประชาชน มีงานวิจัยหลายชิ้นพยายามศึกษาในแนวนี้ และได้ข้อค้นพบในทิศทางเดียวกัน แสดงว่าการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงมีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตของเกษตรกร

2. งานวิจัยที่ทำการศึกษากลุ่มเป้าหมายในประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง ระดับครอบครัว กลุ่ม/ชุมชนนั้นค่อนข้างจะเกี่ยวเนื่องกัน จนไม่อาจแยกกล่าวเป็นระดับครอบครัว หรือระดับกลุ่ม/ชุมชนได้อย่างชัดเจน ตัวอย่างงานวิจัยที่ว่านี้คือ งานวิจัยของสำอาง สืบสาน และคณะ (2543) ซึ่งให้ความสำคัญกับปฏิสัมพันธ์ในครอบครัว เพื่อนบ้านและชุมชนว่าเป็นองค์ประกอบที่ก่อให้เกิดความพอเพียงทางสังคมและการศึกษาของชุมชนชนบทไทย โดยผลการศึกษาพบว่า ครัวเรือนที่ศึกษาส่วนใหญ่ยังคงรักษาวัฒนธรรมความเอื้ออาทร

การให้ความเคารพนับถือผู้ใหญ่และกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ มีลักษณะครอบครัวเป็นครอบครัวขยาย แต่ผลการศึกษาก็พบด้วยว่า สิ่งสำคัญที่สุดในการดำรงชีวิตของครอบครัวอย่างมีความสุขและอยู่รอด คือการมีเงินใช้จ่ายพอสมควร มีทุนพอทำมาหากิน มีรายได้พอเพียงกับค่าใช้จ่าย ซึ่งผลการศึกษาอย่างนี้แสดงว่า การดำรงชีวิตของครัวเรือน มีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นสังคมเมืองมากขึ้น มีการใช้เงินเป็นตัวกลางแทนการแลกเปลี่ยนและแทนแรงงาน อย่างไรก็ดี ครัวเรือนมีความเห็นว่าแหล่งเรียนรู้ในชุมชนจำเป็นต่อการประกอบอาชีพ โดยเฉพาะแหล่งเรียนรู้ที่เป็นศูนย์ฝึกอาชีพและห้องสมุดหรือแหล่งความรู้หมู่บ้าน ในขณะที่งานวิจัยอย่างเช่นเรื่อง ผ้าทอไทลื้อ : เศรษฐกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง ของ ลำแพน จอมเมือง และสุทธิพงษ์ วสุโสภา (2546) พบว่า "การทอผ้า" เป็นกระบวนการทางภูมิปัญญาในครอบครัว และครอบครัวเป็นแหล่งเรียนรู้และฝึกอาชีพถ่ายทอดส่งต่อกันเป็นวัฒนธรรมชุมชนที่กอปรด้วยระบบคิด ความเชื่อ ค่านิยม อุดมการณ์ สำนึกเอกลักษณ์ของชุมชน ผ้าทอมิได้เป็นสัญลักษณ์แห่งวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ยังเป็น "สิ่งของเพื่อการแลกเปลี่ยนกับผลิตผลอื่นๆ จากชุมชนอื่นๆ" จากระบบแลกเปลี่ยนระหว่างครอบครัวกับชุมชนอื่นตามวันเวลาที่เคลื่อนผ่านไป ผ้าทอกลายเป็นสินค้าที่ถูกตั้งราคาขายโดยกลุ่มทอผ้า จนขยายกลายเป็นธุรกิจชุมชนที่ทำให้คนในครอบครัวและในชุมชนสามารถอยู่รอดได้ในกระแสทุนนิยม

3. งานวิจัยที่ทำการศึกษากลุ่มเป้าหมายในประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงในองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน อาทิในสถานศึกษา ได้มีความพยายามดำเนินการทั้งในระดับโรงเรียนประถมศึกษาและมัธยมศึกษา

โดยภาพรวมของการศึกษาสังเคราะห์โดยแบ่งตามกลุ่มเป้าหมายเป็นปัจเจกบุคคล ครอบครัว/กลุ่ม ชุมชนและองค์กรนั้น พบว่ากลุ่มเป้าหมายยังไม่ชัดเจนนักในเรื่องของเศรษฐกิจพอเพียง แม้จะมีความพยายามจากผู้วิจัยในการถามความคิดเห็นในเชิงเห็นด้วยกับปรัชญาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งได้คำตอบบ้างแต่ยังไม่มีการนำไปปฏิบัติมากนัก แต่พบว่ามีลักษณะพิเศษที่ได้จากการศึกษาระดับครอบครัว/กลุ่มว่า ครอบครัวน่าจะเป็นแหล่งเรียนรู้ ถ่ายทอด ปลูกฝังระบบคิด ความเชื่อ ค่านิยม และสำนึกเอกลักษณ์ของภูมิปัญญาและวัฒนธรรมชุมชนได้และน่าจะเป็นฐานการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงที่มีคุณภาพ

ประเภทที่ 2 ประเภทงานวิจัยที่ทำการศึกษาในพื้นที่ชนบท/เมือง/ภาค

การสังเคราะห์ความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงพบว่างานวิจัยไม่ว่าจะเป็นงานวิทยานิพนธ์ หรืองานวิจัยทั่วไป ส่วนใหญ่นักวิจัยนิยมศึกษาในภูมินิเวศชนบทมากกว่าในภูมินิเวศเมือง งานวิจัยของ พงศ์ธร จันทรัศมี (2546) เป็นหนึ่งในงานวิจัยจำนวนน้อยที่ศึกษาลักษณะการทำงานขององค์กรเครือข่ายเศรษฐกิจชุมชนโซนบูรพา กรุงเทพมหานคร ให้ข้อค้นพบว่า "องค์กรเครือข่ายเศรษฐกิจชุมชนโซนบูรพา เป็นการรวมตัวของกลุ่มอาชีพที่รวมตัวกันเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกัน" (พงศ์ธร จันทรัศมี, 2546, หน้า 84) แต่มีวัตถุประสงค์หลักคือการหวังกำไรจากกิจกรรมการรวมกลุ่มเป็น "กลุ่มเศรษฐกิจชุมชน โซนบูรพา" นี้ เป็นการรวมกลุ่มกันเพื่อของบประมาณจากสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม (SIF) ซึ่งแตกต่างจากการรวมกลุ่มในบริบทของชนบท ไม่ว่าจะเป็นภาคเหนือ ภาคใต้ หรือภาคอีสาน ซึ่งชาวบ้านจะมารวมกลุ่มกันเพราะต่างเผชิญสภาวะการถูกกดราคาผลผลิตจากพ่อค้าที่มารับซื้อ เป็นการรวมตัวกันตามธรรมชาติเพื่อการเสริมพลัง สร้างอำนาจการต่อรอง แต่ดูเหมือนว่าในบริบทเมือง "อำนาจของเงิน" ที่เข้ามาในชุมชนในลักษณะต่าง ๆ ทำให้ดูเหมือนว่าสมาชิกในชุมชนมีเป้าหมายในการผลิตเพื่อผลประโยชน์ทางการเงินเป็นสำคัญ ก่อให้เกิดคำถามว่า เศรษฐกิจชุมชนนี้มีความพอเพียงหรือไม่ การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงน่าจะต้องให้ความสำคัญกับที่มา ความเป็นมา หรือฐานรากของ "เศรษฐกิจ" ในชุมชนและอาจจำเป็นต้องขยายมโนทัศน์เศรษฐกิจด้วยการทำความเข้าใจ "เศรษฐกิจจิตวิญญาณคือ เศรษฐกิจที่มีความเป็นมนุษย์และเป็นธรรมะ" (ธันวา ใจเที่ยง, 2546, หน้า 23) นอกจากนั้นพบว่าการวิจัยภาคชนบทในสาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมือง มีนักวิจัยจำนวนหนึ่งให้ความสนใจศึกษาทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับวิถีการผลิต ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและการพัฒนาอย่างเชื่อมโยงกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีฐานคิดทางทฤษฎีเกี่ยวกับสถาบันหมู่บ้านไทยเศรษฐกิจชุมชน หมู่บ้านไทยในฐานะที่เป็นสถาบันรากฐานของสังคมไทยมาช้านาน (ภัควัฒน์ ทิพยประไพ, 2540) จุดเด่นของงานวิจัยแนวเศรษฐศาสตร์การเมืองโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวกับภาคชนบทไทย คือ ความสามารถในการอธิบายชุมชนหมู่บ้านไทยด้วยระบบความสัมพันธ์ ระบบการผลิตและระบบความคิดความเชื่อของคนในชุมชน ซึ่งอาจพัฒนาไปสู่การสร้างทฤษฎีการพัฒนาในการอธิบายระบบเศรษฐกิจสังคมไทยโดยรวมได้

ประเภทที่ 3 ประเภทงานวิจัยที่ทำการศึกษากับกลุ่มเป้าหมายในภาคเกษตรกรรม และภาคอุตสาหกรรม (ทั้งขนาดเล็ก กลาง และใหญ่)

งานวิจัยเรื่องกับเศรษฐกิจพอเพียงนักวิจัยให้ความสนใจศึกษาในภาคเกษตรกรรมซึ่งค่อนข้าง มีความหลากหลายไปตามภูมินิเวศในแต่ละพื้นที่ ทั้งในภาคเกษตรกรรมในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคใต้ ภาคกลาง แต่เป็นการศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ นักวิจัย เก็บข้อมูลโดยการเข้าไปอยู่ในชุมชน สัมภาษณ์ด้วยวิธีการของประวัติศาสตร์บอกเล่าในทุกภาค/พื้นที่ ประกอบการใช้ข้อมูลทุติยภูมิด้านต่างๆ อาทิ เศรษฐกิจ สังคม ฯลฯ มาอธิบาย ตัวอย่างงานวิจัยที่แสดงถึงความสนใจศึกษาวิจัยในภาคชนบทและภาคเกษตรกรรมได้แก่ งานวิจัยโครงการวิจัย "เศรษฐกิจ ชุมชนหมู่บ้านไทย" โดยมีศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา เมธีวิจัยอาวุโส สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย เป็นหัวหน้าโครงการ ดังนั้นโครงการวิจัยต่างๆ จึงมีรูปแบบกระบวนการวิธีวิทยาเป็นไปในทิศทางเดียวกัน มีการศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ระบบเศรษฐกิจหมู่บ้านในอดีต ก้าวย่างมาจน ณ ปัจจุบัน เศรษฐกิจชุมชนภาคเกษตรกรรมจึงเป็นเศรษฐกิจที่มีการถ่ายทอดสั่งสมกระบวนการทางสังคม (socialization) ให้คำนึงถึงการอยู่ด้วยความพอเพียง พอดี อย่างมีจิตวิญญาณแห่งการไม่โลภ คือดำรงรอดอยู่ด้วยการกำหนดจุดมุ่งหมายของการผลิตที่ก่อให้เกิดความพอเพียงของครอบครัวและชุมชนเป็นสำคัญ พิจารณาในอีกด้านหนึ่ง งานวิจัยเหล่านี้สะท้อนภาพของภาคอุตสาหกรรมด้วยเช่นกันแต่เป็น "อุตสาหกรรมในครัวเรือน" ที่มีขนาดเล็กและมุ่งเพื่อการบริโภคในครอบครัวและชุมชน มีการขายในตลาดท้องถิ่นเท่านั้น และยังคงใช้แรงงานของคนในครอบครัวที่ว่างจากการเพาะปลูก โดยใช้วัตถุดิบในการผลิตที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น

ผลการศึกษาของงานวิจัยเหล่านี้ แสดงให้เห็นว่าพลวัตการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชุมชน หมู่บ้าน จากการผลิตเพื่อการบริโภคเองในครัวเรือน ไปเป็นการผลิตเพื่อขายและสามารถขยายฐาน การผลิตใหญ่ขึ้นกลายเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนและท้องถิ่น จากการแปรรูปผลผลิตเพื่อแก้ไขปัญหาการขายผลผลิตทางการเกษตรไม่หมดมาเป็นการเพิ่มการลงทุนจากการใช้วัตถุดิบในท้องถิ่น/ ชุมชนมาเป็นการซื้อวัตถุดิบจากภายนอก ดูเหมือนงานวิจัยเหล่านี้จะชี้ให้เห็นว่า ภาคอุตสาหกรรม ในชุมชนในหมู่บ้านมีทั้งประเภทที่เริ่มต้นอย่างเป็นธรรมชาติในการผลิตและการจัดการด้วยวิธีคิดพึ่งตนเองแก้ไขปัญหาด้วยตนเองของคนในชุมชน

จากแรงงานสมาชิกในครอบครัว และประเภทของอุตสาหกรรมที่เริ่มจากการลงทุนของนายทุนทั้งที่เป็นคนไทยและต่างชาติ ถึงแม้จะมีที่ตั้งอยู่ในท้องถิ่นและเป็นอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดใหญ่ ใช้แรงงานรับจ้างซึ่งอาจเป็นผู้คนในท้องถิ่นเอง หรืออาจเป็นแรงงานอพยพมาจากท้องถิ่นอื่น

"การประยุกต์พระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงกับอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม" โดย อภิชัย พันธเสน และคณะฯ (2546) เป็นงานวิจัยเรื่องเดียวที่ทำการศึกษาการประยุกต์หลักเศรษฐกิจพอเพียงกับภาคอุตสาหกรรมอย่างแท้จริง และพบว่าอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม ที่นำหลักการตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ด้วยหลักการลดความเสี่ยง ทำให้กิจการอยู่รอดได้แม้จะเผชิญภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจ สามารถพึ่งตนเอง สามารถอยู่รอดได้ในกระแสทุนนิยมที่อาจจะมีความผันผวนทางด้านตลาดสูง

ผลการสังเคราะห์งานวิจัยขั้นที่ 4 : การแยกประเภทงานวิจัยตามกรอบแนวคิดการวิจัย

การสำรวจกรอบแนวคิดการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจพอเพียงทำให้คณะผู้วิจัยทราบถึงระดับของความรู้ความเข้าใจในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงของนักวิจัยและความพยายามในการสร้างกรอบแนวคิดการวิจัยเพื่อค้นหาคำตอบในประเด็นที่ตนสนใจซึ่งแทบจะหลีกเลี่ยงการตีความโดยนักวิจัยเองต่อมโนทัศน์เศรษฐกิจพอเพียงไม่ได้เลย

งานวิจัยหลายเรื่องพยายามพัฒนาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการศึกษาวิจัยทั้งในระดับปัจเจกบุคคล กลุ่มคนและสังคม ซึ่งครอบคลุมทั้งมิติด้านเศรษฐกิจและมิติด้านสังคม

ผลการสังเคราะห์งานวิจัยขั้นที่ 5 การศึกษานิยามเชิงปฏิบัติการในการทำวิจัย

คณะผู้วิจัยเลือกสำรวจคำจำกัดความและนิยามเชิงปฏิบัติการของผู้วิจัยเพื่อศึกษาถึงความคล้ายคลึงสอดคล้องหรือความแตกต่างกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงพบว่า ผู้วิจัยส่วนใหญ่พยายามศึกษาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งจากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโดยตรง และจากนักวิชาการต่างๆ แล้วพัฒนาเป็นคำจำกัดความและนิยามเชิงปฏิบัติการ ซึ่งหากวิเคราะห์เนื้อหา

และความหมายแล้วพบว่ามีการนิยามเศรษฐกิจพอเพียง 2 แนวทาง แนวทางที่หนึ่ง ผู้วิจัยนิยามเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะระบบเศรษฐกิจ "ที่สามารถอุ้มชูตัวเอง" หรือ "พึ่งตนเองได้" ที่น่าสนใจคือแม้นักวิจัยจะเริ่มต้นด้วยการให้ความหมายต่อ เศรษฐกิจพอเพียงว่าเป็นระบบเศรษฐกิจ แต่เมื่อพิจารณาข้อความที่ขยายความหมายเพิ่มเติมพบว่ามีการใช้คำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับคุณค่า (Values) อาทิ อิสรภาพ เสรีภาพ หรือคำศัพท์ที่สะท้อนหลักปฏิบัติ (Principles) ในการดำเนินชีวิต อาทิ การยึดทางสายกลาง การมีจิตสำนึกที่ดีต่อตนเองและสังคม แนวทางที่สองคือการนิยามเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะวิธีการดำเนินชีวิตโดยให้ความหมายของคำว่า"ความพอเพียง" ให้ครอบคลุม 5 ด้าน คือ ความพอเพียงด้านจิตใจ ด้านสังคม ด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ด้านเทคโนโลยีและความพอเพียงด้านเศรษฐกิจ การสังเคราะห์องค์ความรู้ที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงในเชิงเนื้อหาสาระ คณะผู้วิจัยได้นำเสนอข้อค้นพบไว้ในบทที่ 4 ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ส่วนหลักมีประเด็นสำคัญสามารถสรุปได้ดังนี้

ส่วนที่หนึ่ง สถานะความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงระดับแนวคิด

1. การทำความเข้าใจเรื่อง "ความรู้ที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงด้วยญาณวิทยาบูรณาการศาสตร์"

หากพิจารณาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะปรัชญาและแนวคิดทางสังคม เศรษฐกิจพอเพียง ย่อมต้องมีองค์ประกอบสำคัญ อาทิ ความเป็นเอกลักษณ์ด้านความรู้และญาณวิทยา (Epistemological Uniqueness) คณะผู้วิจัยพบว่า ลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ของความรู้ที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง คือ ความเป็นบูรณาการ-สหวิทยาการของความรู้ดังกล่าว ความเป็นบูรณาการ-สหวิทยาการของความรู้ เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงเห็นได้จากข้อค้นพบจากงานวิจัยจำนวนหลายเรื่องโดยเฉพาะอย่างยิ่งงานวิจัยภายใต้ชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย นำโดย ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2546) ความรู้บูรณาการ จึงครอบคลุมทุกมิติของการพัฒนามนุษย์ไม่ว่าจะเป็นความรู้ในระดับเทคนิค ความรู้ในระดับอภิปรัชญา ความรู้ด้านจิตวิญญาณ หรือแม้กระทั่งความรู้เพื่อการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบสังคม เพื่อเสริมสร้างความสงบสุข ยุติธรรมและเป็นธรรม นอกจากนั้นยังเป็นที่น่าสังเกตว่างานวิจัยเหล่านี้ ให้ความสำคัญกับการตั้งคำถามเรื่องแนวคิดระบบเศรษฐกิจ ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ ด้วยวิธีวิทยา จากหลายศาสตร์ อาทิ ประวัติศาสตร์

เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ มานุษยวิทยา องค์ความรู้จึงมีคุณลักษณะครอบคลุมหลายมิติ (Multidimensional) และมีความเป็นสหวิทยาการ(Interdisciplinary) **กล่าวคือ เป็นองค์ความรู้ที่ก้าวพ้นมิติทางเศรษฐกิจด้านเดียวสู่องค์ความรู้ที่ว่าด้วยวิถีชีวิตมนุษย์ในสังคมที่มี ฐานการผลิตแบบ "เศรษฐกิจชุมชน" และ "เศรษฐกิจพอเพียง"** ข้อค้นพบจากการสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงชี้ให้เห็นว่าสังคมดังกล่าวเป็นภาคส่วนใหญ่ในสังคมไทยทั้งที่เป็นชุมชนหมู่บ้านไทย ชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท หรือชุมชนเชิงอุดมการณ์ที่มีศาสนธรรมเป็นฐานปรัชญาหนุนนำ **ข้อค้นพบหลักจากงานวิจัยประเภทนี้จึงสะท้อนให้เห็นถึงสภาพความเป็นจริงของสังคมที่ยังสามารถดำรงความเป็นอิสระจากอุดมการณ์ทุนนิยมได้ในระดับหนึ่ง โดยชี้ให้เห็นถึงพลวัตการดำรงอยู่ การรักษาตัวให้รอดของครอบครัวและชุมชน สามารถพึ่งตนเอง เลี้ยงตนเองและครอบครัว ได้มีความมั่นคงทางอาหาร (Food Security) และความมั่นคงทางจิตสังคม (Psycho-Social Security) เนื่องจากวิถีการผลิตและแบบแผนในการดำเนินชีวิตจำต้องอาศัยทุนทางสังคม ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและทุนมนุษย์อันเป็นเงื่อนไขและปัจจัยในการผลิตที่สำคัญ ก่อให้เกิดและผลิตซ้ำระบบความสัมพันธ์ที่ค่อนข้างสมดุลระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ**

2. ความรู้รอบ-รู้ทั่ว เพื่อการสร้างความสมดุลระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และมนุษย์กับระบบนิเวศ

2.1 ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับองค์ความรู้ภูมิศาสตร์-เกษตรศาสตร์ การสังเคราะห์ข้อค้นพบงานวิจัยพบว่าความรู้เรื่องเศรษฐกิจชุมชนและเศรษฐกิจพอเพียงนั้นเกี่ยวข้องกับทรัพยากรดิน น้ำ ป่า อากาศ และระบบนิเวศโดยรวมปรากฏชัดองค์ความรู้เรื่องภูมิศาสตร์และระบบนิเวศของประชาชน ในชุมชนหมู่บ้านหรือชุมชนชนบทไทยซึ่งถูกสะท้อนผ่านงานวิจัยในพื้นที่ภาคต่างๆ ของประเทศ และบ่งบอกถึงความรู้ที่เป็นองค์รวมของชาวบ้าน อาทิ การรู้เรื่องความหลากหลายทางชีวภาพ/ชีวพันธุ์พืช สัตว์น้ำ สัตว์บก สัตว์ป่า การรู้-เข้าใจ ลักษณะของสัตว์น้ำ รวมไปถึงความสมบูรณ์และความ เสื่อมโทรมลงของระบบธรรมชาติ (สงบ ส่งเมือง 2542, หน้า 174) ควบคู่ไปกับองค์ความรู้เพื่อฟื้นฟูสภาพธรรมชาติ เป็นที่น่าสังเกตว่าองค์ความรู้ที่ชุมชน/ปัจเจกชนสั่งสมมาจนเป็น "ภูมิปัญญาของชาวพื้นบ้าน" นั้น

มิได้ตั้งอยู่อย่างแยกส่วน หากแต่ทำหน้าที่กระตุ้นให้ชุมชน "รู้และเข้าใจ" ความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์ธรรมชาติกับเงื่อนไขปัจจัยอันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของดุลยภาพ ตามธรรมชาติ ความเข้าใจในเรื่องความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างระบบต่างๆ เช่น ระบบการเมือง-สังคม-วัฒนธรรม กับระบบนิเวศธรรมชาติ นำไปสู่การผนึกพลัง เพื่อการจัดตั้งองค์กรชาวบ้าน (Community Organizing Initiative) กระบวนการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ถ่ายทอดความรู้ด้านการอาชีพต่างๆ อย่างน่าสนใจยิ่ง

2.2 ความรู้เพื่อการปลุกสำนึกวัฒนธรรม

ในงานวิจัยเรื่อง "ผ้าทอไทลื้อ : เศรษฐกิจชุมชนเพื่อการพึ่งพาตนเอง" ของลำแพน จอมเมือง และสุทธิพงษ์ วสุโสภาพล (2546) เสนอภาพของการนำภูมิปัญญาหรือวัฒนธรรมของชุมชนไทลื้อ "การทอผ้าไทลื้อ" มาผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (Cultural Reproduction) เพื่อการดำรงอยู่ให้รอดจากกระแสทุนนิยม **งานวิจัยนี้สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าของ "ทุนทางวัฒนธรรม" ที่นำไปสู่การป้องกันปัญหาแรงงานอพยพ** อย่างไรก็ดี การจัดการกับทุนทางวัฒนธรรม ตั้งแต่การรณรงค์ให้ชุมชนตระหนักรู้ถึงความสำคัญของการนำ "ผ้าทอไทลื้อ" มาสู่กระบวนการผลิตในระดับครอบครัว (เศรษฐกิจ ครอบครัว) ไปจนถึงระดับชุมชน (เศรษฐกิจชุมชน) นั้น เป็นเพราะทรัพยากรมนุษย์ในท้องถิ่น คือ ผู้วิจัย (ลำแพน จอมเมือง) เป็นชาวไทลื้อ เป็นลูกสาวของชาวตำบลศิลาแลงเองที่เรียนหนังสือในท้องถิ่น ตั้งแต่ระดับประถมศึกษาตอนต้น/ตอนปลาย ในตำบลศิลาแลง อำเภอปัว จ.น่าน และจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย และระดับปริญญาตรีที่จังหวัดน่าน แม้เมื่อเรียนต่อระดับบัณฑิตศึกษาก็จบจากสถาบันในภาคเหนือ คือมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จ.เชียงใหม่ อาจกล่าวได้ว่าการเป็นคนในท้องถิ่นและการมีสำนึกรักท้องถิ่นน่าจะสัมพันธ์กับแรงบันดาลใจของนักวิจัยในการสร้างองค์ความรู้เรื่องเศรษฐกิจครอบครัว เศรษฐกิจชุมชนเพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงในชุมชนหรือเพื่อต่อสู้กับแรงกดดันจากระบบทุนนิยม

3. วิวัฒนาการ "เศรษฐกิจสองระบบ" : จากเศรษฐกิจกึ่งยังชีพกึ่งแลกเปลี่ยนสู่เศรษฐกิจชุมชนและเศรษฐกิจทุนนิยม

หากนำข้อค้นพบจากงานวิจัยชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทยมาพิจารณาในกระบวนการสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงด้วยการ

กำหนดขอบเขตการวิเคราะห์ ข้อค้นพบจากงานวิจัยเฉพาะประเด็นระบบเศรษฐกิจพบบทวิเคราะห์ของนักวิจัยหลายท่านว่าด้วยการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตชุมชนหมู่บ้านไทยในหลายภาค นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และบทเรียนอันมีค่าจากการปฏิสัมพันธ์สะท้อนถึงการมีประสบการณ์กับเศรษฐกิจสองระบบ คือ ระบบเศรษฐกิจชุมชนและระบบเศรษฐกิจการค้าซึ่งมีมาในชุมชนหมู่บ้านไทยมาช้านาน ต่อมาแทนที่ด้วยระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม

ข้อค้นพบหลักของงานวิจัยชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทยแทบทุกเรื่องชี้ให้เห็น ถึงวิวัฒนาการของระบบเศรษฐกิจที่ผสมผสานระหว่างระบบเศรษฐกิจกึ่งยังชีพกึ่งแลกเปลี่ยน (ชลิตา บัณฑุวงศ์และอนุสรณ์ อุณโณ, 2546) ก่อนที่เศรษฐกิจการค้าจะขยายตัวเต็มรูปแบบ

3.1 การปรับตัวและตอบโต้กับทุนนิยมด้วยความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น

การปรับตัวของชุมชนหมู่บ้านไทยกับกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมสนับสนุน โดยนโยบายรัฐผ่านการขยายฐานเศรษฐกิจและภาษีอากรในรูปแบบต่างๆ ตลอดจนการส่งเสริม การผลิตเพื่อการส่งออกมีส่วนผลักดันให้ชุมชนชนบทจำนวนมากหันไปทำการผลิตเพื่อขายและส่งออก อันเป็นจุดเริ่มต้นของการแย่งชิงและทำลายฐานทรัพยากรของชุมชนอย่างรวดเร็ว งานวิจัยของสงบ ส่งเมือง (2546) ชี้ให้เห็นว่าเหตุ**ปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้ระบบเศรษฐกิจ "ยังชีพแบบพอเพียง" ต้องแปรเปลี่ยนไปในช่วงครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา คือ พลังกดดันทั้งจากภายนอกและภายในชุมชน หมู่บ้านการปรับตัวต่อสู้ตอบโต้ต่อการครอบงำของทุนทั้งในด้านกรรมวิธีการผลิต กลไกราคา เพื่อการอยู่รอดและความเป็นไท สำหรับหลายชุมชนจึงหมายถึงการทบทวนไตร่ตรองและรื้อฟื้นพลังในการผลิตแบบดั้งเดิมที่ทำให้ชุมชนสามารถดูแลตัวเองได้ไม่ต้องพึ่งพาภายนอกในทุกมิติ** สงบกล่าวถึงขบวนการเคลื่อนไหวและปรับตัวเชิงวัฒนธรรมของชาวบ้านภาคใต้ในห้าทศวรรษที่ผ่านมาด้วยวิธีการสร้างแผนแม่บทชุมชนเอง การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการทำธุรกิจอุตสาหกรรมหรือวิสาหกิจชุมชน การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการบริโภค จากเดิมที่เน้นการผลิตเพื่อขายหรือส่งออกอย่างเดียวและ "ทำสิ่งที่ไม่กิน กินสิ่งที่ไม่ทำ" มาเป็น "ทำทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ทำ" และให้ความสนใจกับ กิจกรรมการผลิตที่จะช่วยให้ชุมชนเข้มแข็ง เช่น โรงสีข้าว น้ำดื่ม น้ำปลา ขนมจีน ฯลฯ นอกจากนั้นยังเกิดขบวนการฟื้นฟูอนุรักษ์ธรรมชาตินับเป็นการเดินกลับไปสู่การมีโลกทัศน์องค์รวม กล่าวคือ มีความกลมกลืนกันระหว่าง

วัตถุนิยมและจิตนิยม ต่างจากวิถีทางของระบบทุนนิยมซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของวัตถุนิยมล้วนๆ **ความรู้และบทเรียนจากประสบการณ์ที่เป็นวิกฤตจึงช่วยให้ชุมชนหมู่บ้านไทยในระยะหลังดำรงอยู่อย่างตื่นตัวและรู้เท่าทันระบบทุน**

4. มิติมนุษย์ในเศรษฐกิจชุมชนและเศรษฐกิจพอเพียง

ข้อค้นพบจากงานวิจัยหลายเรื่องสะท้อนให้เห็นว่าความแตกต่างในระดับโลกทัศน์ (Worldview) ของคนในเศรษฐกิจชุมชนและคนในระบบเศรษฐกิจทุนส่งผลให้เกิดการปรับตัวของคนในเศรษฐกิจชุมชนในรูปแบบต่าง เพื่อดำรงความเป็นชุมชนไว้ นอกจากนั้นเป็นที่น่าสังเกตว่างานวิจัยที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาชุมชนในบริบทการเปลี่ยนแปลง โดยพิเคราะห์โครงสร้างและองค์ประกอบต่างๆ ของเศรษฐกิจชุมชน ตลอดจนการปฏิสัมพันธ์ของระบบเศรษฐกิจชุมชนและเศรษฐกิจทุน ก่อให้เกิดข้อค้นพบในมิติทางเศรษฐกิจของชุมชนในแง่มุมที่คนจำนวนมากในสังคมไทย ไม่เคยรับรู้หรือเข้าใจ ไม่ว่าจะเป็นระบบแลกเปลี่ยนผลผลิตและแรงงานในชุมชน ซึ่งอาศัยโครงสร้างทางตลาดที่กำหนดโดยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์มากกว่ากลไกทางราคา ระดับของพัฒนาการทางจริยศาสตร์นับเป็นพื้นฐานสำคัญเช่นกันในระบบการแลกเปลี่ยนแบบนี้ ข้อค้นพบที่เกี่ยวข้องกับอุดมการณ์และเป้าหมายการผลิตซึ่งปรากฏอยู่ในงานวิจัยหลายเรื่องจึงเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการสังเคราะห์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจากคงปฏิเสธมิได้ว่าคุณลักษณะที่เศรษฐกิจพอเพียงและเศรษฐกิจชุมชนมีร่วมกันนั้นคือเศรษฐกิจที่มีมิติมนุษย์และสังคม ด้วยหลักการที่เน้นย้ำให้มนุษย์สามารถก้าวพ้นการผลิตเพื่อประโยชน์แห่งตนและกลุ่มตนเป็นที่ตั้งสู่การผลิตบนฐานคิดสาธารณะประโยชน์ การอนุรักษ์และการเพิ่มพูนทุนประเภทต่างๆ ที่ตนมีอยู่ ไม่ว่าจะเป็นทุนทางสังคม ทุนมนุษย์หรือทุนทางธรรมชาติก็ตามที การอยู่รอดของชุมชนและสังคมไทยด้วย "เศรษฐกิจวัฒนธรรม" และการยืนหยัดในวิถีการผลิตในระบบเศรษฐกิจชุมชนของชุมชนหมู่บ้านไทยเมื่อต้องเผชิญกับข้อท้าทายนานัปการจากวิถีการผลิตในระบบเศรษฐกิจทุนนิยม ตลอดจนการปรับตัวเพื่อให้สามารถอยู่รอดในสังคมไทยกระแสหลักซึ่งพึ่งทุนทางกายภาพเป็นหลัก คือ ข้อค้นพบหลักของงานวิจัยหลายเรื่อง การไม่ใช้แรงงานรับจ้างและการไม่ใช้ทุนเพื่อการผลิตขนาดใหญ่มีผลให้ชีวิตชาวนารอดพ้นจากความผันผวนอันเกิดจากระบบเศรษฐกิจที่เน้นการผลิตเพื่อการค้าแต่เพียงอย่างเดียวได้ กล่าวได้ว่า **ปัจจัยด้านความเชื่อและวัฒนธรรม**

มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อพัฒนาการ และการสืบทอดวิถีการดำรงชีวิตด้วย "เศรษฐกิจพื้นฐาน" หรือ "เศรษฐกิจแห่งการพึ่งตนเอง"

5. เศรษฐกิจพอเพียง : การมีภูมิคุ้มกันและการมีเหตุผล

ข้อค้นพบจากงานวิจัยยืนยันว่ากิจกรรมการผลิตซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงดำรงอยู่ในชุมชนหมู่บ้านไทย การผนึกพลังและการรวมกลุ่มของชาวบ้านในรูปแบบต่างๆ เพื่อสร้างความสามารถในการต่อรองจากภายนอก **การลดความเสี่ยงด้วยกิจกรรมการผลิตที่หลากหลาย**นอกจากนั้นการดำรงอยู่ในวิถีการผลิตเพื่อการค้าของชุมชนขึ้นอยู่กับความสามารถในการรักษาส่วนเกิน (Surplus) ที่ตนผลิตได้ โดยการสร้างอำนาจต่อรอง ใน 2 แนวทาง คืออำนาจต่อรองที่มาจากความสามารถในการผลิตและการวางแผนการผลิตตามหลักอุปสงค์และอุปทาน แตกต่างจากชุมชนทั่วไปที่เลือกผลิตผลผลิตชนิดใหม่เมื่อผลผลิตเดิมราคาต่ำลง โดยขาดการวางแผนหรือขาดข้อมูลทำให้เกิดความเสี่ยง ความไม่แน่นอน

6. เศรษฐกิจพอเพียงกับวาทกรรมการพัฒนา

ถึงแม้ว่าจะไม่มีงานวิจัยที่ศึกษาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะวาทกรรมที่สร้างขึ้น โดยชาวบ้านเพื่อต่อสู้และปะทะกับวาทกรรมการพัฒนากระแสหลักโดยตรง การคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงในแง่มุมขบวนการทางวัฒนธรรมทวนกระแส (Counter Cultural Movement) ได้รับความสนใจจากนักวิชาการ อาทิ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2543) ผู้ซึ่งวิเคราะห์มิติทางวัฒนธรรมกับเศรษฐกิจพอเพียง โดยเสนอว่าความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงนั้นมิควรจำกัดอยู่แค่ความหมายในเชิงเทคนิคเนื่องจาก มีสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องกับอุดมการณ์และโลกทัศน์บางอย่างตลอดจนความสัมพันธ์ทางสังคมตลอดจนค่านิยมบางประการ เศรษฐกิจพอเพียงในทัศนะของนิธิคือวัฒนธรรม นอกจากนั้นงานวิจัยของ อรสุดา เจริญรัถ (2546) หยิบยกประเด็น "อำนาจ" ที่ถูกใช้เป็นเครื่องมือในการจัดสรร "สิ่งที่มีคุณค่าในสังคม" ให้บุคคลต่างๆ และอธิบายอิทธิพลของความทันสมัยในฐานะวาทกรรมอันเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากอำนาจภายนอกหรือส่วนกลางที่ส่งผ่านเข้ามาในสังคมชนบท การดำรงอยู่ของชุมชนด้วยหลักการแห่งความพอเพียง พอประมาณ คือ การสร้างวาทกรรมโดยชาวบ้านเพื่อต่อสู้และปะทะกับวาทกรรมหลักและเป็นปรากฏการณ์แห่งการต่อสู้เพื่อช่วงชิง "อำนาจและสิทธิในการพัฒนาตนเองของ

ชุมชนระดับหมู่บ้าน ซึ่งวิถีชีวิตดำรงอยู่อย่างคาบเกี่ยวกันระหว่างสังคมประเพณีกับสังคมทันสมัย อย่างไรก็ตามงานวิจัยเรื่องนี้มิได้มีวัตถุประสงค์ในการวิเคราะห์วาทกรรมแต่ประการใด

ส่วนที่สอง สถานะขององค์ความรู้ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ในมิติของการประยุกต์ใช้

คณะผู้วิจัยพบว่าองค์ความรู้ด้านการประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงได้รับความสนใจ จากผู้วิจัยจากหลายสาขา โดยผู้วิจัยยังคงเน้นย้ำถึงวัตถุประสงค์และหลักการเบื้องหลังการสร้าง องค์ความรู้ว่าเป็นองค์ความรู้เพื่อการดำรงอยู่ การรักษาตัวให้รอดอยู่เป็นองค์ความรู้สู่การพึ่งตนเอง และความสามารถในการเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ ทำให้คนมีอิสระในการหาเลี้ยงตนเอง เพื่อการดำรงอยู่ทั้งในระดับครอบครัว ชุมชนและปัจเจกชน จากการสังเคราะห์ข้อค้นพบเบื้องต้น พบว่าองค์ความรู้ด้านการประยุกต์ใช้มีสาระสำคัญดังนี้

1. องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติกับการสงวน/ อนุรักษ์เพื่อการใช้อย่างยั่งยืนยาวนานซึ่งเกี่ยวข้องกับองค์ความรู้ทางจิตวิญญาณ ความมีสำนึกและคุณธรรมในการดำรงชีวิต

2. การแสวงหาและพัฒนาองค์ความรู้เรื่องเทคโนโลยีในการผลิต/การเกษตร การปรับแก้สภาพทางกายภาพของพื้นดิน โดยการปรับเปลี่ยนสภาพเดิมที่มีปัญหา อาทิ ดินเค็ม ดินดาล ดินเปรี้ยว หรือดินที่มีน้ำขัง มีสภาพเป็นกรดให้เป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์เหมาะสมกับการเพาะปลูก การสร้างองค์ความรู้ด้านการพัฒนาและใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม เน้นการประหยัดแต่ถูกหลักวิชาการ (อภิชัย พันธเสน และคณะ. 2546, หน้า 3)

3. องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการตัดสินใจ(Decision-Making Process) และกระบวนการให้เหตุผลต่อวิธีการผลิต การริเริ่มการผลิตที่หลากหลาย เพื่อลดความเสี่ยง โดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการรับรู้และบริโภคข่าวสาร(Information processing) ซึ่งจัดได้ว่าเกี่ยวข้องกับสาขาจิตวิทยาการรู้คิด (Cognitive Psychology)

4. องค์ความรู้เชิงประยุกต์ในสาขาพานิชยศาสตร์และการบัญชี มีการศึกษาในประเด็น "การกระจายความเสี่ยง" หรือ "การบริหารความเสี่ยงต่ำ"ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่ใช้กรอบแนวคิดจากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

วันที่ 4 ธ.ค. 2540 ที่ว่า "ถ้าหากว่าเราทำโครงการที่เหมาะสม ขนาดเหมาะสม อาจจะดูไม่หรูหราแต่ว่าจะไม่ล้ม หรือถ้าล้ม ถ้ามีอันตรายไปก็ไม่เสี่ยงมาก"

5. องค์ความรู้เชิงประยุกต์ระดับองค์กร เช่น สถานศึกษาและองค์กรทางสังคม โดยผู้วิจัยใช้เศรษฐกิจพอเพียงเป็นกรอบความคิดในระดับปฏิบัติการ แต่ไม่ได้ศึกษาเชิงลึกแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อพัฒนาเป็นแบบกรอบทางทฤษฎีในการวิจัยแต่อย่างใด

การสร้างขบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง ในช่วง 2 ปีที่ผ่านมา สำนักคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ได้เริ่มสร้างขบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงอย่างต่อเนื่องเพื่อนำเอาแนวความคิดไปขยายผลอย่างหลากหลายและกว้างขวาง โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างกระแสสังคมให้มีการประยุกต์หลักเศรษฐกิจพอเพียง เป็นหลักในการประกอบกิจการและในการดำเนินชีวิต เป้าหมายการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง ควรครอบคลุมการดำเนิน 4 ด้าน คือ สร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนาแนวคิดขององค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนากระบวนการเรียนรู้และการประยุกต์ใช้ในระดับชุมชน การเชื่อมโยงเครือข่าย การพัฒนาชุมชนพอเพียงของภาคประชาสังคม ทั้งนี้งานทั้ง 4 ด้านจะต้องมีความเชื่อมโยงกันอย่างบูรณาการ **นอกจากนั้นการสร้างขบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงจำเป็นต้องมีฐานความรู้กำกับ คณะผู้วิจัยเสนอการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อการเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงสังคม ("Transformative Action Learning Research") หรือ TALR ด้วยหลักการสร้างความรู้โดยชุมชนเพื่อชุมชน** การวิจัยแนวดังกล่าวจะช่วยกระตุ้นให้ชุมชนตื่นตัวและมีความเชื่อมั่นในพลังความสามารถของตนเองการวิจัยต้องตอบสนองความต้องการความนึกคิด ความใฝ่ฝัน ความเชื่อและวัฒนธรรมของชุมชน

คณะผู้วิจัยเสนอว่าการสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อให้นำไปประยุกต์ได้นั้นจำเป็นต้องมีการสร้างกระบวนการเรียนรู้อย่างเข้มข้นด้วยทฤษฎีการเรียนรู้ด้วยประสบการณ์ชีวิต (Theory of Experiential Learning) และในกระบวนการวิจัย จำเป็นต้องคำนึงถึงการพัฒนานักวิจัยท้องถิ่นซึ่งเป็นสมาชิกชุมชนให้เป็นนักคิด-นักทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง และเป็นนักปฏิบัติโดยเรียนรู้และประเมินประสบการณ์เศรษฐกิจพอเพียงไปในเวลาเดียวกัน การวิจัยเพื่อสร้างขบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงแบบ TALR คือการศึกษา

เพื่อปลุกจิตสำนึกวิพากษ์ เพื่อให้ผู้ที่เข้าร่วมโครงการวิจัยได้ตระหนักถึงข้อจำกัด และผลกระทบทางลบอันเกิดจากการพึ่งพิงและการรู้ไม่เท่าทันเศรษฐกิจแบบทุนนิยม การวิจัย การเรียนรู้ และการสร้างความเข้าใจต้องเชื่อมโยงกับการสร้างสถาบันระดับชุมชน ในฐานะศูนย์กลางของการศึกษาและการเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง TALR อาจนำไปสู่ การสร้างสถาบันใหม่ภายในชุมชนเพื่อแพร่กระจายความคิดและสนับสนุนการพัฒนาจิตสำนึกวิพากษ์ การวิจัยเพื่อสร้างขบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงยังต้องมุ่งฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่นภูมิปัญญา พื้นบ้านและโลกทัศน์ดั้งเดิมที่เน้นความพอเพียงทางนิเวศ ยึดมั่นในหลักการวิจัยเพื่อการเปลี่ยนแปลงและเพื่อผลประโยชน์ของชุมชน

เศรษฐกิจพอเพียงนั้น ไม่ใช่เป็นเป้าหมายตายตัวคงที่ หากแต่เป็น "กระบวนการ" มากกว่า ซึ่งประกอบด้วย แนวปฏิบัติที่สำคัญ ดังต่อไปนี้ : การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงเป็นการศึกษาชั่วชีวิต การเรียนรู้จะต้องใช้แนวทางของสหวิทยาการเศรษฐกิจพอเพียงมีความหมายมากกว่าคำว่า เศรษฐกิจ เป็นแนวคิดที่ครอบคลุมหลายมิติของชีวิต ซึ่งต้องใช้วิธีวิทยาเชิงบูรณาการ หลายสาขา การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง ต้องอยู่บนฐานคิดที่เรียกว่าคิดอย่างเป็นระบบ ซึ่งจะช่วยให้ชาวชุมชนในศูนย์การเรียนรู้มีความสามารถหลายด้านตั้งแต่ การสังเคราะห์ความรู้เศรษฐกิจพอเพียงจากประสบการณ์ของหลายพื้นที่ ไปจนถึงความสามารถในการวางแผนการจัดการ การประเมินผลและการมีความคิดที่วิพากษ์และสร้างสรรค์ การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงต้องสอดคล้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่นที่หลากหลายในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทย เอกสารตำราข้อเขียน ต้องสะท้อนให้เห็นทั้งมิติทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น **ข้อสรุปทั้ง 4 ข้อ ผสมผสานกันเป็นการสร้างพลังอำนาจให้แก่ชุมชน ด้วยวิถีคิด วิถีการผลิต และวิถีชีวิตที่เป็นอิสระจากทุนนิยม สามารถเดินเข้าสู่วิถีทางแห่งความพอเพียง ด้วยความเข้มแข็ง และด้วยหลักพึ่งตนเองได้ในที่สุด**

แผนงานพัฒนาวิชาการและส่งเสริมการวิจัยในระยะสามปีข้างหน้า 1. สนับสนุนการวิจัย เชิงนโยบายเพื่อเสนอทางเลือกที่หลากหลายในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง ในภูมินิเวศที่หลากหลายของภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทย 2. พิจารณาแนวคิดใหม่สำหรับการวิจัย อาทิ "ความพอเพียงทางนิเวศ" (Eco-sufficiency) ซึ่งเกี่ยวกับการกำหนดขีดจำกัดในการบริโภคและการ

ใช้ทรัพยากรธรรมชาติ แนวคิดนี้เน้นความพอเพียงในระดับพอดีที่ไม่ทำลายคุณภาพชีวิตมนุษย์ ถ้าจะให้เกิดความพอเพียงทางนิเวศอย่างจริงจัง หลักปฏิบัติที่สำคัญๆ คือ หลักการใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้ลดน้อยลงกว่าระดับที่เคยใช้ หลักการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้อยู่ภายใต้ขีดจำกัดทางนิเวศ หลักการป้องกันล่วงหน้าเพื่อลดความเสี่ยงทางสิ่งแวดล้อมหลักการผู้ก่อมลภาวะต้องเป็นผู้จ่ายชดใช้ค่าเสียหาย หลักการ "ลดละมลภาวะ" สำคัญกว่าสิ่งอื่นใด หลักการ reverse onus กล่าวคือผู้ที่จะทำการทดลอง หรือทำโครงการพัฒนาจะต้องพิสูจน์ให้เห็นก่อนว่าการกระทำของเขาจะไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม 3. การวิจัยเชิงสหวิทยาการ เป็นการปูพื้นฐานที่สำคัญเพื่อสร้างความเชื่อมโยงระหว่างมโนทัศน์ต่างๆ ได้แก่เศรษฐกิจพอเพียง ความพอเพียงทางนิเวศ เศรษฐกิจชุมชน เศรษฐศาสตร์สังคม ความสมบูรณ์ คุณภาพชีวิต และความยั่งยืนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

ในการสังเคราะห์ความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อประโยชน์ในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงนั้น คณะผู้วิจัยได้ข้อสรุปว่าการวางรากฐานระบบการเรียนรู้ชีวิตนั้นมีความสำคัญยิ่งและจะต้องกระทำให้สัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้นกับการวิจัยภาคประชาชนด้วยการปฏิบัติการเพื่อการเรียนรู้ สมาชิกของชุมชนสามารถเข้าร่วมโครงการวิจัย เรียนรู้และสะสมประสบการณ์เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงอย่างเท่าเทียม โครงการวิจัยลักษณะนี้ควรเป็นจุดเริ่มต้นของการขับเคลื่อน หัวใจของการขับเคลื่อนอยู่ที่การร่วมใจเรียนรู้ของแนวร่วมการขับเคลื่อนเพื่อการเข้าถึงปัญญาและเรียกพลังความรู้ดั้งเดิมคืนสู่ชุมชน อาจเรียกได้ว่าเป็นการฟื้นฟู "เศรษฐศาสตร์วัฒนธรรมแบบพอเพียง" อันจะเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการปรับเปลี่ยนไปสู่วิถีใหม่แห่งการพัฒนา

กล่าวโดยสรุป ถ้าสังคมจะหันมาพิจารณาเศรษฐกิจพอเพียงและการพึ่งตนเองในฐานะ แนวคิดการพัฒนาทางเลือกนั้น คือการให้ท้องถิ่นนิยมอยู่เหนือโลกานิยมรวมทั้งให้ชุมชนและสถาบันของชุมชนมีพลังอำนาจเต็มที่ในการควบคุมดูแลจัดการบริหารทรัพยากรของชุมชน (Local Community Empowerment) ถ้าทำเช่นนี้ได้ก็จะเกิดชุมชนพอเพียงที่มีเสถียรภาพมีความมั่นคงและมีความยั่งยืน อนึ่งการเปลี่ยนหนทางเดินจากโลกานิยมไปสู่ท้องถิ่นนิยม ต้องการการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงทุกด้าน นับตั้งแต่เปลี่ยนโลกทัศน์ อุดมการณ์ แนวคิด วิถีการพัฒนาไปจนถึงการปรับโครงสร้างสถาบันต่างๆ รวมทั้งการสร้างสถาบันใหม่ๆ ขึ้นมาด้วย

ซึ่งสนับสนุนแนวทางอภิวัตน์ท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างเครือข่ายใหม่ที่เชื่อมโยงครัวเรือน องค์กร และสถาบันเศรษฐกิจสังคมต่างๆ ในบริบทของระบบเศรษฐกิจพอเพียง

ยุทธศาสตร์ที่สำคัญทางด้านสถาบันคือการสร้างเครือข่ายสถาบันเศรษฐกิจชุมชน การสร้างระบบกิจกรรมเศรษฐกิจชุมชนให้มีลักษณะคล้าย "Community Economic Complex" หรือการนำเอาเครือข่ายกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ มาเชื่อมโยงประสานกันในระดับท้องถิ่น โดยจะต้องเข้าใจว่าครัวเรือนชนบทไม่ใช่เป็นผู้ผลิตและก็ไม่ใช่เป็นผู้บริโภคอย่างใดอย่างหนึ่งอย่างแยกส่วนกัน หากแต่เป็นทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค ("Prosumer") ในเวลาเดียวกัน โดยใช้ทรัพยากรท้องถิ่นผลิตเพื่อท้องถิ่นและบริโภคในท้องถิ่น ครัวเรือนเหล่านี้จะรวมตัวกันเป็น "เครือข่ายของครัวเรือนเศรษฐกิจพอเพียง" ซึ่งจะประสานสัมพันธ์เชื่อมโยงกับเครือข่ายอื่นๆ ของระบบเศรษฐกิจชุมชนอันประกอบด้วยเครือข่ายสินเชื่อชุมชน (เช่น Micro Credit หรือกองทุนสินเชื่อ/ออมทรัพย์อื่นๆ) เครือข่ายธุรกิจชุมชนเครือข่ายระบบเงินตราชุมชนและการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นรวมทั้งเครือข่ายตลาดชุมชนท้องถิ่น การสร้างระบบความสัมพันธ์และการเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายต่างๆ ในท้องถิ่นดังกล่าวนี้จะช่วยให้การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงเกิดขึ้นได้ง่ายและดำรงอยู่อย่างยั่งยืน ซึ่งจะเป็นแนวทางที่มีประสิทธิภาพมากกว่าแนวทางที่ส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงแบบโดดเดี่ยว

การกำหนดวาระเพื่อการปฏิบัติการไปสู่เศรษฐกิจพอเพียง (Agenda for Action) มีจุดมุ่งหมายที่จะให้มีการปรับเปลี่ยนระบบการวางแผนและการบริหารจัดการเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน โดยเสนอแนะเครื่องมือและยุทธศาสตร์ต่างๆ อันจะก่อให้เกิดสมรรถนะของชุมชนที่เข้มแข็งซึ่งจะทำให้ชุมชนมีความสามารถระดมทรัพยากรและสร้างโอกาสใหม่ที่นำชุมชนไปสู่ระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง จากการสังเคราะห์องค์ความรู้และจินตนาการใหม่ที่เกิดท่ามกลางการสังเคราะห์นี้ มีข้อเสนอแนะสำหรับสถาบันวิจัยและการศึกษาสถาบันของรัฐและสถาบันชุมชนต่างๆ ดังต่อไปนี้ :

ข้อเสนอแนะสำหรับนักวิจัยและนักบริหารการศึกษา

- สร้างโครงการฝึกอบรมเพื่อส่งเสริมความรู้ด้านเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับนักศึกษาและผู้ปฏิบัติงานของศูนย์การเรียนรู้ระดับชุมชน

- เสนอแนวทางและเทคนิคการประเมิน "สมรรถนะของชุมชน"
- สร้างแบบจำลองการบริหารจัดการ และการวางแผนสำหรับการพัฒนาชุมชนแบบเศรษฐกิจพอเพียง

ข้อเสนอแนะสำหรับผู้วางนโยบาย

- สนับสนุนการสร้างสมรรถนะของชุมชนพร้อมกับการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น
- สนับสนุนการสร้างเครือข่ายกิจกรรมเศรษฐกิจชุมชน
- สนับสนุนการสร้างสถาบันการวางแผนระดับชุมชนเพื่อเศรษฐกิจพอเพียง

ข้อเสนอแนะสำหรับผู้ปฏิบัติงานของศูนย์การเรียนรู้

- ให้ความสำคัญสูงสุดเกี่ยวกับเรื่องความพอเพียง การพึ่งตนเอง และความยั่งยืนทางนิเวศ
- มุ่งมั่นเข้าสู่กระบวนการประเมินสมรรถนะของชุมชน
- เข้าร่วมกับชุมชนในการวางแผนและการบริหารจัดการเชิงกลยุทธ์
- พัฒนาคุณภาพของบุคลากรสำหรับการวางแผนพัฒนาชุมชนแบบใหม่
- สร้างเครือข่ายการประสานงานหลายระดับเพื่อส่งเสริมและขยายความคิดเศรษฐกิจพอเพียงออกไปสู่ภาคปฏิบัติในระบบเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่น

ข้อเสนอแนะทั้งหมดนี้มุ่งสร้างสมรรถนะของชุมชนผสมผสานกับแนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่เน้นการเปลี่ยนแปลงชุมชนให้เข้าสู่แนวทางตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

โดยสรุปการสังเคราะห์องค์ความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงในครั้งนี้ส่งผลทำให้คณะผู้วิจัยได้รับความรู้และแรงบันดาลใจในการเสนอแนวทางและขั้นตอนในการส่งเสริมให้มีการปรับเปลี่ยนหรือประยุกต์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในชนบทไทยด้วยแผนการปฏิบัติการทางสถาบัน (Institutional Action Plan) ดังต่อไปนี้ :

1. ฟื้นฟู "เศรษฐศาสตร์วัฒนธรรมแบบพอเพียง" ในพื้นที่ชุมชนท้องถิ่นของสังคมไทย

2. ปรับเปลี่ยน "ความคิดทางยุทธศาสตร์เกี่ยวกับการพัฒนา" จากความคิดกระแสหลักที่พึ่งพาโลกาภิวัตน์ ไปสู่ความคิดการพัฒนาทางเลือกที่เน้น**เศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่น**

3. สร้าง "**สมรรถนะชุมชน**" ให้เข้มแข็งภายใต้การบริหารจัดการเชิงกลยุทธ์และการสร้างสถาบันวางแผนแบบใหม่

4. ปรับเปลี่ยนระบบการเกษตร จากเกษตรกรรมแผนใหม่ไปสู่ระบบ "**นิเวศเกษตร**" (Agro-Ecology)

5. สร้าง "**เครือข่ายสถาบันเศรษฐกิจชุมชน**" เพื่อสนับสนุนเศรษฐกิจพอเพียง

การวิจัยและการสร้างกระบวนการเรียนรู้

คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง ให้ข้อสรุปที่สำคัญข้อหนึ่งว่า การสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้นำไปประยุกต์ได้นั้นจำเป็นต้องมีการสร้างกระบวนการเรียนรู้อย่างเข้มข้น แต่ สศช. ยังไม่มีแนวคิดชัดเจนว่า เราจะสร้างกระบวนการเรียนรู้ได้อย่างไร? กระบวนการเรียนรู้ที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนั้นต้องทำกันอย่างไร มีขั้นตอนอะไรบ้าง? เกี่ยวกับเรื่องนี้ ฝ่ายงานวิชาการและการวิจัยที่มีหน้าที่เสนอองค์ความรู้ใหม่ควรจะเข้ามามีบทบาทสำคัญในการแสวงหาค้นหาคำตอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อการเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงสังคม (Transformative Action Learning Research) ปัจจัยที่สำคัญที่สุดเรื่องหนึ่ง คือ การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ระดับชุมชน ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ กระบวนทัศน์และค่านิยมเกี่ยวกับวิถีการผลิต วิถีคิด และวิถีการดำรงชีวิตของผู้คนในชุมชน

คณะผู้วิจัยเสนอแนวทางการวิจัยเพื่อการสร้างกระบวนการเรียนรู้โดยประยุกต์ทฤษฎี การเรียนรู้ท่ามกลางประสบการณ์ (Action and Experiencial Learning Theory) การวิจัยเกี่ยวกับการเรียนรู้ของชุมชนจะต้องมีหลักการพื้นฐานดังต่อไปนี้ :

- ส่งเสริมจิตสำนึกแบบวิพากษ์ เพื่อให้ผู้ที่เข้าร่วมโครงการวิจัยได้ตระหนักถึงภัยอันตรายจากเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่อาจกลายเป็นภัยคุกคามวิถีชีวิตของคนในชุมชนหากรู้ไม่เท่าทัน

- สร้างสถาบันใหม่ที่สนับสนุนการพัฒนาจิตสำนึกที่วิพากษ์เพื่อเป็นเวทีในการกระจายความคิดเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน
- ฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่น ภูมิปัญญาพื้นบ้านและโลกทัศน์ดั้งเดิมที่เน้นความพอเพียงทางนิเวศ
- ยึดมั่นในหลักการวิจัยเพื่อการเปลี่ยนแปลงโดยชุมชนเพื่อประโยชน์ของชุมชน

ในการวิจัยเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมนั้น กระบวนการเรียนรู้คือกลไกสำคัญในการปรับเปลี่ยนโลกทัศน์และจิตสำนึกของผู้คนในชุมชนผลผลิตของกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวอาจปรากฏให้เห็น ในรูปแบบของการปฏิเสธความคิดแบบทุนนิยมสุดโต่งและการหันมาทำความเข้าใจและเปิดรับความคิดแบบเศรษฐกิจพอเพียง พร้อมกับแสวงหาแนวทางเพื่อนำเอาความคิดนี้ไปปฏิบัติซึ่งเป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ ยิ่งไปกว่านั้น คณะผู้วิจัยมีความเห็นว่าเศรษฐกิจพอเพียงไม่ควรเป็นเป้าหมายที่ตายตัวคงที่ (ends) แต่ควรเป็นทั้งวิธีการและกระบวนการการเรียนรู้ (Means) ซึ่งประกอบด้วยแนวปฏิบัติที่สำคัญ ดังต่อไปนี้:

1. การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง เป็นการศึกษาชั่วชีวิต

2. การเรียนรู้จะต้องใช้วิธีวิทยาบูรณาการศาสตร์เนื่องจากเศรษฐกิจพอเพียงมีความหมายกว้างและลึกกว่าคำว่า "เศรษฐกิจ" และเป็นแนวคิดที่ครอบคลุมแทบทุกมิติของชีวิตมนุษย์

3. การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง จำเป็นต้องอาศัยการรู้คิดอย่างเป็นระบบเพื่อช่วยให้ชาวชุมชนในศูนย์การเรียนรู้มีความสามารถหลายด้านตั้งแต่ การสังเคราะห์ความรู้เศรษฐกิจพอเพียงจากประสบการณ์ของหลายพื้นที่ ไปจนถึงความสามารถในการวางแผนการจัดการ การประเมินผล และการมีความคิดที่วิพากษ์และสร้างสรรค์

4. การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงต้องสอดคล้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่นที่หลากหลาย ในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทย เอกสารตำราข้อเขียน ต้องสะท้อนให้เห็นทั้งมิติทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

ข้อเสนอแนะงานวิจัย

คณะผู้วิจัยมีความเห็นว่าในการสร้างขบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ความชัดเจนในยุทธศาสตร์การสร้างองค์ความรู้เป็นสิ่งที่จำเป็น คณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงตลอดจนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอาจต้องพิจารณาทิศทางการวิจัยเพื่อพัฒนาองค์ความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง โดยคณะผู้วิจัยขอเสนอแนวทางในการวิจัยในอนาคต ดังนี้

1. การวิจัยเพื่อพัฒนา (Research and Development)

- พัฒนาชุดโครงการกระบวนการเรียนรู้บูรณาการของเศรษฐกิจสองระบบในชุมชนแต่ละภาค
- การวิจัยเพื่อพัฒนารูปแบบการประยุกต์เศรษฐกิจพอเพียงในภาคเกษตรกรรมตามพื้นที่ (พื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติกับพื้นที่ที่ไม่มีความอุดมสมบูรณ์ อาทิ ขาดแคลนแหล่งน้ำ / ดินเปรี้ยว) โดยคำนึงถึงความหลากหลายทางภูมินิเวศภายในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศ
- การวิจัยเพื่อพัฒนารูปแบบการประยุกต์เศรษฐกิจพอเพียงในภาคอุตสาหกรรมในพื้นที่ที่มีทรัพยากรธรรมชาติกับพื้นที่ที่ไม่มีทรัพยากรธรรมชาติและจำเป็นต้องนำเข้าทรัพยากร

2. งานวิจัยเชิงทฤษฎี (Theoretical Research)

- ศึกษาความสัมพันธ์เชิงทฤษฎีระหว่างเศรษฐกิจพอเพียง เศรษฐกิจศีลธรรม (อาทิ พุทธเศรษฐศาสตร์) เศรษฐศาสตร์สังคม และเศรษฐกิจชุมชน
- ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับแนวคิดการคุ้มครองทางสังคมและสวัสดิการชุมชน (Social Protection Theory and Community Welfare)
- ศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับแนวคิดการพัฒนาแบบยั่งยืน

3. งานวิจัยประยุกต์เพื่อประโยชน์ในการประยุกต์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง (Applied Research for the Application of SEP)

- ศึกษารูปแบบการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในองค์กรทางสังคมต่างๆ และในชุมชนชนบทเมืองกึ่งเมืองกึ่งชนบท ตลอดจนชุมชนเชิงอุดมการณ์ (Ideological Community) ด้วยวิธีวิทยาเชิงคุณภาพ อาทิ การวิจัยแนวชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography) และงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) โดยนักวิจัยท้องถิ่นร่วมกับนักวิจัยสถาบัน

- ศึกษาเปรียบเทียบการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในอุตสาหกรรมขนาดกลางขนาดย่อมกับอุตสาหกรรมขนาดใหญ่

ถ้าหากสามารถทำความเข้าใจได้ว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีหลายสถานะกล่าวคือเป็นทั้งแนวคิดการพัฒนาสังคมทางเลือก สามารถประยุกต์ได้ในระดับนโยบายการพัฒนาประเทศและเป็นแนวทางการดำเนินชีวิต ด้วยหลักทางศีลธรรมในการดำเนินชีวิตด้วยเงื่อนไข ความรู้ รอบรู้รอบคอบ ระมัดระวัง และด้วยคุณธรรมในการดำเนินชีวิตอย่างแบ่งปันไม่เบียดเบียนผู้อื่น อีกทั้งมีทฤษฎีที่สามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม ได้แก่การเกษตรทฤษฎีใหม่ก็จะไม่เป็นการยากเลยที่จะเข้าใจในระดับลึกซึ้งขึ้นว่าเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะปรัชญานั้นตั้งอยู่บนหลักการและจุดมุ่งหมายสำคัญๆ ที่เกี่ยวข้องกับความรู้ที่ถูกต้องทุกระดับตั้งแต่ความรู้ระดับเทคนิคเพื่อการกินการอยู่ของมนุษย์ ไปจนถึงความรู้ในระดับการวิเคราะห์เพื่อการรู้เท่าทันกระแสการเปลี่ยนแปลงในสังคมทุนนิยม โลกาภิวัตน์ ดังนั้นมรดกทางปัญญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานให้พสกนิกรของพระองค์ด้วยความเมตตาห่วงใยนั้น คือ ความรู้และศาสตร์ที่กว้างขวางและลึกซึ้ง โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญ คือ การช่วยให้สังคมไทยและประชาชนไทยดำรงอยู่อย่างสมบูรณ์ พอเพียง ทั้งในแง่ความเจริญและทันสมัยอย่างสมดุล และความเจริญงอกงามภายในมนุษย์ด้วยเศรษฐกิจพอเพียง

บรรณานุกรม

กังวดาล อยู่เย็น. 2544. **"พลวัตชุมชนบ้านเปร็ดในภายใต้แนวความคิดเศรษฐกิจพอเพียง."** วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

กิตติกร สุนทรานุรักษ์. 2543. **"การพัฒนาชุมชนพึ่งตนเอง: กรณีศึกษาชุมชนศรีษะอโศก."** วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2547. **"นานาคำถามเกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง."** ม.ป.ป. : ม.ป.ท.

จาตุพร เพ็งสกุล. 2545. **"ความคาดหวังของผู้นำชุมชนต่อบทบาทนักพัฒนาในการเสริมสร้างความเข้มเข็งแก่ชุมชนในพื้นที่การดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤต (CERCAP) ภาคใต้."** วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, คณะสังคมสงเคราะห์-ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

จิราภรณ์ สถาปนะวรรธนะ. 2546. **"เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือตอนล่าง."** ม.ป.ป. : ม.ป.ท.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2545. **"จัดประวัติศาสตร์หมู่บ้านสู่ทฤษฎีกรองระบบ."** สถาบันราชภัฏสุรินทร์.

ชลิตา บัณฑุวงศ์ และอนุสรณ์ อุณโณ. 2546. **"พลวัตเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคใต้ตอนบนฝั่งตะวันออก."**ม.ป.ป. :ม.ป.ท.

ชัยวินทร์ ชัยวิสิทธิ์. 2542. **"การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อสร้างเสริมค่านิยมตาม แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงให้นักเรียนและชุมชนด้วยโครงงานอาชีพ."** วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ชัยวัชน์ หน่อรัตน์. 2546. **"เศรษฐกิจชุมชนและสวัสดิการชุมชนหมู่บ้านชนบท."** ม.ป.ป. : ม.ป.ท.

ทรงชัย ติยานนท์. 2542. **"การศึกษาทัศนะของเกษตรกรในการสร้างความมั่นคงทางรายได้ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง."** วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ทิพวัลย์ สีจันทร์. 2546. **"พลวัตการเกษตรและเศรษฐกิจชุมชนภาคกลาง."** ม.ป.ป. : ม.ป.ท.

ธเนศ ศรีวิชัยลำพันธ์. 2544. **"การจัดการกลุ่มสะสมทุนเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนแบบยั่งยืน : กรณีศึกษาจังหวัดเชียงใหม่."** วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ธัญญรักษ์ มีนะนันทน์. 2546. **"ความพร้อมในการนำนโยบายเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ: ศึกษากรณีสำนักงานส่งเสริมการเกษตรจังหวัดเชียงใหม่."** วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2542. **"มิติทางวัฒนธรรมในยุคเศรษฐกิจพอเพียง."** ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

ปนัดดา พงษ์นภาพิไล. 2543. **"การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมการเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนว พระราชดำริ."** วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ประธินพร จินะวงษ์. 2544. **"การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจและการกระจายรายได้ในชุมชนที่ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง."** วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประเวศ วะสี. 2542. **"เศรษฐกิจพอเพียงและแนวทางประชาสังคม."** แนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจและสังคม, มูลนิธิหมอชาวบ้าน, กรุงเทพฯ

_____2538. **"สวนโมกข์ ธรรมกาย สันติอโศก."** กรุงเทพฯ : หมอชาวบ้าน..

พรพิไล เลิศวิชา และ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. 2544. **"ชุมชนหมู่บ้านลุ่มน้ำขาน."** ม.ป.ป. :ม.ป.ท.

พรเพ็ญ ทับเปลี่ยน. 2546. **"เส้นทางเศรษฐกิจชุมชนในกระแสทุนนิยม."** ม.ป.ป. : ม.ป.ท.

พระมหาประทีป พรมสิทธิ์, 2545. **"การศึกษาวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง."** วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

พลวัตวัฒนธรรมและเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่น เอกสารประกอบการประชุมประจำปีว่าด้วยเรื่อง ชุมชน ครั้งที่ 1 **"ชุมชนไทยท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง."** วันที่ 30-31 พฤษภาคม 2543 ณ อาคารเฉลิมพระบารมี 50 ปี ซ.ศูนย์วิจัย

พอพันธ์ อุยยานนท์. 2546. **"เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคกลาง."** ม.ป.ป. : ม.ป.ท.

พัฒนาภรณ์ ฉัตรวิโรจน์. 2545. **"บทบาทของครูในการส่งเสริมความรู้เศรษฐกิจพอเพียงในโรงเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดขอนแก่น."** วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, คณะศิลปะศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ภคพัฒน์ ทิพยประไพ. 2540. **"แนวคิดวิถีการผลิตแบบเอเชียกับการอธิบายหมู่บ้านไทย."** กรุงเทพมหานคร : คอมแพคท์พริ้นท์.

ภัทรพร สิริกาญจน. 2540. **"สำนักสันติอโศก : ความเป็นมาและบทบาททางศาสนาในสังคมไทย."** งานวิจัยจากทุนสนับสนุนของศูนย์พุทธศาสน์ศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

มณีมัย ทองอยู่. 2546. **"การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชาวนาอีสาน."** ม.ป.ป. : ม.ป.ท.

มาซาโนบุ ฟูกูโอกะ. 2530. **"ปฏิวัติยุคสมัยด้วยฟางเส้นเดียว."** แปลโดย รสนา โตสิตระกูล. กรุงเทพฯ : โกมลคีมทอง.

มาเรียม นิลพันธุ์. 2543. **"การสังเคราะห์งานวิจัยทางด้านหลักสูตร."** เสนอสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร. ม.ป.ท.

ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง. 2542 **"พระราชดำรัส 23 ธันวาคม 2542."** กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอน พับลิชชิ่งจำกัด.

รัตนาพร เศรษฐกุล. 2546. **"หนึ่งศตวรรษเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือ."** ม.ป.ป. : ม.ป.ท.

ลำเพน จอมเมือง และ สุทธิพงษ์ วสุโสภาพล. 2546. **"ผ้าทอไทลื้อ : เศรษฐกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง."** ม.ป.ป. : ม.ป.ท.

วินัย สุปินะ. 2544. **"การดำเนินโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเศรษฐกิจแบบพอเพียงเฉลิมพระเกียรติ ของกรมพัฒนาชุมชนในจังหวัดน่าน."** วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, คณะธุรกิจการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

สงบ ส่งเมือง. 2546. **"เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคใต้."** ม.ป.ป. : ม.ป.ท.

สมคิด พรมจุ้ย และคณะ. 2543. **"สภาพแวดล้อมและเทคโนโลยีที่พอเพียงสำหรับ**

สังคมชนบทไทย กรณีหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. ม.ป.ป. : ม.ป.ท.

สมคิด พรมจุ้ยและคณะ. 2546. **"เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสานใต้."** ม.ป.ป. : ม.ป.ท.

สมบัติ จันทรวงศ์. 2531. **"ชุมชนปฐมอโศก : การศึกษาพุทธยูโทเปีย."** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มูลนิธิธรรมสันติ.

สมศักดิ์ ลาดี. 2543. **"การศึกษาการดำเนินงานโครงการเศรษฐกิจพอเพียงในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดอุดรธานี."** วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **"พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็น พลังแผ่นดิน."** วารสารเศรษฐกิจและสังคม ฉบับพิเศษประจำปี 2542

สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **"เศรษฐกิจพอเพียง คืออะไร."** 2542

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2545 **"ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง."** (ออนไลน์) เข้าถึงได้จากสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. **"โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเพื่อประโยชน์สุขแห่งทวยราษฎร์."** มีนาคม 2546

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. **"เศรษฐกิจพอเพียง." มิถุนายน 2547**

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. **"การบริหารจัดการที่ดินและน้ำ ให้เกิดประโยชน์สูงสุดตามแนวพระราชดำริ ทฤษฎีใหม่."** มีนาคม 2541

สำอาง สืบสานและคณะ. 2543. **"ความพอเพียงทางสังคมชนบทไทย : กรณีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ."** สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. ม.ป.ป. : ม.ป.ท.

สุเมธ ตันติเวชกุล. 2542. **"การดำเนินชีวิตในระบบเศรษฐกิจตามแนวพระราชดำริ."** (เอกสารอัดสำเนา) ม.ป.ป. : ม.ป.ท.

_____. 2544. **"เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริในใต้เบื้องพระยุคลบาท."** พิมพ์ครั้งที่ 6, สำนักพิมพ์มติชน, กรุงเทพฯ : 2544. หน้า 284-291

สุวิทย์ ธีรศาศวัต. 2546. "ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสาน 2488-2544." ม.ป.ป. :ม.ป.ท.

เสน่ห์ จามริก. **"เศรษฐกิจพอเพียงในกระแสโลกาภิวัฒน์."** , หนังสือพิมพ์ผู้จัดการ ฉบับวันจันทร์ที่ 17 กันยายน 2544.

อภิชัย พันธเสน. 2542. **"เศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงกับการวิเคราะห์ตามความหมายของนักเศรษฐศาสตร์."**, เอกสารประกอบการสัมมนา TDRI

_____, สรวิชญ เปรมชื่น และพิเชษฐ์ เกียรติเดชปัญญา. 2546. **"จะประยุกต์พระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงกับอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อมได้อย่างไร."** กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

_____. 2544. **"พุทธเศรษฐศาสตร์ : วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่างๆ."** พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ : อมรินทร์.

_____. 2544. **"เศรษฐกิจพอเพียงในฐานรูปแบบที่พึงปรารถนาของระบบสวัสดิการสังคมไทย."** ปาฐกถาพิเศษของมูลนิธิศาสตราจารย์ปกรณ์ อังศุสิงห์.

อรสุดา เจริญรัถ 2546. **"เศรษฐกิจพอเพียงภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย."** บริษัทพิมพ์ดี จำกัด, กรุงเทพฯ.

อุดมศักดิ์ วงศ์พันธุ์. 2541. **"ศักยภาพของชุมชนชนบทในการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ."** วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

Capra, F. (1996) **The web of life: a new scientific understanding of living systems.** New York: Anchor Books

Feyerabend, Paul K. (1978) **Science in a free society.** London: NLB.

Heikkila-Horn, Marja-Leena. 2002. **Small is beautiful in Asoke villages. (Insight Into Santi Asoke).** Bangkok: Fah-aphai.

Jackson, Peter A. 1989. **Buddhism, legitimation, and conflict : the political functions of urban Thai Buddhism.** Singapore : Institute of Southeast Asian Studies.

_____, 2003. **Buddhadasa: Theravada Buddhism and Modernist Reform in Thailand.** Chiang Mai : Silkworm Books.

Kaewthep, Kanoksak. 2003. **An Imagining" Community : A Case of Sisa Asoke Community, Srisaket Province. Paper presented to the International Symposium : Imaginging Communities: Ethnographic Approaches in South East Asia, The National Museum of Ethnology,** Osaka, Japan, November 17-18, 2003.

Lincoln & Guba (1985) **Naturalistic Inquiry.** Beverly Hills, : Sage Publications Lincoln, Y. (2 Guba, E. G

McCargo, Duncan. 1997. **Chamlong Srimaung and the new Thai politics.** London : Hurst & Company.

P.FREIRE, **Pedagogy of the Oppressed,** NY.Continuum, 1998.

S.LOREK, J.H.SPANGENBERG, **Environmentally Sustainable Household Consumption,** Wuppertal Papers, no.117, Nov.2001.

T.PRINCEN, **Principles for Sustainability : From Cooperation and Efficiency to Sufficiency, in Global Environmental Politics** 3:1, Feb.2003, MIT.

Wilber, K. (2000) **A Brief History of Everything.** Boston : Shambhala

Wallerstein, Immanuel. 1991. **Geopolitics and geoculture : essays on the changing world-system.** Great Britain: University Press.

W.SACHS, **Development : The Rise and Decline of an Ideal,** Wuppertal Papers, No.108, Aug.2000.

W.SACHS, **Post-Fossil Development Patterns in the North,** Wuppertal Papers, No.95, Sep.1999.

ทฤษฎีใหม่กับเศรษฐกิจพอเพียง http://www.24.brinkster.com/padriv/NTTh.htm

เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาที่ยั่งยืน http://www.tangnamo.com/community/com02.htm

ภาคผนวกที่ 1

การจัดกลุ่มวิทยานิพนธ์ที่มีคำสำคัญ "เศรษฐกิจพอเพียง"

จากการศึกษาสามารถจำแนกวิทยานิพนธ์ได้เป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่หนึ่ง การศึกษาเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะแนวคิดหรือปรัชญาและการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของชุมชนในเขตต่างๆ

1. พระมหาประทีป พรมสิทธิ์ "การศึกษาวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง." ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2545.

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

เพื่อศึกษาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาสังคม และเพื่อวิเคราะห์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ภูมิพลอดุลยเดช จากการศึกษาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ผู้วิจัยสรุปว่าเป็นหลักจริยศาสตร์ในพุทธศาสนาคือ หลักสันโดษ ซึ่งมีความหมายว่า ความพอดีพอเพียง พอประมาณ ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

ในการศึกษาวิเคราะห์เชิงปรัชญาผู้ศึกษานำเสนอบทวิเคราะห์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง โดยใช้ปรัชญาประสบการณ์นิยม ปฏิบัตินิยมและพุทธเศรษฐศาสตร์

ผู้ศึกษากล่าวว่าเศรษฐกิจพอเพียงให้ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหาจากภายในสู่ภายนอกที่มุ่งเอาชนะกิเลสที่มีอยู่ในจิตใจ คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง เน้นการมีปัญญารู้เท่าทัน ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นและเป็นการพัฒนาตนเอง สังคม สิ่งแวดล้อมด้วยความสมดุล เมื่อศึกษาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอย่าง

ถ่องแท้แล้ว สามารถประยุกต์ใช้กับสังคมชุมชนอื่นๆ ได้ ไม่ใช่แต่สังคมเกษตรกรรมเท่านั้น สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นแก่ตนเองและสังคมได้ด้วยความมีสติและปัญญา

นอกจากนี้ผู้ศึกษายังกล่าวถึงสถานการณ์ของประเทศไทยในปี พ.ศ.2540 ขณะนั้นประเทศไทยตกอยู่ในภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ สถาบันการเงินและธุรกิจจำนวนมากล้มละลาย ส่งผลกระทบให้คนไทยจำนวนนับล้านว่างงาน หลายคนแสวงหาวิธีการต่างๆ เพื่อปรับตัวรับมือวิกฤตเศรษฐกิจ คนไทยหลายคนพยายามทุกวิถีทางเพื่อความอยู่รอดในภาวะฟองสบู่แตกท่ามกลางความระส่ำระสายเหล่านี้ "เศรษฐกิจพอเพียง" และ "ทฤษฎีใหม่" ตามแนวพระราชดำริคือหนึ่งทางแห่งความรอด

ทฤษฎีใหม่เป็นแนวทางในการบริหารการจัดการที่ดินและน้ำเพื่อการเกษตรในที่ดินทำนาขนาดเล็กเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยการปลูกข้าวเป็นพืชหลักและมีแหล่งน้ำเป็นปัจจัยสำคัญ เป็นระบบเศรษฐกิจพอเพียงที่เกษตรกรสามารถเลี้ยงตนเองได้ในระดับประหยัดก่อน โดยชุมชนต้องมีความสามัคคีช่วยเหลือซึ่งกันและกันเพื่อลดค่าใช้จ่าย

แนวพระราชดำริที่เป็นปรัชญาประสบการณ์นิยม (Empiricism)

จากแนวพระราชดำริที่เป็นการดำเนินการรูปธรรม ในการจัดการเกษตรทฤษฎีใหม่นี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ พระองค์ทรงทดลอง วิจัย ปฏิบัติ ในแปลงทดลองแล้วจึงพระราชทานให้หน่วยราชการที่เกี่ยวข้องนำไปดำเนินการ จากแนวพระราชดำรินี้เองตรงกับแนวคิดปรัชญาประสบการณ์นิยม โดยปรัชญาประสบการณ์นิยม เชื่อว่าความรู้ไม่สามารถเกิดขึ้นมาลอยๆ จะเกิดขึ้นมาได้ก็ต่อเมื่อผ่านประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสเท่านั้นประสบการณ์จึงเป็นฐาน ของความรู้

แนวพระราชดำริที่เป็นปรัชญาปฏิบัตินิยม (Pragmatism)

แนวพระราชดำริเกี่ยวกับเกษตรทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ นั้นสามารถปรับประยุกต์หรือดัดแปลงปรับใช้ได้ตามความเหมาะสมขึ้นอยู่กับสภาพพื้นที่ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและความพร้อมของเกษตรกรเป็นสำคัญ

จะเห็นได้ว่า การที่ดำเนินการทำเกษตรทฤษฎีใหม่หรือนำหลักการเกษตรทฤษฎีใหม่ มาปรับหรือประยุกต์ใช้ในแต่ละท้องถิ่นนั้นย่อมแตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับสภาพภูมิประเทศ สภาพภูมิอากาศ และปัจจัยอื่นๆ สามารถปรับประยุกต์

ใช้กับเกษตรทฤษฎีใหม่ของแต่ละภูมิภาคของประเทศ แนวพระราชดำริเกี่ยวกับเกษตรทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ นี้ตรงกับปรัชญาปฏิบัตินิยม

โดยปรัชญาปฏิบัตินิยม (Pragmatism) มีมาตรการในการตัดสินความจริงว่า ความรู้หรือทฤษฎีต่างๆ ต้องสามารถนำไปปฏิบัติได้และเกิดผลดี ความคิดใดถ้าปฏิบัติไม่ได้ หรือปฏิบัติแล้ว ไม่เกิดผลดีก็ไม่ใช่ทฤษฎีทางปรัชญา

เมื่อวิเคราะห์โครงการอันเนื่องมาจากแนวพระราชดำริและพระราชดำรัสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้พระราชทานแก่คณะผู้เข้าเฝ้าในโอกาสต่างๆ จะเห็นได้ว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนี้พระองค์ได้ทดลองปฏิบัติ จึงได้พระราชทานให้แก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องรับไปดำเนินการ โดยมีศูนย์ต่างๆ อยู่ทุกภูมิภาคทั่วประเทศไทย ซึ่งโครงการต่างๆ ก็แตกต่างกันไป สามารถปรับประยุกต์ใช้ได้ในภูมิปัญญาท้องถิ่น ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม ซึ่งแต่ละท้องถิ่นก็มีเอกลักษณ์เด่นเฉพาะ

คำกำจัดความของผู้ศึกษา

เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเอง(Relative Self Sufficiency) อยู่ได้โดยไม่ต้องเดือดร้อน โดยต้องสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือ ตั้งตัวให้มีความพอมีพอกินพอใจ ไม่ใช่มุ่งหวังแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว เพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเองย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้า และฐานะทางเศรษฐกิจขั้นสูงขึ้นตามลำดับ

การพัฒนาชุมชนในลักษณะเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นการใช้คน เป้าหมายและเน้นการพัฒนาแบบองค์รวม หรือพัฒนาอย่างบูรณาการ ทั้งด้านเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การเมือง โดยใช้พลังทางสังคมขับเคลื่อนเป็นการผนึกกำลังของทุกฝ่าย ในลักษณะพหุภาคี ประกอบด้วยภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน

ความพอเพียงจึงเป็นพื้นฐานของการพัฒนาเศรษฐกิจด้านอื่นๆ ที่คนเราเกี่ยวข้องในชีวิตประจำวัน สามารถนำไปปฏิบัติตามขั้นตอนทฤษฎีใหม่ คือ

ขั้นที่ 1 ผลิตเพื่อใช้ในการบริโภคในครัวเรือน ในระดับชีวิตที่ประหยัด ที่นี้ต้องมีความสามัคคีในท้องถิ่น

ขั้นที่ 2 รวมกลุ่มเพื่อการผลิต การตลาด ความเป็นอยู่ สวัสดิการ การ

ศึกษาสังคมและศาสนา

ขั้นที่ 3 ร่วมมือกับองค์กรภายนอกในการทำธุรกิจและพัฒนาคุณภาพชีวิต ทั้งนี้ทุกฝ่ายต้องได้รับประโยชน์

ผู้ศึกษาวิเคราะห์ทฤษฎีใหม่ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯด้วยหลักปรัชญาของพุทธศาสนา กล่าวคือการหันกลับมายึดเส้นทางสายกลาง หรือเรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทาในการดำรงชีวิต โดยใช้หลักพึ่งตนเอง 5 ประการ คือ

1. พึ่งตนเองทางจิตใจ

2. พึ่งตนเองทางสังคมควรเสริมสร้างให้แต่ละชุมชนในท้องถิ่นได้ร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

3. พึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ

4. พึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี

5. พึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ

ผู้ศึกษามีความเห็นว่าเพื่อที่จะให้เศรษฐกิจพอเพียงเกิดผลตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ จำเป็นจะต้องสร้างคุณธรรมขึ้นในตัวมนุษย์เสียก่อน 5 ประการ คือ

1. ความพอดีด้านจิตใจ

2. ความพอดีทางด้านสังคม

3. ความพอดีในด้านเศรษฐกิจ ต้องอยู่อย่างดี พอมีพอกิน ไม่หรูหราจนทำลายตัวเองในที่สุด ความพอดีในปัจจัย 4 สถานที่อยู่ ไม่ทำอะไรเกินตัว ไม่ต้องดิ้น

4. ความพอดีในด้านทรัพยากรธรรมชาติ

5. ความพอเพียงในด้านเทคโนโลยี

สรุปผลการศึกษา

การศึกษาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง(Sufficiency Economy)ในความหมายที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้ทรงพระราชทาน หมายถึงความพอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภอย่างมากและไม่เบียดเบียนผู้อื่นหรือกล่าวอย่างย่อๆ ว่าคือความพอประมาณ และมีความมีเหตุผลคือซื่อตรงและไม่เบียดเบียนผู้อื่น

เศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นความพอประมาณ เน้นความสมควร ซึ่งมีรากฐานแนวความคิดมาจากพระพุทธศาสนาในหัวข้อที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา หรือรู้จักกันทั่วไปว่า "ทางสายกลาง" ส่วนเป้าหมายการผลิตและการบริโภคใน

พุทธศาสนา ต้องการที่จะทำให้ระบบทั้งระบบดำเนินไปในลักษณะที่ยั่งยืน (Sustainable)โดยที่มนุษย์สามารถลดความทุกข์ และเข้าถึงความสุขในระดับขั้นต่างๆ เป้าหมายสุดท้ายอยู่ที่นิพพาน ซึ่งเข้าถึงได้ด้วยปัญญา

การศึกษาของพระมหาประทีป พรมสิทธิ์ ที่ศึกษาเรื่อง "การศึกษาวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง" เป็นการศึกษาวิเคราะห์ถึงแนวคิด ปรัชญาของคำว่าเศรษฐกิจพอเพียงเท่านั้นไม่ได้มีการทดลองปฏิบัติ ผู้ศึกษาวิเคราะห์ตีความแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงด้วยปรัชญา สามสำนักคือประสบการณ์นิยม ปฏิบัตินิยมและธรรมชาตินิยม รวมทั้งนำพุทธธรรมและพุทธเศรษฐศาสตร์มาวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียงในที่สุด

2. กังสดาล อยู่เย็น "พลวัตชุมชนบ้านเปร็ดในภายใต้แนวความคิดเศรษฐกิจพอเพียง." คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544.

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อศึกษาพัฒนาการของชุมชนในด้านเศรษฐกิจ โดยศึกษาลักษณะและปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อลักษณะเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน

วิธีวิทยา

เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยใช้แนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์และแนวการสังเกต เป็นเครื่องมือในการศึกษา กลุ่มตัวอย่างประกอบอาชีพหลายประเภท ผู้วิจัยใช้แนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างจำนวน 39 ครัวเรือน

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาพบว่า พัฒนาการด้านเศรษฐกิจของชุมชนบ้านเปร็ดในเริ่มจากระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมที่ผลิตเพื่อการบริโภคภายในครัวเรือน โดยจะเห็นได้จากการมีชีวิตที่เรียบง่าย มีการปลูกข้าวไว้กินเอง มีการหาอาหารได้จากแหล่งน้ำธรรมชาติ เช่น หนองน้ำ มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน จากนั้นจึงเริ่มมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและรูปแบบการผลิต เป็นรูปแบบการผลิตเพื่อขาย ซึ่งเริ่มจากการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ยางพารา เงาะ ทุเรียน ที่เป็นลักษณะ

พืชเชิงเดี่ยว เป็นผลให้วิถีชีวิตแบบการพึ่งตนเองหมดไป เป็นการที่ต้องพึ่งพาทรัพยากรจากภายนอกชุมชนทั้งสิ้น นอกจากนี้การเข้ามาของนายทุนเพื่อทำสัมปทานป่าไม้และ การปรับเปลี่ยนการทำนาข้าวมาเป็นนากุ้ง ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนทั้งทางด้านระบบนิเวศของป่าชายเลน ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรในชุมชน แหล่งอาหารที่เคยอุดมสมบูรณ์ และระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนที่ค่อยๆ จะล่มสลายลงไป พร้อมๆ กับความเจริญเติบโตของค่านิยมแบบทันสมัย จนกระทั่งชาวบ้านในชุมชนตระหนักและหาหนทางในการแก้ไขปัญหาเหล่านี้ได้สำเร็จในระดับหนึ่ง และชาวบ้านส่วนหนึ่งที่เห็นถึงผลเสียของการพัฒนาที่ผ่านมา มีความพยายามที่จะปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิตและรูปแบบการผลิตให้ดำเนินรอยตาม พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ด้วยการดำเนินชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

การเปลี่ยนไปสู่ระบบการผลิตแบบใหม่ที่มีการใช้สารเคมี มีการพึ่งพาเทคโนโลยีและมีการนำเข้าของวัตถุและสารเคมีที่มีความจำเป็นต่อกระบวนการผลิตนั้น ก่อให้เกิดผลกระทบต่อรูปแบบการผลิตแบบดั้งเดิมที่ต้องพึ่งพาและขึ้นอยู่กับธรรมชาติมาเป็นขึ้นอยู่กับเครื่องจักร เครื่องยนต์และสารเคมี ทั้งปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง และยาปราบศัตรูพืช ซึ่งการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตดังกล่าว มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม วิถีชีวิต ตลอดจนส่งผลกระทบต่อภาวะสุขภาพของคนในชุมชน การนำเข้าเทคโนโลยี เครื่องจักร ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง เป็นเหตุให้ระบบเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมที่เคยอุดมไปด้วยความหลากหลายของพืชพรรณธัญญาหาร สวนครัว ผัก ข้าว ไม้ยืนต้นและสัตว์เลี้ยง ถูกแทนที่ด้วยระบบการเกษตรแผนใหม่ที่เน้นการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการส่งออก ซึ่งการปลูกพืชเชิงเดี่ยว (Monocorp) เป็นตัวทำลายความสมดุลของธรรมชาติอย่างมหาศาล คือ เมื่อมีการปลูกพืชเพียงอย่างเดียวจำนวนมากๆ ต้องมีการขยายพื้นที่เพาะปลูก ก่อให้เกิดการทำลายป่าและทำให้พืชที่ปลูกอ่อนแอ ศัตรูพืชเบียดเบียนได้ง่าย และเมื่อประกอบกับเป้าหมายการผลิตเพื่อการค้า ทำให้เกษตรกรต้องอาศัยสารเคมีในการกำจัดศัตรูพืชและใช้ปุ๋ยเคมีในการบำรุงพืช เพื่อเพิ่มผลผลิตเป็นการตอบสนองความต้องการของตลาด ก่อให้เกิดปัญหาการตกค้างของสารเคมีในธรรมชาติ และยังส่งผลกระทบต่อปัญหาสุขภาพ ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะผู้ผลิตหรือผู้บริโภคก็ตาม

จนกระทั่งผู้นำได้กระตุ้นให้ชาวบ้านตระหนักและเริ่มปรับเปลี่ยนพฤติกรรมบางอย่าง เพื่อคืนกลับสู่ธรรมชาติ เช่น การใช้ปุ๋ยจุลินทรีย์ การใช้สมุน

ไพรแทนยาฆ่าแมลง ซึ่งแม้จะไม่สามารถทำได้ 100% แต่ยังเป็นความพยายามของชาวบ้านที่จะคืนกลับไปใช้วิถีชีวิตแบบเดิมๆ จุดเริ่มต้นของการหันมาทำเกษตรอินทรีย์ คือชุมชนส่งตัวแทนไปเข้ารับการอบรมเรื่องปุ๋ยจุลินทรีย์ หลังจากนั้นจึงทดลองนำมาปฏิบัติและเผยแพร่ความรู้แก่ชาวบ้านที่สนใจ สำหรับการใช้สมุนไพรเพื่อลดปัญหาเรื่องสารเคมีที่ใช้ฆ่าแมลงศัตรูพืช ที่เมื่อใช้แล้วทำให้เกิดสารตกค้างและเป็นอันตรายต่อสุขภาพ ทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค จึงเริ่มมีการใช้สมุนไพรชนิดต่างๆ เพื่อลดปริมาณของแมลงศัตรูพืช เช่น การปลูกต้นสะเดา ตะไคร้หอม และผักที่มีกลิ่นแรงๆ เช่น ผักชีปลูกแซมเพื่อไม่ให้แมลงมากิน แซมตามต้นไม้ยืนต้นที่ปลูกไว้นอกจากลดปริมาณแมลง ยังไม่เป็นอันตรายต่อสุขภาพด้วย และทำให้ระบบนิเวศดีเหมือนเดิม

ผลการศึกษาครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่า ลักษณะกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่แสดงให้เห็นถึงการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของชาวบ้านเปร็ดใน คือ รูปแบบการผลิตที่มีการนำแนวทางเกษตรทางเลือกเข้ามาปฏิบัติ หรือแนวทางการปฏิบัติที่ใช้ทรัพยากรอย่างมีคุณค่าและระมัดระวัง การบริโภคที่มีความเรียบง่าย ประหยัด ใส่ใจกับสุขภาพและสิ่งแวดล้อม ในส่วนของการจัดสรร ผลผลิตมีการแบ่งสรรปันส่วนในเรื่องของปัจจัยการผลิตแล้ว ยังมีการแบ่งปันผลผลิตให้แก่ญาติ พี่น้อง เพื่อนบ้าน และชุมชน ทั้งในรูปของวัตถุดิบ แรงงาน และทรัพย์สิน ซึ่งเป็นการดำรงไว้ซึ่งความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน และอาศัยที่เห็นได้อย่างเด่นชัดในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจบางประการที่อยู่บนพื้นฐานของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง คือ อาชีพทำสวนผลไม้ การทำนากุ้งแบบธรรมชาติและประมงพื้นบ้าน

ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อลักษณะเศรษฐกิจพอเพียง

1. ผู้นำ ที่เห็นเด่นชัดคือ พระอาจารย์สุบิน ปณีโต ได้เข้ามามีบทบาทชัดเจนในการปรับเปลี่ยนวิธีคิดและการปฏิบัติของประชาชนในหมู่บ้านผ่านกลุ่มคนอาวุโสที่เป็นที่เคารพนับถือของคนในชุมชน อีกบุคคลหนึ่งคือผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นบุคคลที่มีคุณลักษณะของความเป็นผู้นำที่ดี ในการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงชุมชน มีบทบาทในการกระตุ้นและจูงใจให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงชุมชนไปในทางที่ดีขึ้น

2. กระบวนการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้และการได้รับการฝึกอบรม รวม

ถึงการดูงาน ทัศนศึกษา สื่อมวลชน ค่านิยม ทัศนคติและการขาดจิตสำนึกของสมาชิกในชุมชนเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงลักษณะกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชนบ้านเปร็ดในเอง

3. กลุ่ม องค์กร และการมีส่วนร่วมของประชาชน กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนและกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ เป็นองค์กรที่ออกกฎและข้อกำหนดที่จะต้องใช้ในกระบวนการผลิตและยังรวมถึงการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนก่อให้เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชน

4. สังคม วัฒนธรรม ภูมิปัญญา เทคโนโลยี ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การดำเนินชีวิตของชาวบ้านเปร็ดในที่อยู่บนพื้นฐานความคิดที่จะพึ่งตนเอง มีลักษณะที่ไม่เบียดเบียน ไม่ก่อความเดือดร้อนให้กับผู้อื่น โดยการใช้ชีวิตอย่างมีสติ มีเหตุผลและใส่ใจต่อการกระทำที่จะส่งผลกระทบต่อกระบวนการผลิต การเคารพกฎข้อบังคับที่ชุมชนมีการเลือกใช้เทคโนโลยีที่ไม่มีอันตราย การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ไม่มีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และมนุษย์มาใช้ โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของระบบสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน

5. เศรษฐกิจกับภาวะหนี้สิน ชาวบ้านเปร็ดในนั้นดำเนินชีวิตอยู่บนพื้นฐานของความ มีเหตุผลในเรื่องของการใช้จ่ายอย่างประหยัด บริโภคเท่าที่จำเป็นให้เหมาะสมกับฐานะความเป็นอยู่ มีการเก็บออมเงินไว้เป็นทุนหรือสวัสดิการของครอบครัว ประกอบอาชีพที่สุจริต ไม่เป็นที่เดือดร้อนของเพื่อนบ้านและชุมชน การบริโภคในสิ่งที่จำเป็นและมีประโยชน์ ส่วนภาวะหนี้สินนั้นเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้ชาวบ้านเปร็ดในไม่สามารถประกอบอาชีพตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงได้ ทั้งนี้ภาวะหนี้สินเกิดขึ้นเนื่องมาจากการแห่ตามกันไปลงทุนประกอบอาชีพตามแนวคิดกระแสหลักที่ผ่านมา ซึ่งนอกจากจะเป็นหนี้สินจากหน่วยงานของรัฐแล้ว ยังทำให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งเป็นลูกหนี้ของนายทุนนอกระบบอีกด้วย

6. หน่วยงานจากภายนอกชุมชน เป็นหน่วยงานจากราชการที่เข้ามาส่งเสริมสนับสนุน และพัฒนาอาชีพแก่ประชาชนตามนโยบายที่รับมา และอีกส่วนหนึ่งมาจากเอกชนที่มีวัตถุประสงค์ทางธุรกิจกับชาวบ้าน

ผลการศึกษา พบว่า ชุมชนบ้านเปร็ดในเป็นหมู่บ้านที่ประสบปัญหาที่เกิดขึ้นจากกระแสการพัฒนาแบบทันสมัย และมีความพยายามในการหาหนทางที่จะปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตทั้งการประกอบอาชีพและการดำเนินชีวิตประจำวัน แม้จะเป็นความพยายามของสมาชิกเพียงส่วนหนึ่งในชุมชน แต่การปรับเปลี่ยนแนวคิด

และการดำเนินการตามเศรษฐกิจพอเพียงได้นั้น เป็นการปรับเปลี่ยนอย่างค่อยเป็นค่อยไป

การปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิตและรูปแบบการผลิตด้วยการทำการเกษตรทางเลือก ทำให้ชุมชนมีความเข้าใจและตระหนักถึงผลดีของทฤษฎีใหม่ ถือว่าเป็นพลวัตของการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตรวมทั้งการนำทฤษฎีใหม่มาปฏิบัติภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและรูปแบบการผลิตแบบเกษตรทางเลือก ทำให้ชุมชนสามารถสร้างความมั่นคงทางรายได้ด้วยประการหนึ่ง สำหรับระบบของการแลกเปลี่ยน ได้มีการรวมตัวเพื่อสร้างอำนาจต่อรองกับพ่อค้าคนกลางที่มาซื้อผลิตผลในชุมชน และถือว่าเป็นการรู้เท่าทันต่อสถานการณ์สังคมและเศรษฐกิจ ระบบความสัมพันธ์ก็เป็นจุดหนึ่งที่น่าสนใจ คือการมีน้ำจิต น้ำใจ ความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างผู้ซื้อและผู้ขาย มีความไว้เนื้อเชื่อใจกัน และหากเป็นนอกฤดูซื้อ-ขายผลผลิต ผู้ซื้อก็ยังแวะมาคุยรวมทั้งมีของฝากชาวบ้านด้วย ซึ่งเป็นสังคมของความเอื้ออาทรที่มีต่อกัน

ผลการศึกษาในส่วนหนึ่งพบว่า ในอดีตได้มีวิถีชีวิตในลักษณะเศรษฐกิจพอเพียงอยู่แล้วโดยผู้วิจัยใช้คำว่า "เศรษฐกิจแบบดั้งเดิม" ดังจะพบได้จากความตอนหนึ่งว่า พัฒนาการด้านเศรษฐกิจของชุมชนบ้านเปร็ดในเริ่มจากระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมที่ผลิตเพื่อการบริโภคภายในครัวเรือน โดยจะเห็นได้จากการมีชีวิตที่เรียบง่าย มีการปลูกข้าวไว้กินเอง มีการหาอาหารได้จากแหล่งน้ำธรรมชาติ เช่น หนองน้ำ มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

กลุ่มที่สอง การวิจัยเพื่อสำรวจความคิดเห็นหรือทัศนะของบุคคลหรือคณะบุคคลที่มีต่อโครงการและกิจกรรมการพัฒนาที่ยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง

1. วินัย สุปินะ. "การดำเนินโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเศรษฐกิจแบบพอเพียงเฉลิมพระเกียรติ ของกรมพัฒนาชุมชนในจังหวัดน่าน." ภาควิชาส่งเสริมการเกษตร คณะธุรกิจ การเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้, 2544.

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาทัศนคติและความคาดหวังของกลุ่มตัวอย่างที่มีต่อโครงการ อันเนื่องมาจากพระราชดำริเศรษฐกิจแบบพอเพียงเฉลิมพระเกียรติ ในระยะแรกของการดำเนินโครงการ

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษาลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจและสังคม ของเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนและประธานกลุ่มกิจกรรมในจังหวัดน่าน

2. เพื่อศึกษาทัศนคติและความคาดหวังของเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนและประธานกลุ่ม กิจกรรมที่มีต่อโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเศรษฐกิจแบบพอเพียงเฉลิมพระเกียรติ ของกรมพัฒนาชุมชนในจังหวัดน่าน

3. เพื่อเปรียบเทียบทัศนคติและความคาดหวังในผลการดำเนินงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเศรษฐกิจแบบพอเพียงเฉลิมพระเกียรติของเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนกับประธานกลุ่มกิจกรรม

คำถามในการวิจัยผลการวิจัย

"คิดอย่างไร และคาดหวังแค่ไหน" กับการดำเนินงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเศรษฐกิจแบบพอเพียงเฉลิมพระเกียรติของกลุ่มตัวอย่าง

ระเบียบวิธีวิจัย

ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ โดยแบ่งกลุ่มตัวอย่างเป็น 2 กลุ่ม คือ เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนและประธานกลุ่มกิจกรรม ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล

แนวคิดที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ได้แก่

1. โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเศรษฐกิจแบบพอเพียงเฉลิมพระเกียรติ

2. การเกษตรตามแนวคิด"ทฤษฎีใหม่"

3. เศรษฐกิจพอเพียง : แนวทางการพลิกฟื้นเศรษฐกิจและสังคม ชุมชนท้องถิ่นกับการ แก้ไขวิกฤตเศรษฐกิจ

4. แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาชุมชน

5. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความคาดหวัง

6. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับทัศนคติ

ผลการศึกษา

1. ลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจและสังคม

เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน มีอายุเฉลี่ย 42 ปี ส่วนใหญ่มีสถานภาพแต่งงานแล้ว และมีระดับการศึกษาในระดับปริญญาตรี ผู้ให้ข้อมูลเกินครึ่งเป็นข้าราชการระดับ 5 มีอายุราชการเฉลี่ย 32 ปี

ประธานกลุ่มกิจกรรม มีอายุเฉลี่ย 42 ปี ส่วนใหญ่มีสถานภาพแต่งงานแล้ว และมีวุฒิการศึกษาในระดับประถมศึกษาตอนปลาย ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก

2. ทัศนคติของเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนและประธานกลุ่มกิจกรรมที่มีต่อโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเศรษฐกิจแบบพอเพียงเฉลิมพระเกียรติ

ผลการวิจัยพบว่า ทัศนคติทั้งของเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนและประธานกลุ่มกิจกรรมที่มีต่อโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเศรษฐกิจแบบพอเพียงเฉลิมพระเกียรติ ส่วนมากมีทัศนคติที่ดี

3. ความคาดหวังของเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนและประธานกลุ่มกิจกรรมในผลการดำเนินงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเศรษฐกิจแบบพอเพียงเฉลิมพระเกียรติ

ผลการวิจัยพบว่า ความคาดหวังทั้งของเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนและประธานกลุ่มกิจกรรม ที่มีต่อโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเศรษฐกิจแบบพอเพียงเฉลิมพระเกียรติ จะประสบผลสำเร็จในระดับมาก

4. เปรียบเทียบทัศนคติที่มีต่อการดำเนินงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเศรษฐกิจแบบพอเพียงเฉลิมพระเกียรติ ของเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนกับประธานกลุ่มกิจกรรม

ผลการวิจัยพบว่า เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนมีค่าคะแนนเฉลี่ยสูงกว่าประธานกลุ่มกิจกรรม

5. เปรียบเทียบความคาดหวังของเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนและประธานกลุ่มกิจกรรมใน ผลการดำเนินงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเศรษฐกิจแบบพอเพียงเฉลิมพระเกียรติ

ผลการวิจัยพบว่า ผู้ให้ข้อมูลทั้งสองกลุ่มมีความคาดหวังว่าการดำเนินงานจะประสบ ผลสำเร็จมากในทุกกิจกรรม

2. พัฒนาภรณ์ ฉัตรวิโรจน์. "บทบาทของครูในการส่งเสริมความรู้เศรษฐกิจพอเพียงใน โรงเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดขอนแก่น." วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาสังคมวิทยาการพัฒนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2545.

การวิจัยนี้มุ่งศึกษาบทบาทของครูในการส่งเสริมความรู้เศรษฐกิจพอเพียงโดยสำรวจ ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคล อาทิ เพศ อายุ การศึกษา ปัจจัยด้านแนวคิด เจตคติในการปฏิบัติกับบทบาทในการส่งเสริมแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง รวมทั้งการสนับสนุนจากสังคม ตลอดจนศึกษาว่ามีความเข้าใจและสนใจแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอย่างไรบ้าง สามารถถ่ายทอดความรู้เศรษฐกิจพอเพียงให้กับผู้เรียนมากน้อยเพียงไร เป็นเพียงการศึกษาเชิงสำรวจความคิดเห็น ทัศนะ และความสนใจและเข้าใจเศรษฐกิจพอเพียงอย่างไรบ้าง ยังไม่ถึงระดับการนำไปประยุกต์ใช้ศึกษาในกลุ่มวิชาชีพครู เพราะกระทรวงศึกษาธิการได้มีนโยบายการส่งเสริมความรู้ด้านนี้ ผลการวิจัยพบว่า ครูส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับบทบาทการส่งเสริมความรู้ในระดับต่ำ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาปัจจัยส่วนบุคคล แนวคิด การสนับสนุนทางสังคม บทบาทของครูในการส่งเสริมความรู้ การสอนเศรษฐกิจพอเพียง

2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อบทบาทของครูในการส่งเสริมความรู้เศรษฐกิจพอเพียง

3. เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรคในการส่งเสริมความรู้เศรษฐกิจพอเพียง

ระเบียบวิธีวิจัย

เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ หน่วยการวิเคราะห์เป็นระดับบุคคล โดยการใช้แบบสอบถาม ใช้สถิติพื้นฐานในการวัด ได้แก่ ร้อยละ ค่าความถี่ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ประชากรที่ใช้ในการศึกษา

กลุ่มประชากรในการศึกษาคือ ครูในโรงเรียนมัธยม สังกัดกรมสามัญ จังหวัดขอนแก่น เป็นการนำไปใช้ในระดับกลุ่มวิชาชีพเพราะครูเป็นกลไกในการให้การศึกษาส่งเสริมความรู้ให้กับเด็กและเยาวชน ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาบทบาทการส่งเสริมความรู้ของครู

3. ปนัดดา พงษ์นภาพิไล. "การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม การเกษตรทฤษฎีใหม่ตาม แนวพระราชดำริ." ภาควิชาหลักสูตรและวิธีสอน มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2543.

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

เพื่อพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม การเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ

คำถามในการวิจัย

หลักสูตรฝึกอบรมการเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริมีลักษณะอย่างไร

ระเบียบวิธีวิจัย

ใช้รูปแบบการวิจัยและการพัฒนา (research and development) โดยใช้แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล แบ่งกลุ่มตัวอย่างเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่

1. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการสำรวจความต้องการเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม : การเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ ซึ่งได้แก่ บุตรเกษตรกรที่เข้ารับการฝึกอบรมในโครงการบุตรเกษตรกร รุ่นที่ 57 เรื่องเครื่องยนต์และเครื่องทุ่นแรงทางการเกษตร ณ ศูนย์ส่งเสริมการฝึกอบรมการเกษตรแห่งชาติ จำนวน 40 คน

2. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการประเมินผลหลักสูตร ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญด้านหลักสูตรจำนวน 5 คน ผู้เชี่ยวชาญด้านการเกษตรทฤษฎีใหม่ จำนวน 10 คน และผู้เชี่ยวชาญด้านการฝึกอบรม จำนวน 5 คน

แนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

1. แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง
2. การเกษตรผสมผสานตามพระราชดำริ "ทฤษฎีใหม่"

คำจำกัดความ

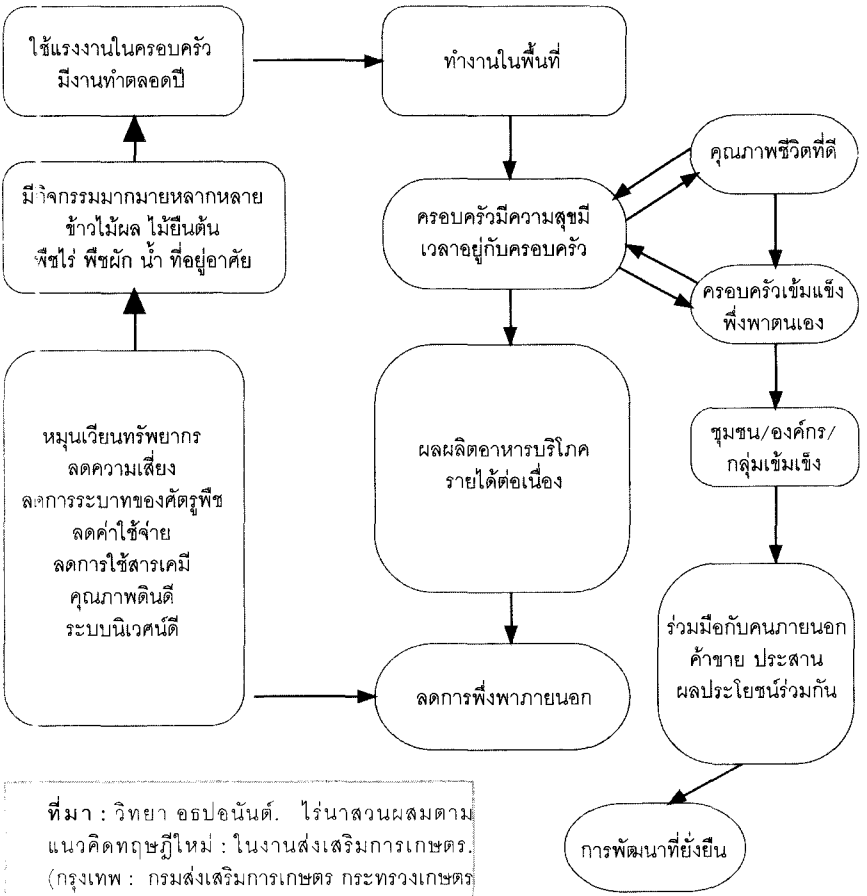
ผู้วิจัยได้ให้ความหมายของ เศรษฐกิจพอเพียง หรือระบบเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองได้ คือ ความสามารถของชุมชน เมือง รัฐ ประเทศ หรือภูมิภาคหนึ่งๆ ในการผลิตสินค้าและบริการทุกชนิดเพื่อเลี้ยงสังคมนั้นๆ ได้โดยพยายามหลีกเลี่ยงที่จะพึ่งพาปัจจัยต่างๆ ที่เราไม่ได้เป็นเจ้าของ ซึ่งเศรษฐกิจพอเพียง ในระดับบุคคล คือ ความสามารถในการดำรงชีวิตได้อย่างไม่เดือดร้อน กำหนดความเป็นอยู่อย่างประมาณตนตามฐานะ ตามอัตภาพ และไม่หลงใหลไปกลับกระแสของวัตถุนิยม มีอิสรภาพ เสรีภาพ ไม่พันธนาการอยู่กับสิ่งใด นั่นก็คือ การหันมายึดเส้นทางสายกลางในการดำรงชีวิต

สรุป "ทฤษฎีใหม่"

ขั้นที่ 1 การผลิต เป็นการผลิตที่ให้พึ่งตนเองได้ ด้วยวิธีง่าย ค่อยเป็นค่อยไปตามกำลัง ไม่อดอยาก

ขั้นที่ 2 เกษตรกรรวมพลังกันในรูปของกลุ่มหรือสหกรณ์ ร่วมแรงใน (1) การผลิต (2) การตลาด (3) การเป็นอยู่ (4) สวัสดิการ (5) การศึกษา (6) สังคมและศาสนา

ขั้นที่ 3 ร่วมมือกับแหล่งเงินและแหล่งพลังงาน ตั้งและบริการโรงสี ตั้งและบริการร้าน สหกรณ์ ช่วยกันลงทุน ช่วยกันพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชนบทซึ่งไม่ใช่ทำอาชีพเกษตรกรอย่างเดียว

ที่มา : วิทยา อธปอนันต์. ไร่นาสวนผสมตามแนวคิดทฤษฎีใหม่ : ในงานส่งเสริมการเกษตร. (กรุงเทพ : กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2549),9.

กรอบความสัมพันธ์ทฤษฎีใหม่ 3 ขั้นตอน

สรุปผลการวิจัย แบ่งขั้นตอนการวิจัยออกเป็น 2 ขั้นตอน คือ

ขั้นตอนที่ 1 วิจัยสำรวจข้อมูลพื้นฐาน เกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม : การเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ พบว่า บุตรเกษตรกรมีความต้องการเข้ารับการฝึกอบรม สูงถึงร้อยละ 92.5 และต้องการฝึกอบรมในเรื่องโรคแมลงศัตรูพืชและการป้องกันกำจัดศัตรูพืช และการผลิตไม้ผลและการผลิตพืชในการเกษตรผสมผสาน ตามลำดับ

ขั้นตอนที่ 2 พัฒนา เป็นการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม ซึ่งประกอบด้วย 6 องค์ประกอบ คือ

1) หลักการ - หลักสูตรนี้มุ่งเน้นให้บุตรเกษตรกรได้พัฒนาความรู้ เจตคติ ทักษะและประสบการณ์ที่ได้จากการฝึกอบรมไปใช้ในการประกอบอาชีพ และการดำรงชีวิตในลักษณะพึ่งตนเองรู้จักการบริหารจัดการเกี่ยวกับการเกษตรอย่างสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ เพื่อเกิดประสิทธิภาพในการประกอบอาชีพของบุคคลในท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

2) จุดประสงค์ - เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเกษตรทฤษฎีใหม่และเศรษฐกิจพอเพียง มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการผลิตธุรกิจการเกษตร รู้จักใช้ทรัพยากรอย่างมีคุณค่าเกิดประโยชน์สูงสุด จนสามารถยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นในลักษณะที่พึ่งตนเองได้

3) โครงสร้างและเนื้อหา - ให้ความสำคัญต่อภาคความรู้ที่จะนำไปปฏิบัติการทัศนศึกษาการวิเคราะห์และการวางแผน และสามารถนำความรู้ไปใช้ในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ

4) เทคนิควิธีการ - นิยมใช้รูปแบบการสอนหรือการอบรมทั่วไป โดยมีสื่อประกอบเช่น วีดีทัศน์ สไลด์ การระดมสมอง การสาธิต การจำลองสถานการณ์ตลอดจนการฝึกปฏิบัติและการศึกษาดูงาน

5) ระยะเวลา - ระยะเวลาที่เหมาะสมในภาคทฤษฎี 37 ชั่วโมง ภาคฝึกปฏิบัติ 12 ชั่วโมงและกิจกรรมเสริมหลักสูตร 13 ชั่วโมง รวมระยะเวลาตลอดหลักสูตร 62 ชั่วโมง

6) การประเมินผล - ควรจะมีการทดสอบก่อน ระหว่างการและหลังการฝึกอบรม รวมถึงมีการติดตามหลังการฝึกอบรมไปแล้ว เพื่อทราบถึงความเปลี่ยนแปลง

4. ทรงชัย ติยานนท์. "การศึกษาทัศนะของเกษตรกรในการสร้างความมั่นคงทางรายได้ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง." คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542.

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเพื่อศึกษาทัศนะของเกษตรกรเรื่องการสร้างความมั่นคงทางรายได้ โดยเก็บข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่างที่ปฏิบัติกิจกรรมตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. ศึกษาความรู้ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกร

2. ศึกษาการปฏิบัติกิจกรรมตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกร

3. ศึกษาทัศนะเกี่ยวกับการประกอบอาชีพทางการเกษตรตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ของเกษตรกร

คำถามในการวิจัย

ผู้ศึกษาต้องการทราบว่าเกษตรกร "รู้แค่ไหน ทำอย่างไร และคิดอย่างไร" เกี่ยวกับการประกอบอาชีพทางการเกษตรตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกร

ระเบียบวิธีวิจัย

ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ โดยกลุ่มตัวอย่างเป็นเกษตรที่กู้ยืมเงินในวงเงินไม่เกิน 40,000 บาท จากธนาคารกสิกรไทย สาขาหล่มสัก จ.เพชรบูรณ์ ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล

แนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

1. แนวคิดว่าด้วยการกระจายรายได้ที่ควบคู่ไปกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ

2. แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง

3. แนวคิดการทำเกษตรกรรมทางเลือก

4. นโยบายการปล่อยสินเชื่อของธนาคารกสิกรไทย

สรุปผลการวิจัย

1. ข้อมูลพื้นฐาน

ข้อมูลส่วนบุคคล ประชากรส่วนใหญ่มีอายุ ระหว่าง 41-50 ปีร้อยละ 40.4 มีสถานภาพสมรส ร้อยละ 94.7 มีระดับการศึกษาชั้นประถมศึกษาร้อยละ 62.8 จำนวนสมาชิกในครอบครัว ส่วนใหญ่มี 4-6 คน ร้อยละ 56.4 ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรเป็นหลัก ร้อยละ 92.0 มีรายได้อยู่ระหว่าง 10,001-20,000 บาท อาชีพเสริมคือการเลี้ยงสัตว์

ข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจ พบว่า เกษตรกรต้องซื้ออาหารมาบริโภค

เนื่องจากผลิตเองได้น้อย ภาวะสุขภาพส่วนใหญ่แข็งแรง การดูแลสุขภาพส่วนใหญ่จะไปพบแพทย์ก็ต่อเมื่อเจ็บป่วย โดยครอบครัวมีการใช้บัตรประกันสุขภาพ และค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลส่วนใหญ่ครอบครัวละไม่เกิน 5,000 บาท/ปี

2. ข้อมูลเกี่ยวกับความรู้ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

จากการศึกษาพบว่าครอบครัวส่วนใหญ่ รู้จักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ถึงร้อยละ 69.7 โดยรับรู้จากแหล่งข้อมูลโทรทัศน์ ส่วนใหญ่ไม่ได้รับการอบรมความรู้เกี่ยวกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง และไม่เคยไปดูงานด้านเกษตรทฤษฎีใหม่

ข้อมูลเกี่ยวกับความรู้ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ด้านการบริโภค ส่วนใหญ่เข้าใจว่า แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเรื่องเกี่ยวกับการกินอยู่อย่างประหยัด เหมาะสมกับรายได้ ในด้านสิ่งแวดล้อม การผลิตด้วยแรงงานคนแทนเครื่องจักร เป็นการช่วยลดมลภาวะทำให้สิ่งแวดล้อมในเรื่องสุขภาพอนามัย การบริโภคอาหารที่ปราศจากสารเคมี ทำให้มีสุขภาพอนามัยดี

สรุปภาพรวม เกษตรกรมีความรู้เกี่ยวกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ในระดับสูง

3. ข้อมูลเกี่ยวกับการปฏิบัติกิจกรรมตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง จากการศึกษาพบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่ได้รับการสนับสนุนทางด้านเงินทุนอย่างเพียงพอ และในการทำการเกษตรแบบผสมผสาน พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่ปฏิบัติได้น้อยในการปลูกพืชมากกว่า 1 อย่าง และในการจัดหาพื้นที่ให้มีแหล่งน้ำพบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่ไม่ได้จัดเตรียมที่ดินเพื่อเป็นแหล่งน้ำ และเกษตรกรส่วนใหญ่ไม่ได้ใช้วิธีการทางธรรมชาติในการรักษาความอุดมสมบูรณ์ของดินและระบบนิเวศน์ โดยเกษตรยังคงใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง และไม่ได้รับการอบรมเพื่อการเพิ่มความรู้ในการประกอบอาชีพ นอกจากนี้เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่มีการรวมกลุ่มในการประกอบอาชีพเพื่อต่อรองกับระบบตลาด กล่าวโดยสรุปเกษตรกรปฏิบัติกิจกรรมตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ในระดับน้อย

4. ทัศนะเกี่ยวกับการประกอบอาชีพทางการเกษตรตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรต่อการสร้างความมั่นคงทางด้านรายได้ของครอบครัว

จากการศึกษาพบว่า ส่วนใหญ่มีความเห็นว่าการมีแหล่งน้ำเพียงพอจะทำให้มีผลผลิตตลอดปี และส่วนใหญ่เห็นว่า การทำการเกษตรตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง จะทำให้ครอบครัว มีรายได้เพียงพอในการชำระหนี้ และทำให้สามารถอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี มีการบริโภคอาหาร ที่ปราศจากสารเคมีสุขภาพ

แข็งแรง ในด้านความพึงพอใจในชีวิต เกษตรกรเห็นว่า การเพิ่มพูนผลผลิตทางการเกษตรที่เพียงพอต่อการบริโภคตลอดปี จะทำให้เกษตรกรพึงพอใจในชีวิต และในด้านการรวมกลุ่ม เห็นว่าการสร้างความสามัคคีในชุมชนก่อให้เกิดความสุขในครอบครัว

สรุปภาพรวมทัศนะเกี่ยวกับการประกอบอาชีพทางการเกษตรตามแนวคิดเศรษฐกิจ พอเพียงของเกษตรกรต่อการสร้างความมั่นคงทางด้านรายได้ของครอบครัว พบว่าเกษตรส่วนใหญ่เห็นด้วยมาก

จากผลการวิจัยจะเห็นว่า ผลของการศึกษาขัดแย้งกันมาก คือ แม้ว่าภาพรวมเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างมีความรู้เกี่ยวกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ในระดับสูง และมีทัศนะเห็นด้วยว่าการทำการเกษตรตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจะช่วยสร้างความมั่นคงทางด้านรายได้ของครอบครัว แต่การนำความรู้ไปปฏิบัตินั้นอยู่ในระดับต่ำ ฉะนั้นควรจะให้หน่วยงานของรัฐและเอกชนมีการส่งเสริม การจัดฝึกอบรม เพิ่มความรู้ ทักษะการปฏิบัติการเกษตรตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง รวมถึงมีแหล่งเงินทุนให้เกษตรกู้ยืมเพื่อทำการเกษตรได้

5. ศศิพร ปาณิกบุตร. "ปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจที่มีความสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตของเกษตรกรในรูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่." ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2544.

งานวิจัยเรื่องนี้ศึกษาถึงลักษณะทั่วไปทางสังคม เศรษฐกิจ การได้รับข่าวสารและความรู้ ในความเข้าใจทฤษฎีใหม่ กับการดำเนินชีวิตในรูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่ของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างที่ดำเนินชีวิตในรูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนว พระราชดำริทฤษฎีใหม่และไม่ได้ดำเนินชีวิตในรูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจที่มีความสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตในรูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่

2. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจระหว่างผู้ดำเนินชีวิตในรูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่กับผู้ไม่ได้ผู้

ดำเนินชีวิตในรูปแบบเศรษฐกิจ พอเพียงตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่

คำถามในการวิจัย

"รู้แค่ไหน คิดอย่างไร และแตกต่างกันไหม" ระหว่างผู้ดำเนินชีวิตในรูปแบบเศรษฐกิจ พอเพียงตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่กับผู้ไม่ได้ผู้ดำเนินชีวิตในรูปแบบเศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่

ระเบียบวิธีวิจัย

ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ กลุ่มตัวอย่าง คือ เกษตรในอำเภอเขาวง จ.กาฬสินธุ์ โดยแบ่งเป็น 2 กลุ่มได้แก่

1. ผู้ดำเนินชีวิตในรูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่ จำนวน 223 ครัวเรือน จากโครงการขุดสระเก็บกักน้ำตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่ในเขต อ.เขาวง จ. กาฬสินธุ์

2. ผู้ไม่ได้ดำเนินชีวิตในรูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่ จำนวน 223 ครัวเรือน ในเขตเดียวกับผู้ดำเนินชีวิตในรูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่

โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญและใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล

แนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

1. แนวคิดว่าเกี่ยวกับการตัดสินใจ
2. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการแพร่กระจายนวัตกรรม
3. แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่
4. โครงการขุดสระเก็บน้ำตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่

ผู้วิจัยได้ให้ความหมายของ "เศรษฐกิจพอเพียง" ว่า หมายถึง เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเองอยู่ได้โดยไม่ต้องเดือดร้อน โดยต้องสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือตั้งตัวให้มีความพอกินพอใช้ ไม่ใช่มุ่งหวังแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญทางเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว เพราะผู้มีอาชีพและฐานะเพียงพอจะพึ่งตนเองได้ ย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าและฐานะทางเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นไปตามลำดับได้

นอกจากนี้ "เศรษฐกิจพอเพียง" มิได้จำกัดเฉพาะเกษตรกรหรือชาวไร่ชาวนาเท่านั้น แต่เป็นเศรษฐกิจของทุกคนทุกอาชีพทั้งที่อยู่ในเมืองและชนบท เช่นผู้ที่เป็นเจ้าของโรงงานอุตสาหกรรมและบริษัทในระบบเศรษฐกิจพอเพียง ถ้าต้องการขยายกิจการเพราะความเจริญเติบโตจากเนื้องานโดยอาศัยการขยายตัวอย่างค่อยเป็นค่อยไป หรือหากจะกู้ยืมก็ทำตามเหมาะสม ไม่ใช่กู้ยืมมาเกินตัวจนไม่เหลือที่มั่นให้ยืนอยู่ได้ เมื่อภาวะของเงินผันผวนประชาชนก็จะต้องไม่ใช้จ่ายเงินฟุ่มเฟือยเกินตัว เกษตรกรก็สามารถทำนาทำไร่ ปลูกพืชแบบผสมผสานในพื้นที่แห้งแล้ง ตามแนว "ทฤษฎีใหม่" ได้สำเร็จ หากไม่มีความพอประมาณในใจตนนึกแต่ซื้อรถปิ๊คอัพคันใหม่ หรือเครื่องอำนวยความสะดวกอื่นอยู่ร่ำไป ก็ย่อมไม่ถือว่าประพฤติตนอยู่ในระบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า "ทฤษฎีใหม่" ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯมีความแตกต่างจากการทำการเกษตรผสมผสานทั่วไป ด้วยทรงเน้นความสำคัญของน้ำ และจะต้องมีน้ำเพียงพอต่อการประกอบอาชีพได้ตลอดปี เป็นปัจจัยสำคัญในการทำการเกษตรตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่ให้เกิดความพอเพียงและมั่นคงยิ่งขึ้น

สรุปผลการวิจัย

1. ลักษณะทางสังคมและเศรษฐกิจของกลุ่มตัวอย่าง

ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ดำเนินชีวิตในรูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่กับกลุ่มตัวอย่างที่ไม่ได้ผู้ดำเนินชีวิตในรูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่ ไม่มีความแตกต่างกันมากนักทั้งในด้านเพศ อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพการประกอบอาชีพ สมาชิกในครัวเรือน

ส่วนที่ต่างกันคือผู้ดำเนินชีวิตในรูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่มีการติดต่อกับเจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอมากกว่าผู้ไม่ได้ผู้ดำเนินชีวิตในรูปแบบเศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่ และผู้ดำเนินชีวิตในรูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่มีรายได้/รายจ่ายรวม จำนวนที่ดินถือครองมากกว่าผู้ไม่ได้ผู้ดำเนินชีวิต ในรูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่

2. การได้รับข่าวสารและความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่

ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ได้รับข้อมูลจากโทรทัศน์ และเข้าใจเกี่ยวกับ "ทฤษฎีใหม่" ว่า จะต้องแบ่งที่ดินออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่ ปลูกข้าว ขุดสระเลี้ยงปลา ปลูกผลไม้และเป็นที่อยู่อาศัยพร้อมเลี้ยงสัตว์ และปลูกพืชสวนครัว การทำตามทฤษฎีใหม่จะทำให้ดินมีความอุดมสมบูรณ์ ทฤษฎีใหม่เป็นการเกษตรที่ใช้แรงงานในครัวเรือนเป็นหลัก ทฤษฎีใหม่จะสำเร็จขึ้นอยู่กับตัวเกษตรกรเอง ซึ่งจากการวิจัยพบว่าเกษตรกรที่ดำเนินชีวิตในรูปแบบเศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่ได้รับข่าวสารและมีความรู้ความเข้าใจมากกว่าผู้ไม่ได้ผู้ดำเนินชีวิตในรูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่

3. ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจกับการดำเนินชีวิตในรูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่

ผลการวิจัยพบว่า ระดับการศึกษา ขนาดครัวเรือน การเป็นสมาชิกของกลุ่มทางสังคม รายได้ รายจ่าย การถือครองที่ดิน การได้รับข่าวสาร และความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่ มีความสัมพันธ์หรือมีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ส่วนจำนวนหนี้สินไม่มีความสัมพันธ์หรือไม่มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

กลุ่มที่สาม การศึกษาเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงในมิติของการ "ประยุกต์" ใช้ด้วยการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

1. สุรางค์ลักษณ์ โรจน์พานิช. "การประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงกับสถานสงเคราะห์ : กรณีศึกษา : สถานสงเคราะห์เด็กและเยาวชนบ้านเบธาเนีย อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย." วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545.

ผู้วิจัยศึกษาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ทำความเข้าใจแล้วไปประยุกต์ปฏิบัติในบริบทสถานสงเคราะห์ จากนั้นจึงศึกษาทัศนคติและความเข้าใจของบุคลากรในสถานสงเคราะห์ว่าสามารถนำไปใช้ได้หรือไม่

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาความรู้ ความเข้าใจของเจ้าหน้าที่ในสถานสงเคราะห์เกี่ยวกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

2. เพื่อศึกษาทัศนะของเจ้าหน้าที่ในการนำแนวคิดนี้ไปปฏิบัติ

คำถามการวิจัย

การนำแนวคิดนี้ไปใช้กับโครงการหรือกิจกรรม จะใช้ได้นานหรือจำกัดระยะเวลา และจะพัฒนากิจกรรมโครงการอย่างไรต่อไปตามแนวคิดดังกล่าวให้เกิดประโยชน์สูงสุด

กลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มที่นำไปใช้ประโยชน์ ได้แก่ เด็กในสถานสงเคราะห์ อายุระหว่าง 11-25 ปี และเจ้าหน้าที่สถานสงเคราะห์ อายุระหว่าง 30-50 ปี ซึ่งมีภูมิลำเนาแตกต่างกัน รวมทั้งระดับการศึกษาก็แตกต่างกัน มีตั้งแต่ประถมศึกษาจนถึงปริญญาตรี

จะเห็นได้ว่าเป็นกลุ่มบุคคลที่อยู่ภายในองค์กรเดียวกันที่มีแนวทางและวิถีปฏิบัติ ที่สอดคล้องกัน นั่นคือการให้การศึกษาและฝึกฝนทักษะอาชีพ มากกว่าความเป็นธุรกิจเชิงพาณิชย์ ดังนั้นน่าจะมีความสัมฤทธิ์ผลในด้านการฝึกฝนปฏิบัติและสร้างนิสัยที่พึงปรารถนา เพราะมีการทำงานร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่ผู้บริหารและเด็กๆ

ผลการศึกษา

ผลการศึกษา พบว่า การนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงนั้นสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้กับทุกเพศ ทุกวัย และระดับการศึกษา แต่พบว่ามีข้อจำกัดอยู่บ้างในส่วนของการจัดวิธีการในการนำไปใช้ เช่น กิจกรรมหรือโครงการบางอย่างไม่ใช่ว่าทุกคนจะเข้าร่วมได้เหมือนกัน หากยึดกิจกรรมหรือโครงการเป็นตัวชี้วัดการนำแนวคิดนี้ไปประยุกต์ใช้ก็ควรคำนึงถึงอุปสรรคด้านเวลาและความเหมาะสมของช่วงวัยด้วย

การทดลองปฏิบัติครั้งนี้เริ่มต้นจากการชี้นำโดยผู้บริหารสถานสงเคราะห์ ได้นำแนวคิดนี้ไปประยุกต์ให้เหมาะสมกับกิจกรรมในองค์กร และเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นภายในองค์กร เป็นการสอน สร้างนิสัย ปลูกฝังค่านิยมตามแนวคิด

เศรษฐกิจพอเพียง

เน้นการจัดสรรทรัพยากรมากกว่าการระดมทรัพยากร ซึ่งนับว่าเป็นแนวทางในการ พึ่งตนเอง รู้จักใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์

2. ชัยรินทร์ ชัยวิสิทธิ์. "การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อสร้างเสริมค่านิยม ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงให้นักเรียนและชุมชนด้วยโครงงานอาชีพ." ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาวิจัยและสถิติการศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงเชียงใหม่, 2542.

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษาผลการใช้วิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาและติดตามผล การสร้างเสริมค่านิยมตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

2. เพื่อศึกษาความคิดเห็นของนักเรียนและชุมชนในการดำเนินโครงงานอาชีพที่ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

คำถามในการวิจัย

"ผลเป็นอย่างไร และคิดเห็นอย่างไร" เกี่ยวกับโครงงานที่ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

ระเบียบวิธีวิจัย

ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

โดยกลุ่มตัวอย่างเป็นเป็นนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2544 โรงเรียนแม่เจดีย์วิทยาคม อ. เวียงปาเป้า จ.เชียงราย จำนวน 54 คน และผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยครั้งนี้ได้แก่ ผู้วิจัย นักเรียน ผู้ปกครอง ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน และภูมิปัญญา ท้องถิ่นในเขตพื้นที่บริการทางการศึกษา

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ แบบเรียงความ แบบบันทึก การสังเกต แบบสอบถามความคิดเห็น แบบบันทึกการเรียนของนักเรียน แบบสอบถามเมื่อจบบทเรียน และแบบสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ

แนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

1. การสร้างค่านิยมตามแนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงให้กับนักเรียนและชุมชน

- สภาพสังคมไทยในชุมชนชนบท
- แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง
- การวิเคราะห์แนวคิดเกษตรทฤษฎีใหม่
- ค่านิยมทางสังคม

2. การเรียนรู้ด้วยโครงงานอาชีพ
3. การจัดการเรียนการสอนรายวิชาปฏิบัติงานอาชีพ
4. การจักการเรียนการสอนทางการเกษตรกรรม
5. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ผู้วิจัยได้ให้ความหมายของ เศรษฐกิจพอเพียง ว่า "เป็นปรัชญาเป็นแนวทางการปฏิบัติตน ไม่ว่าจะอยู่ในกิจกรรรมอาชีพใด ก็ต้องยึดถือวิถีไทยอยู่แต่พอดี อย่าฟุ่มเฟือยอย่างไร้ประโยชน์ อย่ายึดวัตถุเป็นที่ตั้ง ยึดทางสายกลาง อยู่กินตามฐานะ ใช้สติปัญญาในการดำรงชีวิต เติบโตอย่างค่อยเป็นค่อยไป อย่าใช้หลักลงทุนเชิงการพนันซึ่งตั้งอยู่บนความเสี่ยง กู้เงินมาลงทุน โดยหวังรวยอย่างรวดเร็วแล้วก็ไปสู่ความล้มละลายในที่สุด"

ผลการวิจัย

1. การพัฒนาให้นักเรียนทำโครงงานอาชีพที่ชุมชนมีส่วนร่วม

พบว่าแต่เดิมการทำโครงงานประกอบกิจกรรมในวิชา ช 041 การปฏิบัติงานอาชีพนั้น ประสบปัญหาในเรื่องต่างๆ เช่นนักเรียนมักเป็นผู้กำหนดโครงงานเองหรือไม่ก็ทำตามเพื่อน ทำให้โครงงานที่ปฏิบัตินั้นไม่ประสบความสำเร็จ ซึ่งผู้วิจัยที่เป็นอาจารย์สอน จึงได้แก้ปัญหา โดยให้นักเรียนศึกษาในชั้นเรียนก่อนแล้วจึงค่อยให้นักเรียนเขียนโครงงานที่เหมาะสมกับท้องถิ่นของตน โดยที่นักเรียนจำเป็นที่จะต้องมีข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากร ความต้องการสินค้า จำนวนประชากรและอาชีพที่ชุมชนยอมรับ ซึ่งตัวนักเรียนจะได้จากการไปพูดคุย สอบถาม สัมภาษณ์ชาวบ้านหลายๆ คน จึงจะได้ข้อมูลมาตัดสินใจอันแสดงถึงการได้รับความร่วมมือจากชุมชนในการทำงาน

2. การติดตามผลทำโครงงานอาชีพของนักเรียนที่นำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้เพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจโดยชุมชนมีส่วนร่วมตามกระบวนการทำวิจัยพบว่า การทำโครงงานของนักเรียนนั้น นักเรียนไม่ตระหนักถึงการใช้วัสดุอุปกรณ์ มีการใช้อย่างฟุ่มเฟือย สิ้นเปลือง ไม่มีการบันทึกค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน นักเรียนไม่ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง การแก้ปัญหาต้องรอให้คนอื่นมาทำให้ รวมทั้งไม่เอื้อเฟื้อกันทั้งๆ ที่มีวัสดุเหลือใช้ก็ปล่อยทิ้งไว้ เป็นต้น

แนวทางการแก้ปัญหาของผู้วิจัย คือการนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ โดยผู้วิจัยต้องร่วมส่งเสริมในลักษณะการนิเทศโครงงาน พยายามให้นักเรียนทำโครงงาน ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง โดยที่นักเรียนจะได้รับความร่วมมือจากผู้ปกครอง พี่น้อง ญาติ เพื่อนบ้านและหน่วยงานในชุมชน เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล เกษตรตำบล ผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น เมื่อทุกคนมีส่วนร่วมในการทำโครงงานอย่างต่อเนื่องเป็นขั้นตอนก็จะเกิดเป็นค่านิยมปฏิบัติต่อไปในที่สุด

3. ความคิดเห็นของนักเรียนและชุมชนในการดำเนินโครงงานอาชีพที่ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

จากการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการกับผู้ปกครองของนักเรียน พบว่าส่วนใหญ่มีความพึงพอใจที่นักเรียนได้นำเอาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในโครงงาน เนื่องจากเป็นการเรียนรู้อาชีพด้วยตนเอง สามารถปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ที่เป็นอาหารในครอบครัวขึ้นมาได้เองเป็นลักษณะการพึ่งตนเอง นอกจากนี้การทำโครงงานยังเป็นการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ช่วยแบ่งเบาภาระให้ครอบครัว มีความรับผิดชอบในงานของตนมากขึ้น ผลผลิตที่เกิดขึ้นสามารถนำมารับประทานในครอบครัวได้ อีกทั้งยังเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับน้องๆ และเพื่อนบ้านก็ให้ความชื่นชมกับโครงงาน ที่นักเรียนทำ เกิดความรักความสามัคคีในครอบครัว

3. สมศักดิ์ ลาดี. "การศึกษาการดำเนินงานโครงการเศรษฐกิจพอเพียงในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุดรธานี." วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2543.

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการเกี่ยวกับการดำเนินงานโครงการเศรษฐกิจพอเพียงในโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุดรธานี

คำถามในการวิจัย

"ทำอย่างไร" การประกอบอาชีพทางการเกษตรจึงจะพออยู่ พอกิน พอใช้ในครัวเรือน อย่างพอเพียง หรือเหลือจำหน่ายเป็นรายได้เสริมในการยังชีพให้กับครอบครัว การทำเกษตรทฤษฎีใหม่ จึงเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการที่จะแก้ไขปัญหาและลดความเสี่ยงต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นเรื่องของปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ หรือระบบกลไกของการตลาดเกษตรทฤษฎีใหม่ จากแนวพระราชดำริขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ซึ่งเป็นวิธีการนำเอาเกษตรในรูปแบบต่างๆ หลายๆ อย่างไม่ว่าจะเป็นการปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์มาจัดการปรับแต่งให้เหมาะสม ผสมผสานกันได้อย่างสอดคล้องและลงตัว สามารถปฏิบัติตามได้ง่ายไม่ซับซ้อน ไม่ยุ่งยาก ย่อมทำให้เกษตรกรผู้ปฏิบัติมีสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีความมั่นคงในชีวิตและมีมาตรฐานการครองชีพที่สูงขึ้น

ระเบียบวิธีวิจัย

เป็นการศึกษาโดยใช้วิธีเชิงปริมาณ โดยมีกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

กลุ่มตัวอย่าง แบ่งเป็น 3 กลุ่ม

กลุ่มผู้บริหารโรงเรียน	จำนวน	20 คน
ครูผู้ปฏิบัติการสอน	จำนวน	196 คน
นักเรียน	จำนวน	364 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสำรวจและแบบสอบถาม

การจัดกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้ตามโครงการเศรษฐกิจพอเพียง

จากการวิเคราะห์ของสมศักดิ์ ลาดี พบว่า การดำรงชีวิตในระดับที่อยู่รอด พออยู่ พอกิน และอยู่ดีนั้นบุคคลจำเป็นต้องมีคุณสมบัติ ดังนี้

1. รู้จักพึ่งตนเอง
2. ดำรงชีวิตอย่างมีอิสรภาพ
3. มีความสามารถในการบริหารจัดการ รู้จักคิด รู้จักระบบ
4. มีความขยัน อดทน ไม่ท้อถอย
5. มีความสามัคคี มีการแสวงหาความร่วมมือ มีการรวมกลุ่มและมีความสามารถในการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มเป็นคณะเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อทุกฝ่าย
6. มีการศึกษาข้อมูล ข้อความรู้ และนำมาปฏิบัติงานและการแก้ไขปัญหาต่างๆ
7. รู้จักการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล
8. รู้จักพัฒนาตนเองขึ้นตามลำดับ
9. สามารถนำความรู้ หลักการ แนวคิด หรือทฤษฎีต่าง ๆ ไปประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสม

การประยุกต์ใช้ทฤษฎีใหม่ในด้านการพัฒนาและการใช้หลักสูตร

ทฤษฎีใหม่เป็นทฤษฎีที่ช่วยให้เกษตรกรสามารถที่จะประกอบอาชีพเกษตรกรรมให้เกิดผลพอเพียงที่จะเลี้ยงตนเองให้ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างเหมาะสมกับอัตภาพ การศึกษาจึงน่าจะทำหน้าที่ในด้านพัฒนาสติปัญญาของบุคคลให้สามารถพึ่งตนเองในการดำรงชีวิตและแก้ปัญหาต่างๆ ในชีวิตประจำวันได้ หลักสูตรจึงควรเน้นที่การพึ่งตนเองในการดำรงชีวิตและแก้ปัญหาต่างๆ ในชีวิตประจำวัน ดังนั้น หลักสูตรจึงควรที่จะประกอบไปด้วยสาระที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวัน และปัญหาในการดำรงชีวิต โดยมีการบูรณาการความรู้ ทักษะ และเจตคติที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต เพื่อช่วยให้เกิดความเข้าใจและมีการพัฒนาในเรื่องนั้นๆ แต่เนื่องจากกิจกรรมการดำรงชีวิตประจำวันแต่ละแห่งอาจมีลักษณะแตกต่างกัน ดังนั้น การจัดสาระของหลักสูตรให้เหมาะสมกับท้องถิ่นเป็นเรื่องที่สำคัญ

ผลการศึกษา

โรงเรียนในโครงการเศรษฐกิจพอเพียงมี 20 โรงเรียน เป็นโรงเรียนที่จัดการศึกษาในระดับก่อนประถมศึกษา ประถมศึกษา และมัธยมศึกษา โรงเรียนส่วนใหญ่มีพื้นที่อยู่ระหว่าง 21-30 ไร่ แหล่งเงินทุนที่มาดำเนินโครงการเศรษฐกิจพอเพียงส่วนมากได้มาจากทางราชการ

สภาพการดำเนินงานโครงการเศรษฐกิจพอเพียง

1. ในด้านการวางแผนงานวิชาการนั้น โรงเรียนมีการจัดเตรียมและแบ่งพื้นที่ปฏิบัติเกษตรทฤษฎีใหม่ผู้บริหารโรงเรียนให้ความสนับสนุนและให้ความสำคัญ โรงเรียนได้ดำเนินการตามหลักการ "ทฤษฎีใหม่" โดยการแบ่งพื้นที่ออกเป็นสัดส่วน 30 : 30 : 30 : 10 ตามแนวพระราชดำริ

2. ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ได้จัดกิจกรรมเน้นให้นักเรียนได้ปฏิบัติจริงในเรื่องการผลิต ด้านแหล่งเงินทุนที่สนับสนุนโครงการ ส่วนมากได้รับจากทางราชการ

สภาพปัญหาการดำเนินงานโครงการเศรษฐกิจพอเพียง

1. ด้านการวางแผนวิชาการนั้นมีปัญหาอยู่ในระดับน้อย เนื่องจากผู้บริหารโรงเรียนสนับสนุนและให้ความสำคัญกับการเตรียมโครงการ การแต่งตั้งคณะทำงานโครงการ ทั้งนี้โรงเรียนได้ให้ความสำคัญเป็นพิเศษ เนื่องจากเป็นโครงการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ ประกอบกับกระบวนการเรียนรู้สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่นเน้นการปฏิบัติจริง โดยผลผลิตและรายได้จากการปฏิบัตินำไปสนับสนุนกิจกรรมอาหารกลางวัน

2. ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เป็นการจัดที่สอดคล้องกับงานโครงการเศรษฐกิจพอเพียง และนโยบายปฏิรูปการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการที่เน้นปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่นเน้นการฝึกปฏิบัติจริง ผลผลิตจากการปฏิบัตินำไปสนับสนุนกิจกรรมอาหารกลางวัน

ส่วนความต้องการสนับสนุนในการดำเนินงาน พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความต้องการอยู่ในระดับมากทุกด้าน ทั้งนี้อาจเนื่องจากเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาการดำเนินชีวิตให้อยู่อย่างพอประมาณตน มีความพอเพียงและพอดี โดยไม่ให้ผู้อื่นเดือดร้อน สิ่งสำคัญจะช่วยปลูกฝังให้เยาวชนไทยรู้จักพึ่งพาตนเอง รู้จัก

คิด รู้จักแก้ปัญหา มีความขยัน อดทน มีความสามัคคี สามารถทำงานเป็นกลุ่ม เป็นคณะ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน รู้จักใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

งานวิจัยของสมศักดิ์ ลาดี ที่ศึกษาเรื่อง **"การศึกษาการดำเนินงานโครงการเศรษฐกิจ พอเพียงในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุดรธานี"** ผู้ศึกษาให้ความหมายของ "เกษตรทฤษฎีใหม่" และ "เศรษฐกิจพอเพียง" ไว้ดังนี้

1. เกษตรทฤษฎีใหม่

เป็นแนวทางหรือหลักการในการบริหารการจัดการที่ดินและน้ำ เพื่อการเกษตรในที่ดินขนาดเล็กให้เกิดประโยชน์สูงสุด เป็นแบบแผนให้เกษตรกรสามารถดำรงชีวิตได้อย่างปกติ "พออยู่ พอกิน" ในทรัพยากรที่ตนเองมีอยู่อย่างพอเพียง

แนวทฤษฎีใหม่ กำหนดให้แบ่งพื้นที่เพื่อการผลิตทางการเกษตรเป็นสัดส่วนคือ

ร้อยละ 30 = พืชไร่ พืชสวน พืชยืนต้น

ร้อยละ 30 = นาข้าว ปลูกข้าวในฤดูฝนใช้เป็นอาหารประจำวัน เพื่อให้บริโภคอย่างเพียงพอตลอดปี ในฤดูแล้งถ้ามีน้ำเพียงพอ อาจปลูกพืชราคาดี เพื่อใช้เป็นอาหารประจำวันและเพื่อจำหน่าย

ร้อยละ 30 = ใช้ขุดสระเก็บกักน้ำเพื่อเสริมน้ำฝนในฤดูฝน ปลูกพืชในฤดูแล้งตลอดจนเลี้ยงสัตว์น้ำ และอุปโภค บริโภค

ร้อยละ 10 = ใช้เป็นที่อยู่อาศัย ถนน คันดิน และสิ่งก่อสร้างอื่นๆ

2. เศรษฐกิจพอเพียง

ผู้วิจัยให้ความหมายเศรษฐกิจพอเพียงว่า หมายถึง เป้าหมายหรือปรัชญาการดำเนินชีวิตหรือวิถีชีวิตของคนไทยให้อยู่อย่างพอประมาณ ทางสายกลาง มีความพอเพียงและพอดี โดยไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน สิ่งสำคัญต้องรู้จักพึ่งพาตนเอง และทรัพยากรที่เราอยู่มาให้เกิดประโยชน์ก่อนจะไปพึ่งพาคนอื่นหรือปัจจัยภายนอก หรือหมายถึง การที่อุ้มชูตนเองได้ให้มีความพอเพียงกับตัวเอง ครอบครัวและชุมชน

กลุ่มที่สี่ การศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะแนวคิดและการประยุกต์ใช้

1. สมศรี จินะวงษ์. "การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจและการกระจายรายได้ในชุมชนที่ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง." ภาควิชาสารัตถศึกษา สาขาพัฒนศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.

งานวิจัยชิ้นนี้ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงด้วยรูปแบบการผสานวิธี ทั้งในระดับแนวคิด "ปรัชญา" คือมีการศึกษาความเป็นมา การตีความหมาย พัฒนาการของเศรษฐกิจพอเพียง ความเหมือน-ความต่างเศรษฐกิจพอเพียงในอดีตและปัจจุบัน และ"การประยุกต์" การศึกษากระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจและการกระจายรายได้ของชุมชน 2 ชุมชนที่ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงในอดีตและปัจจุบัน
2. เพื่อวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจในชุมชนที่ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง
3. เพื่อวิเคราะห์การกระจายรายได้ในชุมชนที่ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง

คำถามในการวิจัย

เศรษฐกิจพอเพียงในอดีตและปัจจุบันมีความแตกต่างกันอย่างไร

วิธีวิทยาการวิจัย

เป็นการศึกษาที่ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้เทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วย การสัมภาษณ์เชิงลึก การสัมภาษณ์กลุ่ม การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมและการศึกษาจากเอกสาร และวิจัยเชิงปริมาณด้วยวิธี Decomposability ด้วยรูปแบบ Gini Coefficient โดยใช้กลุ่มตัวอย่าง 2 กลุ่ม คือ กลุ่มตัวอย่างชาวบ้านในชุมชนบ้านสุขใจ จ.กาฬสินธุ์ และกลุ่มตัวอย่างชาวบ้านในชุมชนพอเพียง จ.มหาสารคาม

ผลการศึกษา

1. แนวคิดการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงในอดีตและปัจจุบัน

1.1 ที่มาของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในปัจจุบัน

จากภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจ ที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2540 ซึ่งส่งผลกระทบไปถึงทุกหน่วยของสังคม จึงได้มีแนวความคิดหนึ่งที่มาจุดประกายความหวัง ในการแก้ไขปัญหาให้กับสังคมไทยในขณะนั้น ก็คือ พระราชดำรัสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯฯ พระราชทานในเรื่อง "เศรษฐกิจพอเพียง" ซึ่งทรงได้เสนอยุทธศาสตร์การพัฒนาเป็นการสร้างทางเลือกอีกทางเลือกหนึ่งที่จะนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน

"เศรษฐกิจพอเพียง" เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้ทรงแนะนำเป็น แนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตปี พ.ศ.2540 โดยใน พระบรมราโชวาท ที่พระราชทานแก่นิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม 2517 ได้กล่าวว่า

"...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้นตอน ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมี พอกิน พอใช้ ของประชาชนส่วนใหญ่เบื้องต้นก่อน โดยวิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัดแต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อได้พื้นฐานความมั่นคง พร้อมพอสมควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างความเจริญและฐานะทางเศรษฐกิจขึ้นสูงโดยลำดับต่อไป..."

ในอดีตปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีขอบเขตการเผยแพร่ความรู้อย่างจำกัดอยู่ในกิจกรรมทางเศรษฐกิจประเภทโครงการในพระราชดำริโครงการขององค์กรพัฒนาเอกชน และในวิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้านบางกลุ่ม จนกระทั่งเมื่อประเทศประสบกับปัญหาทางเศรษฐกิจในปี พ.ศ.2540 พระองค์ทรงได้เน้นย้ำแนวทางการแก้ไขปัญหาเพื่อให้รอดพ้นจากวิกฤตเศรษฐกิจและสามารถดำรงได้อย่างมั่นคง ยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัฒน์

1.2 การตีความหมาย "เศรษฐกิจพอเพียง"จากพระราชดำรัส โดยนักเศรษฐศาสตร์

กลุ่มที่ 1 อธิบายว่าเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวคิดที่เหนือแนวคิดเศรษฐศาสตร์ คือเข้าใจว่าเป็นเรื่องของภูมิปัญญาไทย เป็นการประยุกต์ศาสนาเข้าไปในระบบเศรษฐกิจซึ่งเป็นเรื่องของความเชื่อในด้านจิตวิญญาณของคนในประเทศ จึงมองเป็นเรื่องที่อยู่นอกเหนือเศรษฐศาสตร์

กลุ่มที่ 2 กลุ่มที่มีความคิดตรงกลาง คือมองเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะมีองค์ประกอบ ที่สำคัญสามส่วน คือ ความพอดี ซึ่งมีความหมายคล้ายกับคำว่าดุลยภาพ (equilibrium) ในทาง เศรษฐศาสตร์ การลดความเสี่ยง และการพึ่งพาตนเอง โดยที่ความพอดีถูกกำกับด้วยความเสี่ยงและการลดความเสี่ยงขึ้นอยู่กับความสามารถในการพึ่งพาตนเอง

กลุ่มที่ 3 เป็นกลุ่มที่อธิบายสอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก นั่นคือ การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจภายใต้ข้อจำกัดทางด้านรายได้ (budget constraint) อีกทั้งเป็นการบริหารความเสี่ยง (risk management) ที่มีการกระจายความเสี่ยงอย่างสมดุล โดยจะต้องคำนึงถึงการแลกเปลี่ยนกับประสิทธิภาพ

กลุ่มที่ 4 ความคิดอื่นๆ กลุ่มนี้อธิบายว่าเป็นแนวทางการพัฒนาที่เน้นจากล่างขึ้นบน คือเน้นที่ความพอเพียงของบุคคล ครอบครัว ชุมชนและสังคมในวงกว้างตลอดจนถึงระดับประเทศ

1.3 ความเหมือนและความแตกต่างระหว่างเศรษฐกิจพอเพียงในอดีตและปัจจุบัน

ซึ่งได้วิเคราะห์ในกรอบของระบบการเมืองและระบบสังคมควบคู่กันไป สามารถแบ่งเป็น 4 ช่วงคือ

ช่วงที่ 1 เศรษฐกิจพอเพียงหรือเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพในอดีต เป็นช่วงก่อนที่ไทยจะทำสนธิสัญญาเบาริ่ง ในปี พ.ศ.2398 ซึ่งเป็นระบบเศรษฐกิจเดียวที่ปรากฏในโครงสร้างส่วนล่างของสังคม ในขณะนั้นที่โครงสร้างทางสังคมมี 2 ชนชั้น คือชนชั้นปกครองได้แก่ กษัตริย์และขุนนาง ที่ไม่ต้องทำการผลิต และชนชั้นที่ถูกปกครอง ได้แก่ไพร่ ทาส ที่ทำการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนและส่งส่วยให้แก่ชนชั้นปกครอง ปัจจัยการผลิตที่สำคัญ ได้แก่ ที่ดินและแรงงาน

ช่วงที่ 2 เศรษฐกิจพอเพียงเริ่มถูกทำลายลง หลังไทยจะทำสนธิสัญญาเบาริ่ง-ก่อนแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่1 ระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้าหรือทุนนิยมได้เข้ามาโดยเริ่มที่ส่วนกลางก่อนคือในกรุงเทพฯและจังหวัดที่ใกล้เคียง ระบบเศรษฐกิจในสังคมมี 2 ส่วน คือส่วนกลางเป็นเศรษฐกิจเพื่อการค้า โดยมีปัจจัยการผลิตที่เพิ่มขึ้นมาอีกตัวหนึ่ง คือ "ทุน" ส่วนรอบนอกยังคงเป็นเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพ เกิดชนชั้นใหม่ในโครงสร้างสังคม คือ ชนชั้นกลางหรือพวกพ่อค้า คหบดี ข้าราชการ

ช่วงที่ 3เศรษฐกิจพอเพียงถูกทำลายลงอย่างสิ้นเชิงทั่วภูมิภาคของสังคมไทย

เมื่อไทยได้นำแผนพัฒนาเศรษฐกิจมาใช้เป็นครั้งแรกในปี พ.ศ.2504 ระบบเศรษฐกิจของไทยได้เปลี่ยนเป็นเศรษฐกิจเพื่อการค้าทั้งหมด รัฐบาลต่างผลิตเพื่อการค้า การส่งออก ปัจจัยการผลิตที่สำคัญคือ "ทุนที่มีความหมายเป็นเงิน"

ช่วงที่ 4 เศรษฐกิจพอเพียงในปัจจุบัน หลังวิกฤติทางเศรษฐกิจปี 2540 รัฐได้หันกลับมาให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจระดับรากหญ้า หรือเศรษฐกิจชุมชน เนื่องจากเล็งเห็นว่าการพัฒนา ที่มุ่งเน้นแต่ความเจริญทางด้านเศรษฐกิจ การผลิตเพื่อการค้าเพียงอย่างเดียวนั้นไม่เหมาะสมกับสังคมไทย กระแสเศรษฐกิจพอเพียงจึงได้ถูกนำมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ

เปรียบเทียบจุดต่างระหว่างเศรษฐกิจพอเพียงในอดีตและปัจจุบัน

เศรษฐกิจพอเพียงในอดีต	เศรษฐกิจพอเพียงในปัจจุบัน
1. สังคมปิด	1. สังคมเปิด
2. บริบทภายนอกเป็นตัวกำหนดความพอเพียง	2. บริบทภายในจิตใจเป็นตัวกำหนดความพอเพียง
3. การผลิตเป็นเพื่อสนองความต้องการในการบริโภค	3. การผลิตเป็นไปทั้งเพื่อการบริโภคและการค้า
4. มีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ทำให้การผลิตอยู่ในรูปแบบของการหาอยู่ หากินจากธรรมชาติ	4. มีทรัพยากรที่จำกัด ทำให้ต้องมีรูปแบบการผลิตที่นอกเหนือจากการพึ่งพาธรรมชาติ
5. การบริโภคเป็นไปเพื่อสนองความต้องการขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิต	5. การบริโภค"สินค้า"และ"บริการ"เป็นไปเพื่อสนองความต้องการขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิตและเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต
6. ความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นตัวกำหนดมูลค่าในการแลกเปลี่ยน	6. มูลค่าในการแลกเปลี่ยน ขึ้นอยู่กับอุปสงค์ - อุปทาน ของที่มีต่อผลผลิต
7. การแลกเปลี่ยนเป็นไปในรูปแบบ Barter system	7. การแลกเปลี่ยนเป็นไปในรูปแบบ Barter systemและ Money system
8. การรวมกลุ่มเป็นไปเพื่อสนองจุดประสงค์ในกระบวนการผลิตเป็นสำคัญ	8. การรวมกลุ่มเพื่อสร้างอำนาจต่อรอง
9. ความสัมพันธ์ทางสังคมมีคุณค่าสูงต่อการดำรงชีวิต	9. "เงิน"เป็นปัจจัยต่อการดำรงชีวิตและการพัฒนาคุณภาพชีวิต
10. ความพอเพียงดำรงอยู่ในสังคมที่ไม่มีความแตกต่างทางชนชั้น	10. ความพอเพียงเกิดขึ้นได้ในหลายอาชีพและหลายชนชั้น

1. ความพออยู่ พอกิน

2. ความเป็นอิสระภายในจิตใจ

3. ความจำเป็นในการมี "กระบวนการกลุ่ม"

4. ให้ความสำคัญกับการพึ่งตนเอง

5. ให้ความสำคัญกับวิธีคิด การคิดเป็น รู้จักคิด

6. มีความสุขตามอัตภาพ

1.4 กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจและการกระจายรายได้ในชุมชนที่ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง ศึกษาโดยใช้กลุ่มตัวอย่าง 2 กลุ่ม คือ กลุ่มตัวอย่างชาวบ้าน ในชุมชนบ้านสุขใจ จ.กาฬสินธุ์ และกลุ่มตัวอย่างชาวบ้านในชุมชนพอเพียง จ.มหาสารคาม

ผลการศึกษา

พบว่ากระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชนทั้งสองต่างใช้ "ศรัทธา" เป็นฐานในการเรียนรู้ แต่ในกลุ่มชาวบ้านชุมชนบ้านสุขใจ จ.กาฬสินธุ์ ได้พัฒนาไปสู่การใช้ "ปัญญา" เป็นฐานในการเรียนรู้ และชุมชนทั้งสองมีสถาบันศาสนาเป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคมที่ทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจแบบพอเพียงทำให้ชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองได้ นอกจากนี้ ชุมชนทั้งสองมีระบบเศรษฐกิจของชุมชนที่เป็นระบบเศรษฐกิจพอเพียงแบบระดับรากหญ้านั้น ไม่ได้อยู่อย่างเป็นอิสระ เป็นเอกเทศ แต่มีเศรษฐกิจแบบทุนนิยมครอบทับอยู่อีกชั้นหนึ่ง ส่วนการกระจายรายได้ในชุมชนที่ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง ในงานวิจัยนี้กล่าวเพียงแต่ว่า ชุมชนมีการกระจายรายได้ดีขึ้นแต่ไม่ลงรายละเอียดอะไร

2. พ.อ.อ.สมเศียร จันทร์หล้า. "บทบาทของชุมชนในการจัดการโครงการเศรษฐกิจพอเพียงขององค์การบริหารส่วนตำบลฝายกวาง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา" รัฐศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาการเมืองและการปกครอง มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2544.

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

1. เพื่อศึกษาถึงความเป็นอิสระในการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการโครงการเศรษฐกิจแบบพอเพียง

2. เพื่อทราบถึงบทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบลในการยึดถือชุมชน เป็นแนวทางในการจัดการโครงการเศรษฐกิจพอเพียง

3. เพื่อทราบความเห็นของชุมชนต่อโครงการเศรษฐกิจพอเพียง

วิธีการศึกษา

ใช้วิธีการศึกษาเชิงปริมาณโดยใช้แบบสอบถามและวิเคราะห์ผลด้วยวิธีการทางสถิติ

นิยามศัพท์ปฏิบัติการ

เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ระบบเศรษฐกิจที่มีความพอเพียงในความเป็นอยู่ พอเพียงใน ความคิด พอเพียงในจิตใจและหมายถึงเศรษฐกิจพึ่งตนเองด้วย

ชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง กลุ่มชนที่สามารถดำเนินกิจกรรมต่างๆ ด้วยตนเองและจะต้องมีปัจจัยสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ดังนี้คือ

1. มีขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม การอยู่ร่วมกันของชาวบ้าน และความศรัทธาในทางศาสนา

2. การศึกษาหาความรู้ของคนรุ่นเก่าและรุ่นใหม่ตามสถานที่อันพึงมีทั้งในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้าน

3. พื้นที่เหมาะสมต่อการประกอบอาชีพและโครงสร้างพื้นฐาน

4. มีสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ อันได้แก่ ดิน น้ำ ป่าไม้ยังดำรงอยู่

ผลการศึกษา

1. ประชากรในชุมชนมีความเห็นว่าโครงการเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเพียงแนวทางที่สามารถแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของชุมชนได้ ชุมชนมีความเป็นอิสระในการจัดการโครงการจากภาครัฐ โดยองค์การบริหารส่วนตำบลหรือภาครัฐได้นำนโยบายมาเพื่อสนับสนุนและส่งเสริมโดยให้ชุมชนเป็นผู้คิด ผู้ทำเองผลสำเร็จของผลงานจึงเกิดจากชุมชน

2. ปัจจัยส่วนบุคคลทำให้เกิดความแตกต่างในความเป็นอิสระในการจัดการโครงการเศรษฐกิจแบบพอเพียง คือ อาชีพ รายได้ เพศ และระดับการศึกษา

3. ประธินพร แพทย์รังสี. "การประเมินโครงการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองแบบ พอเพียง ตามแนวพระราชดำริ ในโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ ศึกษาเฉพาะกรณีเกษตรกรในอำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี." รัฐประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต สาขานโยบายสาธารณะ มหาวิทยาลัยบูรพา, 2544.

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

เพื่อประเมินผลความสำเร็จของโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่และเพื่อศึกษาปัญหาที่เกิดขึ้น ในการดำเนินโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่

นิยามศัพท์ปฏิบัติการ

เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความพอเพียงใน 7 ประการ คือ

1. พอเพียงสำหรับทุกคน หมายถึง การมีรายได้พอเพียงกับการดำเนินชีวิตของทุกคนและทุกครอบครัว

2. จิตใจพอเพียง หมายถึง การมีจิตใจที่รักและเอื้ออาทรต่อผู้อื่น

3. สิ่งแวดล้อมพอเพียง หมายถึง การอนุรักษ์ ทำนุบำรุงรักษา และการเพิ่มพูนสิ่งแวดล้อมของประชาชน

4. ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง หมายถึง การรวมตัวของชาวบ้านเพื่อวัตถุประสงค์ในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนร่วมกัน สร้างความเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง ทำให้สามารถแก้ปัญหาต่างๆ ได้ เช่น ปัญหาสังคม ปัญหาความยากจน หรือปัญหาสิ่งแวดล้อม

5. ปัญญาพอเพียง หมายถึง การเกิดการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติงาน มีการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้รวมถึงความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับเทคโนโลยีสมัยใหม่

6. อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง หมายถึง การดำเนินวิถีชีวิตของกลุ่มชนที่อยู่บนพื้นฐานของการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และขนบธรรมเนียมอันดีงามของสังคม

7. มีความมั่นคงพอเพียง หมายถึง การมีเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของประชาชน มีความแน่นอนของรายได้

ผลการศึกษา

โครงการเกษตรทฤษฎีใหม่มีความสำเร็จ สามารถแยกประเด็นความสำเร็จได้ดังนี้

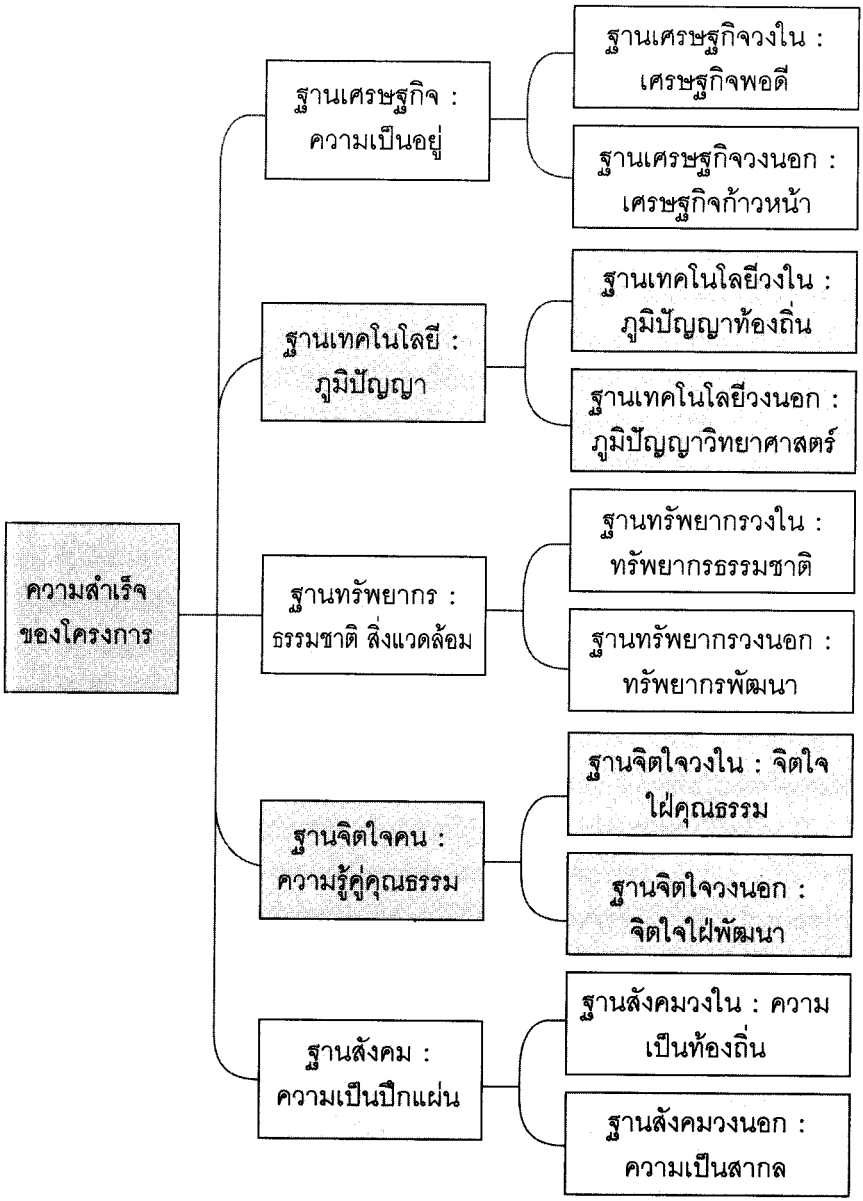
1. ด้านเทคโนโลยี สามารถทำให้เกษตรกรนำเอาภูมิปัญญาของท้องถิ่นมาผสมผสาน ร่วมกับภูมิปัญญาสมัยใหม่ที่ได้รับการฝึกอบรมจากโครงการมาใช้ร่วมกันได้ ที่สำคัญพบว่ามี การแลกเปลี่ยนภูมิปัญญาการผลิตระหว่างเกษตรกรด้วยกันและการเพิ่มทักษะในการผลิตโดยอาศัยองค์ความรู้จากสถาบันราชภัฏ โดยการประสานงานของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

2. ด้านเศรษฐกิจ จากความหลากหลายของชนิดพืชที่เกษตรกรปลูกและสัตว์เลี้ยง ทำให้เกษตรกรมีรายได้ประจำเป็นรายวันจากการจำหน่ายพืชสวนครัวเฉลี่ยวันละ 300-500 บาท ต่อวัน และมีรายได้หลักการจำหน่ายผลไม้ และสัตว์เลี้ยง ซึ่งจะมีปีละ 1-2 ครั้ง อีกทั้งยังทำให้ต้นทุน ในการครองชีพของเกษตรกรต่ำลงเนื่องจากภาระค่าใช้จ่ายด้านอาหารลดลง

3. ด้านทรัพยากร พบว่ามีการเกื้อหนุนกันระหว่างทรัพยากรพัฒนา (วงนอก) สามารถนำมาใช้ผลิตทรัพยากรของท้องถิ่น (วงใน) ทำให้เกิดการผลิตตลอดปี และได้ผลผลิตสูงขึ้น

4. ด้านจิตใจ พบว่าเกิดการรักใคร่กลมเกลียว ช่วยเหลือกันมากขึ้นในชุมชน เกิดจิตใจที่ มุ่งพัฒนาทั้งความรู้ของตนเอง และพัฒนาชุมชนของตนเองให้ดีขึ้น

5. ด้านสังคม พบว่าไม่สามารถสรุปได้แน่ชัดว่าความสำเร็จด้านสังคมที่ชุมชนมี เช่น การเผยแพร่ชื่อเสียงความสำเร็จของชุมชน เกิดจากโครงการฯ ทั้งหมด เนื่องจากเกษตรกรในแต่ละตำบลที่เข้าร่วมโครงการจะมีเพียง 3 คนเท่านั้น กอปรกับต้องอาศัยปัจจัยอื่นๆ อีกมาก แต่ก็มีแนวโน้มว่าสังคมของชุมชนจัดขึ้นเนื่องจากเกิดการเลียนแบบพฤติกรรมที่ดีของผู้เข้าร่วมโครงการฯ จากประชาชนทั่วไป

ความสำเร็จของโครงการ
ฐานเศรษฐกิจ : ความเป็นอยู่
ฐานเศรษฐกิจวงใน : เศรษฐกิจพอดี
ฐานเศรษฐกิจวงนอก : เศรษฐกิจก้าวหน้า
ฐานเทคโนโลยี : ภูมิปัญญา
ฐานเทคโนโลยีวงใน : ภูมิปัญญาท้องถิ่น
ฐานเทคโนโลยีวงนอก : ภูมิปัญญาวิทยาศาสตร์
ฐานทรัพยากร : ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม
ฐานทรัพยากรวงใน : ทรัพยากรธรรมชาติ
ฐานทรัพยากรวงนอก : ทรัพยากรพัฒนา
ฐานจิตใจคน : ความรู้คู่คุณธรรม
ฐานจิตใจวงใน : จิตใจใฝ่คุณธรรม
ฐานจิตใจวงนอก : จิตใจใฝ่พัฒนา
ฐานสังคม : ความเป็นปึกแผ่น
ฐานสังคมวงใน : ความเป็นท้องถิ่น
ฐานสังคมวงนอก : ความเป็นสากล

4. นาวิน จันอับ. "แนวโน้มการดำเนินงานโครงการเกษตรแบบเศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่ จังหวัดเพชรบูรณ์ในอนาคต (พ.ศ.2543 -2547)" หน่วยศึกษานิเทศก์ สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดเพชรบูรณ์ สำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2545.

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

เพื่อศึกษาสภาพการดำเนินงานโครงการเกษตรแบบเศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่ จังหวัดเพชรบูรณ์ในอนาคต (พ.ศ. 2543 - 2547) ใน 7 หัวข้อ คือ

1. แนวโน้มเกี่ยวกับการบริหารโครงการ
2. แนวโน้มเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน
3. แนวโน้มเกี่ยวกับงบประมาณ
4. แนวโน้มเกี่ยวกับผลของโครงการที่มีต่อครู
5. แนวโน้มเกี่ยวกับผลของโครงการที่มีต่อนักเรียน
6. แนวโน้มเกี่ยวกับผลของโครงการที่มีต่อประชาชน
7. แนวโน้มเกี่ยวกับผลกระทบของโครงการ

โดยทั้งหมดนี้ใช้เทคนิคแบบเดลฟาย

นิยามศัพท์ปฏิบัติการ

โครงการเกษตรแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่ หมายถึง การเผยแพร่หลักการเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ ผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น เน้นการฝึกปฏิบัติจริง โดยผลผลิตและรายได้จากการปฏิบัติ สามารถนำไปสนับสนุนโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียน

ผลการศึกษา

1. แนวโน้มเกี่ยวกับการบริหารโครงการ ผู้เชี่ยวชาญมีความเห็นสอดคล้องกัน 3 ข้อกระทง และความเห็นไม่สอดคล้องกัน 2 ข้อกระทง ข้อกระทงที่ผู้เชี่ยวชาญมีความเห็นว่าจะมีแนวโน้มเกิดขึ้นได้มากที่สุดคือ กิจกรรมของโครงการได้มาจากการประกอบอาชีพของชุมชน

2. แนวโน้มเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน ผู้เชี่ยวชาญมีความเห็นสอดคล้องกันทุกข้อกระทง ข้อกระทงที่ผู้เชี่ยวชาญมีความเห็นว่าจะมีแนวโน้มเกิดขึ้นได้มากที่สุดคือ กิจกรรมของ โรงเรียนในโครงการมีความสอดคล้องกับนโยบายปฏิรูปการศึกษา

3. แนวโน้มเกี่ยวกับงบประมาณ ผู้เชี่ยวชาญมีความเห็นสอดคล้องกันทุกข้อกระทง ข้อกระทงที่ผู้เชี่ยวชาญมีความเห็นว่าจะมีแนวโน้มเกิดขึ้นได้มากที่สุดคือ งบประมาณในระดับจังหวัดและอำเภอจะลดลง

4. แนวโน้มเกี่ยวกับผลงานของโครงการที่มีต่อครู ผู้เชี่ยวชาญมีความเห็นสอดคล้องกัน 4 ข้อกระทง และความเห็นไม่สอดคล้องกัน 1 ข้อกระทง ข้อกระทงที่ผู้เชี่ยวชาญมีความเห็นว่าจะมีแนวโน้มเกิดขึ้นได้มากคือ ครูที่จบทางสายอาชีพจะมีความสำคัญมากขึ้นในการจัดการเรียน การสอน

5. แนวโน้มเกี่ยวกับผลของโครงการที่มีต่อนักเรียน ผู้เชี่ยวชาญมีความเห็นสอดคล้องกัน 5 ข้อกระทง และความเห็นไม่สอดคล้องกัน 2 ข้อกระทง ข้อกระทงที่ผู้เชี่ยวชาญมีความเห็นว่าจะมีแนวโน้มเกิดขึ้นได้มากที่สุดคือ ผลโครงการทำให้นักเรียนซื่อสัตย์ อดทน พึ่งตนเองได้

6. แนวโน้มเกี่ยวกับผลของโครงการที่มีต่อประชาชน ผู้เชี่ยวชาญมีความเห็นสอดคล้องกัน 3 ข้อกระทง และความเห็นไม่สอดคล้องกัน 1 ข้อกระทง ข้อกระทงที่ผู้เชี่ยวชาญมีความเห็นว่าจะมีแนวโน้มเกิดขึ้นได้มากที่สุดคือ ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาทักษะอาชีพ เพื่อแก้ปัญหาของท้องถิ่น

7. แนวโน้มเกี่ยวกับผลกระทบของโครงการ ผู้เชี่ยวชาญมีความเห็นสอดคล้องกัน 3 ข้อกระทง และมีความเห็นไม่สอดคล้องกัน 1 ข้อกระทง ข้อกระทงที่ผู้เชี่ยวชาญมีความเห็นว่า จะมีแนวโน้มเกิดขึ้นได้มากที่สุดคือ นักเรียน ลด ละ เลิก อบายมุข

5. พระมหาสิทธิพงศ์ สิทธิเมธี (สุดใจ). 2543. "การประเมินผลทางเศรษฐกิจและสังคม ในการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกร ตำบลเขาดินพัฒนา อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดสระบุรี." วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกริก.

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาลักษณะการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกร
2. เพื่อประเมินการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกร

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ ประชากรที่ใช้ในการศึกษาคือเกษตรกรผู้เข้าโครงการฯ ในหมู่บ้านมงคลชัยพัฒนา (หมู่ 4) และหมู่บ้านโนนเดื่อ (หมู่ 5) ตำบลเขาดินพัฒนา จำนวน 28 ครัวเรือนและเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามสำหรับการสัมภาษณ์เป็นหลัก พร้อมทั้งทำการสังเกตแบบไม่เป็นทางการ

แนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

1. แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง (Self - sufficiency)
2. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง (Self - reliance)
3. แนวคิดเรื่อง "ทฤษฎีใหม่" (New Theory): อันเนื่องมาจากพระราชดำริ
4. แนวคิดและวิธีการในการพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน
5. แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์

ผลการวิจัย

1. ลักษณะทั่วไปในการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกร ผลการศึกษาพบว่าเมื่อเกษตรกรเข้าโครงการฯ แล้วได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการใช้ ที่ดินของตนเองในการปลูกพืชและผักต่างๆ ทั้งในอาชีพหลักคือทำนา ทำไร่ ทั้งในอาชีพเสริมคือการปลูกพืชผัก เลี้ยงสัตว์ หรือทำเกษตรผสมผสานที่เพิ่มขึ้นอย่างหลากหลาย ซึ่งส่วนใหญ่เกษตรกรจะผลิตไว้บริโภคในครัวเรือนของตนเอง

เหลือจึงขาย ยกเว้นการทำไร่ข้าวโพดที่เป็นอาหารสัตว์เกษตรกรส่วนใหญ่จะทำไว้ขายไม่นิยมนำมาบริโภค (กินเอง) มากนัก และโดยเฉพาะการปลูกพืชผักไว้บริโภคในครัวเรือนนี้มีความหลากหลายมาก

ลักษณะคุณค่าทางด้านจิตใจที่มีผลอย่างยิ่งต่อการดำเนินชีวิตของเกษตรกรพบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่มีความรู้ในหลักการปฏิบัติตนเองตามแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียง คิดเป็นร้อยละ 67.86 และพอรู้แต่ยังไม่เข้าใจนักคิดเป็นร้อยละ 32.14 นอกจากนี้เกษตรกรกลุ่มตัวอย่างนี้ ยังตระหนักดีว่าคุณค่าของการช่วยเหลือตนเองในแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียงนี้มีคุณค่ามากกว่าเศรษฐกิจแบบตลาดตามที่เคยปฏิบัติมา คิดเป็นร้อยละ 64.30 ด้านความพอใจกับชีวิตความเป็นอยู่แบบเศรษฐกิจพอเพียง ส่วนใหญ่เกษตรกรจะมีความพอใจมากกับชีวิตความเป็นอยู่แบบนี้ คิดเป็นร้อยละ 57.10 ผลการศึกษาไม่ปรากฏว่าเกษตรกรที่ศึกษารายใดมีความพอใจน้อยและไม่มีความ พอใจเลย ด้านความภาคภูมิใจในตนเอง พบว่าส่วนใหญ่เกษตรกรจะมีความภาคภูมิใจในตนเองมาก คิดเป็นร้อยละ 96.40 นอกจากนี้ความเครียดที่เป็นตัวแปรสำคัญในการดำเนินชีวิตนั้นก็ปรากฏว่า หลังเข้าโครงการฯ แล้วเกษตรกรมีความเครียดลดลงกว่าเดิม คิดเป็นร้อยละ 50 และตัดสินใจเลือกวิถีการดำเนินชีวิตของตนเองได้ ซึ่งผลการตัดสินใจในลักษณะการดำเนินชีวิตนั้น พบว่า เกษตรกรที่ศึกษา ร้อยละ 92.85 ตอบว่ามีความเต็มใจที่จะปฏิบัติตามแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียงไปได้ตลอดระยะยาว และร้อยละ 7.15 ตอบว่าถ้าหากมีหนทางที่ดีกว่านี้ก็จะเลิกดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงนี้

2. ลักษณะทางเศรษฐกิจในการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกร

ลักษณะการใช้จ่ายด้านปัจจัยการดำรงชีวิตขั้นพื้นฐาน พบว่า หลังเข้าโครงการฯ เกษตรกรกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาส่วนใหญ่มีการใช้จ่ายในด้านอาหารลดลง คิดเป็นร้อยละ 46.40 การใช้จ่ายด้านการรักษาพยาบาลลดลง คิดเป็นร้อยละ 42.80 ส่วนการใช้จ่ายด้านที่อยู่อาศัย ส่วนใหญ่ยังคงเท่าเดิม คิดเป็นร้อยละ 53.60 ดังนั้นจึงประเมินผลได้ว่า หลังเข้าโครงการฯ เกษตรกรกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาส่วนใหญ่มีการใช้จ่ายด้านปัจจัยการดำรงชีวิตขั้นพื้นฐานอยู่ในระดับที่เท่าเดิม ถึงดีขึ้นกว่าเดิม

การได้มาซึ่งรายได้ที่เป็นเงินสดเพื่อจับจ่ายใช้สอยในการดำรงชีพของเกษตรกร พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่มีรายได้มาจากการขายพืชผลการเกษตร โดย

มีรายได้จากการขายข้าวโพด และขายข้าวเป็นหลัก จากเกษตรผสมผสาน และ
จากการเลี้ยงสัตว์ (เป็ด ไก่ ปลา) เป็นรายได้เสริม นอกจากนี้ยังมีเกษตรกรบาง
รายมีรายได้จากการรับจ้างเป็นรายวัน และรายเดือนบ้าง แต่เป็นส่วนน้อย เพราะ
เกษตรกรในครัวเรือนประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่อยู่แล้ว ส่วนเงินสด
อีกจำนวนหนึ่งที่เกษตรกรสามารถนำมาจับจ่ายใช้สอยในคราวจำเป็นได้อย่าง
สะดวกคือเงินออม ที่เกษตรกรฝากไว้กับธนาคารต่างๆ โดยเกษตรกรจะนำออกมา
ใช้เมื่อเงินที่ได้รับจากการขายพืชผลการเกษตรต่างๆ หมดไปหรือไม่พอต่อการใช้จ่าย

3. ลักษณะทางสังคมในการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกร

ลักษณะกิจกรรมด้านสังคมในครัวเรือน พบว่า หลังเข้าโครงการฯ เกษตรกร
กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาส่วนใหญ่มีกิจกรรมด้านนี้เท่าเดิม (พอๆ กันกับก่อนเข้าโครง
การฯ) โดยเฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ 48.81 แม้กิจกรรมด้านนี้ส่วนใหญ่ยังอยู่เท่าเดิม แต่
ก็เป็นที่น่าสังเกตว่า ลักษณะกิจกรรมด้านสังคมในครัวเรือนที่ดีขึ้นกว่าเดิมเกือบ
ครึ่งหนึ่งของเกษตรกรที่ศึกษาทั้งหมดซึ่งเมื่อเฉลี่ยโดยรวมแล้ว ดีขึ้นกว่าเดิมถึงร้อยละ
46.41 ดังนั้นจึงประเมินผลได้ว่า หลังเข้าโครงการฯ เกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง ที่
ศึกษามีลักษณะกิจกรรมด้านสังคมในครัวเรือนอยู่ในระดับที่เท่าเดิม ถึงระดับที่ดี
ขึ้นกว่าเดิม

ภาคผนวกที่ 2

ชุดโครงการวิจัยเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย

สนับสนุนโดย
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

โครงการวิจัย : หนึ่งศตวรรษเศรษฐกิจชุมชน 2442-2542 หมู่บ้านภาคเหนือ
ผู้วิจัย : ผศ.ดร.รัตนาพร เศรษฐกุล

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือ ในช่วงระยะเวลาของการเปลี่ยนผ่านจากระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง และสังคมแบบจารีตมาสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมสมัยใหม่

คำถามการวิจัย

- อะไรคือปัจจัยที่เป็นเหตุให้ระบบเศรษฐกิจชุมชน หมู่บ้านภาคเหนือแบบดั้งเดิมยังคงดำรงอยู่
- ใน 100 ปีที่ผ่านมามีอะไรเกิดขึ้นกับระบบเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือบ้าง

วิธีวิทยา

เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาวิเคราะห์จากเอกสารชั้นต้น งานวิจัย และงานเขียนของนักวิชาการบวกกับการสัมภาษณ์และสังเกตการณ์ในชุมชน

วิธีการศึกษา

- ศึกษาเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือ ย้อนหลังไปประมาณ 100 ปี ทั้งจากนักวิชาการไทยและต่างประเทศ
- สร้างคำถามและออกแบบงานวิจัย
- ทำการสัมภาษณ์ชาวบ้านเพื่อนำข้อมูลมาประกอบกับข้อมูลจากเอกสาร

กรอบแนวคิด-ทฤษฎี

ใช้ทฤษฎีมาร์ซิสม์เป็นฐานในการศึกษา โดยเห็นว่าการปรับเปลี่ยนทางเศรษฐกิจเกิดขึ้นช้าเพราะระบบการผลิตของไทยเป็นแบบเอเชีย สำหรับกรณีของล้านนามีข้อจำกัดเพิ่มขึ้นคือสภาพภูมิศาสตร์และภูมิหลังทางวัฒนธรรมที่เป็นเอาลักษณ์ท้องถิ่น

สำหรับนักวิจัยประวัติศาสตร์เศรษฐกิจที่ใช้ทฤษฎีเดียวกันนี้คือ ศ.ดร.ฉัตร-ทิพย์ นาถสุภา, ชูสิทธิ์ ชูชาติและปลายอ้อ ชนะนันท์

ผู้วิจัยสรุปผลการศึกษาไว้ดังนี้

1. ระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมของภาคเหนือคือ ผลิตเพื่อบริโภคเองมากกว่าการขาย

2. เมื่อก่อนเศรษฐกิจชุมชนในภาคเหนือมีความเป็นอิสระในตัวเอง กล่าวคือประชาชน เป็นผู้กำหนดมูลค่าสินค้าทางการเกษตรเองโดยภาครัฐยังไม่ได้เข้ามาแทรกแซง

3. สภาพทางภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมชุมชนเป็นปัจจัยที่สำคัญในการเข้าถึงของอำนาจหรือปัจจัยจากภายนอกอันนำไปสู่ภาวการณ์ดำรงอยู่ของระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิม

โครงการวิจัย : เส้นทางเศรษฐกิจชุมชนในกระแสทุนนิยม
ผู้วิจัย : ดร.พรเพ็ญ ทับเปลี่ยน

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อสร้างทฤษฎีจากฐานราก (Grounded Theory) ซึ่งเป็นแนวการวิจัยที่มีเป้าหมายเพื่อสร้างข้อสรุปเชิงทฤษฎี (Theoretical Generalization) ขึ้นจากปรากฏการณ์ทางสังคมตามความหมายของชุมชน อันเป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ (Empirical data) ที่นำไปสู่การวิเคราะห์ สังเคราะห์ เพื่อตอบปัญหาการฟื้นฟูระบบเศรษฐกิจชุมชนขึ้นมาอีกครั้ง โดยมีองค์กรทางเศรษฐกิจที่ทำหน้าที่เฉพาะทางในการบูรณาการระบบเศรษฐกิจชุมชนทั้งในด้านการผลิต การแลกเปลี่ยน การจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดจากระบบเศรษฐกิจชุมชนและการบริโภค เพื่อดึงอำนาจเหนือระบบเศรษฐกิจ (อำนาจต่อรอง) ของชุมชนกลับคืนมา รวมทั้งเชื่อมโยงระบบเศรษฐกิจชุมชนเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจภายนอกอย่างมีอำนาจต่อรองอีกครั้ง

คำถามการวิจัย

1. ใครจะทำหน้าที่องค์กรทางเศรษฐกิจในการบูรณาการระบบเศรษฐกิจชุมชน

2. ด้วยกลไกและกระบวนการอย่างไรที่จะทำให้ชุมชนหมู่บ้านดำรงอยู่ในวิถีการผลิตเพื่อการค้าอย่างมีอำนาจต่อรอง

ผู้วิจัยสรุปผลการศึกษาไว้ดังนี้

1. โรงสีเป็นสถาบันทางสังคมที่ทำหน้าที่องค์การทางเศรษฐกิจเชื่อมโยงวิถีชีวิต การผลิตของชุมชนไปสู่ระบบเศรษฐกิจภายนอก ในปัจจุบันโรงสียังทำหน้าที่เป็นองค์กรพัฒนาชุมชน ที่หน่วยงานภาครัฐและเอกชนถ่ายโอนโครงการ งบประมาณ และความช่วยเหลือต่างๆ เข้าสู่ ชุมชนกลุ่มแกนนำของโรงสีกลายเป็นผู้มีบทบาทที่ครอบคลุมการพัฒนาชุมชนในเกือบทุกด้าน

2. การดำรงอยู่ในวิถีการผลิตเพื่อการค้าของชุมชนขึ้นอยู่กับความสามารถในการรักษา ส่วนเกิน (Surplus) ที่ตนผลิตได้ โดยการสร้างอำนาจต่อรองใน 2 แนวทาง คือ

- อำนาจต่อรองที่มาจากความสามารถในการผลิตและการวางแผนผลิต

ตามหลัก อุปสงค์และอุปทาน แตกต่างจากชุมชนทั่วไปที่เลือกผลิตผลผลิตชนิดใหม่เมื่อ ผลผลิตเดิมราคาต่ำลง โดยขาดการวางแผนหรือขาดข้อมูล ทำให้เกิดความเสี่ยง ความไม่แน่นอน

- อำนาจต่อรองที่มาจากความสามารถในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับระบบเศรษฐกิจภายนอก โดยการรวมตัวเพื่อทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจร่วมกันในรูปแบบเศรษฐกิจชุมชน ฟื้นฟู ผลักดันให้ชุมชนกลับเป็นผู้ชำนาญเฉพาะทางการผลิต และสร้างกลไกแห่งความพอเพียงร่วมกันของชุมชน กระบวนการฟื้นฟูและพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชน

- กระบวนการสร้างจิตสำนึกชุมชน โดยเริ่มจากกลุ่มผู้นำตามธรรมชาติที่มีศักยภาพ และชาวนาที่ฐานะดี มีความสามารถและประสบการณ์ ทำปัญหาร่วมของครัวเรือนให้กลายเป็นปัญหาชุมชน อันนำไปสู่การร่วมกันแก้ปัญหา

- กระบวนการสร้างถ่ายทอดและสืบทอดอุดมการณ์การพัฒนา

- จัดระเบียบบรรทัดฐานการพัฒนาให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน เพราะการฝ่าฝืนบรรทัดฐานการพัฒนาจะทำให้ระบบเศรษฐกิจชุมชนล่มสลายลง ชุมชนจึงได้พัฒนากลไกทางสังคมเฝ้าระวังเพื่อป้องกันการฝ่าฝืน

- จัดระเบียบความสัมพันธ์ในกระบวนการพัฒนา

- การจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับองค์กรทางเศรษฐกิจของชุมน

- การจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับระบบเศรษฐกิจภายนอกทั้งใน ลักษณะการแข่งขันและการร่วมมือ

- การจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับองค์กรพัฒนาจากภายนอก

- การจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับองค์กรของรัฐ

- องค์กรพัฒนาเอกชน

- สร้างกลไกผลิตซ้ำเพื่อความยั่งยืนของการพัฒนา

- การผลิตซ้ำเชิงอุดมการณ์

- การผลิตซ้ำเชิงหน้าที่

การวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของโรงสีนาโส่

1. มีระบบการบริหารจัดการแบบสมัยใหม่แต่ยังคงรูปแบบของเศรษฐกิจชุมชนอยู่ นั่นคือ

- การจัดโครงสร้างองค์การแบบสมัยใหม่แต่วิธีการตัดสินใจร่วมกันเพื่อการเฉลี่ย ความเสี่ยงกลุ่มแกนน้ำมีความสำคัญเท่าๆ กัน ซึ่งเป็นระบบตามวิถีชุมชน
- แสวงหาความเชี่ยวชาญในส่วนที่ชุมชนไม่มีจากภายนอก และมีการฝึกอบรม ให้ความรู้แก่คนรุ่นต่อไป
- สร้างระบบบริหารที่โปร่งใส สามารถตรวจสอบได้เพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้กับสมาชิกของชุมชน
- คำนึงถึงผลประโยชน์ของชุมชนมากกว่าความเติบโตของโรงสี โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานที่โรงสีต้องเลี้ยงตนเองได้
- ทบทวนสานต่ออุดมการณ์ระหว่างกลุ่มแกนนำในรุ่นต่างๆ

2. ความสามารถในการระดมทุนจากชุมชนใน 2 รูปแบบ คือ

- ธนาคารชุมชน
- ระบบขายฝากข้าว

ความสามารถในการระดมทุนดังกล่าวล้วนตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อมั่นที่สมาชิกชุมชน มีต่อกิจการโรงสีและกลุ่มแกนนำ

3. พัฒนาปรับเปลี่ยน/ใช้กลยุทธ์การตลาดเพื่อให้สามารถเชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจ ภายนอกได้อย่างเท่ากัน โดยอาศัยมืออาชีพทางด้านการตลาดจำภายนอกชุมชน

4. เครือข่ายความสัมพันธ์ทั้งเครือข่ายของระบบโรงสีและเครือข่ายภายนอกระดับชาติ ที่ได้แลกเปลี่ยนและให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันมาตลอด ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงปัจจุบัน

5. ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนในลักษณะความเป็นเครือญาติที่สืบทอดจากผีปู่ตาเดียวกัน

6. ความสามารถในการผลิต โดยที่ผลผลิตคือข้าวซึ่งสามารถสร้างความมั่นคงให้กับชุมชนได้ในระดับหนึ่ง เนื่องจากข้าวสามารถเป็นสินค้าสร้างส่วนเกิดให้กับชุมชน ในขณะเดียวกันข้าวก็ให้เป็นอาหารบริโภคประจำวันได้ด้วย

โรงสีเป็นกิจกรรมที่ต่อเนื่องเป็นส่วนขยายของวิถีการผลิตดั้งเดิมของชุมชน หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นการขยายตัวในแนวนอน (Horizontal Diversification) เพื่อรักษาส่วนเกินที่เคยสูญเสียจากการบริโภคสินค้าทุน และความเสียเปรียบจากกระบวนการแลกเปลี่ยน อีกทั้งเป็นการนำชุมชน กลับสู่วิถีการผลิตแบบดั้งเดิม (การผลิตเพื่อบริโภคไม่ใช่การผลิต โดยอาศัยแรงงานเข้มข้นของคน ในครอบครัวและ

ชุมชนเป็นหลัก ลดการพึ่งพาปุ๋ยและสารเคมีจากภายนอก)

กิจกรรมดังกล่าวไม่ต่อต้านเศรษฐกิจทุนนิยมแต่พยายามปรับตัวใช้เศรษฐกิจชุมชนเป็นฐานในการสร้างอำนาจต่อรอง

โครงการวิจัย : พลวัตรการเกษตรและเศรษฐกิจชุมชนภาคกลาง
ผู้วิจัย : ดร.ทิพวัลย์ สีจันทร์

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงระบบสังคมการเกษตรในลักษณะกรณีศึกษาเพื่อศึกษาถึงผล (Impact) ของนโยบายการเกษตรที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงระบบการเกษตรดังกล่าว

2. วินิจฉัยโครงสร้างทางเศรษฐกิจ-สังคม ของระบบสังคมการเกษตร เพื่อวิเคราะห์การพัฒนาพลังการผลิตภายในระบบ โดยเชื่อมโยงและเปรียบเทียบกับสภาพโดยรวมของประเทศ

3. เพื่อเข้าใจกลไกและกระบวนการในการพัฒนาและการเปลี่ยนผ่านจากสังคมเกษตรเพื่อยังชีพไปสู่สังคมเกษตรแบบค้าขาย

4. เพื่อนำองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษามาเป็นแนวทางในการกำหนดกรอบนโยบายการพัฒนาภาคเกษตรในพื้นที่ลูกนกนำไปขยายผลเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจในขอบเขตพื้นที่ที่กว้างขึ้นเพื่อเสนอทางเลือกในการพัฒนาที่เหมาะสม

คำถามการวิจัย

1. ปัญหาความยากจนและการอพยพเข้าสู่เมืองเป็นผลสืบเนื่องมากจากการล่มสลายของระบบเกษตรที่มีผลผลิตต่ำ ในกระบวนการพัฒนาการเกษตรหรือไม่

2. ความไม่เท่าเทียมระหว่างครัวเรือนเกษตรกรเกิดขึ้นได้อย่างไร เงื่อนไขการก่อให้เกิดและกลไกการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างไร

3. ทิศทางการพัฒนาที่เหมาะสมและยั่งยืนในสภาพเศรษฐกิจสังคมการเมืองและวัฒนธรรมที่เป็นอยู่ในแต่ละชุมชนควรจะเป็นอย่างไร บทบาทของรัฐและชุมชนในการชี้นำการเปลี่ยนผ่านสังคมควรเป็นอย่างไร และการพัฒนาการเกษตรของชุมชนควรมีรูปแบบและวิธีการอย่างไร

บทสรุปการวิจัย

1. ความต้องการผลผลิตทางการเกษตรทั้งจากภายนอกและภายใน การพัฒนาระบบเครือข่ายการค้าและธุรกิจการเกษตร การปรับเปลี่ยนสภาพพื้นที่โดยเฉพาะการพัฒนาระบบชลประทานภายใต้ผลกระทบจากข้อจำกัดและโอกาสที่

แตกต่างกันโดยเฉพาะการ ครอบครองปัจจัยการผลิตที่สำคัญ และความสามารถในการเข้าถึงระบบตลาดที่แตกต่างกัน เป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงระบบชุมชนเกษตรในพื้นที่ทุ่งลูกนก

2. ความแตกต่างระหว่างชนชั้นในสังคม เกิดขึ้นพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงของระบบชุมชนเกษตรจากระบบการผลิตเพื่อการบริโภคมาสู่การผลิตเพื่อการค้า

3. การพัฒนาอุตสาหกรรมการเกษตรเกิดจากการเคลื่อนย้ายทุนเอกชนเข้าสู่ระบบการค้าธุรกิจเกษตร อันเป็นผลมาจากการดำเนินการของบริษัทในประเทศและต่างประเทศและเครือข่ายนานาชาติ

4. เกษตรกรมีความสัมพันธ์และพันธะสัญญาในการผลิต ในระบบโควต้าเกษตรกรพึ่งพาระบบการตลาดของธุรกิจการเกษตรอย่างมากทั้งตลาดภายในประเทศและต่างประเทศ ส่งผลให้ภาคการเกษตรอ่อนแอและถูกโจมตีได้ง่าย

5. ระบบการผลิตในเชิงหลากหลาย (Diversification) ลดความเสี่ยงด้านราคาและปริมาณการผลิต สร้างความยืดหยุ่นในการผลิตและการจัดหลีกความต้องการแรงงานในแต่ละช่วงเวลาสร้างรายได้อย่างต่อเนื่อง สร้างความเข้มแข็งให้แก่ภาคเกษตร เพื่อให้เกิดระบบการผลิตทางการเกษตรที่มีประสิทธิภาพตอบสนองความต้องการเป็นหลักประกันในชีวิต สร้างคุณภาพชีวิตที่ดีไม่ก่อให้เกิดการอพยพย้ายถิ่นของชุมชน

6. การเปลี่ยนสู่รูปแบบการผลิตแบบค้าขาย ด้านหนึ่งก่อให้เกิดการหมุนเวียน ของกระแสเงินสด สร้างโอกาสให้คนในชนบทสามารถอาศัยอยู่ในท้องถิ่นของตนได้ต่อไปแต่ใน อีกด้านหนึ่งส่งผลให้เกษตรกรต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอกที่ควบคุมไม่ได้มากขึ้น

7. การเสริมความเข้มแข็งให้เกษตรกร สามารถทำได้โดยการพัฒนาอำนาจต่อรองของผู้ผลิตรายย่อยโดยการจัดตั้งองค์กรการเกษตรของผู้ผลิตในลักษณะมืออาชีพที่สามารถเข้าถึง ข้อมูลข่าวสารด้านการผลิตและการต่อรอง เพื่อให้สามารถหลีกเลี่ยงจากระบบพ่อค้า คนกลาง

8. ควรเสริมพลังในครัวเรือนเกษตรขนาดกลางที่มีระบบผลิตลักษณะครอบครัวที่สามารถ จัดการทรัพยากรในครัวเรือนเพื่อการผลิตในระดับสูงในลักษณะผสมผสาน สนับสนุนให้มีปฏิทินการทำงานที่เหมาะสมกับแรงงานของครอบครัว มีระบบการจัดการ/บัญชีรายได้รายจ่ายของครัวเรือน เข้าถึงข้อมูลและความรู้เพื่อสร้างความสามารถในการผลิต พัฒนาเครื่องจักรกลการเกษตรที่เหมาะ

สมเพื่อป้องกันปัญหาการขาดแคลนแรงงานในอนาคต เพื่อรักษาชุมชนในชนบทให้คงอยู่และมีคุณภาพชีวิตที่เหมาะสม

ข้อเสนอเชิงนโยบาย

1. รัฐควรปกป้องพื้นที่ที่มีศักยภาพทางการเกษตร จากการซื้อขายเก็งกำไรด้วยการทำแผน การใช้ที่ดินที่เหมาะสม

2. ควรรักษาสภาพเครือข่ายระบบชลประทานด้วยการจัดการวางผังและสร้างคู-คลองส่งน้ำที่ เหมาะสม ดึงภาคประชาชน ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการน้ำ

3. ศึกษาและให้ข้อมูลเป็นจริง เพื่อสร้างกลไกของระบบการตลาดที่เอื้ออาทรเพื่อให้ทุกฝ่าย ดำรงอยู่ได้ทั้งเกษตรกรผู้ผลิต พ่อค้าคนกลาง และผู้บริโภค ขจัดเงื่อนไขที่จะสร้าง สถานการณ์แบบผูกขาดด้วยการจัดสร้างระบบในการพบปะแลกเปลี่ยนและเจรจาต่อรองระหว่างผู้ผลิต ผู้ซื้อและผู้บริโภค เพื่อสร้างพันธะสัญญาที่ก่อประโยชน์อย่างยุติธรรมต่อทุกฝ่าย

4. สนับสนุนการผลิตทางการเกษตรที่สามารถเก็บส่วนหนึ่งไว้เพื่อการบริโภคในครัวเรือน

5. สนับสนุนให้เกิดเครือข่ายกิจการค้าและธุรกิจที่เกิดจากเกษตรกรหรือกลุ่มเกษตรกร

โครงการวิจัย : พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนา; เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือและการปรับกระบวนทัศน์ว่าด้วยชุมชนในประเทศโลกที่สาม

ผู้วิจัย : ศาสตราจารย์ ดร.ยศ สันตสมบัติ

คำถามการวิจัย

1. สังคมชาวนาไทยภาคเหนือตลอดระยะเวลาห้าสิบปีที่ผ่านมา ได้ผ่านการเปลี่ยนแปลงมาอย่างไร

- การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีลักษณะที่เป็นเส้นตรงหรือพัฒนามาจากสังคมประเพณีไปสู่ความทันสมัยในลักษณะเดียวกันหรือเหมือนกันหมด
- ชาวนารายย่อยยังคงผลิตซ้ำตนเองได้หรือไม่
- การทำงานรับจ้างที่กลายมาเป็นรายได้หลักของครัวเรือนส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ในชุมชนอย่างไร

2. ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบของการปรับตัวและการต่อสู้ของชาวนาในภาคเหนือ

- กรณีของชุมชนชาวนาที่ปรับตัวเข้าสู่ทุนนิยมและตลาด ชาวนากลุ่มต่างๆ มี "ยุทธวิธี" ในการปรับตัวอย่างไร
- กรณีของชุมชนชาวนาที่ขัดแย้งกับรัฐ ชาวนามียุทธวิธีในการต่อสู้หรือตอบโต้อย่างไร วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อทำความเข้าใจกับการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านของเศรษฐกิจชุมชน วิถีการผลิตและกระบวนการถูกดูดซึมเข้าสู่ระบบทุนนิยมโลก ภายในใต้อิทธิพลของกลไกตลาด ซึ่งส่งผลกระทบต่อการผลิต การจัดการแรงงาน การแลกเปลี่ยนผลผลิต ระบบกรรมสิทธ์ ความหลากหลายของอาชีพและความแตกต่างทางชนชั้น และในด้านของการปรับตัวทางวัฒนธรรมหรือประสบการณ์ในการปรับตัวและการดิ้นรนต่อสู้ของชาวบ้าน ในบริบทความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโลกาภิวัตน์กับโลกาภิวัตน์

วิธีวิทยาในการวิจัย

1. การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับ "สังคมชาวนา" ในที่ต่างๆ ของโลกสังคม ชาวนาไทยภาคเหนือของนักวิชาการไทยและต่างประเทศในช่วงห้าสิบปีที่ผ่านมา

2. การเลือกพื้นที่หมู่บ้าน และการวิจัยเชิงสำรวจเพื่อเก็บข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจและสังคม

3. การตั้งโจทย์และการสร้างกรอบแนวคิดในการทำวิจัย

4. การทำงานภาคสนามและการวิเคราะห์ข้อมูล

วิธีการศึกษา

การวิจัยทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ (แบบเศรษฐศาสตร์ มานุษยวิทยา และประวัติศาสตร์)

พื้นที่ในการศึกษา

จำนวนหมู่บ้านในภาคเหนือทั้งสิ้น 15 หมู่บ้าน ประกอบด้วย

- บ้านคนเมือง/ชาวนาพื้นราบ 5 หมู่บ้าน
- บ้านชาวปกากะญอ 5 หมู่บ้าน
- บ้านชาวลัวะ 4 หมู่บ้าน
- ชุมชนแออัดในเขตตัวเมืองเชียงใหม่ 1 ชุมชน

กรอบแนวคิดการวิจัย

ตั้งอยู่พื้นฐานอย่างน้อย 5 ประการ คือ

1. การมองความเป็นชุมชนในบริบทของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (Relational) ชุดหนึ่ง ที่เป็นการนำเสนอตัวตน/อัตลักษณ์ของกลุ่มที่เกิดขึ้นเมื่อเผชิญหน้ากับชนกลุ่มอื่นๆ ความพยายามที่จะปรับตัวและต่อสู้กับพลังภายนอกที่กระทำเข้ามา (เน้นมิติทาง วัฒนธรรม)

2. การมองชุมชนในบริบททางประวัติศาสตร์

3. ความเป็นชุมชนมิใช่แก่นสารที่หยุดนิ่งตายตัว

4. ความเป็นชุมชนเป็นพื้นฐานของการต่อสู้ทางวัฒนธรรม (Contested Cultural Terrain)

5. ความเป็นชุมชนที่เกิดจากความขัดแย้งและการต่อต้าน

ผู้วิจัยสรุปผลการวิจัยไว้ดังนี้

พบว่า ชาวนาไทยภาคเหนือดำเนินชีวิตและผลิตซ้ำความเป็นชุมชนของตนเอง ในบริบทของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและสังคมที่ซับซ้อนขึ้นเรื่อยๆ ขณะที่รูปแบบของการเกษตรสมัยใหม่เข้ามาแทนที่การผลิตแบบเดิม ที่ดินถูกเปลี่ยนมือไปสู่ชาวนารวยและนายทุนภายนอกเพิ่มขึ้น ชาวนาขนาดกลาง ชาวนารายย่อยก็ยังคงสามารถผลิตซ้ำตนเองเอาไว้ได้ในระดับหนึ่ง แต่ก็มีชาวนาจำนวนไม่น้อยต้องรับจ้างนอกภาคเกษตรเพราะถูกบีบบังคับให้ต้องพึ่งพาภายนอกมากขึ้น ซึ่งสามารถพบเห็นการก่อร้างสร้างตัวของชาวนาชายขอบที่มีความยืดหยุ่น หลากหลายและขัดแย้งทั้งด้านบทบาท อัตลักษณ์และสถานภาพทางสังคม เช่น การเป็นทั้งชาวนาและกรรมกรไปพร้อมๆ กัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความยืดหยุ่น การไม่ยอมนิ่งเฉยเพื่อรอให้ถูกกระทำฝ่ายเดียวและการพยายามดิ้นรนต่อสู้เพื่อให้ดำรงตนอยู่ได้ในสังคม

พบว่า ความมั่นคงของเศรษฐกิจชุมชนไม่ได้วางอยู่บนพื้นฐานของรายได้เพียงอย่างเดียวหากแต่มีเงื่อนไขที่ซับซ้อนหลายอย่าง เช่น ความมั่นคงของ "พื้นที่" การผลิตซ้ำอัตลักษณ์ความเป็นชาติพันธ์ อำนาจ และความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากร เป็นต้น โดยงานวิจัยได้นำเสนอตัวอย่างของการต่อสู้ของชุมชนชาวนาภาคเหนือหลากหลายรูปแบบ อาทิการต่อสู้ของชาวลัวะและการเมืองเรื่องพื้นที่บนดอยภูคา จ.น่าน การสะสมทุนวัฒนธรรมและเศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยอำนาจเชิงสัญลักษณ์ของชาวปกากะญอ การผลิตใหม่ของภูมิปัญญาท้องถิ่นและการจัดการทรัพยากรพันธุกรรมของชาวพื้นราบใน จ.น่าน เป็นต้น

ความหลากหลายและความยืดหยุ่นของเศรษฐกิจชุมชน พบว่า ในสังคมชาวนาไทย ภาคเหนือ ชาวบ้านพยายามสร้างกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการประกอบอาชีพในรูปแบบที่ หลากหลายและยืดหยุ่นมากขึ้น โดยไม่เน้นการพึ่งพากิจกรรมหรืออาชีพอย่างใดอย่างหนึ่ง อย่างจำเพาะเจาะจงเพื่อลดความเสี่ยงและสร้างความมั่นคงในชีวิต โดยการศึกษาชาวนาสี่หมู่บ้านพื้นราบข้างต้นพบการปรับตัวของชาวนาได้ 3 ลักษณะดังนี้

1. การปรับตัวภายใต้วิถีชีวิตในภาคการเกษตร : มักเกิดขึ้นกับชาวนาที่เป็นเจ้าของที่ดิน เช่น เปลี่ยนจากที่นาเป็นสวนลำไย การผสมผสานการปลูกข้าวพร้อมกับการปลูกพืชเงินสดอื่นๆ (ถั่วเหลือง มะเขือเทศ)

2. การปรับตัวตามสถานการณ์ในปัจจุบัน : ชาวนาเหล่านี้ไม่ใช่แรงงานตามฤดูกาลแต่เป็นเหมือนแรงงานสำรองตามสถานการณ์เศรษฐกิจ หากเศรษฐกิจ

ดีก็จะเปรียบเหมือนแรงงานหลักในธุรกิจ หากเศรษฐกิจดีก็จะเปรียบเหมือน
แรงงานหลักในธุรกิจ หากเศรษฐกิจซบเซาก็จะกลับมาในภาคการเกษตรเช่นเดียว
กับคนกลุ่มแรก

3. การปรับวิถีชีวิตไปสู่นอกภาคการเกษตร

พบข้อสังเกตว่าในหลายกรณีแรงงานผู้หญิงเป็นแรงงานเดียวที่ปลูกข้าว
ไว้สำหรับกิน โดยใช้แรงงานของตนผสมผสานกับการเอามื้อเอาวัน แรงงานราย
วันและแรงงานเหมา ขณะที่แรงงานผู้ชายออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน เช่น รับราชการ
รับจ้างนอกหมู่บ้าน เป็นต้น

การประยุกต์พระราชดำรัสเศรษฐกิจพอเพียงกับอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม[14]

คณะผู้วิจัย ศ.ดร.อภิชัย พันธเสน สรวิชญ์ เปรมชื่น และพิเชษฐ์ เกียรติเดชปัญญา

วัตถุประสงค์

เพื่อให้เกิดความคิดบุกเบิกที่จะนำพระราชดำรัสเศรษฐกิจพอเพียง ไปสู่การปฏิบัติในธุรกิจและอุตสาหกรรม ภายหลังจากที่แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงได้รับการนำไปปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมในเกษตรทฤษฎีใหม่

การให้ความหมายเศรษฐกิจพอเพียง

คณะผู้วิจัยได้ให้ข้อสรุปปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไว้ 7 ประการคือ (อภิชัย พันธเสน และคณะ, 2546 หน้า 12)

1. ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม มีราคาไม่แพงแต่ถูกหลักวิชาการ
2. มีขนาดการผลิตที่เหมาะสมสอดคล้องกับความสามารถในการบริหารจัดการ
3. ไม่โลภเกินไปและไม่เน้นกำไรระยะสั้นเป็นหลัก
4. ซื่อสัตย์สุจริตในการประกอบการ ไม่เอาเปรียบผู้บริโภค และไม่เอารัดเอาเปรียบ แรงงานหรือลูกค้า ตลอดจนไม่เอารัดเอาเปรียบผู้จำหน่ายวัตถุดิบ
5. เน้นการกระจายความเสี่ยงจากการมีผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย และ/หรือมีความสามารถในการปรับเปลี่ยนผลผลิตได้ง่าย
6. เน้นการบริหารความเสี่ยงต่ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งไม่ก่อหนี้จนเกินขีดความสามารถในการบริหารจัดการ
7. เน้นการตอบสนองตลาดภายในท้องถิ่น ภูมิภาค ตลาดภายในประเทศ และตลาด ต่างประเทศตามลำดับเป็นหลัก

ต่อมาภายหลังจากคณะผู้วิจัยได้ศึกษาดูงานเพิ่มเติมจากโครงการส่วนพระองค์จิตรลดา และสหกรณ์โคนมหนองโพราชบุรี ได้ปรับให้ความหมายปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็น 9 ประการ คือ

---

[14] อภิชัย พันธเสน สรวิชญ์ เปรมชื่น และพิเชษฐ์ เกียรติเดชปัญญา, **การประยุกต์พระราชำริเศรษฐกิจ พอเพียงกับอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม.** กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย , 2546.

1. ใช้เทคโนโลยีที่ถูกหลักวิชาการแต่มีราคาถูก

2. ใช้ทรัพยากรทุกชนิดอย่างประหยัด และมีประสิทธิภาพสูงสุด

3. เน้นการจ้างงานเป็นหลัก โดยไม่นำเทคโนโลยีมาทดแทนแรงงาน ยกเว้น ในกรณีที่ ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ผลิตภัณฑ์

4. มีขนาดการผลิตที่สอดคล้องกับความสามารถในการบริหารจัดการ

5. ไม่โลภจนเกินไป และไม่เน้นกำไรระยะสั้นเป็นหลัก

6. ซื่อสัตย์สุจริตในการประกอบการ ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้บริโภคและไม่ เอารัดเอาเปรียบแรงงาน หรือลูกค้า ตลอดจนไม่เอารัดเอาเปรียบผู้จำหน่ายวัตถุดิบ

7. เน้นการกระจายความเสี่ยงจากการมีผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย และ/หรือ มีความสามารถในการปรับเปลี่ยนผลผลิตได้ง่าย

8. เน้นการบริหารความเสี่ยงต่ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งไม่ก่อหนี้จนเกินขีด ความสามารถในการบริหารจัดการ

9. เน้นการใช้วัตถุดิบภายในท้องถิ่นและการตอบสนองตลาดภายในท้องถิ่นภูมิภาค ตลาดภายในประเทศ และต่างประเทศตามลำดับเป็นหลัก

ดัชนีชี้วัดความเป็นเศรษฐกิจพอเพียง

ผู้วิจัยได้นำหลักการเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นดัชนีชี้วัดความเป็น เศรษฐกิจพอเพียง อันประกอบด้วย

1. เทคโนโลยีที่ใช้ถูกหลักวิชาการและมีราคาถูก

2. ขนาดการผลิตที่เหมาะสม

3. ไม่เห็นผลกำไรระยะสั้นเป็นหลัก

4. ไม่เอาเปรียบผู้บริโภค, ผู้จำหน่ายวัตถุดิบ และแรงงาน

5. เน้นการผลิตผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายและความสามารถในการปรับ เปลี่ยนผลิตภัณฑ์

6. เน้นการบริหารบนความเสี่ยงต่ำ

7. เน้นการขยายตัวจากตลาดภายในท้องถิ่น ตลาดในภูมิภาค ตลาดใน ประเทศ และตลาด ต่างประเทศตามลำดับ

ข้อค้นพบในการวิจัย

1. การเปรียบเทียบอุตสาหกรรมที่มีอยู่ในปัจจุบันของไทยกับของประเทศ

ที่ก้าวหน้ากว่าเป็นวิธีการที่ไม่ถูกต้อง โดยตั้งสมมติฐานล่วงหน้าว่าอุตสาหกรรมเหล่านี้ไม่สามารถแก้ปัญหาด้วยตนเองได้ และการแก้ปัญหาโดยการดำเนินรอยตามประเทศอุตสาสหกรรมก้าวหน้าแม้จะไม่ใช่วิธีการที่ผิดหากแต่อาจเป็นวิธีการที่ไม่มีประสิทธิภาพสูงสุด กล่าวคือไม่เป็นการแก้ที่ตรงประเด็นปัญหาและไม่ใช่วิธีการที่ใช้ทรัพยากรน้อยที่สุด

เนื่องจากที่ผ่านมาอุตสาหกรรมที่ประสบปัญหาไม่สามารถชำระหนี้ที่กู้ยืมมาได้นั้น มีต้นเหตุมาจากการนำเงินทุนที่ได้มาจากการกู้ระยะสั้นมาใช้ผิดประเภท เช่น การลงทุนซื้อที่ดิน อสังหาริมทรัพย์ เมื่อธุรกิจเหล่านั้นประสบปัญหาทางเศรษฐกิจจึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะประสบปัญหาการขาดสภาพคล่องตามมาด้วย หากพิจารณา ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงแล้วจะพบว่าปัญหาที่ประสบคือ ปัญหาการจัดการที่มีความเสี่ยงสูงขัดแย้งกับหลักการเศรษฐกิจพอเพียงใน ข้อ (4), (5) และ (8) นั่นคือการมีขนาดการผลิตที่เหมาะสมกับความสามารถในการบริหารจัดการ ไม่โลภเกินไป ไม่เน้นกำไรระยะสั้น เน้นการบริหารความเสี่ยงต่ำ และการไม่ก่อหนี้จนเกินความสามารถในการบริหารจัดการ

2. อุตสาหกรรมที่ผ่านพ้นวิกฤติเศรษฐกิจมาได้จะมีจุดเน้นร่วมกัน คือ การใช้เทคโนโลยี ที่เหมาะสม มีราคาไม่แพงแต่ถูกหลักวิชาการ ใช้ทรัพยากรทุกชนิดอย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพสูงสุด มีขนาดการผลิตที่เหมาะสมสอดคล้องกับความสามารถในการบริหารจัดการ และเน้นการบริหารความเสี่ยงต่ำ โดยเฉพาะการไม่ก่อหนี้จนเกินความสามารถในการบริหาร จนกลายเป็นหนี้ที่ไม่สามารถชำระคืนได้

3. การบริหารบนความเสี่ยงต่ำจะเป็นหลักการที่สำคัญ ดังนั้นการแก้ปัญหาโดยการสนับสนุนเงินทุนจึงเป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ เนื่องจากอุตสาหกรรมที่ใช้เงินลงทุนส่วนตัว เป็นสัดส่วนที่สูงกว่าเงินลงทุนจากการกู้ยืมนั้นสามารถรอดพ้นจากภาวะวิกฤติได้โดยไม่มีความ จำเป็นต้องอาศัยสินเชื่อจากภายนอกแม้ในช่วงของวิกฤติแต่อย่างไร

4. อุตสาหกรรมที่มุ่งเน้นตลาดภายในประเทศเป็นหลัก ควรมีลักษณะของการใช้เทคโนโลยีที่มีราคาไม่แพง แต่ถูกหลักวิชาการ พร้อมทั้งการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด ควรมุ่งเน้นความซื่อสัตย์สุจริตในการประกอบการ ไม่โลภ และไม่เน้นกำไรระยะสั้นเป็นหลัก รวมถึงการไม่เอารัดเอาเปรียบแรงงาน ลูกค้า และผู้จำหน่ายวัตถุดิบ เพราะจะเป็นการสร้างชื่อเสียงให้กับธุรกิจด้วย

5. อุตสาหกรรมที่มุ่งเน้นตอบสนองความต้องการของตลาดภายในประเทศ เป็นหลักเหมาะสมกับการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้มากกว่า อุตสาหกรรมที่มุ่งเน้นตลาดส่งออก ที่การทำกำไรระยะสั้น และการมุ่งตอบสนองความต้องการตลาดเป็นหัวใจสำคัญของอุตสาหกรรมประเภทนี้แต่หลักการที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ร่วมกันได้คือ ความซื่อสัตย์สุจริต และการบริหารที่เน้นความเสี่ยงต่ำ

6. อุตสาหกรรมจะประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในช่วงภาวะวิกฤติ (เศรษฐกิจ หดตัว) ได้ดีกว่าในช่วงเศรษฐกิจขยายตัว เนื่องจากในภาวะเศรษฐกิจขยายตัวนั้นธุรกิจส่วนมาก จะดำเนินการที่ขัดกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในเรื่องของขนาดการผลิตที่เหมาะสม และการไม่เน้นกำไรระยะสั้น เพราะธุรกิจจะพยายามขยายขนาดกิจการเพื่อการเก็บเกี่ยวกำไร ระยะสั้นที่เป็นผลมาจากเศรษฐกิจขยายตัว

7. อุตสาหกรรมสิ่งทอ ซึ่งมุ่งเน้นตลาดส่งออกมากที่สุด ในภาวปรกติเป็นอุตสาหกรรมที่มีการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงน้อยที่สุด เพราะเป็นอุตสาหกรรมที่จำเป็นต้องใช้เทคโนโลยีราคาแพงเพื่อลดต้นทุนในการผลิตให้มีการได้เปรียบเชิงการแข่งขันได้ แต่ในภาวะวิกฤติ อุตสาหกรรมประเภทนี้กลับได้รับผลดีจากค่าเงินบาทอ่อนตัว หากมีการบริหารความเสี่ยงต่ำ และไม่ก่อหนี้จนเกินความสามารถในการบริหารจัดการแล้ว จะสามารถลดผลกระทบจากภาวะวิกฤติได้เป็นอย่างดีดังนั้นประเภทของอุตสาหกรรมจึงไม่ใช่ปัจจัยสำคัญชี้ขาดระดับการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ หากแต่ขึ้นอยู่กับสัดส่วนในการส่งออกมากกว่า

ข้อเสนอแนะของผู้วิจัย

1. เงื่อนไขการจ้างแรงงานให้มากที่สุด แม้จะเป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม แต่จะส่งผลกระทบด้านลบต่อความสามารถในการแข่งขันในอุตสาหกรรมที่เน้นการส่งออก จึงอาจเป็นข้อจำกัดที่สำคัญสำหรับอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ที่จะประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

2. อุตสาหกรรมที่สามารถประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้ดีที่สุดคือ อุตสาหกรรมขนาดกลางที่มุ่งเน้นตอบสนองความต้องการตลาดภายในประเทศเป็นหลัก

3. การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในอุตสาหกรรม โดยมุ่งประโยชน์แก่ผู้เกี่ยวข้อง (Stake Holder) ทุกฝ่าย และตอบสนองหลักการใช้

ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด อีกทั้งสามารถขจัดปัญหาความขัดแย้งในระบบผู้เกี่ยวข้องที่มาจากการเน้นกำไรสูงสุดได้ด้วย เพราะปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นมุ่งเน้น ความพอเพียง และการนำเข้าปัจจัยการผลิตที่มีต้นทุนรวมของปัจเจกและสังคมโดยรวมต่ำที่สุด หลักการของบรรษัทภิบาล (Good Governance) ที่ต้องการสร้างความเป็นธรรม (Equality) ของผู้มีส่วนได้เสียทุกฝ่าย ความโปร่งใสในการบริหารจัดการ (Transparency) และความรับผิดชอบอย่างมีคุณธรรม (Accountability) จึงจัดเป็นหลักการหนึ่งในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงด้วย

4. การให้ความช่วยเหลือด้านสินเชื่อต้นทุนต่ำภายหลังธุรกิจประสบภาวะวิกฤติ เป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ การให้ความช่วยเหลือที่ถูกต้องคือ การให้คำแนะนำในการเริ่มต้นธุรกิจบนพื้นฐานแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงอย่างถูกต้อง

5. ในการจะประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับอุตสาหกรรมขนาดใหญ่นั้น อาจจำเป็นต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมในความเป็นเจ้าของ ซึ่งเป็นการดำเนินกิจการในรูปแบบวิสาหกิจมหาชน ซึ่งควรต้องมีการศึกษาต่อไปถึงสัดส่วนของผู้ถือหุ้นที่เหมาะสม

โครงการวิจัย : ผ้าทอไทลื้อ : เศรษฐกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง
ผู้วิจัย : ลำแพน จอมเมือง และสุทธิพงษ์ วสุโสภา

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาแบบแผนการทอผ้าของชุมชนไทลื้อในอดีต
2. เพื่อศึกษาสถานภาพชุมชนกับการจัดการธุรกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง
3. เพื่อศึกษาบทบาทธุรกิจชุมชนกับการพัฒนาทางเลือกในการพึ่งตนเองของชุมชน

คำถามวิจัย

1. ชุมชนไทลื้อมีการเรียนรู้ในการจัดการเพื่อการพึ่งตนเองอย่างไรท่ามกลางกระแสเศรษฐกิจระบบทุนนิยม
2. ลักษณะภูมินิเวศ วิถีชีวิต วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับแบบแผนการทอผ้าของชาวชุมชนไทลื้ออย่างไร
3. เศรษฐกิจระบบทุนนิยมเข้ามามีบทบาทและมีผลหรือความสัมพันธ์อย่างไรอย่างหนึ่ง กับกระบวนการผลิตผ้าทอและธุรกิจชุมชนหรือไม่อย่างไร
4. ธุรกิจชุมชนจากผ้าทอไทลื้อเป็นทางเลือกที่นำไปสู่สภาวะที่สามารถพึ่งพาตนเองและ ดำรงอยู่ได้อย่างสมดุล และเหมาะสมกับชุมชนหรือไม่อย่างไร

วิธีการศึกษา

การวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ ศึกษาในเชิงสังคมเศรษฐกิจ (Socio-Economic Approach) ที่มองจากพื้นฐานโครงสร้างในชุมชนทางด้านสังคมวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยเอกสาร : ข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิโดยมีคำถามหลักเกี่ยวกับ

- การจัดการธุรกิจชุมชนหรือเศรษฐกิจนอกระบบในชนบท
- การใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านและวิถีชีวิต วัฒนธรรมชุมชนเป็นฐานในการผลิต ตลอดจนการปรับตัวและผสมผสานกับกระแสการพัฒนาใหม่ที่เน้นความเหมาะสมกับชุมชน และการมีส่วนร่วมของชุมชน

การวิจัยเชิงสำรวจ โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับ

- ภูมิหลังการตั้งถิ่นฐานและสถานะอาชีพของครอบครัว
- กระบวนการผลิตผ้าทอและผลผลิต
- รายได้-รายจ่ายและการหมุนเวียนของเงินสดในชุมชน
- ข้อเสนอแนะอื่นๆ เกี่ยวกับการจัดการธุรกิจชุมชน

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน
2. แนวคิดธุรกิจชุมชน
3. ระบบภูมิปัญญาการทอผ้าไทลื้อกับการพัฒนาธุรกิจชุมชน

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

ทำความเข้าใจแบบแผนการทอผ้าของชุมชนไทลื้อในอดีตก่อนมีปฏิสัมพันธ์กับทุนนิยม

ทำความเข้าใจการปรับตัวของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมมาจัดการธุรกิจชุมชน

ทำความเข้าใจว่าธุรกิจชุมชนกับการพัฒนามีบทบาทสามารถเป็นทางเลือก ในการพึ่งตนเองของชุมชนได้อย่างไร

ผลการวิจัย

1. ผ้าทอมีบทบาทสำคัญกับวิถีชีวิตผู้คนในชุมชน

2. ผู้ชายมีส่วนร่วมในกระบวนการทอผ้าโดยเป็นผู้ตระเตรียมวัตถุดิบ และอุปกรณ์ในการทอผ้า

3. ชาวไทลื้อใช้ผ้าทอเป็นสิ่งของเพื่อแลกเปลี่ยนกับผลิตผลอื่นๆ จากชุมชนอื่นอันแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์กับชุมชนภายนอกโดยมีผ้าทอเป็นสื่อกลาง

4. ธุรกิจชุมชนเริ่มต้นในปี พ.ศ.2522 ที่บ้านดอนไชยโดยมีองค์กรการกุศล "องค์การออคเคนเดน เวนเจอร์" หรือสมาคมพัฒนาไทยพายัพในปัจจุบัน ขยายเป็นเครือข่ายร่วมกับหมู่บ้านอื่น ตลอดจนขยายสู่ชุมชนอื่นโดยความช่วยเหลือขององค์กรพัฒนาเอกชนและหน่วยงานรัฐ อันเป็นการสร้างเครือข่ายด้านวัตถุดิบและตลาด

5. มีระบบการบริหารจัดการธุรกิจชุมชนแบบมีโครงสร้างชัดเจน

6. มีการจัดตั้งกองทุนกลุ่มทอผ้าโดยหักเงินจำนวนร้อยละ 5 จากราย
ได้การขายผ้าทอของสมาชิก รวมทั้งการได้รับการสนับสนุนสินเชื่อและเงินช่วย
เหลือจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน หรือเครือข่ายความสัมพันธ์ด้านทุน

7. โดยลักษณะที่สำคัญของกระบวนการทอผ้าทำให้มีการยอมรับ
ศักยภาพและให้โอกาส เพศหญิงไปโดยปริยาย

8. ลักษณะภูมินิเวศ วิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชน เป็นรากฐานที่สำคัญ
ในการพัฒนาชุมชนเป็นแกนยึดเหนี่ยวที่สำคัญในการรวมตัวและการสร้างความ
เป็นชุมชน

9. กลไกการผลิตใหม่มีการสืบสานมาจากวัฒนธรรมดั้งเดิมในชุมชนแล้ว
ปรับปรุงมาใช้ ในความหมายและเวลาใหม่ในปัจจุบัน

10. การทอผ้าเป็นกระบวนการทางภูมิปัญญาหรือวัฒนธรรมชุมชนที่
ประกอบด้วยองค์ความรู้ ประสบการณ์ที่มาจากระบบคิด ความเชื่อ ค่านิยมหรือมี
อุดมการณ์ที่สร้างสำนึกเอกลักษณ์ชุมชน และการทอผ้าเป็นอาชีพเสริมอาชีพอื่นๆ
ในชุมชนมากกว่าเป็นอาชีพหลัก ของครัวเรือนส่วนใหญ่

11. ธุรกิจชุมชนผ้าทอเป็นทางเลือกหนึ่งที่นำไปสู่สภาวะที่ชุมชนสามารถ
พึ่งตนเองและ ดำรงอยู่ได้อย่างสมดุล

โครงการวิจัย : เศรษฐกิจพอเพียงภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย
ผู้วิจัย : ดร.อรสุดา เจริญรัถ

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์การดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียงว่าภายใต้บริบททางสังคมที่เปลี่ยนผ่านจากสังคมประเพณีมาสู่สังคมทันสมัยนั้นมีเงื่อนไขปัจจัยและกระบวนการอย่างไร

วิธีการศึกษา

การวิจัยเชิงคุณภาพ

พื้นที่ในการศึกษา

เลือกพื้นที่การศึกษาแบบเจาะจง โดยหมู่บ้านที่ได้รับการคัดเลือกมีคุณลักษณะตามนิยามและขอบเขตของเศรษฐกิจพอเพียงโดยพิจารณาจากลักษณะกิจกรรมทางเศรษฐกิจ 4 ประการ คือ การผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยนและการจัดสรรการผลิต

บทสรุปการวิจัย

การพัฒนาเป็นเรื่อง "อำนาจ" ที่ถูกใช้เป็นเครื่องมือในการจัดสรร "สิ่งที่มีคุณค่าในสังคม" ให้บุคคลต่างๆ วาทกรรมแห่งความทันสมัยเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดจากอำนาจภายนอกที่ส่งผ่าน มาสร้างภาพ โดยปิดกั้นวาทกรรมอื่น แต่วาทกรรมแห่งความพอเพียงมีรากฐานมาจากอำนาจของสังคมไทยที่พยายามต่อสู้และปะทะกับวาทกรรมหลัก การเกิดขึ้นของวาทกรรมแห่งความพอเพียงเป็นปรากฏการณ์แห่งการต่อสู้เพื่อช่วงชิง "อำนาจและสิทธิ" แห่งการพัฒนาของสังคมไทยนั่นเอง สังคมประเพณี (Traditional Society) หมายถึงสังคมแบบดั้งเดิมที่มนุษย์มีวิถีชีวิตและความสัมพันธ์ทางสังคมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการพึ่งพาอาศัยธรรมชาติและการยังชีพเป็นหลัก การผลิตและผลิตภาพของสังคมอยู่ในขั้นเริ่มต้นเนื่องจากมีเทคโนโลยีต่ำ สังคมประเพณีจะมีความผูกพันกัน ในระบบเครือญาติ และการอยู่ร่วมกันแบบครอบครัวขยาย การจัดสรรอยู่ในลักษณะการใช้กรรมสิทธิ์ร่วมกัน ชุมชนใช้อำนาจที่มีอยู่ในการจัดการสร้างระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ เหมาะสม

สังคมประเพณีมีรากฐานการผลิตอยู่ที่หมู่บ้าน เป็นการผลิตเพื่อยังชีพที่มีส่วนสำคัญ
ทางสังคมอื่นๆ ในระบบการผลิตแบบยังชีพนี้คนไม่จำเป็นต้องมีความรู้ที่ลึกซึ้ง
เกี่ยวกับการตลาดหรือระบบราคา สายใยเกาะเกี่ยวระหว่างครัวเรือนในชุมชนที่มี
วิถีการผลิตเพื่อยังชีพมีรากฐาน มั่นคงเพราะทุกคนตระหนักว่าหากขาดความร่วม
มือร่วมสถาบันทางสังคมต่าง ใจกันทำกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนแล้วแต่ละครัวเรือน
ไม่สามารถอยู่ได้ตามลำพัง ลักษณะเช่นนี้เรียกว่าความพอเพียงในระดับหมู่บ้าน
ซึ่งสามารถเกิดและดำรงอยู่ได้ไม่เพียงแต่ระดับครอบครัวเท่านั้น สังคมประเพณี
มีการแจกแจงทางโครงสร้างเพื่อแบ่งแยกหน้าที่ (Social differentiation) ให้แก่
สถาบันสังคมต่างๆ น้อย ครอบครัวจะมีบทบาทในการบูรณาการหน้าที่ทางสังคม
หลายด้าน เช่น ด้านเศรษฐกิจ การปกครองศาสนา สันทนาการและการขัดเกลา
ทางสังคม ฯลฯ ภายใต้โลกทัศน์และระบบคุณค่า ที่ปรากฏในรูปของจารีต
ประเพณีและวัฒนธรรม และกระบวนการเรียนรู้ของสมาชิกของครอบครัว สถาบัน
ศาสนาจะเป็นผู้ปลูกฝังค่านิยมในเรื่องความพอดี และการผลิตแบบยังชีพที่ไม่มีสิ่ง
จูงใจให้เกิดการสะสม ก่อให้เกิดความพอเพียงในการบริโภคตลอดเวลา ในสังคม
ประเพณี การปกครองและจัดการภายในสังคม ใช้ระบบอาวุโสสำหรับการปรึกษา
และแก้ไขปัญหา โดยอาศัยจารีตประเพณีที่ร่วมกันสร้างขึ้นเป็นเครื่องมือ มาก
กว่าการให้ความสำคัญกับกฎหมาย แม้กระทั่งความสัมพันธ์กับสังคมอื่น สังคม
ประเพณีก็สามารถสร้างความสัมพันธ์ที่มีลักษณะเอื้อประโยชน์ให้สามารถอยู่ร่วม
กันได้อย่างสงบ เช่น การแลกเปลี่ยนผลผลิตของต่างสังคมเพื่อช่วยเหลือกันใน
ยามประสบปัญหาฝนแล้งบนพื้นฐานการช่วยเหลือกันตามระบบคุณธรรมและ
ความเท่าเทียมกันระหว่างชุมชนต่างๆ โลกทัศน์และความเชื่อของสังคมประเพณี
ที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติและการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน ทำให้สังคมประเพณีสร้าง
ระบบคุณค่าและความเชื่อที่ตั้งอยู่บนรากฐานการตระหนัก/ให้ความสำคัญและ
เคารพธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การดำเนินชีวิตของสมาชิกในสังคมเน้นการปรับ
ตัวและอยู่ร่วมกับธรรมชาติ โดยสร้างสัญลักษณ์ต่างๆ มาเป็นตัวแทนธรรมชาติ เช่น
ผี และสิ่งเหนือธรรมชาติที่ปรากฏอยู่ในพิธีกรรม ตำนานต่างๆ ที่แตกต่างกับโลกทัศน์
ระบบคุณค่าสมัยใหม่ที่พยายามเอาชนะธรรมชาติตลอดเวลา การนับถือผีและ
ความเชื่อต่างๆ จึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการควบคุมและสนับสนุนให้สังคม
ปฏิบัติตามบรรทัดฐานของสังคม การให้ความเคารพอย่างสูงกับบรรพบุรุษที่เป็น
โลกทัศน์ที่สำคัญอีกประเภทหนึ่งที่สะท้อนโครงสร้างครอบครัวและการจัดระเบียบ

ในสังคมด้วย การยังชีพเพื่อกินเพื่ออยู่โดยการประกอบอาชีพกสิกรรม จึงอาศัยน้ำเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิต ชุมชนจึงมีการสร้างระเบียบกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการจัดสรรและใช้น้ำ เช่น เหมืองฝาย เพื่อจัดสรรน้ำให้ครอบครัวในเขตปกครองเหมืองฝายได้มีน้ำใช้ตลอดระยะเวลาเพาะปลูก การจัดระบบแรงงานในครอบครัวและชุมชนที่เป็นปัจจัยผลิตที่สำคัญอีกชนิดหนึ่ง ในรูปของประเพณี เช่น การแบ่งงานระหว่างสมาชิกของครอบครัว การลงแขก การเอาแรง ฯลฯ ระบบการจัดการดังกล่าว สร้างระบบความสัมพันธ์แบบวิสาสะ (Association) หรือความสัมพันธ์ทางสังคมแนวราบเพื่อสนับสนุนความสัมพันธ์แบบเท่าเทียมในการเข้าถึงทรัพยากรการผลิต และการกระจายผลผลิตเพื่อการบริโภคทำให้ความสัมพันธ์แบบเศรษฐกิจพอเพียงสามารถดำรงอยู่ได้แม้ว่าในเวลาต่อมาความสัมพันธ์แนวราบจะเปลี่ยนเป็นความสัมพันธ์แนวดิ่ง หรือระบบอุปถัมภ์ ชุมชนก็สามารถพัฒนาระบบความสัมพันธ์อื่นเพื่อทดแทนความสัมพันธ์แบบเดิม

โครงการวิจัย : เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสานใต้[15]
ผู้วิจัย : สมคิด พรมจุ้ย และคณะ

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของชุมชนหมู่บ้านอีสานใต้ ในช่วงห้าทศวรรษหลังสงครามโลกครั้งที่สอง (พ.ศ.2488-2544)

2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนหมู่บ้านอีสานใต้

3.เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนของเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสานใต้

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่ : การศึกษาครอบคลุมพื้นที่บริเวณอีสานใต้ ประกอบด้วยจังหวัดอุบลราชธานี ศรีสะเกษ สุรินทร์ บุรีรัมย์ และนครราชสีมา

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา : ศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชนหมู่บ้าน โดยศึกษาช่วง ห้าทศวรรษหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ตั้งแต่ พ.ศ.2488-2544 ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจชุมชน ศักยภาพทางเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสานใต้

กรอบแนวคิดในการศึกษา

เป็นการศึกษาเรื่องการผลิต การบริโภค และการจำแนกแจกจ่ายผลผลิตของชุมชน โดยทำการศึกษาชุมชนที่มีความสมบูรณ์ และมีขนาดเล็กที่สุด มีวัฒนธรรมและวิถีการเปลี่ยนแปลงเฉพาะตัว ที่ได้รับอิทธิพลจากปัจจัยต่างๆ ตามกรอบแนวคิดต่อไปนี้

[15] สมคิด พรมจุ้ย และคณะ, เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสานใต้. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ พิมพ์ดี, 2546.

กระแสโลกาภิวัฒน์

วิธีการศึกษา : การวิจัยผสานวิธี

1. การวิจัยเชิงคุณภาพ

- วิจัยเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้าน ประวัติความ เป็นมาและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้าน

- สัมภาษณ์เรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ และการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมของหมู่บ้านภาคตะวันออกเยงเหนือตอนใต้ โดยเน้นการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยเลือกจากบุคคลที่เป็นผู้รู้ ผู้มีประสบการณ์ ผู้นำหมู่บ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่ ในการเลือกหมู่บ้าน คณะผู้วิจัยได้เลือกหมู่บ้านที่สมาชิกอพยพไปทำงานนอกหมู่บ้านมาก หมู่บ้านที่เปิดต่อการค้ามาเป็นเวลานาน หมู่บ้านที่ชาวบ้านประกอบอาชีพอยู่ในหมู่บ้านมาก หมู่บ้านที่เคยมีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นหรือมีอาชีพนอกเหนือจากการเพาะปลูกอย่างเด่นชัด ตลอดจนทำการสัมภาษณ์ผู้รู้อื่นๆ ในหมู่บ้านต่างๆ โดยดำเนินการสัมภาษณ์จากหมู่บ้านจำนวน 100 หมู่บ้าน

● สังเกตโดยตรงกับสิ่งของและพฤติกรรมต่างๆ และการเข้าไปมีส่วนร่วมเกี่ยวกับกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในหมู่บ้าน ในการวิจัยมีนักวิจัยและผู้ช่วยนักวิจัยที่เป็นคนพื้นที่รวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสังเกต และเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของชาวบ้าน

● ศึกษาหมู่บ้านตัวอย่างเพื่อศึกษาศักยภาพทางเศรษฐกิจของหมู่บ้านอีสานใต้ และแนวทางที่มีผลต่อการคงอยู่ของเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสานใต้ โดยเลือกศึกษาหมู่บ้านทั้งที่มีสภาพเศรษฐกิจดี และหมู่บ้านที่มีสภาพการพัฒนาการทางเศรษฐกิจชุมชนปกติ จำนวน 235 ครัวเรือน

2. การวิจัยเชิงปริมาณ

สำรวจข้อมูลเชิงปริมาณทางด้านสังคม-เศรษฐกิจ จากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิที่มีการเก็บ รวบรวมไว้ เช่นสำนักงานพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และข้อมูลปฐมภูมิจากการสำรวจด้วยแบบสอบถาม และนำมาประมวลผลด้วยวิธีการแจกแจงความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าสัดส่วน

ผลการวิจัย

1. ปัจจุบันอีสานใต้ประกอบด้วยกลุ่มคน 4 กลุ่มชาติพันธ์ คือ กูย เขมร ลาว และไทย-โคราช โดยมีกลุ่มคนชาติพันธุ์ลาวเป็นกลุ่มที่ใหญ่ที่สุด ในอดีตพื้นที่อีสานใต้ประกอบด้วยแหล่งทรัพยากรสมบูรณ์ มีระบบการผลิตแบบยังชีพ อาชีพหลักคือ ทำนา โดยเฉพาะการปลูกข้าวหอมมะลิ วิถีการผลิตและวิถีชุมชนค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไปตามการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมธรรมชาติ และการเปลี่ยนแปลงของโลก

2. มีการเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีวิตของสมาชิกในหมู่บ้านจากสังคมเกษตรที่เรียบง่ายมาสู่สังคมที่ต้องดิ้นรนเพื่อการอยู่รอด มีการจัดสรรแรงงานในครัวเรือนไปหารายได้จากนอกภาคเกษตร ทิ้งให้แรงงานคนแก่ เด็ก และคนที่ยังไม่สามารถหาตำแหน่งงานได้ การคมนาคมที่สะดวกรวดเร็วมีผลต่อการเคลื่อนย้ายแรงงานสู่เมือง และส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมอย่างรวดเร็ว ตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมภายนอก

3. สาเหตุสำคัญที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ยุค คือ 1) การเปลี่ยนแปลงก่อนการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ปัจจัยสำคัญ ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงคือ อำนาจรัฐ การศึกษา ศาสนา การ

คมนาคมทางรถไฟ และทางถนน 2) การเปลี่ยนแปลงช่วงการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ปัจจัยที่ส่งผลได้แก่ การเพิ่มของประชากร การกำหนดกรอบพัฒนาประเทศตาม แผนพัฒนาฯ และอิทธิพลของระบอบทุนนิยม

4. ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการคงอยู่ของเศรษฐกิจชุมชน หมู่บ้านอีสานใต้ ประกอบด้วยวัฒนธรรม ความเชื่อ ความสามารถในการจัดการทรัพยากรภายในชุมชน ผู้นำองค์กรระดับชุมชน ความเข้มแข็งขององค์กรทางเศรษฐกิจและสังคมภายในชุมชน พฤติกรรมการผลิตและบริโภคของชุมชน การสะสมทุน และแหล่งทุนเพื่อการผลิต การใช้อำนาจรัฐ และผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงต่างภายนอกชุมชน

5. แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนของหมู่บ้านอีสานใต้ คือ การสร้างระบบเศรษฐกิจฐานทางวัฒนธรรม การใช้กระบวนการประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรชุมชนให้เกิด ประสิทธิภาพ มีผู้นำชุมชนที่เป็นที่ยอมรับที่เข้มแข็ง สามารถหาความร่วมมือจากส่วนต่างๆ ได้ มีองค์กรทางเศรษฐกิจในชุมชนที่เข้มแข็ง มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการบริโภคไปสู่การพึ่งตนเอง มีการสะสมทุนเพื่อการผลิตของตนเอง โดยรัฐจะมีบทบาทเป็นเพียงผู้สนับสนุนเท่านั้น

รายงานการวิจัยเรื่อง : ความพอเพียงทางสังคมชนบทไทย : กรณีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

คณะผู้วิจัย : ผศ. ดร. สำอาง สืบสานและคณะ

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาสภาพทางสังคมของครอบครัวและชุมชนหมู่บ้านในสังคมชนบทไทย

2. เพื่อศึกษาระดับความพอเพียงด้านสังคมเพื่อการดำรงชีวิตของครอบครัวและชุมชน ในสังคมชนบทไทย

3. เพื่อศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความพอเพียงด้านสังคมของครอบครัวและชุมชน หมู่บ้านในสังคมชนบทไทย

4. เพื่อศึกษาสภาพการศึกษาที่มีอยู่ในสังคมชนบทและโอกาสได้รับการศึกษาของ ประชาชน

5. เพื่อศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับระดับความต้องการการศึกษาที่ถือว่าพอเพียงสำหรับคนในชนบทไทย

6. เพื่อศึกษา/สังเคราะห์แนวทางการดำเนินการเพื่อให้เกิดความพอเพียงในระดับ ครอบครัวและชุมชนในสังคมชนบทไทย

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษาความพอเพียงทางสังคมและการศึกษาในชนบทเป็นการศึกษาเรื่องการดำรงชีวิตในชุมชนชนบท ซึ่งเป็นชุมชนหมู่บ้านหรือสังคมที่มีความสมบูรณ์ขนาดเล็กที่สุดที่มีวัฒนธรรม และวิถีชีวิตเฉพาะตัวของชุมชนเองที่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้าน ความสัมพันธ์ในชุมชน และการศึกษาทั้งในระบบโรงเรียน นอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย

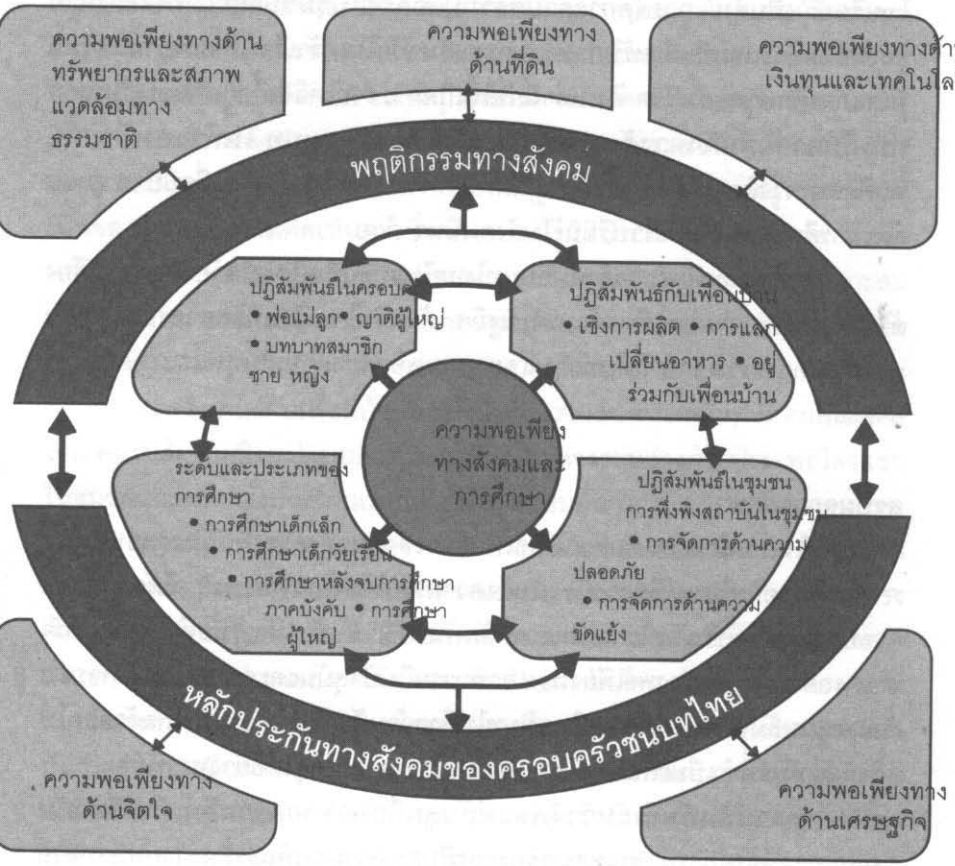
วิธีวิทยา

เป็นการศึกษาโดยใช้วิธีวิทยาเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ประกอบด้วยแบบสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนและแบบสัมภาษณ์หัวหน้าตัวแทนครัวเรือนโดยใช้วิธีวิเคราะห์เชิงพรรณนาที่ได้จากการสัมภาษณ์ รวมทั้ง

สังเกตและเข้าร่วมกิจกรรมในโอกาสต่างๆ ของชุมชนเท่าที่โอกาสอำนวย

ข้อมูลเชิงปริมาณ ใช้วิธีการหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย สัดส่วนและการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรที่เกี่ยวข้องในลักษณะ Vicariate Analysis

กรอบแนวคิดความพอเพียงทางสังคมชนบทไทย

องค์ประกอบที่ก่อให้เกิดความพอเพียงทางสังคมและการศึกษาของชุมชนชนบทไทย จากกรอบแนวคิด ประกอบด้วยปฏิสัมพันธ์ในครอบครัวเพื่อนบ้านชุมชนและการศึกษาของสมาชิกในครัวเรือน ในส่วนของปฏิสัมพันธ์พิจารณา

จากหน่วยของสังคมที่เล็กที่สุดแต่มีความสำคัญคือ ในระดับครอบครัวพิจารณา ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ลูก ญาติผู้ใหญ่หรือผู้สูงอายุในครอบครัว ปฏิสัมพันธ์ กับเพื่อนบ้านพิจารณาความสัมพันธ์ที่พึ่งพากันในด้านการผลิต คือการช่วยเหลือ แรงงานโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการช่วยเหลือที่มีลักษณะวัฒนธรรมชุมชนชนบท คือ การแลกเปลี่ยนอาหารกันระหว่างเพื่อนบ้านและการพึ่งพากันในลักษณะอื่น สำหรับ ปฏิสัมพันธ์ในชุมชนพิจารณาถึงการพึ่งพิงสถาบันต่างๆ ในชุมชน เช่น วัด อนามัย โรงเรียน เป็นต้น การจัดการด้านความปลอดภัยในชุมชนและการจัดการด้าน ความขัดแย้งในชุมชนสำหรับการศึกษาของสมาชิกใน ครัวเรือนพิจารณาการเรียน รู้และการศึกษาตลอดชีวิต สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกันอันเป็นหลัก ประกันความมั่นคงทางสังคมของสมาชิกในสังคมชนบท ในทำนองเดียวกัน พฤติกรรมทางสังคมยังสะท้อนถึงปฏิสัมพันธ์ทั้งในระดับครอบครัว เพื่อนบ้าน ชุมชน และการศึกษาตลอดจนการเรียนรู้ในสังคมนั้นๆ ด้วย

ความพอเพียงทางสังคมชนบทไทยยังถูกกำหนดโดยปัจจัยความพอเพียง ด้านอื่นๆ คือความพอเพียงด้านเศรษฐกิจ ด้านจิตใจ ด้านทรัพยากรและสภาพ แวดล้อมทางธรรมชาติ ที่ดินทำกินและความพอเพียงด้านเงินทุนและเทคโนโลยี การผลิต

สรุปผลการศึกษา

ในการศึกษาระดับความพอเพียงทางสังคมของครอบครัวในชุมชนชนบท ภาคตะวันออกเฉียงเหนือครั้งนี้ เน้นถึงความสัมพันธ์ในระดับต่างๆ ที่ตัวแทนของ ครอบครัวคือผู้ให้ข้อมูลเห็นว่าเป็นความสัมพันธ์ที่จำเป็นต้องมีอยู่เพื่อทำให้ครอบครัว สามารถดำรงอยู่ได้อย่างพอเพียงใน สภาพการณ์ในปัจจุบันและอนาคต โดยพิจารณา ตั้งแต่ความสัมพันธ์ที่ใกล้ตัวคนในชนบทไปถึงความสัมพันธ์ที่ค่อนข้างไกลตัวออกไป ความสัมพันธ์ที่จำเป็นเพื่อทำให้ครอบครัวสามารถดำรงอยู่ได้อย่างพอเพียง

ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่กับลูกศึกษาจากความคิดเห็นเกี่ยวกับ จำนวนบุตรที่ต้องการมีและเหตุผลของการมีบุตร ความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทชาย หญิงในครอบครัว โดยพิจารณาจากความคิดเห็นเรื่องการแบ่งแยกภาระหน้าที่ใน ครอบครัวและความสัมพันธ์ระหว่างปู่ย่า ตายาย กับลูกหลาน โดยพิจารณาจาก ความเห็นในเรื่องการเลี้ยงดูญาติผู้ใหญ่ในครอบครัว

จากการศึกษาปฏิสัมพันธ์ในครอบครัว จะเห็นว่าครัวเรือนให้ความสำคัญ

และความจำเป็นในเรื่องของการมีลูก ซึ่งเป็นเรื่องของหลักประกันความมั่นคงชีวิต และมีความคาดหวังเพื่อการจุนเจือครอบครัว ช่วยทำงาน ช่วยดูแลยามเจ็บไข้

ในสังคมไทยความสัมพันธ์กับญาติผู้ใหญ่ โดยเฉพาะปู่ย่า ตายาย เป็นความสัมพันธ์ในครอบครัวที่มีการเกื้อหนุนอุ้มชูกัน ครัวเรือนร้อยละ 92 เห็นว่าในครอบครัวควรมีญาติผู้ใหญ่อาศัยอยู่ด้วย เพราะทำให้ครอบครัวอบอุ่นและช่วยดูแลลูกหลานได้ จะเห็นได้ว่าครัวเรือนที่ศึกษาอยู่ ส่วนใหญ่มีค่านิยมที่ยังคงรักษาวัฒนธรรมความเอื้ออาทรและให้ความเคารพนับถือผู้ใหญ่และกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ซึ่งเป็นลักษณะของครอบครัวไทยในชุมชนชนบทไทยที่เป็นครอบครัวขยาย ซึ่งจะช่วยเหลือเกื้อกูลกันในด้านต่างๆ ทั้งการงานและความเป็นอยู่ของครอบครัว

บทบาทของชายหญิงในครัวเรือนจะเห็นว่าทางชุมชนที่เราศึกษาในเรื่องของการแบ่งแยกเพศ แบ่งในทำนองว่าจะต้องดูงานว่างานนี้เป็นของผู้หญิง งานนี้เป็นของผู้ชาย ความคิดเห็นตรงนี้ก่ำกึ่งอย่างไรก็ดีประมาณร้อยละ 55 คิดว่าหน้าที่ไม่ควรแบ่งน่าจะช่วยกันทำ แต่ร้อยละ 42 บอกว่าน่าจะแบ่งเพื่อความเหมาะสม เพื่อความเหมาะสมในเชิงกายภาพ งานหนักผู้ชายควรทำงาน ครัวเรือนน่าจะเป็นของผู้หญิง

การสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านพิจารณาถึงความสัมพันธ์หลักๆ ที่เคยมีในอดีต เช่น ความสัมพันธ์ในรูปแบบการแลกเปลี่ยนอาหารระหว่างกัน ประเพณีลงแขกในชุมชนและความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านในรูปแบบอื่นๆ

ความสัมพันธ์ในเชิงผลิตว่าเพื่อนบ้านมีการช่วยเหลือกันไหม เรามองในเชิงวัฒนธรรม อันแรกเป็นเรื่องของการลงแขกการช่วยเหลือกัน ประมาณร้อยละ 50 จ้างงานประมาณร้อยละ 44.4 เรื่องของการลงแขกเราถามว่าข้อดีข้อเสียของการลงแขก ในส่วนข้อดีเขามองว่าเกิดความสัมพันธ์สามัคคี และเป็นเรื่องของความสนุกสนานที่ได้ช่วยงานกัน เป็นเรื่องของการสืบทอดคือ ลูกๆ ได้มาเรียนรู้มาช่วยกันเกี่ยวข้าว เป็นการสอนลูกหลานไปในตัว ส่วนของเสียของการลงแขกคือสิ้นเปลืองเพราะว่าข้าวปลาจะต้องซื้อหมด และจะต้องให้กิน คือกลัวถูกดูถูกว่าเลี้ยงไม่ดี ถ้ามองในเรื่องการผลิตมันเป็นเรื่องของต้นทุนอย่างหนึ่งเนื่องจากเราให้เขามาช่วยแรงงานเกิดความเกรงใจไม่กล้าบอกให้ทำงานได้แล้ว มันขึ้นอยู่กับอารมณ์ของผู้ที่จะทำยังสนุกสนานก็ยังไม่ทำ คือเร่งงานไม่ได้ คือมองว่าสนุกเกินขอบเขตสิ้นเปลืองเกินขอบเขต เพราะฉะนั้นจะมีวิธีใหม่ อาจเป็นเรื่องของการเอาแรงกันแลกกันระหว่างแรงต่อแรง ซึ่งเป็นการปรับเปลี่ยนวิธีการช่วยเหลือกันให้เหมาะสม

กับสถานการณ์ อันเป็นสิ่งที่ดีในเมื่อการลงแขกถูกมองเป็นภาพลบ จึงมีการเปลี่ยนวิธีการของการ ลงแขกไปเป็นการเอาแรงกัน ซึ่งต่างก็ไปช่วยกันและเอาข้าวไปกิน ผลดีที่เกิดขึ้นคือการลดต้นทุนในการผลิต

สำหรับในเรื่องของการจ้างแรงงานครัวเรือนที่เห็นว่าดี เพราะทำให้รายได้ถ้าไปลงแขก จะเสียเวลาทำงาน คนต้องทำมาหากินจึงอยู่ได้ เพราะได้ค่าแรงในแต่ละวัน สิ่งนี้เป็นสัญญาณของระบบทุนที่เข้ามามีอิทธิพลในชีวิตของชาวชนบทที่ให้ความสำคัญของเงินตราและวัตถุ ชุมชนกำลังจะสูญเสียทุนทางสังคมที่มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สิ่งนี้ชุมชนควรต้องคิดถึงข้อดีและข้อเสียให้เหมาะสม จะใช้วิธีการอย่างไรอันที่จะนำวัฒนธรรมที่ดีงามนี้มาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริง การที่จะรื้อฟื้นหรือส่งเสริมประเพณีที่ดีงามนี้ไว้ชุมชนต้องร่วมกันหาแนวทางในการที่จะก่อให้เกิดความตระหนักถึงแก่นแท้ของประเพณีในการช่วยเหลือกัน เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดและเป็นการลดต้นทุนการผลิตลง ไม่ควรกระทำการที่เบี่ยงเบนวัตถุประสงค์เดิมไปสู่ความฟุ่มเฟือยโดยการเลี้ยงเหล้ายาปลาปิ้งจนมากเกินไป เพราะจะเป็นการเพิ่มภาระให้แก่เจ้าภาพและทุกคนต้องเวียนกันเป็นเจ้าภาพของงานลงแขก ดังนั้นย่อมเกิดผลเสียต่อระบบการผลิตคือต้นทุนสูงขึ้น และมีผลต่อภาพลักษณ์ของประเพณีที่ดีงามในเชิงลบ

สิ่งสำคัญที่สุดในการดำรงชีวิตของครอบครัวอย่างมีความสุขและอยู่รอดตามความเห็นของครัวเรือนที่ศึกษาคือมีเงินใช้จ่ายพอสมควร มีทุนพอทำมาหากิน มีรายได้พอเพียงกับค่าใช้จ่าย

จากการศึกษาครั้งนี้จะเห็นได้ว่า ความจำเป็นในการดำรงชีวิตโดยใช้แนวคิดของมาสโลว์เป็นเครื่องชี้วัดความต้องการทางสังคม พบว่าความจำเป็นขั้นพื้นฐานทางกายภาพของบุคคลยังไม่ได้รับการตอบสนองอย่างเพียงพอ ความต้องการที่เห็นว่าครอบครัวต้องอยู่รอดถ้าไม่มีกินก็อยู่ไม่รอด เมื่ออิ่มแล้วจึงสามารถช่วยเหลือผู้อื่นได้ หากครอบครัวยังมีกินมีใช้ไม่พอจะทำให้ไม่มีความมั่นคงในชีวิต

แหล่งที่มาของอาหารของครัวเรือนส่วนใหญ่ คือร้อยละ 88.8 ซื้อจากร้านค้าหรือรถเร่ ในขณะที่ร้อยละ 56.8 ได้จากแหล่งธรรมชาติ และคิดว่าแหล่งอาหารเปลี่ยนแปลงไป ร้อยละ 24.8 คิดว่าเปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้น เพราะสะดวกมากขึ้น ร้อยละ 65.6 เห็นว่าเปลี่ยนไปในทางที่แย่ลงกว่าเดิม เพราะหาได้น้อยลง เนื่องจากประชากรหนาแน่นขึ้น พื้นที่ป่าลดลง แหล่งน้ำตื้นเขิน นอกจากนี้ยังมีปัญหาการใช้สารเคมีที่ทำลายแหล่งอาหารในธรรมชาติจะเห็นได้ว่าเศรษฐกิจหมู่บ้าน

เป็นลักษณะผสมระหว่างระบบตลาดภายนอกที่เป็นระบบทุนนิยมและระบบตลาดที่ยังมีวิถีการดำรงชีวิตที่พึ่งพิงแหล่งธรรมชาติอยู่บ้าง แต่ที่น่าเป็นห่วงคือสภาพแวดล้อมที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์เองที่ได้ทำลายความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งอาหารในธรรมชาติลงไป ทำให้การได้พึ่งพิงแหล่งอาหารทางธรรมชาติลดลง

นอกจากนี้ชุมชนชนบทยังมีวิถีการผลิตแบบพอเพียง ซึ่งจากการสอบถามจาก 152 ครัวเรือน พบว่า ร้อยละ 48.0 ปลูกพืชตามแนวทางเกษตรพอเพียง ในจำนวนนี้ส่วนใหญ่คือ ร้อยละ 72.6 เห็นว่าปลูกพืชตามแนวทางเกษตรดังกล่าวแล้วพอเพียงสำหรับการบริโภค

จะเห็นได้ว่า การดำรงชีวิตของครัวเรือนที่ศึกษาเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะสังคมเมืองมากขึ้น มีการใช้เงินเป็นตัวกลางแลกเปลี่ยนแทนแรงงาน การช่วยแรงงานในรูปแบบการลงแขกเปลี่ยนมาเป็นความต้องการจ้างแรงงานและรับจ้างเพื่อเป็นรายได้มากขึ้น ในสภาพการณ์ที่สังคมชนบทเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา เวลากลายเป็นสิ่งสำคัญในวิถีชีวิตของชาวบ้านต้องเร่งรีบเพื่อแข่งขันกับเวลามากขึ้น นอกจากนี้เป็นที่น่าสังเกตว่าคนในชุมชนมีความตระหนักถึงผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อแหล่งอาหารและสุขภาพอนามัยมากขึ้น มีการเรียกร้องให้เกิดความรับผิดชอบของผู้กระทำ แต่ยังไม่ได้ผลเพราะการรวมกลุ่มยังไม่เข้มแข็งพอ ดังนั้นชุมชนควรตระหนักและส่งเสริมการรวมตัวเพื่อก่อให้เกิดพลังมากขึ้นอย่างไรก็ตามเนื่องจากความต้องการขั้นพื้นฐานของคนในชุมชนยังไม่บรรลุผล สิ่งที่ต้องแก้ไขคือสร้างความพอเพียงในระดับพื้นฐานทางกายภาพให้เกิดขึ้นในสังคมชนบท ขณะเดียวกันควรส่งเสริมและรักษาความสัมพันธ์อันดี ภายในครอบครัว ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้าน และการเกื้อกูลกันในชุมชนมิให้สูญสลายไปกับกระแสทุนนิยม ให้การช่วยเหลือเกื้อกูลกันเป็นวัฒนธรรมอันดีงามและยั่งยืนเพื่อเป็นรากฐาน อันสำคัญยิ่งที่ก่อให้เกิดความเข้มแข็งของสังคม

สภาพทางการศึกษาและความต้องการการศึกษาที่เป็นความพอเพียงของชุมชนชนบทไทย

ในภาพรวมของการศึกษาของกลุ่มตัวอย่างและความคิดเห็นต่อความต้องการการศึกษาเพื่อการดำรงชีวิตในสังคม จะเห็นว่าระดับการศึกษาที่เป็นจริงของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่จบชั้นประถมศึกษา เมื่อถามความคิดเห็นถึงระดับการศึกษาของหัวหน้าครอบครัวที่พอเพียงที่สามารถทำให้การดำรงชีวิตในสังคมอยู่

รอดได้อย่างน้อยควราจะจบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายและเมื่อถามถึงระดับการศึกษาของบุตรหลาน จะเห็นได้ว่าครัวเรือนส่วนใหญ่มีความเห็นว่าควรจบระดับปริญญาตรี อาจกล่าวได้ว่ากลุ่มตัวอย่างเห็นว่าระดับการศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงชีวิต ในสภาพสังคมปัจจุบัน

ความพอเพียงทางการศึกษาจำเป็นต้องอาศัยกระบวนการพึ่งตนเองเพื่อการพัฒนาการศึกษาที่จะนำคุณภาพชีวิตของคนเราให้ดีขึ้นต้องอาศัยคุณสมบัติต่างๆ เช่น การรู้จักพึ่งตนเอง การรู้จักอยู่อย่างพอเพียง การรู้จักแก้ปัญหา การรู้จักแสวงหาความรู้ นำความรู้มาประยุกต์ใช้ในการทำงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีคุณธรรม จริยธรรม ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับเด็กในวัยเรียนควรจะมุ่งปลูกฝังสิ่งต่างๆ ดังกล่าวให้เกิดขึ้นในเด็ก

จากการประมวลคำตอบที่ได้จากการพูดคุยซักถามกลุ่มตัวอย่างเห็นว่าการต้องการความรู้เพิ่มเติมดังที่กล่าวแล้วอาจมี 2 ลักษณะคือ

1. ความรู้ที่มีอยู่เดิมไม่พอเพียงจริงๆ ทำให้ต้องการได้รับความรู้เพิ่มเติมเพื่อมาพัฒนาอาชีพที่ทำอยู่ให้สามารถหารายได้มาจุนเจือครอบครัวได้เพียงพอและทันกับค่าครองชีพที่เพิ่มสูงขึ้น

2. ความรู้ที่มีอยู่เดิมไม่พอเพียง เพราะต้องการหาความรู้เพิ่มเติมมาพัฒนาอาชีพหรือประกอบอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มพูนรายได้ให้สามารถจับจ่ายสิ่งของต่างๆ ได้มากขึ้น

การเพิ่มแหล่งเรียนรู้ที่จำเป็น

ครัวเรือนเห็นว่าควรเพิ่มแหล่งเรียนรู้ที่จำเป็นต่อการประกอบอาชีพ โดยเฉพาะแหล่งที่เป็นศูนย์ฝึกอาชีพและห้องสมุดหรือแหล่งความรู้หมู่บ้าน ซึ่งแหล่งเรียนรู้ที่ระบุนี้เป็นสถานที่ที่กลุ่มตัวอย่างจะเข้าไปใช้บริการได้โดยสะดวกขึ้นกับความพร้อมของตนเองเป็นสำคัญ

ทั้งนี้โดยสรุปอาจกล่าวได้ว่าการศึกษาสำหรับผู้ใหญ่นั้นเมื่อถามถึงความพอเพียงจะขึ้นอยู่กับช่วงเวลาในขณะนั้น ถ้าผู้ใหญ่มีความรู้สึกพอใจในสภาพแวดล้อมรอบตัวที่เป็นผู้ใหญ่จะรู้สึกว่ามีความสมดุลพอเพียง แต่เมื่อใดที่สิ่งแวดล้อมรอบตัวเกิดการเปลี่ยนแปลงทำให้รู้สึกขาดความสมดุล ผู้ใหญ่จำเป็นจะต้องมีการรปรับตัวหรือปรับสิ่งแวดล้อมทำให้ผู้ใหญ่จำเป็นต้องแสวงหาหรือต้องการเรียนรู้เพื่อปรับตัวให้เกิดความพอเพียงขึ้น เช่นเกษตรกรเคยใช้วิธีการปลูก

พืชผลที่ทำกันมาโดยการถ่ายทอดวิธีการเกษตรในครอบครัวมาตั้งแต่ในอดีต ปัจจุบันที่ทำกินนั้นทำให้ผลผลิต ด้อยคุณภาพ ปริมาณลดลง มีแมลงรบกวน ทำให้รายได้ที่เคยนำผลิตผลออกขายลดลงไม่พอใช้จ่าย รวมทั้งการที่ค่าครองชีพสูงขึ้น สิ่งต่างๆ รอบตัวเหล่านี้กระตุ้นให้ผู้ใหญ่เกิดความพร้อมที่จะเรียนรู้ (readiness to learn) ขึ้น ทั้งนี้เพื่อนำความรู้ที่ได้รับมาปรับตัวเองให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม ซึ่งในที่นี้หมายถึงการที่เกษตรกรจะต้องหาความรู้เกี่ยวกับการทำการเกษตรวิธีใหม่ ซึ่งอาจเป็นการปลูกพืชหมุนเวียน การทำไร่นาสวนผสม การบำรุงดิน บำรุงพันธุ์ การกำจัดแมลง ฯลฯ รวมตลอดไปถึงการปรับตัวให้ทันกับสิ่งแวดล้อมต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปซึ่งการได้รับความรู้ทำให้ปรับตัวได้ถูกต้อง ถูกทิศทาง เกิดความสมดุลในการดำรงชีวิตเป็นปกติ ก็คือทำให้เกิดความพอเพียงนั่นเอง

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับระดับความต้องการที่เป็นความพอเพียงในด้านการศึกษาของชุมชนในสังคมชนบทไทย อาจกล่าวได้ว่า ประกอบด้วย

1. ความต้องการแรงงานของสถานประกอบการเป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดความพอเพียงของการศึกษาขั้นต่ำที่ทุกคนในชนบทพึงได้รับ กล่าวคือในสถานการณ์ปัจจุบัน สถานประกอบการส่วนใหญ่กำหนดคุณวุฒิขั้นต่ำของแรงงานที่จะเข้าทำงานต้องจบมัธยมศึกษาปีที่ 3 ข้อกำหนดดังกล่าวเป็นปัจจัยกำหนดการศึกษาขั้นต่ำที่คนในสังคมพึงได้รับ หากแต่ต้องคำนึงถึงจุดมุ่งหมายของการศึกษาเพื่อพัฒนาให้คนคิดเป็น ทำเป็น มิใช่เพื่อเตรียมคนสำหรับสนองความต้องการของภาคแรงงานเพียงอย่างเดียว

2. ความเชื่อและประสบการณ์ตรงของชีวิตที่ว่า การประกอบอาชีพเกษตรกรรมมีความยากลำบากและยากจน คนจึงหันไปประกอบอาชีพที่คิดว่าดีกว่าโดยการทำงานใน โรงงานหรือสถานประกอบการ ดังนั้นจึงส่งเสริมให้ลูกเรียนต่อเพื่อให้หลุดพ้นจากการเป็นเกษตรกร ออกมาทำงานมีรายได้ที่เป็นเงินเดือน เพื่อส่งกลับไปจุนเจือครอบครัวต่อไป

3. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 กำหนดให้ทุนคนต้องได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน 12 ปี ในจำนวนนี้มีการกำหนดการศึกษาภาคบังคับ 9 ปี และอีก 3 ปีเป็นการศึกษาทั่วไปที่รัฐจัดบริการการศึกษาให้ฟรี

4. ความจำเป็นที่คนวัยแรงงานไปทำงานในเมือง มีลูกให้ปู่ย่าตายาย เลี้ยงเพื่อเป็นการ แบ่งเบาภาระของผู้สูงอายุจึงเกิดความจำเป็นต้องมีศูนย์เด็ก เพื่อรับหน้าที่อบรมดูแลเด็กชดเชยจากสิ่งที่พ่อแม่ไม่อาจให้ได้

รายงานการวิจัยเรื่อง : สภาพแวดล้อมและเทคโนโลยีที่พอเพียงสำหรับสังคมชนบทไทย กรณีหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ผู้วิจัย : ดร.สมคิด พรมจุ้ย และคณะ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพแวดล้อมและการใช้เทคโนโลยีของครัวเรือนและชุมชนในสังคมชนบทไทย

2. เพื่อศึกษาระดับความพอเพียงในด้านสภาพแวดล้อมและเทคโนโลยีที่เหมาะสมของ ครัวเรือนและชุมชนในสังคมชนบทไทย

3. เพื่อศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับระดับความพอเพียงในสภาพแวดล้อมและเทคโนโลยีของครัวเรือนและชุมชนในสังคมชนบทไทย

4. เพื่อศึกษาแนวทางการดำเนินการเพื่อให้เกิดความพอเพียงในด้านสภาพแวดล้อมและเทคโนโลยีของครัวเรือนและชุมชน

ขอบเขตของการวิจัย

เป็นการศึกษาที่มุ่งเน้นศึกษาเฉพาะความพอเพียงทางสภาพแวดล้อมและเทคโนโลยี เพื่อการอยู่รอดของสังคมในชนบทไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยศึกษาใน 3 จังหวัดซึ่งเป็นการเลือกแบบเจาะจง คือจังหวัดหนองคาย ขอนแก่น และศรีสะเกษ

วิธีวิทยา

เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาวิเคราะห์จากเอกสารขั้นต้น ศึกษาจากการสอบถาม สัมภาษณ์เรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับความพอเพียงทางเศรษฐกิจสังคม สภาพแวดล้อมและเทคโนโลยี การสัมภาษณ์บุคคลที่เป็นผู้รู้ ผู้มีประสบการณ์ ผู้นำชุมชน

นิยามศัพท์

ความพอเพียง (สมคิด พรมจุ้ยและคณะ 2543, น. 15) หมายถึงความพอประมาณด้านจิตใจ ด้านสังคม ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านเทคโนโลยี และด้านเศรษฐกิจ ซึ่งสามารถทำให้บุคคลมีศักยภาพในการดำรงชีวิต

อยู่ได้ตามอัตตภาพและตามความเหมาะสมโดยเน้น การพึ่งพาตนเอง รวมทั้งมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอต่อการมีผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงต่างๆ

ผลการศึกษา

ระดับความพอเพียงด้านสภาพแวดล้อมและเทคโนโลยีการดำรงชีพของครัวเรือนและ ชุมชนในสังคมชนบทไทย ระดับความพอเพียงด้านสภาพแวดล้อมและเทคโนโลยีการดำรงชีพของครัวเรือนและชุมชนในสังคมชนบทไทยอยู่ในระดับพื้นฐาน ความต้องการขึ้นอยู่กับวิถีชีวิตและ การดำรงชีพที่จำเป็น ดังจะเห็นได้จากการมีป่าชุมชนและแหล่งน้ำไม่มาก ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นแหล่งอาหารธรรมชาติของครัวเรือน ถึงแม้ว่าจะไม่มีเงินมากนักก็ยังสามารถหาอาหารเพื่อการยังชีพได้ และครัวเรือนส่วนใหญ่อาศัยน้ำเพื่อการเกษตรจากแหล่งน้ำธรรมชาติส่วนใหญ่ ปลูกไม้ผลหรือไม้ยืนต้นในบริเวณบ้านมากกว่า 5 ต้นและปลูกไม้ประดับ กิจกรรมในรอบ 2 ปีที่ผ่านมามีการอนุรักษ์ทรัพยากรในหมู่บ้านส่วนใหญ่คือการทำความสะอาดบริเวณบ้านและชุมชน รองลงมาคือการปลูกป่า ปลูกต้นไม้ ครัวเรือนกล่าวว่าสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่จำเป็นสำหรับการเป็นอยู่ที่ดี ที่สำคัญส่วนใหญ่ระบุว่าการมีหนองน้ำ และป่าชุมชนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ปัญหาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมในบริเวณที่อยู่อาศัยของครัวเรือนมีน้อยเกือบครึ่งหนึ่งของครัวเรือนมีปัญหาเกี่ยวกับฝุ่นละอองมากที่สุด รองลงมาคือปัญหาเสียงดังรบกวนและกลิ่นเหม็นของน้ำเสียและมูลสัตว์ ด้านความปลอดภัย มากกว่าครึ่งหนึ่งของครัวเรือนกล่าวว่ามีปัญหาด้าน ความปลอดภัยของทรัพย์สิน การลักขโมย ชุมชนมีการดูแลความปลอดภัยโดยมีสายตรวจหรืออาสาสมัครของหมู่บ้านเกือบครึ่งหนึ่งของครัวเรือนระบุว่า มีปัญหาด้านสิ่งเสพติดเล็กน้อย เช่น ยาบ้า ปัจจุบันชุมชนมีแนวทางการป้องกันความปลอดภัยโดยให้กลุ่มแม่บ้านและผู้ปกครองอบรมดูแลบุตรหลาน และให้ความร่วมมือกับบ้านเมือง สรุปได้ว่าครัวเรือนค่อนข้างจะมีความพอเพียง ด้านความปลอดภัยในระดับหนึ่ง

ครัวเรือนมีความพอเพียงด้านเทคโนโลยีการประกอบอาชีพในด้านการปลูกพืชด้านการผลิตสัตว์มีความพอเพียงน้อยในด้านเทคโนโลยี เกษตรกรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการเกษตร ส่วนมากปลูกพืชและทำนาเป็นหลักโดยใช้ปุ๋ยเคมีมากกว่าเทคโนโลยีอื่นๆ เทคโนโลยีการผลิตพืชมีความพอเพียง ไม่ค่อยใช้

เทคโนโลยีอย่างอื่นทดแทน นอกจากปุ๋ยเคมีซึ่งมีราคาค่อนข้างแพง เกษตรกรจึงใช้ปุ๋ยชีวภาพและปุ๋ยคอกแทน

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับระดับความพอเพียงในด้านสภาพแวดล้อมและเทคโนโลยีของครัวเรือนและชุมนในสังคมชนบทไทย

องค์ประกอบของความพอเพียงในด้านสภาพแวดล้อมและเทคโนโลยีในการดำรงชีวิตของครัวเรือนและชุมนในภาคตะวันออกเฉียงเหนืออย่างน้อยจำเป็นต้องมีสภาพแวดล้อมและเทคโนโลยี ดังนี้

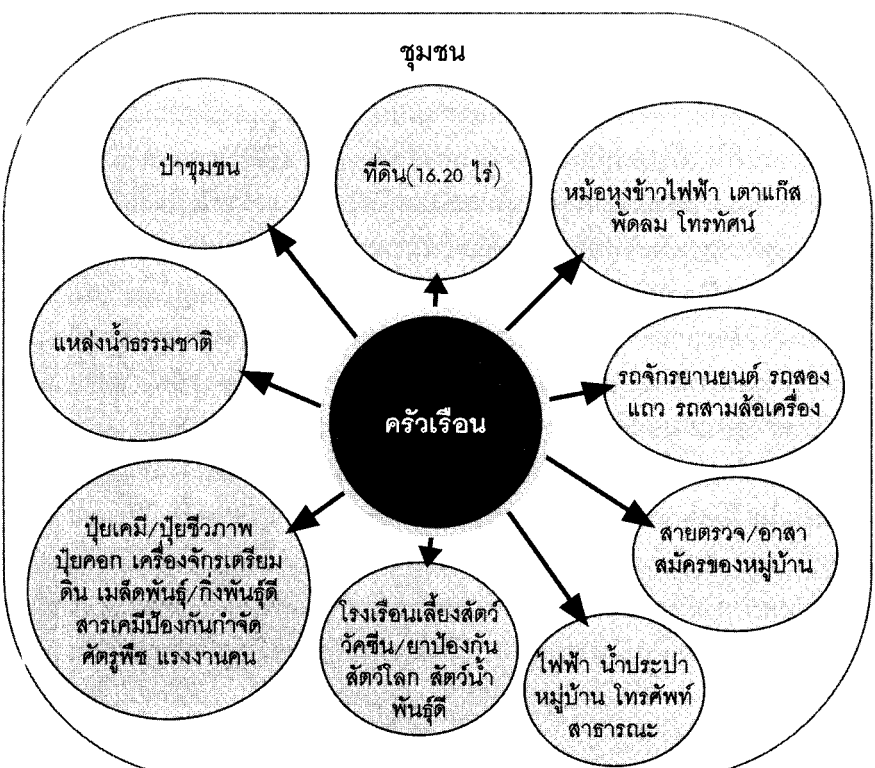
1) ด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพ อย่างน้อยจำเป็นต้องมีแหล่งน้ำธรรมชาติและคลองชลประทานเพื่อใช้ในการเกษตร ซึ่งควรอยู่ห่างจากที่ดิน ไม่ควรเกิน 100 เมตร ที่ดินทำกินต้องมีคุณภาพ เป็นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ เช่น ดินร่วนปนทราย และแต่ละครัวเรือนอย่างน้อยต้องมี ที่ดินประมาณ 16.20 ไร่ ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่จำเป็นทั้งระดับครัวเรือนและชุมชน เพราะเป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติและเป็นสิ่งแวดล้อมที่ดี โดยเฉพาะในบริเวณบ้านที่อยู่อาศัยควรปลูกไม้ประดับหรือไม้ยืนต้นเพื่อให้มีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่เหมาะสำหรับความเป็นอยู่ที่ดี ในระดับชุมชนอย่างน้อยในชุมชนนั้นจำเป็นต้องมีทั้งหนองน้ำและป่าชุมชน เพื่อใช้เป็นแหล่งอาหารและทำให้ชุมชนมีสิ่งแวดล้อมที่ดี อย่างไรก็ดีทั้งในระดับครัวเรือนและชุมชนจำเป็นต้องมี กิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ คือการร่วมกันทำความสะอาดบริเวณบ้านและชุมชนเพื่อให้บ้านและชุมชนมีความสะอาด โดยเฉพาะสามารถช่วยแก้ปัญหาเรื่องฝุ่นละอองซึ่งเป็นปัญหามลภาวะที่สำคัญของชนบทได้ นอกจากนี้ไฟฟ้า น้ำประปาหมู่บ้าน และโทรศัพท์สาธารณะก็จัดเป็นโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นอย่างน้อยต้องมีสำหรับการดำรงชีวิตประจำวันในชนบท ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาความต้องการของชุมชนของใจสคราญ หิรัญพฤกษ์ (2544) ที่พบว่าสิ่งที่ชาวบ้านต้องการมากที่สุด ได้แก่ โทรศัพท์ สำหรับสภาพแวดล้อมด้านความปลอดภัยที่ชุมชนอย่างน้อยต้องมี คือ สายตรวจหรืออาสาสมัครของหมู่บ้าน และการร่วมมือกับเจ้าหน้าที่บ้านเมือง

2) ด้านเทคโนโลยี การเกษตรเป็นอาชีพสำคัญของชาวชนบท เทคโนโลยีที่ใช้เพื่อ ให้สามารถประกอบอาชีพได้นั้น ส่วนใหญ่ใช้เพื่อเพิ่มผลผลิตและป้องกันรักษาผลผลิต ในด้านเทคโนโลยีการผลิตพืช ได้แก่ ปุ๋ยเคมี เครื่องจักรเตรียมดิน เมล็ดพันธุ์หรือกิ่งพันธุ์ดี สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชซึ่งสามารถใช้เทคโนโลยีอื่นทดแทนได้

เช่น ใช้ปุ๋ยชีวภาพ หรือปุ๋ยคอก ทดแทนเพื่อไม่ก่อให้เกิดปัญหาดินเสีย ใช้แรงงานหรือกระบือแทนเครื่องจักรเตรียมดิน และใช้วิธีชีวภาพและแรงงานคนกำจัดศัตรูพืช สำหรับเทคโนโลยีการผลิตสัตว์ที่อย่างน้อยจำเป็นต้องมี ได้แก่ โรงเรือนเลี้ยงสัตว์ วัคซีนและยาป้องกันโรคสัตว์และการใช้สัตว์น้ำพันธุ์ดี

เทคโนโลยีในชีวิตประจำวันที่ครัวเรือนจำเป็นต้องใช้ในการดำรงชีวิตได้แก่ หม้อหุงข้าวไฟฟ้า เตาแก๊ส พัดลมและโทรทัศน์ทั้งนี้เพื่อใช้ในการกินอยู่ที่ดีและมีความสะดวกสบายในการดำรงชีวิตมากยิ่งขึ้น สำหรับเทคโนโลยีขนส่งที่จำเป็นที่ครัวเรือนต้องมี คือ รถจักรยานยนต์ ซึ่งมีเพื่อใช้ในการเดินทางไปทำงานและติดต่องาน ส่วนพาหนะรับจ้างที่ชุมชนต้องการอย่างน้อยได้แก่ รถสองแถว รถโดยสาร และรถสามล้อเครื่อง

แผนภาพองค์ประกอบความพอเพียงในด้านสภาพแวดล้อมและเทคโนโลยีของครัวเรือนและชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับระดับความพอเพียงในด้านสภาพแวดล้อมและเทคโนโลยี

ในการดำรงชีวิตของคนในชีวิตของคนในชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีปัจจัยหลายด้านที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับความพอเพียงในด้านสภาพแวดล้อมและเทคโนโลยีของครัวเรือนและชุมชน ปัจจัยเหล่านี้เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความจำเป็นในการกินอยู่ในชีวิตประจำวันและการประกอบอาชีพซึ่งประกอบด้วย การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม การใช้เทคโนโลยีการผลิตและภูมิปัญญาชาวบ้าน วัฒนธรรมและความเชื่อการผลิต การมีส่วนร่วมของชุมนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน รวมทั้งการศึกษาของคนในชุมชน

แนวทางการดำเนินการเพื่อนำไปสู่สภาพแวดล้อมและเทคโนโลยีที่เหมาะสม

แนวทางการดำเนินการเพื่อนำไปสู่สภาพแวดล้อมและเทคโนโลยีที่เหมาะสมของชุมชน มีหลายประการคือครัวเรือนและชุมชนควรใช้น้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติให้คุ้มค่าในการประกอบอาชีพ ควรวางแผนบริหารจัดการการใช้น้ำให้มีประสิทธิภาพทั้งในระดับครัวเรือนและชุมชน จัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าไม้ของชุมชนเพื่อให้ชุมชนมีแหล่งอาหารและสิ่งแวดล้อมที่ดี ปลูกจิตสำนึกความรับผิดชอบและการมีส่วนร่วมของชุมชนและเน้นให้มีการสร้างขึ้นใหม่ เพื่อให้เกิดความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมให้มีการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ทดแทนปุ๋ยเคมี ส่งเสริมให้มีการเลี้ยงสัตว์ให้มากขึ้น รวมทั้งสนับสนุนให้มีการปลูกพืชปลอดสารพิษ ด้านการศึกษาควรสอนเด็กและเยาวชนให้รู้จักตนเอง รู้จักท้องถิ่นและชุมชนของตนเอง เข้าใจถึงคุณค่าของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปลูกฝังให้มีนิสัยรักการอ่าน หลักสูตรควรสอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น สอนให้รู้จักแก้ปัญหาและการเพิ่มผลผลิตของชุมชน เน้นความร่วมมือระหว่างครัวเรือน ชุมชน วัดและโรงเรียน

โครงการวิจัย : พลวัตรเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคใต้ตอนบนฝั่งตะวันออก
ผู้วิจัย : ชลิตา บัณฑุวงศ์ และอนุสรณ์ อุณโน
วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อทำความเข้าใจและอธิบายลักษณะการเปลี่ยนแปลงและปัจจัยที่ก่อให้เกิด การเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจชุมชนและครัวเรือนภาคใต้ตอนบนฝั่งตะวันออกที่เป็นกรณีศึกษา

2. เพื่อทำความเข้าใจและอธิบายสถานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือนและระบบเศรษฐกิจชุมชนภาคใต้ตอนบนฝั่งตะวันออกเป็นกรณีศึกษาในปัจจุบัน

3. เพื่อทำความเข้าใจและอธิบายการปรับตัวของระบบเศรษฐกิจครัวเรือนและชุมชน ภาคใต้ตอนบนฝั่งตะวันออกเป็นกรณีศึกษาในรูปแบบ/วิธีการต่างๆ

4. เพื่อพิจารณาแนวโน้มของระบบเศรษฐกิจชุมชนและครัวเรือนภาคใต้ตอนบนฝั่ง ตะวันออกที่เป็นกรณีศึกษาภายใต้เงื่อนไขและศักยภาพของครัวเรือนและชุมชน

วิธีการศึกษา

เป็นการศึกษาเอกสาร การศึกษาภาคสนาม การจัดประชุมหรือพูดคุยกลุ่มย่อย และการสำรวจข้อมูลเชิงปริมาณด้วยแบบสอบถาม การศึกษาเอกสารส่วนใหญ่เป็นการศึกษางานวิจัย ที่เกี่ยวข้อง ทั้งเพื่อประเมินสถานะและนัยสำคัญของปัญหา เพื่อกำหนดประเด็น/คำถามเป็นข้อมูล ในเชิงบริบททางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และประวัติศาสตร์ รวมทั้งเป็นข้อมูลเชิงปริมาณระดับมหภาค

ส่วนการศึกษาภาคสนามเน้นการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักในแต่ละประเด็นสำคัญๆ อาทิ ประวัติการตั้งถิ่นฐานพัฒนาการทางเศรษฐกิจ ระบบเศรษฐกิจของครัวเรือน การจัดประชุมหรือพูดคุยกลุ่มย่อยเน้นการสังเคราะห์ข้อมูลร่วมกัน โดยเฉพาะในประเด็นที่ผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่มีส่วนร่วม เช่น การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ ปัญหาและผลกระทบจากเหตุการณ์สำคัญ เป็นต้น ส่วนการสำรวจข้อมูลเชิงปริมาณด้วยแบบสอบถามเน้นประเด็นระบบเศรษฐกิจครัวเรือนเป็นหลัก ทั้งในด้านอาชีพ การถือครองที่ดิน รายรับ-รายจ่าย การออม หนี้สิน รูปแบบการเพสะปลูก โดยทุกพื้นที่อาศัยวิธีการศึกษาเหล่านี้ครบถ้วนเหมือนกันทุกพื้นที่

ผลการศึกษา

ระบบเศรษฐกิจครัวเรือนและชุมชนภาคใต้ตอนบนฝั่งตะวันออกมีลักษณะเป็นระบบเศรษฐกิจกึ่งยังชีพกึ่งแลกเปลี่ยนมาตั้งแต่ช่วงก่อนที่เศรษฐกิจการค้าจะขยายตัวอย่างเต็มรูปแบบ โดยสัดส่วน ปริมาณ หรือความเข้มแข็งระหว่างระบบเศรษฐกิจยังชีพกับระบบเศรษฐกิจแลกเปลี่ยนในแต่ละพื้นที่ ขึ้นอยู่กับความใกล้ไกลระหว่างพื้นที่กับศูนย์กลางการค้า รวมทั้งความสะดวกของเส้นทางคมนาคม โดยหากเป็นชุมชนที่อยู่กลางหุบเขา ติดต่อคมนาคมกับภายนอกการแลกเปลี่ยนผลผลิตจะเกิดขึ้นน้อยกว่า รูปแบบ/วิธีการแลกเปลี่ยนส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นในลักษณะบุคคลภายนอกเดินทางนำผลผลิตมาแลกเปลี่ยนด้วยมากกว่าจะเป็นในลักษณะที่คนในชุมชนจะนำผลผลิตไปแลกเปลี่ยนหรือจำหน่ายภายนอก อีกทั้งยังเป็นการนำไปบริโภคในครัวเรือนไม่ใช่เพื่อนำไปขายต่อ ขณะที่อีกชุมชนหนึ่งแม้จะอยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางการค้าแต่ด้วยความที่มีคลองไหลผ่าน ชาวบ้านจึงนำผลผลิตในสวนบรรทุกเรือหรืออาศัยการล่องผลผลิตตามลำน้ำไปจำหน่ายที่อำเภอ

แม้ทุกพื้นที่จะมีระบบเศรษฐกิจแลกเปลี่ยนและสัมพันธ์กับระบบตลาดในสัดส่วนที่ต่างกันออกไป ทว่าครัวเรือนในทุกพื้นที่ต่างทำการผลิตเพื่อยังชีพควบคู่ไปด้วย โดยมีระบบการผลิตที่หลากหลายระบบเศรษฐกิจแบบแลกเปลี่ยนของครัวเรือนเหล่านี้ไม่ได้เป็นความสัมพันธ์เชิงเศรษฐกิจเพียงโดดๆ หากแต่อิงอาศัยหรือเป็นส่วนหนึ่งของความสัมพันธ์ทางสังคม ประการสำคัญหลายกรณีเป็นกลไกถักทอเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีนัยสำคัญค่อนข้างมาก คือระบบเกลอ ซึ่งสามารถอาศัยเป็นกลไกในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันหรือพึ่งพาอาศัยกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ถึงแม้ว่าครัวเรือนและชุมชนพื้นที่ศึกษาจะอยู่ในจุดหรือตำแหน่งในเส้นทางของการ ก้าวไปสู่ระบบเศรษฐกิจการค้าต่างกัน ทว่าครัวเรือนและชุมชนแต่ละพื้นที่ต่างมีศักยภาพที่จะอาศัยรูปแบบ / วิธีการรวมทั้งกลไกต่างๆ เพื่อธำรงรักษาระบบเศรษฐกิจของตนไว้ ประกอบด้วย

1) การกระจายการผลิตไปสู่กิจกรรมการผลิตการเกษตรที่หลากหลาย
2) การจัดการแรงงานในครัวเรือน
3) การจัดการผลผลิตและตลาด
4) การจัดการบริโภคในครัวเรือน
5) การอาศัยกลไกและเครือข่ายทางสังคม

6) สำนึกและความภาคภูมิใจในท้องถิ่น

ซึ่งด้วยการอาศัยวิธีการและกลไกต่างๆดังกล่าว ประกอบด้วยการมีความสัมพันธ์กับระบบการแลกเปลี่ยนค้าขายมาตั้งแต่อดีตจนเกิดทักษะ ความเชี่ยวชาญและเครือข่ายความสัมพันธ์ ทั้งเชิงเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรม เหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยเกื้อหนุนเสริมให้ครัวเรือนและชุมชนภาคใต้เฉพาะที่เป็นกรณีศึกษาทั้ง 4 กรณี มีแนวโน้มและศักยภาพที่จะยังคงสามารถรักษาระบบเศรษฐกิจของตนไว้อย่างเสมอหน้าและเท่าทันท่ามกลางการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมจากภายนอกที่ยังคงถาโถมเข้ามาอยู่อย่างต่อเนื่อง

โครงการวิจัย : ชุมชนหมู่บ้านลุ่มน้ำขาน
ผู้วิจัย : พรพิไล เลิศวิชา อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว

ผู้วิจัยสรุปผลการวิจัยไว้ ดังนี้

ชุมชนกับการจัดการองค์ความรู้ ชุมชนลุ่มน้ำขานมีการสะสม สืบทอด องค์ความรู้ผ่านองค์กรจัดตั้งพื้นฐาน ซึ่งครอบครองความรู้ จัดการการงานสาขาต่างๆ สืบมาแต่อดีต มีพื้นที่ทางสังคมที่ความรู้นั้นๆยืนอยู่มีตำแหน่งแห่งที่ซึ่งอาจจะแยก ออกเป็น 7 หมวดสำคัญ คือ

1. ระบบครอบครัวและเครือญาติ เป็นระบบที่ทำหน้าที่จัดระบบความ สัมพันธ์ในครอบครัว ดำรงความสัมพันธ์ทางสายโลหิต ถ่ายทอดความรู้ในการ ดำเนินชีวิตในการผลิต ในการดูแลสุขภาพ ระบบเฮือนเก๊าและเก๊าผี เป็นเครื่องมือ เชื่อมโยงพลังของระบบเครือญาติสืบมา ทำให้แรงงานและความสัมพันธ์คนกับคน กลายเป็นปัจจัยเข้มแข็งที่ชุมชนได้พัฒนาองค์กรการผลิต และชีวิตสังคม ชีวิตและ ค่านิยมสมัยใหม่เริ่มมีบทบาททำลายระบบความเชื่อนี้ลง

2. ระบบหมวดบ้าน ก่อสานขึ้นจากระบบเครือญาติและระบบความสัมพันธ์ ของกลุ่มชนหลายสายเลือด การจัดคนขึ้นเป็นระบบหมวด หมู่ ป๊อก กลุ่ม ทำให้ หน่วยจัดตั้งนี้เล็กและมีพลวัตสูง

3. ระบบหมวดวัดและหัววัด เป็นระบบที่จัดตั้งขึ้นระหว่างชุมชนกับ ศาสนาและความเชื่อ จึงเป็นแหล่งรวมและเชื่อมโยงความรู้ ความเชื่อ ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม ปัญญาชนและผู้นำทางจิตวิญญาณ

4. ระบบหมวดเหมืองฝาย เป็นองค์กรจัดตั้งทางการผลิตที่รวบรวมองค์ ความรู้ จัดการและสืบทอดระบบการจัดการน้ำ ควบคุมน้ำ บังคับน้ำเพื่อการผลิต หมวดเหมืองฝายครอบครองความรู้ด้านวิศวกรรมระบบน้ำ รับผิดชอบทรัพยากรดิน และน้ำ โดยอาศัยฐานรากของการผลิต คือ ชาวไร่ ชาวนา

5. ระบบตลาด เป็นองค์กรจัดตั้งของความสัมพันธ์ทางการผลิตประกอบ ด้วยหน่วยของระบบ ตั้งแต่ กูบตาด กาดก้อม กาดระหว่างหมู่บ้าน จนถึงกาด ระหว่างลุ่มน้ำและล่าสุดคือ กาดเคลื่อนที่ ระบบความสัมพันธ์นี้ครอบครองความรู้ ในการแลกเปลี่ยนซื้อขายและมีประสบการณ์สูง เชื่อมโยงผู้ผลิตเข้ากับผู้บริโภคใน ถิ่นใกล้และไกล จัดการระบบกระจายผลผลิตและสื่อความหมายด้านความ ต้องการและรสนิยมของผู้บริโภคถึงผู้ผลิต

6. ระบบหมวดปอยหลวง เป็นองค์กรจัดตั้งทางสังคมของเครือข่ายหมู่บ้านทั่วทั้งลุ่มน้ำเป็นภาคีของชุมชนหลากหลายที่อาศัยอยู่ในเขตภูเขา ที่ราบ และลุ่มน้ำ ที่ดำรงสืบทอดความรู้ในการจรรโลงความสัมพันธ์ทางจิตใจ ผลิตซ้ำระบบวัฒนธรรมพื้นที่ ขับเคลื่อนให้ระบบสังคมมีพลังที่จะดำรงอยู่และสืบทอดต่อไป

7. ระบบหมวดศพ เป็นองค์กรที่จัดตั้งทางสังคมที่จัดความสัมพันธ์ทางจิตใจเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของผู้คนเกี่ยวกับคติชีวิตในโลกนี้กับโลกหน้า ดำรงและสืบทอดความรู้ในการอยู่ ร่วมกันด้วยความอบอุ่นและมิตรภาพ

ชุมชนลุ่มน้ำขานมีการจัดการเครือข่ายของการจัดการความรู้ระดับหมู่บ้านจนถึงระดับลุ่มน้ำ และข้ามลุ่มน้ำ โดยเน้นกระบวนการทำงานร่วมกัน ร่วมทุกข์และร่วมสุข เป็นความสัมพันธ์ทางแนวนอนและแนวตั้ง ระดมความร่วมมือทางความคิดและการทำงานไม่ได้เน้นเทคโนโลยี นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้กล่าวไว้ว่า หมู่บ้านในลุ่มน้ำเดียวกันได้ร้อยโยงเป็นเครือข่ายการจัดการน้ำ คือระบบเหมืองฝาย ประกอบด้วยหมู่บ้านนับร้อยหมู่บ้าน จัดสรรน้ำและจัดสรรแรงงาน โดยอาศัยประสบการณ์ร่วมกันในท้องถิ่นเดียวกัน สายญาติ ศาสนา พิธีกรรม งานบุญและงานรื่นเริง เป็นต้น พลวัตของลุ่มน้ำขาน

ผู้วิจัยได้กล่าวไว้ว่าพลวัตรของสังคมสามารถพิจารณาปรากฏการณ์ 4 ระบบย่อยในสังคม คือ

1. ถิ่นฐาน ภูมิประเทศ ผู้คน
2. ระบบการผลิต
3. ระบบความสัมพันธ์
4. โลกทัศน์ องค์ความรู้และเทคโนโลยี

ลักษณะทั้ง 4 คลี่คลายมาจากปฏิสัมพันธ์พื้นฐานที่ชุมชนมีต่อสิ่งแวดล้อม นั่นก็คือ การใช้แรงงานเพื่อดัดแปลงธรรมชาติให้เป็นผลผลิตเพื่อยังชีพ (ปัจจัยสี่) และเพื่อการประกันการดำรงอยู่ของชีวิตและชุมชน ลักษณะทั้ง 4 เป็นตัวแทนของระบบย่อย 4 ระบบที่มีพลวัต เคลื่อนไหวอยู่ภายใต้ดุลยภาพซึ่งปรากฏเห็นสภาพสังคมที่เป็นอยู่

ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนนั้นมิได้เป็นไปในเชิงอำนาจ หากแต่เป็นไปโดยกฎเกณฑ์ ที่ได้ตกลงร่วมกันและเข้าใจกันรวมทั้งการยอมรับในพุทธศาสนา การนับถือผี และอุปนิสัยแบบชาวล้านนา ทำให้ชุมชนมีการแก้ไขปัญหาภายในสังคม

อย่างอะลุ้มอล่วย ยอมรับสัจจะความเป็นจริงทั้งด้านมืดและด้านสว่างที่มีอยู่ในผู้คน สืบทอดและบอกกล่าวคติต่างๆจากรุ่นพ่อแม่สู่รุ่นลูก โดยการสั่งสอนในครอบครัว และโดยอาศัยกรอบแห่งจารีตสังคม ทำให้ปัญหาในสังคมมีน้อย อันเป็นการประกันการผลิตในสังคมที่เน้นการเกษตร ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือร่วมแรงของคนจำนวนมาก แต่ความสัมพันธ์แน่นแฟ้นในสังคมมิได้เป็นไปเพื่อตระเตรียมสำหรับความรุนแรง หรือการรุกรานที่มีมาจากภายนอกสังคม

ชุมชนลุ่มน้ำขานมีวิธีการปรับตัวเข้าสู่ดุลยภาพใหม่ของตนเอง โดยการคงอยู่ของเศรษฐกิจ อีกระบบหนึ่งภายในชุมชน กล่าวคือ

1. ยังคงการใช้หน่วยและอัตราการผลิตและการแลกเปลี่ยนที่สอดคล้องกับการพลังผลิตชุมชน แทนที่จะใช้หน่วยและอัตราที่กำหนดระบบทุนหรือรัฐล้วนๆ

2. ยังคงระบบแลกเปลี่ยนและกระจายผลผลิตโดยใช้ข้าวแทนที่จะใช้เงินตราล้วนๆ

3. ยังคงใช้ระบบการทำงานรวมหมู่และการแลกเปลี่ยนแรงงานอย่างมีนัยสำคัญ

4. ยังคงมีและใช้ระบบทรัพย์สินรวมหมู่ ใช้กฎ ระเบียบ ข้อตกลง มาตรการของชุมชน เพื่อรองรับและสนับสนุนการผลิต และระบบความสัมพันธ์ของชุมชน

5. ยังคงสืบทอดองค์กรการผลิต องค์กรจัดตั้งและเครือข่ายทางสังคม แทนที่จะใช้ตลาดทุนและระบบปกครองทางกฎหมายที่กำหนดโดยรัฐล้วนๆ

6. ยังคงรักษาด้านที่ให้ความสำคัญกับระบบคุณค่ามากกว่าระบบมูลค่าในการผลิต การใช้แรงงาน การจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน

การเข้ามาของระบบทุนและเทคโนโลยี ไม่เพียงแต่เป็นการเปลี่ยนแปลงวิธีการและลักษณะภายนอกที่ปรากฏให้เห็นเท่านั้น หากแต่ยังมีผลเปลี่ยนแปลงของระบบวิธีคิดและโลกทัศน์ ของชุมชนในบางด้านด้วย เมื่อชาวนายอมรับเอาระบบการศึกษาสมัยใหม่ ระบบการแพทย์แบบตะวันตก ชาวนาจำเป็นต้องยอมรับระบบเงินตรา เพื่อใช้เป็นสิ่งแลกเปลี่ยนแทนแรงงานหรือผลผลิต และโดยปริยายชาวนาถูกกำหนดว่าเงินตราและแรงงานเท่าไหร่ จึงจะพอแลกเปลี่ยนกับกิจกรรมหรือนวัตกรรมใหม่เหล่านี้ได้ ชาวนาจึงต้องหันมาเพิ่มผลผลิตในไร่นาของตนเอง หรือใช้แรงงานผลิตอย่างเข้มข้น เพื่อให้ได้ผลผลิตไปแลกเปลี่ยนเป็นเงินตนราที่จะนำไปใช้จ่าย การเปลี่ยนแปลงนี้นำไปสู่ปัญหาหารขูดรีดแรงงานหรือการเอาเปรียบ

ของทุน ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า การใช้เทคโนโลยีและระบบเงินเป็นใหญ่นี้ น่าจะไม่สอดคล้องกับจารีตปฏิบัติ หรือวิธีคิด หรือโลกทัศน์ของชาวนาเดิมนัก

ในหลักการแล้วสังคม/ชุมชนมีลักษณะพึ่งพิงตัวเองสูง ผ่านกาลเวลาอันยาวนาน ภายใต้ความเจริญและความเสื่อมของอาณาจักรทั้งหลายนั้น มักจะมีสิ่งหนึ่งที่สำคัญคือระบบความสัมพันธ์ที่มีบทบาทสูงต่อทิศทางของสังคม ระบบความสัมพันธ์นี้คือเครือข่ายโยงใยคนในชุมชนหรือชนชาติ ระบบความสัมพันธ์นี้ไม่ได้แยกออกโดดเดี่ยวจากอีก 3 ระบบ เช่นเดียวกับระบบหลักอีก 3 ระบบนั้นก็ไม่ได้แยกออกโดดเดี่ยวต่างหากจากระบบอื่นๆ (ระบบถิ่นฐานภูมิประเทศ ผู้คน ระบบระบบการผลิต และระบบโลกทัศน์ องค์ความรู้และเทคโนโลยี)

ผู้วิจัยยังได้เพิ่มเติมไว้อีกว่า ความโน้มเอียงที่จะใช้เทคโนโลยี หรือการรับเอาเนื้อหา วิธีการ เพื่อสันทนาการและบันเทิงรูปแบบใหม่เข้ามาในชุมชนนั้น จะเป็นสาระสำคัญ หรือมีความสำคัญต่อเสถียรภาพของชุมชน ก็ต่อเมื่อมันได้ดลายเป็นสิ่งกำหนดวิธีคิดหรือวิถีการผลิต แล้วสะท้อนออกมาในระบบอื่นๆ อันเป็นพลวัตของดุลยภาพของสังคมนั้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังว่านี้มีความเป็นไปได้อยู่อันนำมาซึ่งความกังวลใจสำหรับผู้ที่ได้เห็นความเสื่อมซึ่งได้ก่อตัวขึ้นแล้วในชีวิตสังคมบางแห่ง หากชุมชนไม่พัฒนาวิธีคิด โลกทัศน์ องค์ความรู้ หรือวิธีการที่จะติดต่อสื่อสาร ถ่ายทอด ผลิตซ้ำโลกทัศน์ของตนเอง พร้อมทั้งความเข้าใจที่เท่าทันต่อสิ่งใหม่ที่เข้ามา และเข้าควบคุม แทนที่จะถูกควบคุมโดยระบบและมายาภายนอกแล้วระบบอื่นๆ ที่ยังคงทำงานและค้ำจุนระบบดุลยภาพที่เป็นอยู่ก็จะถูกทำลายลง

โครงการวิจัย : **การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจอีสาน**
ผู้วิจัย : **มณีมัย ทองอยู่ 2546**

วัตถุประสงค์

1. เพื่ออธิบายกระบวนการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชาวนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

2. เพื่อศึกษาถึงการปรับตัวของชางนาในระดับชุมชนและระดับครัวเรือนต่อการพัฒนาแบบทุนนิยม

3. เพื่อประเมินถึงผลกระทบของการปรับตัวของชาวนาต่อกระบวนการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจชาวนาโดยรวม

วิธีวิทยา

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเลือกศึกษาการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชาวนา ในลุ่มน้ำพอง

ผลการศึกษา

การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชาวนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือถูกกำหนดโดยสองพลังที่ส่งผลต่อกัน คือ เศรษฐกิจการเมืองระดับมหภาคซึ่งภาคอีสานเป็นส่วนหนึ่ง และพลังขับเคลื่อนในระดับจุลภาคภายในเศรษฐกิจและสังคมชาวนาเอง รวมทั้งภายในครอบครัวชาวนาด้วย ครอบครัวชาวนาจำต้องปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่คุกคามระดับการบริโภคและความอยู่ ดีกินดีของสมาชิกของครอบครัว ประเด็นปัญหาพบว่า แม้ว่าครอบครัวในชนบทจะมีวิธีการปรับตัวที่แตกต่างกันไป แต่ก็ปรากฏว่าครอบครัวชาวนาอีสานมีเป้าหมายร่วมกัน คือการตอบสนองความจำเป็นในการดำรงชีพของสมาชิกในครัวเรือน ด้วยยุทธศาสตร์ที่สำคัญ คือ

1. การแตกกิจกรรมของเศรษฐกิจของครอบครัวจากการทำไร่ ทำนา ไปสู่การทำงานนอกการเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอพยพไปหางานทำในต่างถิ่น

2. การที่ยังคงปลูกข้าวเพื่อบริโภคในครอบครัวต่อไป โดยการระดมเงินตราจากแหล่งต่างๆ รวมทั้งรายได้จาการรับจ้างนอกการเกษตรมาใช้ในการลงทุน

3. การรักษาที่ดินเพื่อการทำการเกษตรไว้

4. การรักษาบทบาทของครอบครัวในฐานะเป็นหน่วยการจัดสรรแรงงานและการจัดสรรทรัพยากรให้แก่สมาชิกในครัวเรือน

ครอบครัวบางครอบครัวมีความสามารถสะสมทุนได้บ้างและบางส่วนในกลุ่มนี้ได้เริ่ม ลงทุนในกิจกรรมที่เปลี่ยนแปลงจากที่มีเป้าหมายเพื่อการอยู่รอด มาเป็นหน่วยทางเศรษฐกิจและ ตัดสินใจบนพื้นฐานการวินิจฉัยด้วยหลักเหตุผล

การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชาวนาในพื้นที่ที่ศึกษามีรูปแบบที่แตกต่างกัน 3 แบบ แต่ยังคงมีลักษณะร่วมบางประการที่สำคัญ

รูปแบบที่แตกต่างกัน 3 แบบ คือ

1. แบบที่ชาวนาส่วนหนึ่งสามารถพัฒนากิจกรรมการลงทุนเพื่อผลกำไร เป็นผู้ประกอบการอิสระรายย่อยได้อย่างเป็นผลสำเร็จ แต่ความสำเร็จของผู้ประกอบการส่วนน้อยนี้กลับนำไปสู่สภาพส่วนรวมอย่างไม่เท่าเทียมกัน ซึ่งนำไปสู่การสะสมทุนที่ไม่เท่าเทียมกันด้วย

2. แบบที่ก่อตัวในเขตชลประทาน ซึ่งมีการพัฒนาในสาขาเกษตรกรรมในลักษณะการผลิตแบบเข้มข้น และการแตกกิจกรรมด้านการเกษตรให้มีความหลากหลายสามารถสร้างรายได้และสร้างงานในท้องถิ่น จนเอื้อต่อการดำรงชีพของชาวนาส่วนใหญ่ได้

3. การผลิตในสาขาเกษตรไม่สามารถสร้างผลผลิตได้อย่างพอเพียงต่อการดำรงชีพ ประกอบกับการเติบโตของวิสาหกิจในชนบทมีอยู่อย่างจำกัด ทำให้ครอบครัวชาวนาสวนใหญ่ต้องจัดสรรแรงงานส่วนหนึ่งออกไปรับจ้างนอกถิ่น แต่กระนั้นครอบครัวชาวนาส่วนใหญ่ก็ไม่ละทิ้งการเกษตรและไม่ขายที่ดินของตน

ในส่วนที่ผู้วิจัยได้พบว่าการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชาวนามีลักษณะร่วมที่สำคัญ คือ

1. ครอบครัวชาวนาแสดงบทบาทที่สำคัญ ในฐานะที่เป็นหน่วยหลักในการจัดสรรแรงงาน และการจัดสรรทรัพยากรในครัวเรือน

2. การแตกตัวของกิจกรรมทางเศรษฐกิจจากการผลิตในสาขาเกษตรไปสู่การรับจ้างนอกภาคเกษตรโดยเฉพาะอย่างยิ่งการโยกย้ายแรงงานครัวเรือนบางส่วนไปรับจ้างต่างถิ่น

3. การคงอยู่ของการผลิตข้างเพื่อการบริโภคในครัวเรือน ควบคู่ไปกับการผลิตเพื่อการค้า

4. การที่ครอบครัวชาวนาพยายามรักษาที่ดินเพื่อการเกษตรไว้ ซึ่งส่งผล

ให้ฟาร์มครัวเรือนขนาดเล็กซึ่งมีที่ดินเป็นของตนเอง เป็นหน่วยการผลิตทางการเกษตรที่สำคัญที่สุด และเป็นลักษณะกรรมสิทธิ์เอกชนที่สำคัญที่สุดในชนบทอีสาน

5. กรวนการแตกตัวและแตกขั้วทางชนชั้นในชนบทมีพัฒนาการอย่างเชื่องช้า งานวิจัยเสนอว่า การจัดปรับแรงงานในชนบทในหมู่บ้านชาวนากลางและจน ซึ่งเป็นรูปแบบที่พบมากที่สุดคือการโยกย้ายแรงงานสู่เมืองได้ส่งผลให้การแตกขั้นทางชนชั้นในชนบทเป็นไปอย่างเชื่องช้า ก็เนื่องมาจากการที่ครอบครัวชาวนาได้ปรับตัวโดยสมาชิกส่วนหนึ่งออกไปรับจ้าง ทำให้ครอบครัวในชนบทมีรายได้เพิ่มขึ้นและสามารถรักษาระดับการผลิตทางการเกษตรไว้ไม่ให้ตกต่ำลงไป และงานวิจัยยังชี้ให้เห็นว่า การตอบสนองของชาวนาต่อการแทรกเข้ามาของระบบโครงสร้างทุนนิยมในเขตชนบท ในขณะที่ท่าทีในการตอบสนองของชาวนา การปรับตัวเข้ากับระบบทุนนิยม การตอบโต้และการต่อต้านต่อระบบทุนนิยมมิได้เกิดขึ้นในรูปแบบเดียว โครงสร้างของทุนนิยมก็มิได้พัฒนาขึ้นในรูปแบบเดียวเช่นกัน

สำหรับนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาและผู้ที่สนใจจะทำวิจัยในประเด็นเศรษฐกิจพอเพียง รวมทั้งผู้ที่ประสงค์จะเห็นหรือมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง ควรจะได้รับประโยชน์อย่างมากจากงานวิจัยชิ้นนี้ ทั้งนี้เพราะการเริ่มทำความเข้าใจต่อความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง ในระดับนามธรรม ประกอบกับความคิดในเชิงทฤษฎี ทั้งจากของไทยและตะวันตกที่หลากหลายย่อมช่วยให้เกิดแนวทางที่จะกำหนดความคิดและทิศทางในการศึกษา ตลอดจนนโยบาย และวิธีที่จะนำไปปฏิบัติในการขับเคลื่อน อย่างชัดเจน

ศ.ดร.อภิชัย พันธเสน